

STYDIA DOCTORALIA

Anul 4, Nr. 4, 2019

Revista „Studia Doctoralia” publică anual studii și cercetări ale doctoranzilor Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” Arad.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autori sunt rugați să trimită materialele editate electronic în Microsoft Word (Times New Roman, 12 p) la adresa de e-mail: doctorat.teologie@uav.ro, urmărind cerințele editoriale ale revistei „Teologia” (http://www.revistateologia.ro/?page_id=140).

ISSN 2537 - 3668

ISSN-L 2537 - 3668

Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Facultatea de Teologie Ortodoxă
„Ilarion V. Felea”

STVDIA DOCTORALIA

Anul 4, Nr. 4, 2019

Apare cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului Dr. Timotei Sevcicu,
Arhiepiscopul Aradului

Editura Universității „Aurel Vlaicu”

COLEGIUL DE REDACȚIE

Președinte de onoare:

Î.P.S. Dr. TIMOTEI SEVICIU, Arhiepiscopul Aradului

Coordonatori:

Pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie din Arad

Pr. Prof. Dr. Constantin Rus, Directorul Școlii Doctorale

D.T.P.: Toma S. Muntean

Sumar

Cuvânt Înainte

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel IOJA _____ 9

Prof. PhD. Martin ILLERT

Das theologische Studium in Deutschland heute _____ 11

Pr. Drd. Alexandru COTORACI

Însemnări pe o carte de cult. Cronica parohiei Nădlac _____ 16

Diac. Drd. Alexandru Gheorghe VANCIU

Importanța tipăriturilor rămnice în secolele XVIII-XIX _____ 38

Pr. Drd. Tudor BUDEANU

Pr. Prof. Dr. Constantin RUS

Conceptul de unitate în gândirea canonică a profesorului Lazăr Iacob _____ 53

Ierom. Drd. Elisei Adrian NEDESCU

Rolul revistei „Biserica și Școala” în susținerea credinței ortodoxe și a culturii românești în ținutul Aradului _____ 76

Pr. Drd. Florin Ioan AVRAM

Biserică și cultură în Banat _____ 90

Pr. Drd. Florin GAȘPAR

Conceptul de Tradiție în gândirea părintelui Georges Florovsky ____ 106

Drd. Ioan-Simion HODEAN

Patologiile fricii în preocupările teologiei românești _____ 119

Drd. Marius Dumitru HANGANU

Preotul profesor Dumitru Popescu - teolog și om de cultură _____ 133

Ierom. Drd. Nicolae DANCO

Protestantismul și neoprotestantismul în istoria creștinismului. Misiune-
Convertiri-Reveniri _____ 179

Pr. Drd. Nicolae-Cătălin MIRIȘAN

Acrivie canonică și rigoare juridică în Pravilele Românești: Pravila de
la Govora (1640-1641), Cartea de învățătură (1646) și Îndreptarea
Legii (1652) _____ 192

Pr. Drd. Ovidiu MURARI

Rolul publicațiilor și periodicelor bisericești în viața Pastoral-Misionară
a Bisericii și conștiința neamului _____ 209

Pr. Drd. Petru URSULESCU

Episcopii Gherasim Raț și Procopie Ivașcovici ai Aradului în contextul
reînființării Mitropoliei Transilvaniei și a despărțirii ierarhice _____ 224

Drd. Lia-Ramona VLAD (LUPU)

Pe urmele vechilor cărți românești călătoare din secolele XVII-XVIII
în zona Aradului _____ 236

Drd. Sorin ROȘCA

Biserica Ortodoxă Română „Stâlpul” poporului Român și „Temelia” Culturii Române _____ 250

Drd. Sorin Gheorghe SĂPLĂCAN

Aspecte eshatologice reflectate în programul iconografic al bisericilor de lemn din Arhiepiscopia Aradului _____ 261

Drd. Teodora NOJEA

Biblioteci, fundații școlare și societăți culturale la românii bihoreni în perioada dualismului austro-ungar (1867 – 1918) _____ 287

Drd. Teodor GOZOB

Învățămintul Teologic din Banat în secolul al – XIX – lea _____ 302

Pr. Drd. Tudor BUDEANU

Lazăr Iacob și publicația Biserica și Școala în perioada 1914 -1922 _ 317

Pr. Drd. Vlad-Sergiu SANDU

Relevanța mărturisirii ethosului Bisericii Ortodoxe în cadrul mediilor contemporane _____ 339

Imagini din timpul desfășurării Simpozionului Școlii Doctorale ____ 357

CUVÂNT ÎNAINTE

Școala Doctorală a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad organizează în fiecare an manifestări științifice integrate în temele pe care Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române le propune spre dezbateri în Patriarhia Română. Anul 2019 a fost proclamat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române „*Anul omagial al satului românesc (al preoților, învățătorilor și primarilor gospodari)*” și „*Anul comemorativ al patriarhilor Nicodim Munteanu și Iustin Moisesescu și al traducătorilor de cărți bisericești*”.

În cadrul Școlii Doctorale de la Arad a fost organizat, în perioada 14-15 mai, Simpozionul Național cu tema *Rolul Bisericii Ortodoxe în cultura română. De la primele tipărituri la exigențele mediatice actuale*. La această manifestare științifică au participat cu referate studenți doctoranzi de la Școlile Doctorale din Patriarhia Română, fiind astfel creat un cadru academic propice dezbaterilor și exprimării libere a ideilor teologice. Concluziile cercetărilor studenților doctoranzi sunt publicate în revista Școlii Doctorale din Arad dorind prin aceasta să oferim o oglindă fidelă a preocupărilor tinerilor doctoranzi, precum și o bună mărturie a activității pe care profesorii o desfășoară la nivelul studiilor doctorale.

Perspectivile Școlii Doctorale din Arad le gândim în patru direcții pe care le dorim asumate și realizate în anii care urmează: 1) integrarea de noi specialiști, profesori habilitați în Școala Doctorală așa încât să acoperim disciplinele fundamentale ale Teologiei ortodoxe; 2) inițierea unor proiecte de cercetare în care să fie integrați profesori și doctoranzi la nivel național; 3) inițierea unor cooperări academice la nivel inter-

național pentru o și mai bună participare la mișcarea ideilor teologice din aria pe care o reprezentăm; 4) integrarea revistei *Studia Doctoralia* în baze de date internaționale pentru o și mai bună vizibilitate teologică-academică.

Împlinirea acestor deziderate va propulsa Școala Doctorală de la Arad între școlile de tradiție din Patriarhia Română, o instituție cu o dinamică și cu rezultate care să facă cinste înaintașilor și Teologiei ortodoxe actuale.

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 11 - 15

Das theologische Studium in Deutschland heute

Prof. PhD. Martin ILLERT

Universitatea Halle Germania

Durch dieses Thema möchte ich Sie zu meinem persönlichen Hintergrund informieren: Ich selbst unterrichte an der theologischen Fakultät in Halle. Viele Jahre lang habe ich als Stipendienreferent der Evangelischen Kirche in Deutschland Studierende aus anderen Kirchen in Deutschland begleitet. In den 1990er Jahren habe ich für ein Jahr an der orthodoxen theologischen Fakultät in Sofia in Bulgarien für die Studierenden Deutsch unterrichtet. Ein Jahr habe ich auch im anglikanischen Kontext Theologie studiert. Aus diesen Erfahrungszusammenhängen weiß ich um die Unterschiede, die es zwischen dem deutschen System und anderen Ausbildungssystemen in anderen Ländern gibt. Gern will ich versuchen, die wesentlichen Punkte aus meiner Sicht zu benennen. Im Anschluss können Sie gern fragen, um zu klären, was vielleicht nicht verständlich war oder noch weiter erläutert werden muss.

Wo gibt es theologische Fakultäten?

Es gibt in Deutschland ungefähr 30 evangelische und römisch-katholische theologische Fakultäten. Mehrere Universitäten bieten beide Fächer an, sie haben also sowohl eine katholische als auch eine evangelische theologische Fakultät. Dies ist in Bochum, in Bonn, in Mainz, in München, in Münster, in Tübingen und in Wuppertal der Fall. An diesen Orten kooperieren die Fakultäten sehr eng, zum Beispiel haben sie eine gemeinsame Bibliothek. Zu diesen evangelischen und katholischen Lehr-

einrichtungen kommen noch zwei weitere wichtige Denominationen, nämlich die Lehreinrichtung für orthodoxe Theologie an der Universität in München (dort kann man alle drei Denominationen der Theologie antreffen, die auch ein gemeinsames ökumenisches Institut betreiben), die seit den 1990er Jahren existiert, und das Institut für altkatholische Theologie an der Universität in Bonn, das es bereits seit dem 19. Jahrhundert gibt. Die traditionsreichsten und auch größten evangelischen Fakultäten sind Tübingen, Heidelberg und Marburg. Paderborn und Münster sind besonders wichtige Standorte der katholischen Theologie.

Wer studiert an den Fakultäten?

Die Theologiestudierenden bereiten sich in der Regel nach ihrem Abschluss auf eine berufliche Tätigkeit im kirchlichen Dienst vor. Etwa 10.000 Studierende beginnen deutschlandweit das Studium pro Jahr. Dabei liegt die Zahl der evangelischen Studierenden etwa höher (6.000) als die Zahl der katholischen Studierenden (4.000). Die Absolventen der Theologie werden später Priester (nach der entsprechenden Ausbildung), Pfarrer (nach dem Vikariat) oder Pastoralassistenten, oder sie übernehmen die Leitung von Projekten bei der Caritas oder der Diakonie, oder sie arbeiten bei Medien oder gesellschaftlich engagierten Institutionen oder sie schlagen die akademische Laufbahn ein. Die größte Zahl von ihnen geht aber in den staatlichen Schuldienst unter unterrichtet dort das Fach evangelische oder katholische Religion oder, auch dies gibt es, das Fach orthodoxe Religion. Die Absolventen der ersten Theologischen Prüfung, mit der die universitäre Ausbildung endet, müssen grundsätzlich der jeweiligen Konfession angehören. Es ist also nicht wie beim Fach der Religionswissenschaft, die sich mit dem Phänomen der Religion befasst, ohne notwendig eine Beziehung zur Voraussetzung zu haben. Das Theologiestudium ist in Deutschland also immer eine staatlich aber zugleich auch immer eine kirchliche Angelegenheit.

Warum gibt es Theologie an der Universität?

In der Deutschen Verfassung wird der Religionsunterricht als Unterrichtsfach im Schulunterricht garantiert. Ebenso wird der Bestand der theologischen Fakultäten durch staatliche Verträge mit den Kirchen garantiert. Das staatliche recht versteht die theologischen Fakultäten als Form der staatlichen Kulturpflege. Weil sich der Staat in seiner Verfas-

sung verpflichtet hat, an den Schulen Religionsunterricht zu erteilen, muss er auch für die Ausbildung der Lehrkräfte sorgen.

Die schon angesprochene kirchliche Bindung der Theologie gilt nicht nur als Zugangsvoraussetzung zu den Prüfungen, sondern ebenso auch für die Inhalte, die unterrichtet werden: Anders als die Religionswissenschaft beurteilt die Theologie nicht nur religiöse Erscheinungen quasi „von außen“, sondern identifiziert sich mit den gelehrten Glaubensvorstellungen. Die Zugehörigkeit zu der jeweiligen Religionsgemeinschaft ist Eignungsvoraussetzung für die Hochschullehrer. Bei einer Theologieprofessur handelt es sich also um ein konfessionell gebundenes Staatsamt, trotz der seit 1919 existierenden Trennung von Staat und Kirche! Der Staat selbst bestimmt sich als weltanschaulich neutral, arbeitet aber mit den Religionsgemeinschaften zusammen. Verfassungswidrig wäre es also beispielsweise, wenn eine Universität gegen den Willen der Kirche eine Fakultät errichten wollte, denn es ist dem Staat verboten, sich mit einzelnen religiösen Lehren zu identifizieren oder sie gar „auf eigene Faust“ zu verbreiten.

Die besondere rechtliche Stellung der Fakultäten

Die theologischen Fakultäten sind also weder allein staatliche Angelegenheiten noch allein kirchliche Angelegenheiten. Es handelt sich vielmehr um „gemeinsame Angelegenheiten“ (*res mixtae*) von Staat und Religionsgemeinschaft, wie sie das Grundgesetz neben den Fakultäten auch für den Religionsunterricht, die Gefängniseseelsorge und die staatliche Einziehung der Kirchensteuer ermöglicht. Weil Deutschland ein föderaler und kein zentralistischer Staat ist, sind die Details oft durch Staatskirchenverträge der jeweiligen Bundesländer bestimmt. Immer aber gilt: Für die Lehrinhalte und die Prüfungen sind die Religionsgemeinschaften zuständig, für das wissenschaftliche Personal, die Räumlichkeiten, die Organisation sind die staatlichen Hochschulen zuständig.

Berufung der Hochschullehrer

Die katholischen Verträge, die Konkordate, sehen für die Berufung der Hochschullehrer der Theologie die Erteilung des *Nihil obstat* der kirchlich zuständigen Stellen vor. Die evangelischen Kirchenverträge sprechen von einem Recht auf gutachterliche Äußerung. Angesichts der weltanschaulichen Neutralität des Staates ist aber auch dieses Gutachten

verbindlich, dem Staat ist es nämlich ebenso verwehrt, in eigener inhaltlicher Verantwortung evangelische Theologie zu unterrichten. Die katholischen Konkordate mit den Bundesländern sehen auch ein nachträgliches Beanstandungsrecht der Kirche vor, wenn Lehre oder Lebenswandel eines Hochschullehrers in schwerwiegendem Umfang nicht mehr katholischen Grundsätzen entsprechen. Hier gibt es also aufgrund der besonderen Situation der „gemeinsamen Sache“ von Kirche und Staat eine Spannung zur Freiheit von Forschung und Lehre, die ebenfalls in der Verfassung garantiert wird. Im Fall der nachträglichen Beanstandung stehen sich nämlich die Ausübung des Grundrechts auf Wissenschaftsfreiheit und das kirchliche Selbstbestimmungsrecht und die religiös-weltanschauliche Neutralität des Staates gegenüber. Ausbildung und Lehre an der theologischen Fakultät müssen somit den Grundsätzen der Kirche entsprechen. Die Verfassungsrechtler sprechen von einer Kollision unterschiedlicher Verfassungsgüter. Das Ergebnis ist bisher immer die Beibehaltung der beamtenrechtlichen und akademischen Rechte des Hochschullehrers – d. h., er bleibt Professor und Hochschullehrer in bisherigem Umfang – und die Sicherstellung der Konfessionalität der Fakultät durch Verlagerung des Beanstandeten aus der theologischen Fakultät und Lehre. Berühmte Fälle der Beanstandung betrafen die Tätigkeit der katholischen Theologen Horst Herrmann (1975), Hans Küng (1980) und Uta Ranke-Heinemann (1987).

Die evangelischen Kirchenverträge legen nur eine Beteiligung der Kirche bei der Berufung der Hochschullehrer fest. Eine nachträgliche erfolgte im Fall des evangelischen Theologen Gerd Lüdemann, in analoger Anwendung des katholischen Beanstandungsrechts. Lüdemann behielt z. B. seinen Lehrstuhl bei gleicher Besoldung, dieser wurde aber in „Geschichte und Literatur des frühen Christentums“ umgewidmet und aus dem Studiengang Evangelische Theologie (Pfarramt und Lehramt) herausgenommen.

Selbstverständnis und Gliederung der akademischen Theologie

Vor allem von Anhängern des Laizismus wird die Existenz theologischer Fakultäten als Anachronismus angesehen. Es wird kritisiert, dass der Staat Aufgaben finanziere, die eigentlich den Kirchen selbst oblägen; außerdem wird behauptet, dass die Theologie selbst aufgrund ihrer Bekenntnisgebundenheit – im Gegensatz beispielsweise zur Religionswis-

senschaft – keine Wissenschaft sei und daher nicht an eine Universität gehöre. Die universitäre Theologie selbst versteht sich hingegen als wissenschaftliche Auseinandersetzung mit den Quellen des Glaubens und der Ethik, die im Dialog mit den Geistes- und Sozialwissenschaften steht. Das klassische Verständnis der evangelischen akademischen Theologie formulierte der Theologe Friedrich Schleiermacher in seiner „kurzen Darstellung des theologischen Studiums“ (1811). Hier definiert Schleiermacher die Theologie als eine „positive“, d.h. auf praktische Anwendung bezogene und nicht rein spekulative Wissenschaft, deren Fächer alle „Theologie“ durch ihren Kirchenbezug sind („Die Theologie ist eine positive Wissenschaft, deren Teile zu einem Ganzen verbunden sind durch ihre gemeinsame Beziehung auf eine bestimmte Glaubensweise“), während ihre Methoden der Philologie und der Philosophie und der Geschichte entstammen. Absicht der Theologie ist nach Schleiermacher die „Kirchenleitung“ – damit ist die pfarramtliche und pädagogische Leitung von Gemeinde gemeint („Die Theologie eignet nicht allen, welche und sofern sie zu einer christlichen Kirche gehören, sondern nur sofern sie an der Kirchenleitung teilhaben“). Seit Schleiermacher unterscheidet die evangelische Theologie zwischen den theologischen Fächern der praktischen Theologie (Liturgik, Seelsorge), der „philosophischen“ (heute: systematischen) Theologie und der „historischen Theologie“ (heute: Kirchengeschichte). Die Exegese des alten und des Neuen Testaments, die heute ein eigenes Fach ist, kam für Schleiermacher bei allen drei theologischen Fächern vor.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 16 - 37

Însemnări pe o carte de cult. Cronica parohiei Nădlac

Pr. Drd. Alexandru COTORACI

cotoracia@yahoo.com

Abstract

Part of the „Chronicles” of the Nădlac parish can be reconstituted on the basis of the notes found at the end of an important ecclesiastical book kept in the church. At the end of this book there are a few pages of the parish chronicle written by some of the priests who served at the Holy Altar of the Romanian Orthodox Church in Nădlac. It is the „Book of the Gospels”, printed during the reign of the Emperor of Austria, FRANZ JOSEPH I, with the blessing of Saint Hierarch ANDREI ȘAGUNA, in Sibiu in 1859. This Gospel, which was printed in Romanian, with Cyrillic alphabet, was used in the past for sacred ministries. These notes, recorded during the events, contribute to the reconstruction of the historical past of the Orthodox Parish of Nădlac.

Keywords:

Church, History, Chronicle, Gospel, Tradition, Priests of Nădlac

Introducere.

În trecut, au existat mai multe încercări de realizare a unei „Cronici parohiale”¹, nu numai la Nădlac, ci pe întreg arealul Episcopiei Aradului. Preoții și oamenii de cultură care au ajuns și consilieri eparhiali la Arad au avut de mai multe ori inițiativa de a

¹ Gabriela Adina MARCO, „Însemnări de realizare a unei Cronici parohiale”, în *Ecclesia*, anul XVIII (2017), nr. 2 (80), p. 2.

concepe o istorie a Episcopiei arădene, pentru realizarea căreia s-au cerut ca toate parohiile să realizeze o cronică locală, care mai apoi să fie trimise către centrul eparhial. Aceste repetate solicitări au stat în strânsă legătură cu amenajarea arhivelor parohiale.

În săptămânalul „Biserica și Școala”, al Episcopiei Aradului, în mai multe rânduri au fost inserate articole și studii prin care preoții și învățătorii au fost îndemnați să realizeze cronici parohiale locale².

O parte a „cronicii” parohiei Nădlac se poate reconstitui pe baza însemnărilor descoperite la finalul unei importante cărți de cult, care se păstrează în biblioteca parohială³. Este vorba despre „CARTEA EVANGHELIELOR”, tipărită „în zilele Prea Înălțatului împărat al Austriei, FRANȚISC IOSIF I, supt privegherea și cu Binecuvântarea Prea Sfinției Sale Domnului ANDREIU, Baron de ȘAGUNA”, la Sibiu, în anul 1859.

Această carte de cult, folosită în trecut la sfintele slujbe, este tipărită în limba română, cu alfabet chirilic, având 382 pagini. Are copertele îmbrăcate în catifea roșie, cu ferecături de argint. La finalul cărții se află câteva pagini în care este consemnată cronică parțială a parohiei, scrisă de unii dintre preoți care au slujit, perioade mai lungi sau mai scurte, la Sfântul Altar al bisericii nădlăcane.

Însemnările de pe cartea de cult.

Primele consemnări sunt făcute în momentul cumpărării cărții:

„Aciasta Sv. Evanghelie sau cumpăratu în Anul dela Crt. 1863 Aprilie 23, prin antistii Comunei G.n.u. eclesiastice cu 60 fl. v.a. În aciestu Anu au fostu Episcopu Pr. Sf. Domnu Procopiu Ivașcoviciu, protopresviteriu Ioanu Rațiu, eară preoții respectivu a acestei Comunei: Michael Czervencoviciu Parochu și Assr. Consistor – Georgiu Șerbanu. Parochu Vichentie Marcovici Parh. administratoru și Petru Adamoviciu Cape-

² PAVEL VESA, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2004, p. 98-99, 105.

³ GABRIELA ADINA MARCO, *Parohia Ortodoxă Română din Nădlac. Repere de spiritualitate în cuvinte și imagini*, Arad, edit. Tiparnița, 2017, p. 35-35.

*lanu ciel din-tiu și estu din urmă de nacionalitatea serbă. I-iu Invaciatorii au fostu Michail Chicinu român u II-iu Deme-
triu Adamoviciu serbu. Epitropii. I-iu Demetriu Luțaiu, II-iu
Ioanu Feher, III Vasiliu Olariu, eară servitoriu Sv. Bisericii
Petru Petroviciu. Sau înscrisu în Anul 1863 Maiu 19 în Năd-
lacu prin Vincențiu Marcoviciu, Parochial administrator.”*

Cel care a făcut această însemnare a fost învățătorul Mihai Chicin. Acesta a fost învățător la Nădlac începând cu anul școlar 1856/1857. S-a născut în 3 martie 1837. După școala elementară și examenul de „maturitate” a urmat cursurile Institutului Pedagogic de la Arad, primind calificarea în învățământ în anul 1855/1856⁴, după care vine la Nădlac ca învățător la școala centrală superioară, la clasele IV, V, VI. Începând cu anul 1858 a îndeplinit și funcția de director școlar local⁵.

A fost căsătorit cu Maria Șandor din Nădlac și au avut împreună unsprezece copii, dar nu toți au ajuns la maturitate: Mihai (17.11.1862-13.03.1865); Aurelian (09.10.1864-01.12.1866); Nicolae (17.10.1866-24.11.1940); Dimitrie (13.11.1868-03.09.1870, „s-au înecat în apă”); Iulian (25.12.1870-02.07.1938, Timișoara), Silvia (18.01.1874-26.03.1874), Elena (n. 1862), Eva (1855-14.11.1859); Iuliana (1860-20.02.1860, a trăit doar 3 săptămâni); Ana (1859-31.03.1874), Remus (n. 1875). Soția învățătorului a trecut la cele veșnice în data de 1/13.06.1884.

Salariul pe care îl primea în anul 1875 era de 200 florini și 2/4 sesie de pământ arabil⁶. În anul școlar 1877/1878 primea o plată de 250 florini, la care se mai adăuga o suprafață de 32 de iugăre de „pământ arătoriu din nimaș” (aproximativ 300 florini) și 17 metri sau 9 „orgii” de lemne (aproximativ 42,50 florini) pentru încălzirea sălii de clasă și a locuinței, un total de sub 600 florini. Acesta era întregul său salariu⁷.

⁴ TEODOR BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, edit. Consistoriului, 1922, p. 447.

⁵ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad (S. J. A. N. Arad), fond Protopopiatul Ortodox Român Arad, dosarul nr. 23/1857-1858, f. 52.

⁶ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad (S. J. A. N. Arad), fond Protopopiatul Ortodox Român Arad, dosarul nr. 98/1888, f. 60.

⁷ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad (S. J. A. N. Arad), fond Protopopiatul Ortodox Român Arad, dosarul nr. 4/1877, f. 324, dosarul nr. 16/1878, f. 130, dosarul nr. 11/1878, f. 24.

În cadrul ședinței festive de pensionare din data de 7 decembrie 1899, veteranul învățător Mihai Chicin primește „mulțumită protocolară” în scris, ca recunoștință pentru îndelungata sa activitate didactică de 43 de ani și pentru că s-a înțeles întotdeauna bine cu credincioșii ortodocși din Nădlac⁸. *„Timp de 40 ani a fost respânditorul luminii acestei comune bisericesti”*.

Învățătorul Mihai Chicin trece la cele veșnice în 17/30 ianuarie 1911, la vârsta de 74 de ani, fiind bolnav de *„morb de inimă”*. A fost înmormântat de preotul Vichentie Marcovici. Biserica oferă suma de 25 coroane *„în lista ce circulă pentru cununa eternă pe mormântul defunctului”*⁹.

Următoarea însemnare este făcută de fiul învățătorului Mihai Chicin, preotul Nicolae Chicin, cu ocazia serbărilor de aniversare a 100 de ani din momentul terminării construirii locașului de cult:

„În anul de la Christos, 1929 s-a sărbătorit cu un deosebit fast în zilele de 5-6 Decembrie, centenarul Bisericii ort. rom. din Nădlac: 1829-1929.

Episcop al vremii aceleia a fost Prea Sfinția Sa, Părintele Dr. Grigorie Gh. Comșa, al Aradului, Ienopolei, Hălmagiului precum și al părților anexate din Banatul Timișan.

Preoți aleși și rânduiți la această biserică au fost C.C. Lor: Nicolae Chicin, președintele corporațiilor parohiale, și Nicolae Mărginean, amândoi fii ai acestei parohii, cu bun renume și bună stare materială.

Cântăreți de strană au fost: Ioan Popa, originar din Măsca, precum și Gheorghe Hăndrău și Vasile Bățăran, cel dintâi învățător confesional, cei din urmă țărani cu deosebită dragoste față de biserica lui Christos.

Epitropi au fost Teodor Mărginean și Petru Farcaș.”

Nicolae Chicin (1866-1940)¹⁰ a slujit la Nădlac între anii 1891-1939. S-a născut la data de 17 octombrie 1866 la Nădlac. Tatăl său a fost învăță-

⁸ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, Fond Oficiul Parohial Ortodox Român Nădlac, registrul nr. 58/1899-1901, f. 13.

⁹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, Fond Oficiul Parohial Ortodox Român Nădlac, registrul nr. 59/1909-1914, f. 102.

¹⁰ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, Fond Oficiul Parohial Ortodox Român Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 371; PETRE ȚIUCRA PRIBEAGUL, *Pietre rămase*.

torul Mihai Chicin, iar mama, Maria Șandor. Cunoștea limba română și maghiară. După terminarea școlii elementare și secundare și după „examenul de maturitate” de la Szarvas în 1884/1885, Nicolae Chicin a studiat teologia la Arad, la Institutul Teologic, pe care l-a absolvit în anul 1888 cu examen „lăudabil”¹¹.

S-a căsătorit la vârsta de 23 de ani cu Emilia Caba (de 20 de ani) – fiica unuia dintre cei mai de seamă gospodari din localitate, la data de 5/17 noiembrie 1889, nași fiind notarul comunal Ioan Rus și avocatul George Chicin. La slujba cununiei au slujit preotul nădlăcan Vichentie Marcovici și ieromonahul Augustin Hamsea, trimis din partea Episcopiei Aradului. Împreună au avut următorii copii: Nicolae Mihail George (a murit la 19/31 august 1892 la vârsta de doar 2 luni), Emilia (4/16 iunie 1893 – 4 decembrie 1976), Irina (23 aprilie/5 mai 1895 – 25 decembrie 1895), George Sabin (născut în 20 aprilie/2 mai 1896), Valeriu (născut la 8/20 iulie 1897), Letiția Felicia (născută în 17 februarie/1 martie 1899). George Sabin a urmat cursurile Institutului Teologic și cursurile Institutului Pedagogic din Arad, absolvindu-le în același timp, în anul 1917/1918, susținând în 1919 examenul de calificare preoțească de clasa I, dar niciodată nu a activat ca preot, rămânând „econom”¹².

Începând cu anul 1888/1889 Nicolae Chicin a ocupat catedra de muzică vocală și instrumentală la Preparandie¹³, predând totodată și limba română și geografia la cursul pregătitor. Această funcție o va exercita până în anul 1891/1892, când va veni preot la Nădlac. La data de 25 martie 1892 este hirotonit diacon, iar în 17 octombrie 1892 este hirotonit preot-capelan de către episcopul Ioan Mețianu.

La data de 30 iunie/12 iulie 1891 sinodul parohial de la Nădlac a organizat un concurs pentru ocuparea funcției de capelan alături de bătrânul

Contribuție la Monografia județului Arad, București, 1936, p. 383; PAVEL VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, edit. Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 642.

¹¹ TEODOR BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, edit. Consistoriului, 1922, p. 712.

¹² Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 446-447.

¹³ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 18/1919, f. 203; dosarul nr. 1/1920-1923, f. 307; TEODOR BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, edit. Consistoriului, 1922, p. 366.

preot George Șerban¹⁴. Ca salarîu, capelanului i se oferă jumătate din toate veniturile parohiale. Din venitul totalul de 41 jugăre plus 10 „iugăre ungurești” de pământ, i se dă capelanului 700 florini. Din totalul de „venite stolare” i se dă jumătate, adică 200 florini. Din „competința de bucate” i se dă jumătate, adică 200 florini. În total, salariul capelanului va fi de 1100 florini. Celor ce vor solicita să fie capelani li se cere „testimoniu de calificare de clasă primă”; precum și „testimoniu de 8 clase gimnaziale sau reale”. Alegerile vor avea loc la data de 30 iunie/12 iulie 1891. Candi-daților li se mai cere „a se prezenta într-o duminică sau sărbătoare la sta biserica pentru a-și manifesta dăruirea în ritualele noastre”.

La acest concurs s-au prezentat Ioan Căpitan, din Șeitin: are 8 clase și Teologia; Vasile Olariu din Zărand, care de 16 ani este paroh în Arad-Gai și Nicolae Chicin, diacon ceremonial la catedrala din Arad, profesor la Preparandie și dirigiorul corurilor Institutului Teologic și al Institutului Pedagogic. După o „desbatere mai interesantă” Nicolae Chicin este ales capelan. La 8/20 noiembrie 1892, s-a introdus în funcție capelanul Nicolae Chicin, pe lângă „veteranul” preot George Șerban. Sfânta Liturghie a fost oficiată de Nicolae Chicin și Traian Putici, protopopul Timișorii, Dimitrie Barbu, preot în Pecica, trimis al protopopului Aradului. În raportul său, Dimitrie Barbu spunea:

„Observ că biserica era îndesuită de popor îmbrăcat sărbătorește. Prezenți au fost foarte mulți dintre străinii de altă confesiune. Prezentă a fost și toată inteligența de acolo în frunte cu protopretorele și toți notarii, medicii și ceilalți artiști din comună și din comunele din cerc.”

Răspunsurile liturgice au fost date de corul bisericii. După Sfânta Liturghie s-a dat un „banchet” în onoarea noului capelan, unde corul vocal „ne-a delectat cu mai multe și frumoase cântări naționale”¹⁵.

La data de 21 noiembrie 1895 preotul George Șerban a trecut la cele veșnice¹⁶. Nicolae Chicin cere Episcopiei de la Arad să-l recunoască drept preot paroh, pentru că până acum a fost preot-capelan în acea parohie, apoi devenind administrator parohial. În ședința Consistoriului Diecezan din 24 ianuarie 1896, Nicolae Chicin a fost confirmat în funcția de preot

¹⁴ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, registrul nr. 55/1879-1894, f. 155, 156, 159, 160; Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 87-III-1891, actele nr. 290, 303, 304/1891.

¹⁵ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, actul nr. 193/1892.

¹⁶ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 165.

paroh la parohia II Nădlac. La data de 12/24 februarie 1896 a fost „*prevăzut cu Sânghelia*”¹⁷, iar de Florii (17/29 martie 1896) „*Sânghelia a fost publicată în biserică*” de către preotul Vichentie Marcovici.

Aproape imediat după instalarea sa la Nădlac, Nicolae Chicin devine și „*catihet*”¹⁸, atât pentru școlarii de la școlile confesionale ortodoxe române, cât și pentru copiii de religie ortodoxă care studiau la celelalte școli din localitate. Era catihet atât pentru copiii de 6-12 ani, cât și pentru cei care urmau școala de repetiție (12-15 ani). De la școala de stat primea pentru catehizarea copiilor suma de 60 de coroane. Pentru anul școlar 1918/1919, pentru faptul că era catihet la toate școlile „neromâne” din Nădlac, a primit suma de 200 coroane. Nicolae Chicin a îndeplinit și funcția de director școlar pe perioada 1900-1906¹⁹.

Din data de 16/29 ianuarie 1904 Nicolae Chicin preia funcția de conducător al sinodului parohial, de la preotul Vichentie Marcovici, „din cauza vârstei înaintate” a acestuia din urmă²⁰.

În anul 1909²¹ Nicolae Chicin era membru în scaunul protopopesesc Arad.

La data de 18/31 decembrie 1920,

„*parohul și conducătorul de oficiu parohial Nicolae Chicin stăruie în cererea sa că în considerare la vârsta sa mai înaintată, la multe ale oficiului parohial, să fie descărcat de grija administrării averilor parohiale și cu această grijă și agende să fie încredințat cu începere de la data de 1 ianuarie 1921 parohul al doilea, Nicolae Mărginean*”²². La 25 ianuarie/7 februarie 1921, prin actul nr. 161/1921 episcopia acceptă schimbarea.

Din cauza vârstei, Nicolae Chicin solicită „*capelan personal*” – „*o persoană mai aleasă și potrivită*”, de la 1 ianuarie 1937²³, cerere aprobată de

¹⁷ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 13/1914, f. 45, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 176, A. A. O. R. Arad, dosarul nr. 87-III-1891, actul nr. 306.

¹⁸ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 22/1891-1900, f. 63, 68, 185, 206; dosarul nr. 27/1917-1919, f. 187.

¹⁹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, registrul nr. 57/1903-1909, f. 117; registrul nr. 58/1899-1901, f. 24.

²⁰ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 7/1904-1906, f. 7.

²¹ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 348-III-1894, actul nr. 5926.

²² Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 24-III-921, f. 1, 2.

²³ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, registrul nr. 60/1915-1943, f. 120, 121.

episcop. A fost numit în funcția de capelan Teodor Șerb din Felnac, prin rezoluția 7613/1936 a Episcopiei Aradului²⁴, iar duminică, 24 ianuarie 1937, a fost introdus în funcție, delegat de la Protopopiat fiind preotul Petru Nemet din Șeitin. La această slujbă au participat un sobor de 5 preoți, „*fiind prezenți un număr de credincioși mai însemnat decât de obicei*”.

La data de 31 martie 1938²⁵, se face proces verbal de predare-primire a arhivei, a bibliotecii, matricolele și alte acte de la vechea la noua conducere a oficiului parohial, de la preotul Nicolae Chicin, la preotul Nicolae Mărginean. Nicolae Chicin este trecut în pensie, cu decizia nr. 1836/1938, de Consiliul Eparhial și nr. 380/1938 a Oficiului Protopopesc, ambele cu data de 1 aprilie 1938, „*pentru limită de vârstă*”²⁶. În ședința din 17 iulie 1938, a consiliului parohial, decide să se facă o fotografie cu consilierii parohiali împreună cu preotul, să i se cumpere un cadou din partea bisericii precum și „*să i se exprime recunoștință nu numai prin proces verbal, ... ci și prin alte semne mai vădite*”²⁷.

Preotul Nicolae Chicin trece la cele veșnice în 24 noiembrie 1940²⁸, fiind înmormântat în cimitirul din Bujac, pe locul cumpărat de fratele său, medicul Iuliu Chicin, care a decedat și a fost înmormântat la Timișoara.

Cel mai mare merit pe care l-a avut preotul Nicolae Chicin la Nădlac, a fost acela că în timpul păstoririi sale s-a pictat interiorul bisericii ortodoxe române din Nădlac. Drept dovadă rămâne chipul său imprimat printre personajele zugrăvite în scena „*Batjocorirea lui Iisus*”. Pe următoarea filă de însemnări se află o altă mărturie:

„*În anul 1937, ziua de 24 ianuarie – aniversarea Unirii Principatelor Române a fost instalat și introdus în oficiu și beneficiu în calitate de preot capelan pe lângă veteranul preot Nicolae Chicin, parohul parohiei prime, C. Sa pr. Teodor Șerb, absolvent al Academiei Teologice din Arad, originar din părinți țărani, născut în comuna Holt-Pescari, jud. Arad.*”

²⁴ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 16/1920-1952, f. 364.

²⁵ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 5/1935-1940, f. 588.

²⁶ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, f. 585.

²⁷ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, registrul nr. 60/1915-1943, f. 139.

²⁸ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 586-III-1936, f. 14; Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, registrul nr. 60/1915-1943, f. 163.

Instalarea s-a făcut de către PC Sa Păr. Petru Nemet din Șeitin, delegatul Sfintei Episcopii a Aradului.

Episcop al de Dumnezeu păzitei Eparhii a Aradului a fost Prea Sfinția Sa Părintele Dr. Andrei Mager, fiul preotului din comuna Saturău, jud. Arad, mai târziu protopop de Buteni.

Pr. T. Șerb a servit în această calitate până în anul 1939, când preotul Nicolae Chicin a fost pensionat.

Din 1940, 24 mai, când preot Nicolau Chicin trece la cele vecinice, pr. T. Șerb servește în calitate de paroh, împreună cu părintele Nicolae Mărginean, care 3 ani mai târziu, 1943, 21 aprilie, trece la cele vecinice, adus mort din Clinica de la Sibiu, înmormântat în săptămâna Patimilor – Vinerea Mare.

Cele mai sguduitoare și mai impresionante clipe din viața ucenicului, sunt acelea în care tainica lui pătimire omenească, se împletește cu sfințele dureri ale Dumnezeului-Om, crucificat.

Așa a fost atunci!"

Prin cuvintele de mai sus preotul Teodor Șerb a făcut un rezumat al perioadei cât a slujit în parohia nădlăcană.

Teodor Șerb („popa Todorică” - cum este cunoscut în popor) a fost preot la Nădlac în perioada 1938-1950. A venit la Nădlac în anul 1937 în funcția de „capelan personal al parohului N. Chicin”²⁹. La data de 16 ianuarie 1937, prin rezoluția Consiliului Eparhial nr. 7613/1936, este numit capelan Teodor Șerb, „nou hirotonitul preot”. În anul 1937 în ziua de 24 ianuarie, a fost instalat și introdus în oficiu și beneficiu, în calitate de preot capelan pe lângă veteranul preot Nicolae Chicin, parohul parohiei prime. Instalarea s-a făcut de către preotul Petru Nemet din Șeitin, delegatul episcopal. salarul capelanului Teodor Șerb este format din „venitul stolar” și jumătate de sesie de pământ (adică 16 iugăre), după care plătește toate impozitele. Teodor Șerb a servit în această calitate până în anul 1938, când preotul Nicolae Chicin a fost pensionat, iar Teodor Șerb a rămas pe postul vacant ca administrator parohial³⁰.

Teodor Șerb s-a născut în 10/23 aprilie 1911 în comuna Holt-Pescari, jud. Arad, din părinți țărani. Are 8 clase liceale cu maturitate și a urmat

²⁹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 16/1920-1952, f. 339-340; dosarul nr. 5/1935-1940, f. 352, Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 583-III-1936, f. 11, 12.

³⁰ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 16/1920-1952, f. 364.

cursurile Academiei Teologice din Arad, promoția 1932-1933, primind „diploma care îmi dă dreptul de-a ocupa sublima misiune preoțească”³¹. este căsătorit din 1935 cu fiica preotului din Felnac, având împreună o fiică, Silvia. A fost hirotonit diacon în 25 noiembrie 1936 la reședința episcopală, iar preot la 25 decembrie 1936 în catedrala din Arad în anul 1936, de către episcopul Aradului Andrei Magieru³².

Înainte de a veni la Nădlac, Teodor Șerb a ocupat și alte funcții în cadrul administrației bisericești. În 2 decembrie 1936³³, a fost numit administratorul parohiei Sârbi și capelan pe lângă protopopul de Hălmagiu.

La data de 8 septembrie 1941, preotul Teodor Șerb pleacă ca preot militar la Regimentul 92 Infanterie Orăștie³⁴, revenind ulterior la Nădlac.

La data de 10 mai 1943³⁵, în cadrul ședinței comitetului parohial se face propunerea ca „părintele Șerb de 7 ani de zile a muncit intenț pentru ridicarea nivelului religios și moral în popor, meritându-și cu prisosință stabilitatea locului pe care-l ocupă. Răbdarea și tactul pastoral cu care a muncit până în prezent, au stors recunoștința parohienilor și admirația sectarilor și confesiunilor din comună”. Drept urmare, se cere întărirea în postul lui Nicolae Chicin, numindu-se paroh, nu administrator parohial, cum este în prezent. Cu aceeași ocazie, se semnează și un proces verbal de predare-primire între cei doi preoți din Nădlac, a conducerii oficiului parohial. Nicolae Mărginean, care „timp de 30 de ani a păstorit turma încredințată cu zel și dragoste”, predă conducerea oficiului, iar Teodor Șerb o primește³⁶. Prin actul nr. 2282/1943 din 21 iulie 1943³⁷, Consistoriul Diecezan îl definitivează pe Teodor Șerb în funcția de preot-paroh. În cadrul ședinței comitetului parohial din data de 15 august 1943, se ia la cunoștință faptul că Teodor Șerb este definitivat în funcția de administrator parohial pe parohia I, „egal în drepturi cu un preot-paroh, ales în

³¹ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 586-III-1936, f. 1; A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 5/1935-1940, f. 775.

³² Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 586-III-1936, f. 5.

³³ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 586-III-1936, f. 14; Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, registrul nr. 60/1915-1943, f. 163.

³⁴ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 6/1941-1944, f. 122.

³⁵ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 586-III-1936, f. 13.

³⁶ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, registrul nr. 60/1915-1943, f. 191.

³⁷ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 586-III-1936, f. 15.

regulă” și „exprimă Prea Sfinției Sale Părintele Episcop, Venerabilului Consiliu eparhial și Prea Cucernicului părinte protopop cele mai sincere mulțumiri și adâncă recunoștință pentru deciziunea adusă”³⁸.

A fost caracterizat de credincioși ca având un chip blând, cu o voce caldă. A fost un mare predicator. O credincioasă își amintește că la moartea tatălui său, care s-a întâmplat în 1949 în închisoare, preotul a ținut o predică duioasă, de „plângeau și pietrele.”

În continuare, se poate citi următoarea însemnare:

„În anul 1943, Octombrie 31, a fost instalat și introdus în oficiu și beneficiu Cucernicul Părinte Pr. Aurel Goia, în locul decedatului Părinte Nicolae Mărginean – venit dela Parohia Agriș – originar din părinți țărani, născut în Comuna Seliște de Beiuș, județul Bihor.

Instalarea s-a făcut de către Prea Cucernicia Sa Părintele administrator protopopesco Ioan Popescu, din Pecica.

Un an mai târziu, 13 septembrie 1944, ajunul Înălțării Sfintei Cruci, Nădlacul, a fost ocupat de armatele maghiare. Toate autoritățile precum și intelectualitatea au părăsit comuna, în afară de preoții bisericii ortodoxe și preotul bisericii greco-catolice.

Scurt timp după aceasta, 24 Septembrie, armatele ungurești au fost alungate de armatele U.R.S.S.

Ca eveniment important semnalăm reîntregirea bisericii ortodoxe din Ardeal, prin venirea în sânul ei, a fraților greco-catolici, înfăptuită la data de 21 Octombrie 1948.

Primul preot ortodox, instalat și introdus la această biserică revenită a fost Cucernicia Sa Părintele Dimitrie Popian – venit din Iermata, jud. Arad și originar din Semlac.

Instalarea s-a făcut în ziua de 29 August 1949, de către Prea Cucernicia Sa Pr. Aurel Goia, devenit în acelaș an, administrator protopopesco al Protopopiatul Pecica.

În acest an, cantori la bis. mare au fost: Gh. Precupaș și Traian Totorean, amândoi din loc., iar la bis. mică (revenită) Alexandru Pop, tot din loc.

Epitropi la cea dintâi: Ilie Chiș, zis – Cheagu -, Oct. Irean și Gh. Vesa; iar la a doua: Traian Ciortea, Teodor Erdeli și Petru Moldovan”.

Următoarea însemnare, pe mai multe pagini, este făcută de către preotul Aurel Goia: *„Din anul 1943 și până în 1950, parohia aceasta a fost*

³⁸ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 6/1941-1944, f. 397-398.

păstorită, precum se vede din cele de mai nainte de Cucerniciile lor preoții Aurel Goia și Teodor Șerb – spre mulțumirea unanimă a tuturor și în special a autorităților noastre bisericești.

Ceea ce a contribuit foarte mult la ridicarea nivelului religios moral a enoriașilor în acel timp, a fost – pe lângă săvârșirea regulată a tuturor serviciilor religioase, școală duminicală, predică la toate ocaziile – deplina înțelegere și armonie dintre cei doi păstori și familiile lor.

Așa de mult au fost atașați păstoriții de păstori, încât atunci când au fost operați și unul și celălalt, sume însemnate de bani au donat acești adevărați samarineni pentru păstoriile lor, deși criza economică și greutățile vieții erau mari.

La sfârșitul lunii martie 1950, după ce în ianuarie același an – preotul Aurel Sebeșan din Felnac – socrul preotului Teodor Șerb – trece la cele veșnice, se distruge și destramă oarecum vatra duhovnicească a parohiei și armonia dintre preoți prin plecarea lui Șerb la Felnac, regretat de toți în frunte cu Episcopia.

A fost aci o orânduire dumnezeiască, ca și ogorul înțelenit de acolo să fie destelenit de acel vrednic lucrător în via Domnului; precum l-a verificat și dovedit timpul.

În anul 1954 octombrie 10 parohia aceasta a avut o mare și neuitată sărbătoare – sfințirea bisericii renovate în exterior.

Repararea a suportat-o parohia din contribuția benevolă a credincioșilor și a costat cca. 19.000 lei.

Sfințirea s-a făcut de Prea Sfințitul Episcop al Aradului Dr. Andrei Magier, însoțit de Înalt Prea Cucernicia Sa Dr. Gheorghe Lițiu – vicar episcopesc; Prea Cucernicia Sa Alexandru Budai – protopop al Aradului, împreună cu preoții din jur: Roman Codreanu, Gheorghe Gruin din Semlac; Dimitrie Roșcău din Șeitin; Teodor Șiclovan din Pecica și Dimitrie Popian de la biserica reunită de aci, precum și Aurel Goia, de la biserica mare.

Liturghia arhierească a fost ceva dumnezeiesc. Răspunsurile au fost date de Corul mixt din loc., condus de cantorul Traian Totorean; iar cânteva cântări și priceasna precum și Tatăl Nostru după frumoasa melodie adusă de la Oradea de Păr. Aurel Goia – au fost cântate de toată biserica, respective de școala duminicală.

Serviciul de diacon l-a îndeplinit Prea Cucernicia Sa arhidiaconul Catedralei din Arad; Dimitrie Dărau.

Deși vizita a fost aproape inopinată – nu s-a știut decât în 5 octombrie – a fost prezent aproape întreg satul, chiar și străini.

Recepția, cu șefii celorlalte culte din loc., și masa s-a servit la Păr. Aurel Goia.

Preasfinția Sa, Părintele Episcop Andrei, întreținându-se cu membrii consiliului parohial, cu cei doi conducători de cor: Traian Totorean și Gheorghe Precupaș, cu epitropia parohială, cu toți membrii din cor precum și cu alți mulți enoriași – s-a declarat foarte mulțumit cu cele observate la biserica din Nădlac și mai ales cu noul suflu de viață duhovnicească – cu totul altul decât cel de acum 18 ani, după însăși expresia Preasfinției Sale.

Îmbrățișarea și sărutul părintesc dat preotului Aurel Goia în fața mulțimii prezente în biserică, după obicinuitul raport – Preasfinția Sa l-a sigilat, ca să zic așa, cu următoarele cuvinte la plecare: „Plec părinte Aurel, din parohia Sfinției Tale cu sufletul plin de bucurie”.

N-a fost nimic mai înălțător pentru mine ca ziua aceea, pentru aceasta am și scris.

Ajută Doamne ucenicului să se poată egala cel puțin cu învățătorul său și tuturor, să ne putem apropia de Christos!”

Aurel Goia³⁹ (1943-1961) a venit la Nădlac în urma concursului organizat la parohia II, în urma decesului preotului Nicolae Mărginean. În ședința consiliului parohial din data de 20 iunie 1943⁴⁰ s-a decis ca preotul nou să fie numit de episcop, nu ales de nădlăcani, deoarece mulți tineri sunt pe front și să se evite iscarea unor tulburări și neînțelegeri între alegători. La fel a fost ales și preotul Teodor Șerb, dar nădlăcanii fac confuzie cu faptul că acesta a fost numit paroh de la Arad, până la momentul respectiv fiind capelan pe lângă Nicolae Chicin, rămânând apoi în funcția de administrator parohial. Forurile superioare de la Arad nu sunt de acord cu decizia nădlăcanilor. Concursul a avut loc în 5 octombrie 1943⁴¹. Acesta a fost publicat cu următoarele „venite”: sesie parohială de 32 iugăre de pământ; stole legale, birul parohial, salar de la stat, drept de pășunat, casă parohială în fosta școală „De Din Sus”. Pentru conducerea oficiului parohial – 4 metri de lemne de foc și iluminat. Până în 21 aprilie

³⁹ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 103-III-1943, passim.

⁴⁰ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 410-III-1943, f. 31; Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, registrul nr. 60/1915-1943, f. 194.

⁴¹ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 103-III-1943, f. 14.

1944, jumătate din venitele parohiei le primește văduva preotului Nicolae Mărginean. Candidaților de preot li se cere a avea calificare pentru parohii de gradul I. De asemenea, viitorul preot va îndeplini și funcția de catihet la școala de ucenici. În privința alegerii preotului, nădlăcanii au fost foarte exigenți, ca de altfel și în trecut, candidații fiind rugați să vină la Nădlac „în vre-o duminică sau sărbătoare pentru a cânta respective a-și arăta dexteritatea în cele rituale și oratorie”. La concursul de la Nădlac au candidat: dr. Roman Popa – preot în Bonțești de 17 ani, cu doi copii; Aurel Goia, preot în Agriș de 9 ani, având doi copii; Alexandru Budoii, „diacon impiecat” în Arad, de 2 ani și jumătate este în administrația bisericească, are un copil; Ioan Zotta, administrator parohial în Curtici, de 10 luni este preot; Dimitrie Popian, administrator parohial în Iermata de un an.

Actul de numire a preotului Aurel Goia ca administrator parohial la Nădlac a avut numărul 4032/1942, act emis de Consiliul Eparhial, secția administrației bisericești și actul nr. 81/1943, act emis de oficiul protopopesc de la Pecica⁴². „A fost instalat și introdus în oficiu și beneficiu” la Nădlac, la data de 31 octombrie 1943, duminică „în fața credincioșilor întruniți în număr frumos la slujba Sfintei Liturghii”, de către administratorul protopop Ioan Popescu din Pecica⁴³.

Aurel Goia s-a născut în localitatea Seliște de Beiuș, din județul Bihor din părinți țărani în 26 aprilie 1908. În 1933, a absolvit Academia Teologică din Oradea, iar în anul 1940-1941, Facultatea de Teologie din Iași, fiind „licențiat cu foarte bine”. S-a căsătorit cu Eleonora și împreună au avut trei copii: Horia, Miron și Miorița. Aurel Goia este hirotonit preot la data de 18 martie 1934. Până în 1939, este paroh în Tulca, jud. Bihor, apoi trece la parohia Agriș, începând cu data de 26 martie 1939⁴⁴.

În anul 1943, Aurel Goia devine președinte al oficiului parohial, iar colegul său, Teodor Șerb, conduce „socoțile” parohiei⁴⁵. Prin ordinul nr. 5323/1943 din data de 18 ianuarie, „Veneratul Consiliu Eparhial a încre-

⁴² Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 6/1941-1944, f. 401-402.

⁴³ Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 103-III-1943, f. 23; Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 7/1945-1948, f. 92.

⁴⁴ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 103-III-1943, f. 9, dosarul nr. 157-III-1942, f. 39.

⁴⁵ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 410-III-1943, f. 1; Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, dosarul nr. 6/1941-1944, f. 280.

dințat cu conducerea oficiului parohial din Nădlac pe preotul Aurel Goia.” Cei doi preoți se înțeleg între ei „cum își vor împărți între ei munca”. De fapt, consiliul eparhial, prin acest document aprobă situația existentă la Nădlac deja de aproape un an.

În ședința comitetului parohial din 22 februarie 1948⁴⁶, se hotărăște ca să se ceară de la Episcopie ca Aurel Goia să fie numit paroh, nu administrator parohial, ca până atunci. Această cerere este împlinită în ședința Consiliului eparhial din 23 martie 1948.

O scurtă perioadă de timp a fost administrator protopopesic la Pecica⁴⁷. În 21 august 1950, predă oficiul protopopesic preotului local Teodor Șiclovan, pe motiv de boală.

A fost un predicator de mare valoare, apreciat de credincioși. Era o prezență autoritară și totuși blândă, cu o voce puternică. De la Nădlac a plecat la în anul 1961, la parohia Buteni, Protopopiatul Ineu, de unde s-a și pensionat, fiind înmormântat în acea localitate.

Cea mai lungă însemnare este inserată de către preotul Vasile Bărbuț, la mijlocul secolului XX, în mai multe rânduri:

„În anul 1957 august 15 prin schimb aprobat de corporațiile parohiale, la cererea Consiliului Eparhial, preotul Dimitrie Popian merge de la parohia Nădlac II la parohia Șeitin în locul preotului Vasile Bărbuț, venit paroh în Șeitin la 1 august din parohia Pilul, Protopopiatul Chișineu Criș. Preotul Vasile Bărbuț devine deci preot la parohia Nădlac II – preotul Vasile Bărbuț fiind căsătorit cu Iuliana Totorean din Nădlac, acceptă acest schimb, deși el era fiul parohiei sale, Șeitin. Având coleg în continuare pe preotul Aurel Goia, păstorește cu el în continuare până în anul 1961, când preotul Aurel Goia este transferat la parohia Buteni protopopiatul Ineu, postul său fiind completat cu preotul Viorel Mihut care a fost transferat aci de la parohia Arad-Centru. Având coleg pe preotul Viorel Mihut păstoresc împreună parohia Nădlac până în anul 1972, 1 octombrie, când preotul Viorel Mihut se retrage la pensie, în vârstă de 72 de ani – un an mai târziu

⁴⁶ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 78-III-1948, f. 7, 9.

⁴⁷ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, f. 1.

decedează fiind înmormântat în cimitirul Pomenirea din Arad lângă părinții lui.

Preotul Viorel Mihuț a fost un bun coleg, un om minunat, cu o fire veșnic veselă – deși spre sfârșitul vieții a avut multe decepții. A fost un preot bine pregătit, bun predicator, fiind distins cu cel mai înalt titlu bisericesc la care poate ajunge un preot „iconom stavrofor” – dinainte de a veni la Nădlac a fost, pe lângă paroh la parohia centrală și protopop al raionului Arad.

Reiau scrierea acestei cronici la 20 de ani de când s-a scris ultima frază de către preotul Aurel Goia.

Ceva și despre cel ce a scris în continuare. S-a născut în anul 1921 luna decembrie ziua 24 în Șeitin din părinții Teodor și Elisabeta. A făcut 5 clase primare în comuna natală, apoi a terminat Școala Normală „Dimitrie Țichindeal” din Arad, fiind șeful promoției, ca șef de promoție și ani de curs, a terminat și Academia Teologică din Arad preoțindu-se în 1 octombrie 1947 fiind numit paroh în comuna Pilul, jud. Arad unde a păstorit 10 ani până în 1957 când a venit în Nădlac în împrejurările pe cari le-am menționat. În primul an de funcție în 1948 deci, mi-am luat și licența în teologie, cu media foarte bine, la Institutul Teologic din Sibiu lucrând subiectul „Originea omului după religie și știință”. Lucrarea a fost avizată și referată de profesorul Emilian Vasilescu. Tot în 1948 am făcut și diferența dintre Școala Normală și Seminar, susținându-mi aceste examene de diferență la Seminarul Central din București ce avea atunci ca director pe preotul profesor Petre Vintilescu.

La vârsta de 39 ani am primit rangul de protopop onorific, iar la 6 decembrie 1960 am fost hirotosit protopop și iconom stavrofor fiind numit în postul de protopop al raionului Arad menținându-mi și postul de preot la parohia Nădlac.

Transformările petrecute în viața țării implicit și a bisericii începând cu anul 1959 – prin colectivizarea agriculturii – au schimbat și optica credincioșilor, făcându-i mai puțin implicați în viața parohiei. Această situație s-a repercutat și în grija pentru întreținerea edificiilor parohiale, care se degradau astfel, biserica nr. 2 era deteriorată cu gardul de îm-

prejur la pământ – casele parohiale de nelocuit. Casa parohială nr. 1 era locuibilă doar în două camere. Cea de la biserică nr. II avea o singură cameră de locuit din 4 câte avea. În această situație precară trebuia făcut ceva, care să salveze cât de cât situația începând cu prioritatea stringentă, aceea de a împrejmui biserica nr. 2, pentru a o proteja. Am vândut din intravilanul bisericii 600 m² pentru a procura banii necesari acestei lucrări. S-a vândut și o casă veche a îngrijitorului din pământ bătut și pe banii realizați precum și prin severe economii am cumpărat o casă solidă din cărămidă alăturată casei parohiale nr. II făcându-i preoții vecini, putând face mai ușor datoriile ambelor case. Astfel prin modificări de bunuri disponibile, prin economii, și prin danii de la credincioși, care vedeau cu proprii lor ochi - că lucrurile au început să se miște spre bine au fost mai receptivi la apelurile mele – astfel au fost posibile lucrări de importanță deosebită: bisericile s-au electrificat, cimitirele au fost împrejmuite biserica mare învelită din nou cu tablă zincată, introducându-se și căldură centrală prin aeroterme. La biserică mică a fost refăcut turnul, instalându-se și paratrăsnetul, a fost revizuit întregul acoperiș, s-a pictat interiorul și s-a înzestrat cu odăjdii mai la fel și bisericesc. Casele parohiale s-au reparat substanțial făcându-se locuibile în toate camerele înzestrându-le cu instalații sanitare moderne și apă curentă prin forare de fântâni cu pompe precum și cu telefon.

Pe lângă toate aceste lucrări importante s-au executat și lucrări de întreținere curente.

În anul 1976 protopopul Vasile Bărbuț este numit vicar episcopal administrativ la Episcopia Aradului, Ienopolei și Hălmagiului precum și a județului Hunedoara, menținându-și postul de preot la parohia Nădlac. Ocupă acest post 18 luni (un an și jumătate) când în urma unor evenimente petrecute la episcopie, revine la parohie în calitate de preot. La cererea sa în anul 1976 episcopia numește în postul rămas vacant în urma ieșirii la pensie a preotului Viorel Mihuț, pe preotul Păcurar Ștefan de la parohia Minișul de Sus care este

numit aici și pe considerentul de fiu al comunei. Din anul 1977, preotul Păcurar Ștefan ocupă și postul de conducător de oficiu.

În decursul derulării perioadei de timp până la data celor descrise mai sus am fost vizitați de următorii ierarhi:

Înalt Prea Sfinția Sa Dr. Nicolae Corneanu de trei ori în anul 1960-1961.

Prea Sfinția Sa Teoctist Arăpaș (actualul Patriarh) de mai multe ori în anii 1962-1973.

Prea Sfinția Sa Dr. Visarion Așteleanu în anii 1974-1977."

Vasile Bărbuț (1957-1991). S-a născut în 24 decembrie 1921 în Șeitin, din părinții Teodor și Elisabeta. A făcut 5 clase primare în comuna natală, apoi a absolvit Școala Normală „Dimitrie Țichindeal” din Arad, fiind șeful promoției. A terminat Academia Teologică din Arad, preoțindu-se în 1 octombrie 1947. A fost numit paroh în comuna Pilul, județul Arad, unde a păstorit 10 ani. În 15 august 1957, prin schimb aprobat de corporațiile parohiale, la cererea Consiliului Eparhial, preotul Dimitrie Popian merge de la parohia Nădlac II la parohia Șeitin, în locul preotului Vasile Bărbuț, venit paroh în Șeitin la 1 august din parohia Pilul, Protopopiatul Chișineu Criș. Preotul Vasile Bărbuț devine deci preot la parohia Nădlac II; fiind căsătorit cu Iuliana Totorean din Nădlac, acceptă acest schimb, deși el era fiul parohiei Șeitin. În 1948 a luat licența în teologie cu media „foarte bine”, la Institutul Teologic din Sibiu, lucrând subiectul „Originea omului după religie și știință”. Lucrarea a fost avizată și referată de profesorul Emilian Vasilescu. Tot în 1948 a făcut și diferența dintre Școala Normală și Seminar, susținându-și aceste examene de diferență la Seminarul Central din București ce avea atunci ca director pe preotul profesor Petre Vintilescu.

La vârsta de 39 ani a primit rangul de protopop onorific al Aradului, iar la 6 decembrie 1960 a fost hirotesit protopop și iconom stavrofor, fiind numit în postul de protopop al Aradului, menținându-și și postul de preot la parohia Nădlac.

În anul 1976, protopopul Vasile Bărbuț este numit vicar episcopal administrativ la Episcopia Aradului, Ienopolei și Hălmagiului precum și a județului Hunedoara, menținându-și postul de preot la parohia Nădlac. Ocupă acest post timp de 18 luni (un an și jumătate), când, în urma unor evenimente petrecute la episcopie revine la parohie în calitate de preot.

Preotul Vasile Bărbuț a ieșit în pensie în anul 1991. A trecut la cele veșnice la data de 12 noiembrie 1998, fiind înmormântat în cimitirul „De Din Sus” din Nădlac.

Ultima însemnare a fost făcută de actualul preot, Alexandru Cotoraci:

Cu voia lui Dumnezeu, în anul 2017, octombrie 1, urmează la slujirea Sfântului Altar al Bisericii „Sfântul Ierarh Nicolae” din Nădlac, preotul Alexandru Cotoraci, născut în 24 martie 1968, în Arad, din părinții Ștefan și Iuliana, ambii din Nădlac, botezat în ziua de 5 mai 1968, de către preotul Viorel Mihuț.

Ca studii, a absolvit liceul „George Coșbuc” din Nădlac, în anul 1986, obținând diploma de bacalaureat. După satisfacerea stagiului militar, a urmat cursurile Facultății de Teologie „Sf. Andrei Șaguna” din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, unde a obținut licența în Teologie în anul 1993. Între anii 2013 – 2015, a urmat cursurile de Masterat la Facultatea de Teologie „Ilarion V. Felea” din cadrul Universității de Vest „Aurel Vlaicu” Arad, obținând titlul de Master în Teologie. Între anii 2016 – 2019, a urmat cursurile Școlii Doctorale „Sfântul Nicodim”, la Facultatea de Teologie a Universității din Craiova, la specializarea Patrologie și Teologie Patristică, fiind coordonat de distinsul profesor Pr. Conf. Univ. Dr. Constantin Băjău, având ca teză de doctorat cu tema „Preocupările Sfinților Părinți din secolele I-IV pentru înălțarea omului și recunoașterea demnității umane”.

S-a căsătorit în Biserica Ortodoxă Română din Nădlac, în ziua de 22 august 1992, cu Liana-Viruța Roman, din părinții Ioan și Lucia, din Șeitin, județul Arad, fiind dăruiti de Dumnezeu cu o fiică, Alexandra, născută la 19 iunie 1997.

A fost hirotonit într-un preot în ziua de 26 februarie 1995, de către Înalt Prea Sfinția Sa Dr. Timotei Sevcicu al Aradului, în biserica parohiei Șeitin, protopopiatul Arad, unde și-a început slujirea preoțească la 1 martie a aceluiași an. Aici a păstorit aproape 10 ani, până în luna iulie 2004, când a fost transferat în Episcopia Spaniei și Portugaliei, din cadrul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Europei Occidentale și Meridionale, transformată ulterior în Mitropolie, cu sediul la Paris, în Franța, având ca întâistătător pe Înalt Prea Sfințitul Părinte Dr. Iosif Pop.

În Spania, a înființat o parohie în orașul Tomelloso, din provincia Ciudad Real, Castilla-La-Mancha, cu mai multe filii, unde a slujit până în anul 2012.

Începând din anul 2012 a slujit în cadrul Episcopiei Ortodoxe Române a Daciei Felix - pentru românii din Serbia -, ca preot-paroh și protopop de Kovin și administrator al parohiilor Pancevo și Omolița. La 1 ianuarie 2013, primește cea mai înaltă distincție preotească, cea de iconom-stavrofor, din partea Prea Sfințitului Părinte Episcop Dr. Daniil Stoenescu.

În anul 2015 se repatriază și slujește în parohia Pecica I, din protopopiatul Arad.

La 1 octombrie 2017, este numit prin concurs în postul de preot-paroh al parohiei Nădlac, în urma pensionării preotului Ștefan Păcurar și instalat de către Prea Onoratul Protopop al Aradului, Flavius-Axinte Petcuț, în ziua de 8 octombrie a aceluiași an.

Dintre numeroasele lucrări săvârșite în primii doi ani de slujire – între 2017 - 2019 –, cele mai importante sunt cea de automatizare a clopotelor bisericii, prin acționare telecomandată, apoi realizarea instalației de încălzire centrală a lăcașului de cult, precum și cea de introducere a gazului metan.

La imobilele parohiei s-au schimbat acoperișurile, iar la cele două cimitire parohiale s-au turnat câte 3 platforme din beton, pentru depozitarea resturilor în mod civilizat.

S-a realizat un schimb de imobile între Parohie și Primăria Nădlac, la cererea celei din urmă. Astfel, Grădinița din Bujac fiind cedată în schimbul Centrului Medical Veterinar, plus o sultă de 14.886 lei, pe care parohia a încasat-o.

S-a obținut apoi, tot de la Primărie, o parcelă de teren în suprafață de 1.620 m.p. în intravilanul orașului, la intrarea dinspre Arad, pe care am amplasat o Troiță sculptată din lemn de stejar, sfințită în ziua de 18 noiembrie 2018, de către Preasfințitul Părinte Dr. Emilian Crișanul, Episcop Vicar al Arhiepiscopiei Aradului.

Cântăreț la strună este teologul Vasile-Alexandru Nica, profesor de Religie; paraclisier al bisericii este Viorel Chicin; dirijorul Corului este inv. Delia Borlea, fiica fostului cantor, Totorean Traian; epitropii sunt Mihai Pleș și Iulian Varga.

Un rol deosebit în viața culturală a parohiei îl are Dr. Gabriela Adina Marco, Doctor în Istorie, care de ani buni se îngrijește de editarea revistei de spiritualitate și cultură religioasă, Ecclesia, a Comunității Ortodoxe Române din Nădlac.

Concluzii.

Datorită acestor însemnări din „Cartea Evangheliilor”, am putut lega informațiile pe care ni le-au transmis câțiva dintre ultimii preoți care au slujit la această biserică, cu celelalte date ale cronicii parohiei, consemnate până în acest an, când se împlinesc 190 de ani de la sfințirea lăcașului de cult. În anul 1822, 28 aprilie, s-a pus piatra de temelie a actualei biserici, iar 7 ani mai târziu, în anul 1829 – an inserat în tencuială, deasupra ușilor de acces din latura de miazăzi –, s-au încheiat lucrările de construcție. Această biserică s-a construit de către credincioșii ortodocși români, pentru folosința lor exclusivă, întrucât ortodocșii sârbi au ridicat o biserică lângă pârâul numit Velj, un afluent al râului Mureș, care actualmente este secat și unde s-a format o stradă din Nădlac, respectiv actuala Mihail Kogălniceanu. Acea biserică era folosită de toți creștinii deopotrivă, și de către credincioșii sârbi și de către cei români.

„Biserica din Velj” a fost ridicată de grănicerii sârbi, care a fost construită în urma deteriorării vechii „Biserici din Dolmă”, cum se numea datorită faptului că fusese zidită tocmai pe locul traseului digului de apărare împotriva revărsării Mureșului, numit „dolmă”, care s-a construit în secolul al XIX-lea. Cu timpul însă, acea biserică a ajuns să nu mai poată fi folosită, ca urmare a deselor revărsări, iar coloniștii sârbi și-au construit propria lor biserică, la sfârșitul aceluiași secol.

„Biserica din Dolmă” este cea mai veche biserică din Nădlac. Aceasta a fost construită de familia nobiliară sârbească Iakșici, în secolul al XV-lea. Și în ziua de astăzi mai pot fi zărite în malul de pământ al „dolmei” ruine ale acestei vechi biserici.

După ce s-a ruinat și „Biserica din Velj”, în noul lăcaș de rugăciune al credincioșilor români terminat în anul 1829, au fost aduse diferite obiecte de cult, cum ar fi mai multe icoane, un disc pe care se poate vedea gravat anul 1736 și pe care este menționat și hramul bisericii, Sfântul Nicolae, care s-a păstrat și la actuala biserică, apoi un scaun preoțesc din altar datat din anul 1751, precum și această Evanghelie din anul 1859 despre care am relatat în lucrarea de față, care se păstrează în Sfântul Altar. De asemenea, de la vechea „Biserică din Velj” s-a adus și iconostasul, care a fost pictat de către pictorul Ștefan Tenețchi.

După mai bine de jumătate de veac, s-a hotărât schimbarea aspectului bisericii. În acest sens s-a procedat la înălțarea tavanului, la mărirea ferestrelor și la transformarea turnului, care începuse a se clătina la trage-

rea clopotelor. În urma documentării s-a decis că bisericii i s-ar potrivi cel mai bine un turn ca și cel al bisericii din Lipova. S-a urmărit apoi și un alt obiectiv, anume acela al decorării mai bună a interiorului locașului de cult, întrucât biserica era atunci doar văruiță și decorată cu câteva tablouri-icoane din vechea biserică, cea „din Velj”.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea s-a hotărât pictarea iconostasului, a interiorului bisericii și aurirea elementelor de tâmplărie. recomandarea. La acea vreme, președintele comitetului parohial Nădlac era doctorul timișorean Iuliu Chicin, fratele preotului Nicolae Chicin. El l-a recomandat pe pictorul Ioan Zaicu, recent întors de la studiile sale de pictură de la Viena, care a fost ales să picteze biserica.

În același timp s-a executat și sculptarea tâmplăriei de către sculptorul Nestor Busuioc sau Bosioc, împreună cu fii săi, Iosif și Iuliu, precum și pavarea bisericii cu cărămidă colorată smălțuită, care a fost adusă din Ungaria, de la Seghedin.

În urma acestor ample lucrări de transformare a bisericii, aceasta a fost sfințită din nou, cu mare fast. Sfințirea a avut loc cu ocazia vizitei canonice a episcopului Ioan Mețianu, pe care a efectuat-o în ziua de 15/27 august 1898, la praznicul Adormirii Maicii Domnului.

Aceste însemnări, consemnate în perioada desfășurării evenimentelor, contribuie la reconstituirea trecutului istoric al parohiei ortodoxe din Nădlac. De aici se desprind fapte, idei, dar și date importante despre oamenii care le-au săvârșit.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 38 - 52

Importanța tipăriturilor râmnicene în secolele XVIII-XIX

Diac. Drd. Alexandru Gheorghe VANCIU

alexandruvanciu@yahoo.com

Abstract

The history of the Romanian printing in Oltenia began with the enthronement of Antim Ivireanu as the bishop of Râmnic. He is the one who began the work of printing cult books in Romanian. Both he and his descendants in the chair have turned their attention primarily to books of religious service. Antim Ivireanu is the one who first prints in Romanian the Liturgy and the Molitfelnic, giving the priests the basic books for their work. His descendants in the chair had remained in the history of printing by printing for the first time in Romanian the mines for the 12 months. The nineteenth century is marked by the activity of Bishop Calinic Cernicanul who through his prints, gives christians the teaching of faith in the language they spoke.

Keywords:

Book, Mines, Liturgy, Printing, Bishop, Râmnic, Priest, Romanian language

Introducere

Una dintre cele mai frumoase activități în țara noastră a fost tipărirea cărților. Prima tipăritură în Țara Românească a fost *Liturghierul* (1508), tipărit de Ieromonahul Macarie, la Muntenegru. În ceea ce privește locul unde a fost așezată această tipografie, părerile sunt împărțite. O primă opinie este aceea că tipografia a fost așezată la Mâ-

năstirea Dealu¹, în apropiere de Târgoviște unde se afla scaunul domnesc, iar cea de-a doua părere este aceea că tipografia a fost așezată într-una din mănăstirile oltene: Bistrița olteană, Snagov sau Govora². Cert este că în XVII-lea tiparul exista, datorită domnitorului Matei Basarab, care a înființat o tipografie la Mănăstirea Govora.

Județul Vâlcea a devenit cunoscut de-a lungul timpului prin lăcașurile mănăstirilor ridicate de marii voievozi la Cozia, Bistrița, Govora, Arnota, Hurezi etc., dar și prin legăturile culturale și economice realizate în special cu românii din Transilvania. Mănăstirile din această regiune fiind importante centre cultural.

Începând din secolul al XI-lea și până în secolele XVI-XVII în aceste vetre monahale s-au format unele biblioteci de manuscrise, dar și numeroase școli de copişti precum cea de la Mănăstirea Bistrița Vâlcii, Mănăstirea Cozia, Mănăstirea Govora ș.a.

Activitatea tipografilor râmniceni

Cu adevărat împodobită a fost Oltenia noastră prin trăirea pe aceste meleaguri a unor vrednici slujitori ai Bisericii care au întărit prin activitatea lor cultura poporului român. Pornind în ordine cronologică, printre cei mai de seamă a fost Sfântul Antim Ivireanul care înființează prima tipografie la Râmnicu Vâlcea. El a păstorit la eparhia Râmnicului în perioada în care Ortodoxia trecea prin vremuri grele din cauza propagandei catolice. Importanța tipografiei de aici a constat în necesitatea cunoașterii slujbelor și a învățăturilor ortodoxe în rândul creștinilor.

Lui Antim Ivireanu i se poate atribui ostenitoarea activitate creatoare a limbii liturgice. El fiind cel ce a înțeles cel mai bine nevoia poporului, care nu mai înțelegea limba în care se oficiau slujbele, știindu-se că până în secolul al XVII-lea în biserică se folosea ca limbă de cult slava, iar din cauza tendințelor de la curtea domnească se încerca introducerea limbii grecești. El este cel căruia i se datorează începerea tipăririi a cât mai multe cărți în românește, ajutând la însușirea învățăturii creștine de către creștinilor.

¹ Idee susținută de Prof Constantin Moisil în 1937, apoi preluată de unii istorici, precum Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, Alexandru ODOBESCU, Victor PETRESCU.

² Arhim. Veniamin MICLE, Petre CICHIRDAN, *Tiparul bisericesc la români*, Editura Praxis, Râmnicu Vâlcea, 2016, p. 63.

Înființarea tipografiei s-a realizat prin aducerea materialului tipografic de la Snagov, care se știe că era „rodul muncii lui”, știut fiind talentul de a săpa litere. Informația o putem afla chiar din însemnările de pe „Proschimatarul Sfântului Munte” care a ieșit de sub „teascurile lui Antim Ieromonahul din Iviria”³.

În tipografia de la Râmnic, între anii 1705-1708, au fost tipărite 9 cărți cu aproape 3000 de pagini și cu cuprins variat. Datorită acestei activități el a reușit să facă orașul Râmnicul Vâlcea unde era reședința episcopală „focar de lumină și un centru de cultură religioasă și națională”⁴.

Ținând seama de faptul că aici au fost adusă tipografia de la Snagov, cărțile tipărite aici au aceeași literă și ornamente ca cele de la Mănăstirea Snagov.

În primul rând el a tipărit de o mare importanță pentru creștinismul din perioada respectivă în care propaganda catolică era din ce în ce mai mare. *Τόμος Χαράς sau Tomul Bucuriei* (1705), scris în limba grecească, cuprinde: „Epistolele Sfântului Fotie, patriarhul Constantinopolului, ale Sfântului și ecumenicului Sinod al optulea, unele însemnări ale acestui sinod; cele împotrivoitoare la primatul papei Romei ale lui Nicolae (Kerameus) doctorului filosof; cuvântul lui Meletie al Alexandriei asupra primatului papei; Dialogul ieromonimonului monah asupra altui oarecare monah, contra latinilor”⁵.

Prefață cărții este scrisă de Dositei al Ierusalimului în care se plânge de samovolniciile catolicilor din toate părțile, la final amintind și de unii creștini care respind învățăturile papiste. Importanța cărții fiind foarte mare, prin ea pregătind preoții de a lupta împotriva propagandei catolice care se răspândise atât la Râmnic, cât mai ales în Transilvania.

Antologhion adecă Floarea cuvintelor (1705) este o lucrare care cuprinde „în sine toată slujba ce i se cuvine lui a Sfintei biserici peste tot anul, acum întâiu într-acesta chip tipărit și așezat după cel grecesc”⁶.

Această carte face parte din primele cărți prin care Antim încearcă să introducă limba română în cultul Bisericii. Cartea face parte dintre cele

³ Dorin TEODORESCU, *Antim Ivireanul Episcopul Râmnicului*, Slatina, 2005, p. 16.

⁴ Pr. Nicolae ȘERBĂNESCU, „Mitropolitul Antim Ivireanul, 1716, septembrie - 1966”, în *Mitropolia Olteniei*, anul XVIII (1966), nr. 9-10, p.787.

⁵ N. ȘERBĂNESCU, „Antim Ivireanu tipograf”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul LXXIV, nr 8-9, 1956, p. 726.

⁶ N. ȘERBĂNESCU, „Antim Ivireanu tipograf”, p. 727.

3 tipărituri slavo-române, având indicațiile tipiconale, evanghelia, apostolul, paremiile și sinaxarul în limba română iar restul în slavonă.

Alte tipărituri, în românește, s-au îndreptat spre ajutorarea preoților. *Învățătura pe scurt pentru Taina Pocăinței* tipărită „în zilele prea luminatului Domn Io Constandin B. B. Voiavod. Cu cheltuiala cinstuitului de neam bun a lui Șerban Cantacuzino biv vel paharnic și cu bl(a)goslovenia Prea Sf(i)nțitului Mitropolit Kyr Teodosie. De iubitoriul de D(u)mnezeu Kyr Antim Episcopul Râmnicului. La anul de la H(risto)s 1705”⁷.

Cartea cuprinde două părți: în prima parte se vorbește despre spovedanie și despre canonisirea penitentului, iar în cea de-a doua despre cum trebuie să fie duhovnicul și până unde să meargă cu întrebările.

Ea este un îndreptar pentru preoți, contribuind astfel la ridicarea nivelului de cultură al preoților săi. Neștiința slujitorilor Bisericii era un fapt care îi multă mahnit: „nu văd altă pricină fără numai neînvățătura și neslovnirea pentru că nu iubim să cetim și să învățăm carte, nici să auzim măcar pe dascălii care învăță cuvântul lui Dumnezeu, dumnezeieștile lui porunci, credința și calea mântuirii noastre și a sfintelor pravili, au de nu se va învăța de la alții care știu, să asemănă cu dobitoacele cele necuvântătoare carele nu știu ce fac de vreme ce n-au minte; să asemănă orbilor, pentru că precum orbul nevăzând lumina soarelui nu știe unde merge nici ce iaste înaintea lui, ce de multe ori în gropi și în surpături căzând, să omoară. Într-acesta chip și mintea omului neavând învățătură și dascălie a cuvântului celui drept, care îi iaste lumină, iaste orb și nu simte ce pricepe, pierde cuvântăreasca lui blagoszvdue și stăpânirea și să face rov necuvântătoarelor patimi”⁸.

Pentru prima dată în Muntenia, Sfântul Antim Ivireanul a tipărit *Evhologhion adecă M(o)l(i)tv(e)nic*. Lucrarea este de o mare valoare și carte de căpătâi pentru preoți, fiind tipărită în limba vorbită de popor: „Evhologhionul adecă m(o)l(i)tv(e)lnic care cuprinde în sine toată treaba bisericii ce să cuvine preoților dată întâi de la Sf(i)nții apostoli, apoi de la sf(i)nții de D(u)mnezeu purtători părinți, întocmită la toate treburile”⁹.

⁷ N. ȘERBĂNESCU, „Antim Ivireanu tipograf”, p. 728.

⁸ Dorin TEODORESCU, *Antim Ivireanul Episcopul Râmnicului*, p. 19.

⁹ Prof. Dr. Ioan St. LAZĂR, „Semnificația anilor de păstorire la Râmnic pentru viața și opera Sfântului Antim Ivireanul”, în vol. *Preasfințitul Gherasim, Episcopul Râmnicului, la 90 de ani*, Editura Adrianso, Râmnicu Vâlcea, 2004, p. 295.

Lucrarea cuprinde două părți: Prima parte era *Liturghierul* care avea 216 file iar a doua parte cuprindea *Molitfelnicul* cu 467 de file. Această carte era tradusă de Antim după originalul din Veneția făcut de Nicolae Glychi în 1691. Acest lucru este arătat și în însemnarea de la pagina 453:

„Însă să știi și aceasta: că de vei cerceta prea amăruntul rînduialele și tălmăcirea acestui M(o)litvelnic și de vei potrivi cu niscăi isvoade slavonești, veri de unde ar fi tipărite și nu se va potrivi, să nu te pripești îndată a defăima, căci noi am urmat M(o)l(i)tv(e)lvicului grecesc, carele l-au tipărit Niculae Glychi la anul de la Hs. 1691. Și pe cât ne-au fost puțința și întru înțeles și întru rînduiale am așezat pre alocurea și adaosu în tălmăcire pentru scurtarea limbii românești, așijderea și la rînduiale pentru prostimea preoților și pentru mai lesnele lor. Iară cele ce nu s-au pus nicidecum s-au lăsat unele pentru că sunt arhieriești, iară altele pentru că nu le slujesc pe aceste locuri”¹⁰.

În încercarea de a introduce limba română în cultul Bisericii, Sfântul Antim a tipărit în slavo-română *Octoihos adecă Osmoglasni*, care conține „toată slujba ce se cuvine a Văscr(e)snelor. Împreună și o săptămână cu toate ale ei rînduiale”¹¹.

Această carte de cult este tipărită cu indicațiile tipiconale, apostolul și evangheliile în limba română, iar cântările în limba slavona până la fixarea în românește a muzicii de cult, efectuată de „Filothei sin Aga Jipei, slujitor al Mitropoliei și în vremea păstoririi lui Antim Ivireanul”¹². Cartea cuprinde: octoihul propriu-zis, începutul sveltinelor, a văscrednelor, sa-moglasnicile stihire după evangheliile celor 11 voscesne. Traducerea integrală a octoihului s-a realizat în 1712 în sfânta Mitropolie a Târgoviștii de Gheorghe Radovici.

Nu în ultimul rând în această perioadă, la Râmnic au mai fost tipărite și alte 2 cărți omiletice în limba grecească.

Λογος εις το σωτηριον παθος του Θεανθρωπου λογος, adică Cuvânt la patima cea mântuitoare a Dumnezeu-omului, Cuvântul. Această lu-

¹⁰ Gabriel ȘTREMBEL, *Antim Ivireanul*, Editura Academiei Române, București, 1997, p. 151.

¹¹ N. ȘERBĂNESCU, „Antim Ivireanu tipograf”, p.731.

¹² Prof. Dr. Ioan St. LAZĂR, „Semnificația anilor de păstorire la Râmnic pentru viața și opera Sfântului Antim Ivireanul”, p.297.

crare cuprinde și „textul acestei patimi din cei patru evangheliști, numai patru, adică ce se numește adunat din cei patru, a dascălului Gheorghe Maiota, profesor de limba elenă și prea străluciților fii ai Prea luminatului Domnitor al Țării Românești D.D. Ioan Constantin Basarab Brâncoveanu, tipărită în Episcopia Râmnicului de Mihail Iștvanovici Ipodiaconul, în anul mântuirii 1706”¹³.

Conținutul lucrării acesteia era atât de important pentru apărarea învățăturii bisericii încât în același an sau în 1707 se tipărește în română, însă cu un număr de 44 de file și cu titlul puțin modificat:

„Cuvânt la mântuitoarea patimă a Domnului nostru Is. Hs. Făcut de propovăduitorul sfintei evanghelii al bisericii mari chir Gheorghe Maiota al limbii elinești și latinești dascăl al prealuminaților fii ai blagoslovitului domn al Ungrovlahiei Io Constantin Basarab Brâncoveanu Voievod. Tipărit de Mihail Iștvanovici Ipodiaconul, Tipograful”. La finalul lucrării adăugându-se versuri în limba română la gravura „Calvarul lui Isus”: „Purtând Hristoase Crucea ostevește/ Și nu e minune căci te poticnești/ Că greul lumii tot cel de păcat/ Deasupra noastră tu l-ai ridicat”¹⁴.

Cea de-a doua lucrare omiletică este Λογος πανηγυρικός εις τον εν ιαρχαις θαυματουργον μεγαν Νικολαον, adică Cuvânt panegiric la cei întru ierarhi făcători de minuni, Marele Nicolae „rostit în veșnica amin-tire a lui Preda Brâncoveanu de Radu, fiul Domnitorului Țării Românești D. D. Ioan Constantin Basarab Brâncoveanu și tipărit în Prea Sfânta Episcopie a Râmnicului de către Mihail Iștvanovici ipodiaconul, în anul 1706”¹⁵.

Alte lucrări tipărite în timpul Episcopului Antim Ivireanul sunt: Evangelia, Adunarea slujbei a Adormirei Născătoarei de D(u)mnezeu cu paraclisul cel de obște și cu canoanele moglasnicului ce se cântă sâmbetele (1706)¹⁶.

Înfloritoarea activitate a lui Antim Ivireanu a fost continuată de Damaschin Dascălul care a păstorit în vremuri grele ale ocupației austriace

¹³ N. ȘERBĂNESCU, „Antim Ivireanu tipograf”, p. 734.

¹⁴ Dorin TEODORESCU, *Antim Ivireanul Episcopul Râmnicului*, p. 25.

¹⁵ Gabriel ȘTREMBEL, *Antim Ivireanul*, p. 151.

¹⁶ N. ȘERBĂNESCU, „Antim Ivireanu tipograf”, p. 729.

(1718-1739)¹⁷. Cu toate acestea el a încercat să traducă toate cărțile de slujbă în limba română, multe dintre ele au rămas nepublicate. Doar spre sfârșitul vieții însă a tipărit 3 lucrări: *Învățătura pentru șapte Taine*, *Cea-slovul* (1724) și *Psaltirea* (1725)¹⁸.

Prin cartea „*Învățătura pentru șapte Taine*”, adresată „*Cucearnicilor Preoți, cari vă aflați în eparhiia smereniei noastre*”, Episcopul Damaschin redă pe scurt preoților învățătura necesară despre cele șapte Sfinte Taine ale bisericii, asupra căroră atrage atenția să fie respectate după rânduiala Bisericii. Cartea arată importanța Sfintelor Taine pentru întărirea duhovnicească a creștinilor. Din acest motiv preoții trebuie să se ostenească cu cititul învățăturilor pe care să le cunoască pe de rost:

„S-ar cădea mai multe și mai pe larg învățături să vă dăm voă cucearnicilor preoți, pentru șapte Taine Bisericești: iar de vream ce întru acestea, toate ceale ce sînt spre folosul și învățătura voastră v-am arătat. Iată dar că am lăsat ceale mai multe să vă adeveriți, și să vă învățați din ceale ce urmează.

Numai iar zicem pe scurt și vă poruncim, ca să nu vă leniți la cetaniia acestor învățături, și nu numai să le citiți, ci să le și învățați [pe] de rost să știți da răspunsul pentru fiește care Taină, că să fie mare cercare pentru aceste Taine. Ci să nu fiți nebagători de seamă pentru dărul preoției voăstre ce iaste întru voi, carele sau dat voao prin punerea mîinii Arhierilor voștri: pre cum scrie Pavel cătră Timodei.

Că apoi nu numai veți(i) avea pedeapsă de la D[u]mnezeu pentru nepurtarea de grijă a voastră; ci și de la noi. De vream ce de nu vă vom certa noi pre voi, apoi D[u]mnezeu ne va certa pre noi, pre cum poruncește Pavel la Faptele Apostolilor, zicând: Păziți—vă pre voi și toată turma, la carea D[u]hul Sf[ă]nt v-au pus pre voi Episcopi, ca să pașteți Besearca lui D[u]mnezeu, carea o au căștigat cu sângele său.

Însă Tainele Sf[ă]nteii Besearici sânt acestea. Sf[ă]ntul Botez. Sf[ă]ntul Mir. Rânduiala Preoției. Sf[ă]nta

¹⁷ Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Editura Trinitas, Iași, 2006, p. 288.

¹⁸ Arhim. Veniamin MICLE, Petre CICHIRDAN, *Tiparul bisericesc la români*, p.64.

Ispovedanie, sau pocăința. Sf[â]nta Cuminecătură, carea să săvârșăste la Sf[â]nta Liturgie. Nunta sau căsătoria carea să face pre leațe. Sf[â]ntul Maslu.

De care Taine aciasta trebuiaște să știți, că unele sânt date ca să le isprăviți și voi: adecă, Sf[â]ntul Botez, și ungerea cu Sf[â]ntul Mir, care dator sînteț să luați de la Arhieriei voștri. Ungeți pre cei botezați. Sfinta Ispovedanie sau pocăință, Sfinta Cuminecătură, care să săvîrșește la Sfinta Liturgie. Nunta sau căsătoria, care se face pre leațe. Sfîntul Maslu. Iară sfințirea Sfîntului Mir și rânduiala preoției nu sînt date vouo să le isprăviț, că numai arhieriei Sfințesc Sfîntul Mir și rînduiesc sau la diaconie, sau la preoție. Pentru care iarăși vă zicem: Să nu fiți nebăgător de seamă, casă puteț dovedi și dar si răsplătire de la Dumnezeu pentru plinirea poruncilor Lui. Dar căruia darul și mila rugăm ca să fie cu molitvele voastre și să vă păziți întru Domnul”¹⁹.

După moartea Episcopului Damaschin, scaunul Episcopal a fost ocupat de episcopii Ioanichie (1728-1735) și Climent (1737-1748). În timpul lor activitatea tipografică s-a limitat doar la traducerile rămase de la înaintașul lor: Molitfelnicul (1730), Triodul (1731), Liturghierul (1733), Catavasierul (1734).

Activitatea tipografică a început să își revină în timpul Episcopului Grigore Socoteanu, care pe lângă tipărirea cărților liturgice, tipărește și Bucoavna pentru învățătura pruncilor (1749), și 2 cărți în slavona: Gramatica slavonă și Pravila de rugăciuni a sfinților luminătorilor sârbi²⁰. Urmașul său, Episcopul Partenie (1764-1771) s-a ocupat doar cu tipărirea cărților de cult.

De o mare importanță în lista tipăriturilor râmnicene stau mineiele Episcopului Chesarie (1773-1780), pe lunile octombrie-martie (1776-1780) și ale Episcopul Filaret care tipărește restul mineiilor pe lunile aprilie-septembrie, precum și alte cărți de cult.

În 1776 Chesarie tipărește „mineiu al luna lui octombrie care sau tipărit acum întâiu rumânește întru întâia domnie a Prea Înălțatului Domn Io Alexandru Ioan Ipsilate Voevod”. Pe pagina de început a fiecărui minei

¹⁹ Damaschin DASCĂLUL, *Învățătura despre șapte taine*, Rimnic, 1724, p. 3-5.

²⁰ Arhim. Veniamin MICLE, Petre CICHIRDAN, *Tiparul bisericesc la români*, p. 64.

este așezată stema Țării Românești și „stihuri poeticești, i: Asupra stemei prea luminatului slăvitului și binecredinciosului Io Alexandru Ioan Ipsilanti Voevod”:

„Corbul odinioară pre Ilie (a) hrănit
 Și Dumnezeiasca poruncă au plinit
 Carele în guara sa ține crucea cea cinstită
 Cel ce din darul lui Iis armă nebiruită.
 Aceasta sau dat nădejde și tărie dela cel prea înalt:
 Înălțimei Tale Doamne Alexandre Ipsilanți
 Prin care pre toți vrăjmașii să biruiești
 Ca luminata și slăvita Domnie săți întărești
 Întărească dar Dumnezeu întru Domnie cu biruință
 Pre cum și noi ne rugăm cu fierbinte umilință”²¹.

O parte importantă a tipăriturilor lui Chesarie constă în scrierea celor șase prefețe la meneiele pe care le-a editat, adevărate expuneri de filosofie a istoriei, cu o deschidere iluministă. În prefața mineiului pe luna octombrie redă o istorie a dezvoltării cultului Bisericii:

„Cînd a început credința a se naște și a crește cei ce să hrăniia cu învățăturile ei întâiu să socotia ca niste prunci, pentru aceia și Sfinți Apostoli îi hrăniia cu lapte, adică cu învățături lesne pricepătoare, cu rugăciuni ușoare și neostenitoare. Că din Faptele Apostolilor vedem că alte slujbe atunci nu se făcea, fără numai ridicarea piini, rugăciuni prescurt alcătuite cu dovediri din psalmi și învățături pentru credință, iarăși din izvorul psalmilor, și al proorocilor. Iar după ce au crescut întru credință noroadale și au ajuns învârstă de bărbat (desăvârșit), atuncea diadohii apostolilor, păstorii cei duhovnicești, arhierii cei din toate locurile au început a înălța graiurile învățaturii și a înmulți rugăciunile, pentru podoaba besearicii, și mîntuirea credincioșilor. Aceaste slujbe, aceaste rugăciuni, alcătuite fiind de luminătorii cei dintiiu an Besearicii, în limba lor cea grecească. Mai preurmă sau tîlmăcit și în limba cea sloveicească de cei ce au fost duple vremi și pre alocuri luminători în Slavonia.

²¹ *Mineiul pe luna Noiembrie*, Rîmnic, 1776, p. 2.

Așijderea și luminătorii cei de a treia în Besearicci Rumânește, fiind cu totul înstrăinat de asemănarea limbii cei grecești și mai aproape de limba cea de slavonească, întru aceea își făcea și slujbele lor. Care slujbe duple vreamă rămînia cu totul neînțelese la ascultătorii. Din păstorii Besearicii Rumânești cei ce au fost sau de limbă slavonească sau de cea grecească sau sîrguit în tot felul de au dat în limba rumânească precum răvădcîteva slube ale Besearicii. Între cealelalte cărți de slujbă să văd trebuitoare slujbele sfinților ceale ce sînt în ceale zi: Mineie, pre care sfinți toți deopotrivă crezîndui și cinstindui Grecii, slovacii și rumîinii, cei deopotrivă în laudă rumîinii întru slujbele lor, ci cu slube de obște a unui M(u) cenic, laudă o sută de m(u)cenici”²².

O nouă perioadă de înflorire a tipăriturilor începe la mijlocul secolului al XIX-lea, când la cărma Bisericii de pe teritoriile românești se aflau doi mari ierarhi iubitori de carte: Sfântul Andrei Șaguna și Sfântul Calinic Cernicanul. Înainte de înființarea tipografiei de la Râmnic, se cunoaște o bogată corespondență între cei doi ierarhi²³. Din scrisorile acestora aflăm că Sfântul Calinic a tipărit primele cărți de cult la București și Sibiu. În perioada 1853-1855, la Sibiu au fost tipărite 8 mineie pe lunile ianuarie-octombrie. Andrei Șaguna a profitat de vecinătatea cu Episcopia Râmnicului, unde în mod repetat a trimis cărți editate la Tipografia diecezană din Sibiu. Dintre acestea amintim: Elementele dreptului canonic, Cartea cântărilor bisericești, Catihismul bogat, Mineiele, Acatistul bogat, calendarele sibiene și „Telegraful Român”. Până în anul 1856, Calinic a comandat episcopului Șaguna 40 exemplare din Catihis, un set complet din Mineie, un exemplar din Cartea cântărilor bisericești.

În vederea înființării unei noi tipografii la Râmnicu Vâlcea Sfântului Calinic a cerut lui Andrei Șaguna informații dacă poate găsi la Sibiu, „două teascuri cu toate trebuincioase pentru o tipografie în calitate cu aceea din tipografia Frăției Voastre și cu ce preț se pot cumpăra”. Andrei Șaguna a recomandat achiziționarea tipografiei vâlcene de la Viena și în 13 martie 1857 a trimis la Vâlcea „însemnarea de cheltuieli și un model

²² Minei luna Octombrie, Râmnicu Vâlcea, 1776.

²³ Emilian LOVIȘTEALNU, *Sfântul Ierarh Calinic slujitor înțelept și păstor milostiv al Bisericii strămoșești*, Editura Sfântul Antim Ivireani, Râmnicu Vâlcea, 2012, p. 63.

de teasc"²⁴. Din cercetările istoricilor aflăm că Sfântul Calinic nu s-a folosit de această îndrumare, aducând teascurile tipografice din altă regiune, pe cheltuiala sa.

Dintre cărțile tipărite de Sfântul Calinic la Râmnicu Vâlcea și care, o parte dintre ele, se găsesc și în biblioteca Mănăstirii Bistrița, amintim: Carte foarte folositoare de suflet, Mineele, Slujba Învierii, Sfânta Evanghelie, Octoihul, Datoriile preoților, Tipicul bisericesc, Manual de pravilă bisericească ș.a.

De o mare importanță pentru viața liturgică sunt cele 12 minee. În cuvântul de la începutul fiecărui minei sunt întâlnite informații legate de istoria religiilor, istoria daco-romanilor, precum și astrologice și teologice. Iată câteva exemple:

În cuvântul către cititor, numit „Înainte cuvântare”, din lunile Ianuarie și Februarie este explicată în primul rând introducerea acestor luni în calendarul actual:

„Întru această lună se află soarele în zodia lui Idrohoos, adică vârsătoriul de ape, când și Mântuitorul Hristos, iarăși în această lună a stătut la Botez în apele Iordanului. Această lună a lui Ianuarie s-a adăogit de la al doilea Împărat al Romeii, Numa Pomvilie (fiindcă până atunci anul în zece luni numărându-se se încheea la decembrie precum s-a arătat în cuvântarea acestei luni) carele dând războiu împotriva latinilor, și întru ajutoriul chemând pre Ianoș zeul, și biruind, a întocmit anul de luni unsprezece, numind-o luna lui Ianuarie, afierosindu-o acelui zeu Ianos și începerea Anului așezându-o Ianos tălmăcindu-se ca să zică portar. De aceea cei vechi după ce s-a așezat luna lui Februarie, zugrăvea această lună cu o chee în mâna cea dreaptă răzemat asupra a 12 stâlpi, prin care vrea să arate cum că aceasta deschide ușa la celelalte luni ale anului”²⁵.

În mineiul pe luna martie sunt redate evenimente foarte importante pentru istoria neamului omenesc: poporul lui Israel a ieși din Egipt, a tre-

²⁴ Aneta NICULESCU, "Legăturile dintre Andrei Șaguna, Mitropolitul Ardealului și Sfântul Calinic de la Cernica, episcopul Râmnicului", în vol. *Astra 1861-1991. 130 de ani de la înființare*, Sibiu, 1991, p. 24.

²⁵ *Mineiul pe luna Ianuarie*, Tipografia Calinic Râmnicu, Râmnic, 1862.

cut cu ajutorul lui Dumnezeu prin Marea Rosie, în această lună s-a petrecut potopul lui Noe, Fecioara maria a primit vestea cea bună:

„Iar prin vremi vedem pre luna Martie, căci într-această luna s-a zidit, și a căzut Adam; și iarăși, într-această lună, s-a iconomisit și a doua zidire, și rădicare, prin Întrupare și Răstignire; și nu numai la lună s-a alcătuit această potrivire a vremilor, pentru a Tainelor arătate și descoperire; ci și la zi și la ceas: căci Vineri s-a zidit Raiu, Vineri s-a izgonit din Raiu, Vineri iarăși s-a făcut Buna-Vestire a Întrupării, și iarăși Vineri a primit Mântuitorul Răstignire, la șase ceasuri din zi s-a izgonit Adam din Raiu, și iarăși la șase ceasuri din zi a primit Mântuitorul Răstignire”²⁶.

În prefața lunii mai ne vorbește despre bucuria care vine din faptul că agricultorii încep semanatul în nădejdea roadelor pentru iarnă, precum și din cinstirea Sfinții Împărați Constantin și Elena:

„Luna cea mai pricinuitoare de bucurie; nu numai pentru podoaba ce dăruiește la toată făptura, ci și pentru că este folositoare vieții: căci într-această lună tot semănătorul își aruncă semănătură, spre gătirea mângâierii vieții la vremea ernii...Și de vom lua cu deamănuntul, putem cunoaște cu adevărat, că nu după întâmplare întru această lună a lui Maiu Soarele se află asupra zodiei Gemenilor, ci după pronie Dumnezească: pentru unirea Maicei Elenii cu fiul său Constantin într-o serbare, carii, ca niște gemeni ai zodiei Cerului celui gânditor, au asupra pre Soarele dreptății ce S-a răstignit pre Cruce pentru mântuirea noastră”²⁷.

În prefața mineiului pe luna septembrie ne redă importante informații despre întâmplări biblice petrecute în această lună: încetarea potopului și oprirea corabiei lui Noe pe muntele Ararat, intrarea Domnului în Sinogoga Evreilor unde a citit din Proorocul Isaia.

Prefața mineiului pe luna Decembrie ne vorbește despre minunata sărbătoare a Nașterii Domnului Iisus Hristos care a avut loc în „veacul al șaptelea al lumii, Anul cinci mii, cinci sute opt, de la zidirea sa. Acest

²⁶ *Minei luna Martie*, Tipografia Calinic Râmnicu, Râmnic, 1862.

²⁷ *Minei luna Mai*, Tipografia Calinic Râmnicu, Râmnic, 1862.

veac este al creștinilor și va tine până la sfârșitul lumii; această lună a fost a trei-zeci și nouă de ani, Anul cel dupre urmă a Împărăției lui Irod, și al patruzecilea an al Împărăției lui Avgust Cezar”²⁸.

De o mare importanță pentru învățătura preoților din perioada respectivă a fost cartea intitulată „*Învățătură către preoți și diaconi*”. Lucrarea se adresează slujitorilor care au dreptul de a săvârși Sfânta Liturghie și Sfintele Taine care „nu numai că caută și văd, ci și pre Însuși Împăratul celor ce împărtășesc, pre Domnul Nostru Iisus Hristos, pre Cela ce este cu adevărat, cu lucrarea în taina Sfitei Euharistii Îl pipăie, Îl sfărâma și se împărtășesc cu El, dar fiindcă se întâmplă la această Taină a Dumnezeieștii Liturghii multe întâmplări, sau din lene, sau din nebagare de seamă a slujitorilor, sau din pricina și lucrarea celui ce pândește și voește munca sufletului omului, carele întâmplări fiindcă sânt multe și mari și au lipsă de îndreptarea lor cea trebuincioasă și de lecuire”²⁹, s-a alcătuit această lucrare, scrisă pentru prima dată în limba sârbă și apoi tradusă în grecește. În limba română carte a mai fost tipărită la Sibiu și Buzău, însă împuținarea lor a făcut să fie dată tiparului și în zona Olteniei de către Sfântul Calinic.

Prin lucrarea „Carte foarte folositoare de suflet”, Sfântul Calinic a pus în mâna duhovnicilor învățătura necesară pentru călăuzirea corectă a creștinilor către calea către Dumnezeu:

„Pre cât este de mare Dregătorie Duhovnicilor, pre atât mai vârtos are trebuință și de mare osteneală, ca să să poată lucra de dânsii cu folos, și cu roadă, aceștiea cu adevărat pre rând unul după altul, au luat de la Sfinții, și purtătorii de Duh Apostoli, stăpânirea de a lega, și a dezlega păcatele oamenilor după hotărârea Domnului: „*Căroră ve-ți erta păcatele, iertase-vor lor, și căroră le ve-ți ținea, ținute vor fi* . (Ioan 20, 23). Care lucru este numai al lui Dumnezeu, dar trebuință este să să ostenească și aceștiea, ca să cunoască, care păcate să cuvine să lege, și care să dezlege, precum au zis către Clement Papă al Romei Petru Verhovnicul Apostolilor: „*vei lega ceea ce să cuvine să să lege, și vei dezlega ceea ce să cuvine să să dezlege* , aceștiea, zic, făcându-se mijlocitori între

²⁸ *Minei luna Decembrie*, Tipografia Calinic Râmnicu, Râmnic, 1862.

²⁹ *Învățătură pentru Preoți și Diaconi*, Tipografia Calinic Râmnic, Râmnic, 1865.

Dumnezeu și între oameni, împacă pre oameni cu Dumnezeu, dar însă trebuință este, ca să și cunoască ei foarte bine socoteala, și știința aceștii împăcări, precum au zis fericitul Pavel: *„Dumnezeu erea întru Hristos....și puind într-u noi Cuvântul împăcării* (2 Corint: 5, 19). Aceștiea, iarăși poftoresc, și zic, sânt Doftorii aceea, și primitorii de oaspeți, pre carii i-au pus Domnul după pilda Evangheliei, la Sălașul cel de oaspeți al Bisericii, ca să poarte grije de cei bolnavi adecă de păcătoșii aceea, carii să rănesc de gânditorii tâlhari adecă de draci, și este mare trebuință să știe ei, și care rane să cuvine să le arză, care să le taie, și la care să pue plasturu, încă să știe și la cel feli de oameni să verse vin, și iuțime, și la carii să metahiricească untdelemn, și blândețe”³⁰.

Activitatea tipografică a secolului al XIX-lea a fost încheiată de Sfântul Calinic prin a întocmirea unui act de donație a Tipografiei, pe care a lăsând-o în grija Primăriei spre a rămâne în amintirea orașenilor vâlceni, dorință exprimată în același act:

„Noi Callinicu cu mila lui Dumnezeu chiriarhu Eparhiei Sântei Episcopii Râmnicului în simțimântul ce tot am nutrit pentru bine faceri de interes public și particular și spre a rămânea eternă pomenirea noastră între Domni Orașeni Râmniceni despre viețuirea noastră în mijlocul D-lor cursu de 12 ani trecuți.

Ne-am (h)otărât prin presentul Act de donațiune ale veni în ajutoriu cu mijlocele de care dispunem, și care fac parte din averea noastră proprie, însă în fondurile și cu condițiunile ce să regulează la vale.

Artico(lul) I. Las ca fond orașului Râmnicului Vâlcea Tipografia înființată cu propriile no(a)stre mijloace personale și care să compune din cualitățile ce se arată în anecsatul inventaru subscris de noi.

II-lea. Tipografia care de astăzi va și trece în absolută posesiune și administrare onorab(ilului) Consiliu Municipal va purta în viitori același titlu de „Kalliniku Râmniculu”.

³⁰ Carte foarte folositoare de suflet, Tipografia Calinic Rîmnicu, Râmnicu Vâlcea, 1865.

III-lea. Din veniturile ce va produce această tipografie pe fiecare an (afară de cheltuieli se înțelege) jumătate să se întrebuințeze în susținerea școalelor Orașului și a tinerilor studenți în lipsă de mijloace pecuniare pentru învățătură, care s-ar găsi atât la acele șco(a)le, cât și la Seminarul Eparhial; iară cealaltă jumătate (ce) se va obține pe tot anul pe se(a)ma Sfântului schit Frăsinei din Plaiul Cozie(i) acest District, (clădit din temelie iarăși cu mijlocele no(a)stre personale, la anul 1859), pentru întâmpinare necesităților ce va avea numitul schit de mici reparațiuni pe viitor...”³¹.

Concluzii

Greutatea cu care s-a reușit să se tipărească, în această perioadă marcată de numeroase conflicte politice între popoare, trebuie să ne dea curajul de a duce mai departe frumoasa activitate de tipărire a cărților ziditoare de suflet. Activitatea editorială a Episcopiei Râmnicului și-a continuat activitatea după o jumătate de secol, în 1928, când a fost adusă tipografia de la Mănăstirea Cozia, care de-a lungul timpului a scos la lumină cărți de interes pentru creștini. Tipografia a fost denumită ulterior „Tipografia Episcopiei Sfântul Antim Ivireanu”, aducându-ne aminte de cel dintâi episcop tipograf al Olteniei.

În secolul al XX-lea, în Oltenia se pot aminti și alte centre tipografice. După cum am amintit, Episcopia primește o tipografie de la Mănăstirea Cozia, pe unde Episcopul Vartolomeu Stănescu, o pune în funcțiune în anul 1927. O alt centru tipografic este cel de la Craiova, înființat în 1939 prin mutarea tipografiei de la Râmnic. Aici activitatea tipografiei continuă și astăzi, publicând cărți ce cuprind mai multe ramuri ale teologiei ortodoxe.

³¹ „Act de donațiune”, Dosar nr.4, ms.1, f. 1-3, Arhiva Muzeului Mănăstirii Frăsinei.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 53 - 75

Conceptul de unitate în gândirea canonică a profesorului Lazăr Iacob

Pr. Drd. Tudor BUDEANU

Pr. Prof. Dr. Constantin RUS

prtudor@yahoo.com

Abstract

The theme „The concept of unity in the canonical thinking of Professor Lazar Iacob” proposes an approach from the perspective of the canon law of the work of one of the great canonists of the Romanian Orthodox Church, a former professor at the canon law department at the Faculty of Theology of Arad between 1908-1921. Lazar Iacob was a direct participant in the events in Alba Iulia on December 1, 1918, thus being among the creative faculties of the great union, alongside Vasile Goldiș, Ioan Fluieraș, Ștefan Cicio-Pop. His image is that of the Transylvanian intellectual who militated for the preservation and promotion of Orthodox Christian faith in a particularly difficult historical time due to the war and the diplomatic pressure exerted by Budapest. The thought of the lean teacher who aimed at a reform of theological education remains the courage to address the problems of modernism. The fact that he was militant in the formation of a cult Orthodox clergy, well trained in all aspects of the faith and capable of leading the Church on the new and provocative modernist road that was visible at the beginning of the 20th century, positions him alongside the great Romanian thinkers. The theme proposed falls from this perspective in the themes of the events dedicated to the Homage Year of Unity of Faith and Gentile and the Comenius Year of the Creators of the Great Union of 1918.

Keywords:

Lazar Iacob, Canon, Law, Orthodox Church, Education.

Biografie

Lazăr Iacob (1884-1951) s-a născut într-o familie preotească din Ardeal, la 28 martie 1884, în comuna Peșteș-Bihor. După ce a urmat prima clasă elementară în școala confesională ortodoxă română din comuna natală, a continuat studiile la școala confesională reformată maghiară din Aleșd, unde a absolvit ciclul elementar. La Beiuș, a urmat cele 8 clase ale ciclului secundar la liceul greco-catolic român din acest oraș, unde a trecut în 1902 examenul de maturitate (bacalaureatul). A urmat Institutul Teologic Ortodox din Arad, ale cărui cursuri le-a absolvit în 1905, continuând apoi cursurile de doctorat la Facultatea de Teologie din Cernăuți, unde va obține doctoratul, după 3 ani de muncă. În 1908 este chemat să ocupe postul de profesor suplinitor și apoi titular, la catedra de Drept Bisericesc de la Institutul Teologic din Arad, funcție deținută până în 1921. Ca profesor la Arad a primit și hirotonia întru preot. Înființându-se în 1921 o Facultate de Drept la Oradea, Lazăr Iacob a fost chemat să ocupe la noua Facultate catedra de Drept Bisericesc și să suplinească catedra de Istoria Dreptului Roman. Suplinirea acesteia din urmă a avut-o până în anul 1928, dar a continuat să fie profesor de drept bisericesc până în anul 1934 când Facultatea de Drept din Oradea s-a desființat, prin contopire cu Facultatea de Drept a Universității din Cluj. Profesorul Lazăr Iacob a fost încadrat și a funcționat la Facultatea de Drept din Cluj, tot la catedra de Drept Bisericesc până în 1938, când prin vacantarea catedrei de Drept Bisericesc de la Facultatea de Teologie din București, va ocupa acest post timp de zece ani până în 1948 când s-a pensionat. În perioada 1940-1941 a deținut și funcția de decan¹.

Pe lângă activitatea didactică, profesorul Lazăr Iacob a desfășurat și bogată activitate, publică, administrativă, organizatorică, publicistică și științifică. A fost membru activ al Astrei

„delegat al Aradului la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918; preot, protopop, membru în Adunările eparhiale de la Arad și Oradea, în Consiliul Eparhial de la Oradea și în Congresul Național Bisericesc. A publicat lucrări care dezbat problema cultelor din România în perioada interbelică, pledând pentru libertatea și egalitatea lor, a stu-

¹ Pr. Prof. Univ. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul Teologilor Români*, Ediția a II-a, revăzută și întregită, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 217-218.

*diat problema Concordatului, cerând abolirea lui, precum și cea a patronatului suprem catolic, cerând exercitarea aces-
tuia de către Statul român, problema personalității juridice
a Bisericii”².*

În activitatea publicistică legată în special de Arad, (iar apoi de Ora-
dea, Cluj și București) orașul unde ideile emancipării naționale au prins
contur și datorită scrierilor și activității sale personale, se va remarca prin
numeroase articole scrise în presa vremii, cu precădere în ziarul Biserica
și Școala și Românul apărute la Arad (fiind redactor al ziarului Românul
în anul 1918) unde încearcă să facă auzită vocea românilor transilvăneni.

Lucrări

Dicționarul teologilor români menționează următoarele lucrări scrise
de eruditul profesor, lucrări ce descoperă sfera de cercetare canonică a
preotului profesor ce dorea o reformă a învățământului teologic, pentru
a dezvolta orizontul cultural al clerului în lupta cu provocările timpului,
provocări ce nu au fost puține datorită conjuncturilor istorice, sociale și
politice. Prin scrierile sale din domeniul dreptului canonic, Lazăr Iacob
răspunde în chestiuni importante pentru destinul bisericii neamului ro-
mânesc, reușind să exprime o poziție clară a teologiei și dreptului româ-
nesc în sensibila problemă a naturii juridice a patronatului suprem și
drepturilor suverane ale statului român, a concordatului cu Vaticanul, a
recăsătoriei clerului și a căsătoriei înainte de hirotonie. Toate aceste studii
demonstrează luciditate în tratarea problemelor din perspectiva timpului
modern spre care România înainta, dar și cea a tradiției și dreptului ca-
nonic ortodox. Modul în care semnalizează problema dreptului suveran
într-o Românie abia făurită lucrarea a fiind scrisă în 1938, la 20 de ani de
la marea unire, cu probleme administrative generate de actul unirii,
aduce înaintea românilor problemele care cereau rezolvare imediată, de-
oarece orice întârziere (statul român nu clarificase încă statutul catolici-
lor din Ardeal, cu privire la patronat) putea fi speculată de partea catolică.
După realizarea unității naționale, cultul catolic nu recunoaște regelui
României Mari

² Pr. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul Teologilor Români*, p. 217-218.

„nici un drept ce deriva din patronatul suprem motivând că regele nu are calitatea de rege apostolic”³.

Natura juridică a patronatului suprem și drepturile suverane ale statului român reprezintă pentru Dreptul Public și pentru Dreptul Bisericesc în general, cea mai valoroasă contribuție care s-a adus, până atunci, în scopul lămuririi poziției instituției cunoscută sub numele de „Status romano-catholicus Transsylvaniensis” înțelegând prin această instituție, organizația specifică a Episcopiei Catolice din Alba Iulia, cu o largă participare a elementului laic alături de cler, la administrarea afacerilor patrimoniale și culturale ale diocesei. Precizările făcute de Lazăr Iacob atât din perspectiva dreptul public românesc și maghiar cât și din perspectiva Dreptul Canonic al Bisericii romano-catolice și ortodoxe, au clarificat situația nou creată în urma actului unirii Transilvaniei cu România. Având ca bază de studiu cercetări istorice și juridice semnate de diverși autori consacrați ai timpului, specialiști în drept canonic și drept civil, având o perspectivă clară asupra acestor probleme datorată specializării atât în drept canonic cât și în drept civil, autorul ajunge la concluzii pertinente, fiind repere pentru dialoguri ulterioare. Autorul nu a pledat prin cercetările și prin concluziile sale pentru desființarea instituției tradiționale denumite „Status” și afirmate de catolici cu privire la patronat, ci pentru justa ei încadrare în realitățile noi ale vieții și în rândul instituțiilor juridice contemporane, fapt prin care caracterul medieval al acestei instituții și *privilegiile ei de odinioară*, pentru care nu mai exista nici o justificare în actualitate (cu tot efortul părții catolice) să fie șterse sau reduse la proporții corespunzătoare. Dezvoltarea ulterioară a lucrurilor, vizând cultul catolic în Ardeal a confirmat, justetea punctului de vedere prezentat de profesorul Iacob Lazăr în această chestiune.

Căsătoria a doua a preoților. A fost scrisă la Arad în anul 1911. Este un studiu de remarcabilă erudiție, care dezbate în mod critic și într-un orizont mai larg decât cel tradițional, una dintre problemele cele mai discutate în Dreptul Bisericesc, formulând o teologumenă prin care însă nu a căutat să zdruncine orânduiri canonice în vigoare care nu permit a doua căsătorie a preoților.

³ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem și Drepturile Suverane ale Statului Român*, Universitatea Regele Ferdinand I Din Cluj Seminarul de drept Bisericesc, Cluj Institut de Arte Grafice Ardealul, 1938, p. 4.

- *Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale*. A fost scrisă la Sibiu în anul 1917. Este o scriere în care a susținut necesitatea unei reforme a învățământului teologic, caracterizat de sentimente și idei progresiste.

- *Istoria Bisericii Române din Transilvania*. Această lucrare este un curs litografiat, alcătuit la Arad în anul 1917. Această lucrare reprezintă o sinteză a dezvoltării istorice a Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal, în condițiile sociale și politice ale vremurilor de până la 1917. Ea cuprinde unele considerațiuni critice și observații judicioase pe care nu le-a desprins din cercetările lor nici unii cercetători de specialitate.

- *Dreptul Bisericesc Ortodox*. A fost scris la Arad în anul 1918, la scurtă vreme după numirea sa ca profesor de drept la Facultatea de teologie.

- *Regimul Cultelor în România*. A fost scris la Craiova în anul 1930. Acest studiu analizează baza constituțională a regimului cultelor, din țară și arată contrazicerile pe care le cuprindea legea pentru regimul general al cultelor din 1928 în raport cu principiile înscrise în Constituție, pledând pentru modificarea acestei legi ca una care constituie o încălcare flagrantă a principiilor dreptului public și este menită să zădărnicească în fapt, aplicarea principiilor constituționale de libertate și de tratament egal al cultelor.

- *Cultul catolic în România*. Concordatul cu Vaticanul . A fost scris la Oradea în anul 1933. În acest studiu, autorul face o prezentare a infiltrației catolice pe teritoriul patriei noastre și arată pozițiile pe care a izbutit să și le asigure atât în domeniul economic cât și în cel al Dreptului Public cultul catolic în România. Se ocupă în special de analizarea Concordatului încheiat în anul 1927 și ratificat în anul 1929 între România și Vatican, relevând și discutând în mod special netemeinicia legală a unor astfel de convenții în dreptul internațional și în dreptul public. Arată apoi și primejdiile la care se expune viața politică și religioasă din cuprinsul statului român prin încheierea faimosului concordat, pledând pe temeiuri juridice și politice pentru denunțarea lui.

- *Politica scaunului papal* . Alcătuit la Cluj în anul 1936. Preocupat de primejdia pe care o vedea limpede pentru poporul român și pentru Biserica Ortodoxă Română din partea politicii papale, care izbutise prin legea cultelor din anul 1928 și prin concordatul din anul 1927 ratificat în 1929, să-și asigure poziții privilegiate pe care nu le avusese în țara noastră

nici sub stăpâniri politice anterioare care se declarau catolice, autorul arată, într-o expunere istorică, țelurile politice papale și felurile în care Vaticanul a uneltit pentru înfăptuirea acestora în diverse țări, mai ales după primul război mondial. În lumina acestora el denunță cu noi dovezi, calea primejdioasă pe care s-a lăsat angajat statul român prin încheierea concordatului cu Vaticanul și asupra problemelor neclare privitor la organizația numită „Status romano-catholicus Transsylvaniensis” a cărei situație nu este menționată în Concordat.

- *Biserica dominantă și egala îndreptățire a cultelor.* A fost scrisă la Arad în anul 1936. În această scriere temeinică, autorul dezvăluie totala nesinceritate și inconsecvența politicii regimurilor trecute față de culte, arătând parodiarea legală și cea de fapt, la care acestea s-au pretat prin măsurile luate față de diverse culte și în special față de Biserica Ortodoxă Română, care i s-au adus grave prejudicii. El arată de asemenea politica de aservire a Statului, față de Biserica romano-catolică cu toate riturile ei, căreia i s-au creat astfel de privilegii de pe poziția cărora devenise dominantă de fapt, pe când Biserica Ortodoxă Română deși era numită dominantă prin legi, ajunsese de fapt într-o poziție mult inferioară față de cultul catolic. Nereclamând aici un fel de privilegii pe seama Bisericii Ortodoxe, autorul arată că nici un cult nu este îndreptățit la vreun privilegiu special, care să se aplice fără discriminare un tratament egal al tuturor cultelor din țară.

Ordinele și congregațiunile religioase mai noi. Apărute la București în anul 1940. În aceste două lucrări autorul s-a ocupat pe larg de natura prozelitistă și anti-națională a activității desfășurată de ordinele și congregațiile religioase catolice de pe teritoriul patriei noastre, dezvăluind caracterul lor antinațional, care urmăreau jocurile și interesele Vaticanului, relevând netemeinicia privilegiilor care s-au acordat de către statul român, nu numai prin textul Concordatului ci și prin recunoașterea, valabilității dispozițiilor Codexului canonic al papalității privitoare la ordine și congregații. Cu alte cuvinte, s-a arătat ceea ce probabil nici nu bănuiseră cei care au încheiat Concordatul cu Vaticanul, că, prin aceasta statul român a acceptat ca norme cu valabilitate de drept internațional deci superioare normelor dreptului său public intern, o mulțime de prevederi din Codexul canonic papal.

Unitatea națională

Unitatea națională a tuturor românilor a fost desigur visul fiecărui român din Ardeal, la care au concurat mulți factori. Cu certitudine rolul intelectualității a fost determinant, deoarece ei au reușit să țină trează conștiința națională prin întreaga lor activitate, desfășurată de preoți la altarele bisericii prin slujirea în limba română, prin contribuții aduse dezvoltării limbii, prin păstrarea credinței ortodoxe, de profesori la catedrele școlilor și facultăților din Ardeal devenite bastioane ale culturii române timp de un veac. Profesorul, preotul, canonistul de excepție Lazăr Iacob a adus contribuții imense comunității prin seriozitatea și profesionalismul care l-a caracterizat, fiind alături de personalitățile timpului său Vasile Goldiș, Stefan Cicio-Pop, episcopul Ioan Ignatie Papp, omul implicat în problemele cetății promovând identitatea de neam și țară prin cursurile de la Liceul de fete din Arad (ce funcționa prin grija Episcopiei Aradului), unde predă limba română, într-o perioadă deosebit de dificilă datorată presiunilor pentru păstrarea limbii maghiare ca limbă oficială de predare, prin cursurile de la Academia Teologică arădeană unde predă dreptul canonic dar și Istoria Bisericii Ortodoxe Române, disciplină ce milita pentru crearea unei identități creștine unitare pentru toți românii, demonstrând istoria și trecutul comun al românilor, precum și legăturile pe care biserica din Ardeal o cultiva cu biserica de dincolo de Carpați. Studenții îl prețuiau nespus pentru modul clar și concis de predare, pentru abordarea subiectelor de studiu într-o manieră modernă, progresistă, de care teologia timpului ducea lipsă. Avea o ținută demnă și academică la catedră fiind un exemplu de moralitate și dăruire creștină dar mai ales de modestie, pentru toți cei din jur. Activitatea sa din Arad nu se va limita doar la catedră, distinsul profesor „*a îndeplinit și alte activități prin care se putea contribui la promovarea culturii românești în cercuri cât mai largi și la cultivarea sentimentului patriotic național, căruia evenimentele ce se profilau în apropiată perspectivă îi rezervau un important rol*”⁴. Articolele din ziarul bisericesc Biserica și Școala, erau scrise în aceeași manieră având rolul de a ține trează conștiința națională a românilor. Prin reînființarea ziarului Românul în anul 1918, ca ziar al Comitetului Central Român, se creează un nou cadru de difuzare a idea-

⁴ Iorgu IVAN, "Aniversări, Evocări prof. dr. Lazăr Iacob 1884-1951", în *Biserica Ortodoxă Română*, anul CIII (1985), nr 7-8, p. 573.

lurilor ce vizau unirea întregului neam românesc. Lazăr Iacob devine un colaborator apropiat al acestui ziar tipărit în tipografia Concordia ce aparținea lui Vasile Goldiș, având un rol deosebit în realizarea „*entuziasmului de care avea nevoie lupta pentru realizarea unității naționale*”⁵. Păstrând colecția ziarului Românul, fiul marelui profesor, academicianul Caius Iacob, mărturisea într-un articol apărut în ziarul Familia din luna mai 1984, că „*articolul editorial din 1 decembrie 1918 cu titlul Zi de sărbătoare este semnat de profesorul Lazăr Iacob*”⁶ Conducerea Institutului Teologic din Arad, precum și cea a Episcopiei Aradului a hotărât că profesorul Lazăr Iacob este cea mai potrivită persoană pentru a reprezenta interesele românilor la Alba Iulia, locul unde visul românesc va deveni realitate. Aici la Alba Iulia va fi prezent și fratele lui Lazăr Iacob, dr. Ioan Iacob, ca delegat al județului Bihor, județul natal al profesorului. Amândoi frații au făcut parte și din primul parlament al României reîntregite. Activitatea profesorului Lazăr Iacob în orașul Arad va înceta în anul 1921 când va fi numit profesor la Facultatea de Drept din Oradea, unde va continua prin întreaga sa activitate consolidarea unității românilor câștigate atât de greu cu doar trei ani înainte. Numirea noilor profesori români la Facultatea de drept din Oradea, Bogdan Ionescu și Lazăr Iacob, va fi făcută prin Decretele Regale nr. 2716 din 30 iunie 1921, respectiv 4286 din 26 octombrie 1921. Împreună cu ceilalți doi titulari, Hovány Gyula și Sigmond Andor, se formează un nou Consiliu al Academiei, primul decan ales fiind profesorul Hovány. România reîntregită avea nevoie de specialiști în toate domeniile de oameni capabili să ofere modele de viațuire românească într-un timp în care opoziția maghiară încerca să recupereze cel puțin cultural Ardealul pierdut. La sfârșitul anului 1924, expirând mandatul de decan al profesorului Iuliu Hovanyi, prin Ordinul Ministerul Instrucțiunii Publice nr.129.240 din 2 decembrie se declanșează procedura de alegere a unui nou decan. Ședința de Consiliu se desfășoară în 10 decembrie 1924, în urma votului, dr. Lazăr Iacob obținând funcția de decan. Formalitățile de predare – preluare a arhivei și inventarului instituției au loc în aceeași ședință, noul titular urmând să gireze decanatul până la confirmarea din partea Ministerului. Tânărul decan Lazăr Iacob, avea vârsta de 40 de ani când „*primește aprobarea în data de 20 decembrie 1924, prin adresa ministerială nr.137344. Manda-*

⁵ Iorgu IVAN, "Aniversări, Evocări.....", p. 573.

⁶ Iorgu IVAN, "Aniversări, Evocări", p. 573.

*tul acestuia începe pe fondul unei noi încercări ale Ministrului Instrucțiunii de unificare a învățământului superior*⁷. Funcția de decan al Facultății de drept 1925-1927 aduce noi provocări în viața profesorului, dar și noi realizări în folosul românilor bihoreni și nu numai, deoarece aceste mici victorii devin victoriile unei tinere țări dornice de afirmare într-o lume în plină schimbare. După preluarea conducerii instituției, profesorul Lazăr Iacob intensifică demersurile pentru îmbunătățirea stării exterioare și interioare a clădirii. Astfel, în 4 mai 1926, conducerea Academiei înaintează Ministerului Instrucțiunii Publice un document în care se precizează că școala superioară orădeană dispune de o „*suprafață de teren de 1879 de stânjeni, pe care era construită o clădire cu două etaje, din cărămidă cu 21 de încăperi, construită în 1874 și având fațada deteriorată. Clădirea era înregistrată în cartea funciară la nr. 3160, nr. topografic 845/1, 850/2 și 851, fiind intabulată pe Fondul de studii maghiar 133. Menționarea acestui amănunt în document era făcută pentru a sublinia faptul că statul român, în urma procesului de naționalizare, era proprietarul de drept al imobilului*”⁸, prin urmare era corectă adresarea către autoritățile centrale și nu către cele locale. Demersurile au avut succes, Academia primind fondurile necesare pentru refacerea sălii festive, care devine prin restaurare, o reprezentare simbolică a înfloririi întregii instituții de învățământ românesc după anii triști prin care a trecut. În timpul decanatului său, au fost numiți profesori remarcabili : Victor Cădere, profesor de procedură civilă, Tiberiu Moșoiu la catedra de drept roman, C. Petrescu Ercea la catedra de drept comercial, George Strat, profesor de economie politică, George Sofronie profesor de drept internațional, Alexandru Angelescu și Aurelian Ionașcu la catedra de drept civil. Cu acești profesori crește mult prestigiul facultății bihorene în cadrul învățământul juridic românesc, dar și prestigiul în aria culturală, centrul bihorean cunoscând o intensă activitate „*prin conferințele pe care acești profesori le țineau la Universitatea Liberă, susținute frecvent în sala mare a Primăriei*”⁹. Am amintit că funcția de decan la Academia de drept din Oradea a coincis cu solicitările Ministerului de resort de unificare a învățământului superior, astfel Academia de Drept din Ora-

⁷ Florentina CHIRODEA, *Învățământul superior la granița de vest a României Mari. Aca-*
denia de drept Oradea 1912-1934, Editura Universității Oradea 2011, p. 45.

⁸ Florentina CHIRODEA, *Învățământul superior la granița de vest a României Mari*, p. 48.

⁹ Iorgu IVAN, "Aniversări, Evocări.....", p.576.

dea urma să fie atașată unei universități, ca să funcționeze sub coordonarea unui senat universitar. Pentru rațiuni administrative ce păreau să fie în interesul Academiei orădene, s-a procedat la atașarea acesteia Universității din București, iar profesorul Lazăr Iacob devine în 1932, membru în senatul Universității și membru în Comisia pentru Cămine și Cantine universitare, ca delegat al Academiei din Oradea. Ideile administrative ale profesorului prin contur și în această nouă chemare, căminul și cantina din Oradea ce erau sub directa lui îndrumare au devenit etalon în cadrul Universității. S-a implicat, de asemenea, în viața culturală și socială a urbei fiind prezent la toate manifestațiile organizate de Primăria din Oradea sau de Prefectura Județului Bihor, iar „în perioada în care a deținut președinția Casei Naționale a județului Bihor a dat dovadă de multă responsabilitate, seriozitate, empatie și sociabilitate. Plecarea sa de la Oradea în anul 1934 a fost regretată de capetele luminate ale județului. P.S.S. Andrei Crișanul spunea despre Lazăr Iacob următoarele: *Întors acum 13 ani din Arad după un vrednic apostolat la Institutul teologic, dl. Lazăr Iacob a devenit un factor determinant în viața românească a Bihorului (...). Român adevărat, caracter neprihănit care ne face cinste tuturor, dl. Lazăr Iacob poate fi pus oriunde la locul de cinste căci pretutindeni este vrednic*” (în articolul intitulat *Manifestația de duminică*, „Gazeta de Vest”, nr.1330/17 octombrie 1934, p. 3)¹⁰.

Unitatea bisericească

Pe lângă unitatea de neam și țară, profesorul Lazăr Iacob era profund preocupat de unitatea bisericească, al cărui patrimoniu primise după unire un nou statut. Dacă făurirea statului unitar român s-a realizat prin multă trudă, era nevoie de oferirea unui nou cadru legislativ Bisericii Ortodoxe Române, a cărui statut și patrimoniu trebuia apărut și afirmat în noile condiții social politice ce decurgeau firesc din actul unirii cu patria mamă. În acest sens profesorul Lazăr Iacob scrie una din cele mai importante lucrări din cadrul dreptului canonic, lucrare ce demonstrează excelența sa pregătire atât în dreptul canonic cât și în dreptul civil. Lucrarea intitulată *Natura juridică a patronatului suprem și drepturile suverane ale statului român* vine să clarifice poziția instituției numite *Status ro-*

¹⁰ Sebastian GIURCUȚIA, *Activitatea orădeană a profesorului Lazăr Iacob*, <http://istorie-locala.ro/index>, Luni, 24 Septembrie 2012, 5 oct 2018

mano-catholicus Transsylvaniensis demonstrând că în noua conjunctură istorică, în noul stat făurit în anul 1918 prin voința românilor din Transilvania, dreptul de patronat a instituției amintite și a regilor apostolici ai Ungariei, nu mai există sau cel puțin nu în forma pretinsă de Biserica Catolică. Lucrarea este scrisă în anul 1938, la douăzeci de ani după Unire și la unsprezece ani de la semnarea de către ministrul cultelor de atunci Vasile Goldiș a Concordatului cu Vaticanul. Despre problemele legate de concordat și cele ridicate de exercitarea patronatului suprem, profesorul Lazăr Iacob s-a pronunțat și în lucrarea intitulată *Cultul Catolic în România. Concordatul cu Vaticanul* scrisă în anul 1933. Cele scrise în lucrarea de atunci de marele profesor nu au găsit rezolvarea necesară, astfel problema patronatului suprem este reluată detaliat în lucrarea din 1938. Prin patronatul regal „*ius patronatum regium*”¹¹ sau patronat suprem, regii Ungariei au exercitat drepturi mari asupra bisericilor, în special asupra bisericii catolice. Interesant de urmărit era aspectul prin care patronatul suprem acorda regilor maghiari drepturi mai mari decât cele prevăzute în dreptul canonic în materie de patronat. Întrebarea legitimă a marelui profesor era dacă „*drepturile de patronat suprem mai pot fi exercitate în împrejurările noi*”¹² împrejurări aduse de făurirea noului stat român.

Analizând istoria patronatului suprem și scopul acesteia Lazăr Iacob face referire la anul 1848 când s-a emis teoria ce aparține episcopatului catolic maghiar în viziunea căruia

*„drepturile de patron suprem au fost concesiuni din partea papei și că ele ar fi fost privilegii personale ale regilor apostolici ungari”*¹³.

În fapt însă, teza dreptului maghiar, confirmată și prin practica îndelungată, demonstrează caracterul suveran ale acestor drepturi. Care ar fi temeiul de drept al patronatului suprem și modul lui de exercitare, iată o întrebare care trebuia să primească un răspuns adecvat timpului și noii situații politice. După Marea Unire era firesc să se discute această problemă la care statul român nu putea rămâne indiferent. Lazăr Iacob propune examinarea acestei probleme delicate pornind tocmai de la

¹¹ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem...*, p. 3.

¹² Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem...*, p. 3.

¹³ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem...*, p. 3

caracterul juridic al acestei instituții. Faptul că problema nu a fost sesizată și clarificată la timp, trecând douăzeci de ani de la unire, a dat posibilitate de reinterpretație în cercurile catolice, care fără să mai țină cont de de trecutul și caracterul juridic al instituției patronatului suprem au decretat ca un fel de dogmă că „*regele României nu poate exercita patronatul suprem deoarece nu are calitatea de rege apostolic*”¹⁴. Generalizând această idee, cultul catolic nu a recunoscut Regelui României, nici un drept ce deriva din patronatul suprem. După teoria nou formulată de biserica catolică și bazată pe o legislație canonică și laică ce nu mai aveau corespondență în realitatea politică nouă, patronatul suprem a trecut asupra bisericii prin înlăturarea tuturor restricțiilor pe care dreptul de patronat suprem le impunea bisericilor. Biserica Catolică dorea exercitarea unui drept pe care nu l-a avut niciodată în istorie, iar regii apostolici ai Ungariei care aveau acest privilegiu nu mai existau faptic. În acest mod abuziv de interpretație a legii, cultul catolic a rămas cu privilegiile iar statul român cu îndatoririle care rezultau din patronatul suprem. Profesorul Lazăr Iacob identifică o controversă în problema discutată și ridică următoarea întrebare

*„drepturile cuprinse în patronatul suprem au fost drepturi personale și privilegii ale regilor apostolici ungari, sau sunt drepturi care derivă din suveranitatea statului?”*¹⁵

Pentru a clarifica deplin această problemă delicată atât pentru dreptul canonic cât și pentru cel civil, Lazăr Iacob va analiza lucrările celor mai renumiți juriști și canoniști maghiari, care au abordat în lucrările lor problema patronatului, dar și lucrări ale unor istorici români ca: Onisifor Ghibu, teologul Gheorghe Ciuhandu, juriștii Georgiu Popu, Ioan Matei și Valeriu Pop. Valeriu Pop menționa în lucrarea *Acordul de la Roma*, publicată la Cluj în anul 1934, ideea preluată ulterior și de Lazăr Iacob că odată cu realizarea unității naționale, drepturile de patron suprem au încetat, pentru că aceste drepturi au fost „*atribuțiuni ale regalității apostolice și nu ale suveranității statului*”¹⁶. Analizând o bibliografie vastă, Lazăr Iacob definea instituția patronatului ca o recunoștință pentru servicii aduse bisericii. Patron este aceea persoană care a câștigat merite spe-

¹⁴ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem...*, p. 4.

¹⁵ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem...*, p. 7.

¹⁶ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem...*, p. 7.

ciale prin înființare, înzestrarea și susținerea unui așezământ bisericesc. Drepturile precum și îndatoririle ce decurg din patronat sunt stabilite cu acordul bisericii, stabilite prin actul de întemeiere, donarea terenului, ridicarea instituției și înzestrarea ei pentru buna funcționare. Îndeplinind aceste cerințe persoana fizică sau juridică câștigă dreptul de patronat. Între modurile în care se poate exercita patronatul, Lazăr Iacob menționează patronatul ecleziastic, laic, mixt, personal, ereditar, public și privat. Dreptul canonic admite că și statul poate câștiga dreptul de patronat, acest drept fiind menționat în concordatele mai noi, aducând în acest sens exemplul concordatului cu Bavaria 1924, cu Polonia 1925, cu Lituania 1927. În 1929 statul italian renunță la patronat, textul concordatului menționând că „*Italia renunță la prerogativa suverană patronatului regal asupra beneficiilor majore și minore*”¹⁷. Este adevărat, Concordatul cu România, menționează în articolul XV că drepturile și îndatoririle de patronat sunt și rămân desființate, fără nici o îndemnizație, această prevedere referindu-se însă la patronatul privat cu privire la parohie, nicidecum la patronatul suprem care derivă din suveranitatea statului. Deci patronatul suprem nu a fost desființat prin Concordatul cu Vaticanul din 1927 și dar a indus în unele cercuri ideea că regele nu mai are drept de patronat suprem. Concordatul restrânge astfel regelui dreptul de conferire a episcopilor, care va fi făcut de Sfântul Scaun, notificând doar guvernului regal persoana desemnată, pentru a nu exista restricții de ordin politic, ce ar viza persoana desemnată. Conform dreptului de patronat, regele ar fi desemnat episcopul iar papa ar fi confirmat alegerea făcută. Totuși Concordatul nu îngreădește cu nimic celelalte drepturi, în alte domenii ce decurg din patronatul suprem, cum ar fi cele asupra averilor Bisericii Catolice, asupra fondului religios, asupra fondului de studii dar mai ales asupra statului romano-catolic din Ardeal, a cărui situație nu fost reglementată de Concordat. La data semnării Concordatului Statu-sul catolic nu avea recunoaștere din partea statului român și nici recunoaștere canonică din partea papei, care „*nu a recunoscut niciodată, nici formal nici tacit instituția aceasta specifică din Ardeal*”¹⁸.

Dacă situația exercitării patronatului suprem în alte țări catolice din Europa era clară, în Ungaria patronatul suprem cuprindea drepturi mai mari decât cele prevăzute în dreptul canonic, fiind înțeles ca totalitatea

¹⁷ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem...*, p. 10.

¹⁸ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem...*, p. 62.

drepturilor suverane exercitate de regii maghiari în problemele bisericești, care în Transilvania se extindea și asupra Bisericii Ortodoxe. Prin dreptul de patronat regele Ungariei înființa mitropoliile, arhiepiscopiile, episcopiile, având dreptul de a opera schimbări ale acestora sau poate dispune desființarea lor, regele numește mitropoliții, arhiepiscopii sau episcopii prin donarea beneficiilor de care dispunea ca rege apostolic, beneficii asupra cărora papa nu avea jurisdicție, în afara actului de confirmare, iar actul de confirmare nu reprezenta în acest caz un drept de revizuire a numirii ci doar investirea cu putere spirituală. Cel ce a primit numirea regală, are demnitatea de episcop după depunerea jurământului de loialitate și intră în exercitarea tuturor drepturilor ce decurg din acest rang, cu excepția celor condiționate de hirotonie. Regele avea dreptul de a transfera clericii, să controleze averea bisericească și să dispună de ea și putea pune sechestrul pe veniturile beneficiarilor care neglijau bisericile și bunurile aflate în grija lor. Tot regele dispunea de averile episcopilor vacante pe perioada vacanței și drept de succesiune asupra moștenirii prelaților. Patronatul suprem exercitat în modul arătat mai sus, a asigurat Bisericii Catolice din Ungaria independență față de scaunul de la Roma. În cadrul Bisericii Catolice se creează o situație specială, cea a Ungariei, unde puterea papală va fi limitată, regele devenind factor determinant iar regii Ungariei începând cu Ștefan I, devenind șefi naționali ai Bisericii Catolice din Ungaria. În acest sens Lazăr Iacob citează un canonist maghiar Kosutany I. care în lucrarea sa de drept canonic Egyhazjog, menționa

„în Biserica din Ungaria nu există guvernarea directă a papei, ci în toate afacerile, înființarea sau desființarea de beneficii, reglementarea afacerilor patrimoniale ale bisericii sunt hotărâtoare legile țării”¹⁹.

Din toate cele menționate până acum înțelegem situația cu totul specială pe care a avut-o în cadrul catolicismului Biserica Catholică Maghiară, deși este impropriu să o numim așa, dar ea a reușit prin regii ei să constituie în cadrul catolicismului o biserică națională cu drepturi speciale și cu autonomie proprie, situație descrisă de canonistul catolic menționat în lucrarea sa din 1906.

¹⁹ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem...*, p. 11.

În Transilvania parte a Ungariei Mari, exercitarea patronatului suprem s-a extins în mod firesc din punctul de vedere a regilor maghiari și asupra Bisericii Ortodoxe. Politica religioasă a Habsburgilor care dorea slăbirea și apoi desființarea ortodoxiei, ca reprezentantă a unei națiuni incomode, nu dorea o ierarhie organizată, însă marile frământări politice de la mijlocul secolului XVIII, o silesc pe împărăteasa Maria Tereza, să facă anumite concesii ortodocșilor români. Prin decretul din 13 iulie 1761 împărăteasa numește pe Dionisie Novacovici, episcopul sârb de la Buda, episcop al românilor ortodocși din Ardeal, liber de orice jurisdicție superioară. A fost un început politic și bisericesc bun pentru românii ardeleni, care a fost continuat și de împăratul Iosif II, prin numirea unor episcopi statornici, Ghedeon Nichitici 1783, și Gherasim Adamovici 1789. Mitropolia românilor ortodocși înființată de Franz Iosif I, prin decretul din 24 decembrie 1864, la demersurile îndelungate ale lui Andrei Șaguna, demonstrează încă odată exercitarea dreptului de patronat suprem, care se va păstra chiar și după Statutul Organic de la 1869, unde alegerile în ierarhia superioară se făceau de către sinoadele eparhiale și Congresul Național Bisericesc, fiind ulterior confirmate.

Analizând toate informațiile legate de această problemă, profesorul Lazăr Iacob menționează că drepturile cuprinse în patronatul suprem, nu au fost privilegii personale, pe care regii le exercitau fără parlament și fără guvern. Ele nu au fost nici privilegii ale regilor apostolici, așa cum susțineau catolicii maghiari, privilegii ce nu mai pot trece asupra altor suverani, ci conform dreptului public maghiar, au fost drepturi ale coroanei, drepturi care derivă din suveranitatea statului, Sfânta Coroană fiind pentru unguri simbolul celei mai depline suveranități. Astfel fără nici un dubiu, în împrejurările noi generate de făurirea statului român prin actul de unire de la 1 decembrie 1918, stabilit fiind caracterul de drept public al patronatului suprem

„Regele României are dreptul să-l exercite, ca pe celelalte prerogative constituționale, mai ales în punctele privitoare la numirile de episcopi și alți demnitari și averile bisericești”²⁰.

În baza suveranității de stat, regelui României întregite, îi reveneau drepturile cuprinse în patronatul suprem, în special dreptul numirii epis-

²⁰ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem...*, p. 58.

copilor. Dacă acest drept a fost deținut de principii calvini din Transilvania, cu atât mai mult acest drept se cuvine să fie exercitat de regele României. Nerecunoașterea acestui drept, „trebuia să aibă separarea averii bisericești de oficiul ecleziastic și trecerea ei la stat, deoarece statul prin regi a donat averea”²¹ Datorită faptului că tânărul stat român nu a clarificat aceste probleme de la început, adică din 1919, s-a dat curs unor speculații, care a întârit și mai mult rândurile celor care nu priveau cu ochi buni unirea cu patria mamă. Din cauza acestei ezitări în clarificarea poziției patronatului suprem, a luat ființă un provizorat de douăzeci de ani, păgubitor pentru suveranitatea statului. Cultul catolic a crezut că este îndreptățit să desființeze patronatul suprem, și să-și asume o independență contrară legilor în vigoare. Se știe din legea patronatului și din istorie că papalitatea nu a agreat acest nod de organizare și subzistență a bisericii, cu toate acestea a existat, Ungaria fiind cel mai concludent exemplu. Vom observa cum a clarificat Vaticanul această problemă deloc confortabilă, deoarece aveau o situație necanonică a Status-ului catolic din Ardeal, deoarece nu agreau acest mod de organizare dar nici nu puteau nega existența ei, în Ardeal existând un număr considerabil de credincioși catolici care nu puteau fi trecuți cu vederea. La 30 mai 1932, se va semna la Vatican un acord ce va reglementa situația din Ardeal, astfel instituția numită Status romano-catolicus Transilvaniensis, se transformă în organ al diacezei din Alba Iulia sub denumirea de *Consiliu al diacezei de rit latin de Alba Iulia*, cu sarcini prevăzute în Codex Juris Canonici, can.1520 și 1521 art 1. Toate drepturile patrimoniale vor trece în administrația episcopului catolic din Alba Iulia, iar dreptul de control al regelui stabilit prin Concordat rămâne intact. Examinând textul acordului, Lazăr Iacob constată că situația Status-ului nu este nici pe departe clarificată. Concordatul menționează în articolul IX că

„statul recunoaște bisericii catolice reprezentată prin legitimele sale autorități ierarhice personalitatea juridică conform dreptului comun al țării. În consecință, parohiile, protopopiatele, mănăstirile, capitelele, starostiile, abațiile, episcopiile, mitropoliile și celelalte organizații canonic și legal constituite, sunt persoane juridice, iar deplina proprietate a bunurilor lor, de orice natură ar fi ele este garantată

²¹ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem*..., p. 59.

*de către stat, conform Constituției Regatului, Bisericii Catolice, reprezentată prin legitimele ei autorități ierarhice*²²

Acest articol nu desemnează Status-ul printre persoanele juridice din România și nu poate intra nici în categoria de *celelalte organizații legal constituite*, deoarece papa nu a recunoscut-o oficial niciodată. Vasile Goldiș, cel care a semnat Concordatul cu Vaticanul, declara la 25 septembrie 1932 în fața judecătorului de instrucție următoarele

*„ca ministru al Artelor și Cultelor, în guvernul central între anii 1926 și 1927, nu m-au preocupat problemele Statului catolic, și nici în timpul tratativelor cu Sfântul Scaun apostolic în vederea încheierii concordatului, deoarece nici statul român nici Sfântul Scaun nu au cerut această. Concordatul nici în articolul IX nici în alt articol nu se ocupă și nu amintește măcar Statul catolic și deci Concordatul nu a acordat acelui Stat catolic nici un fel de personalitate juridică. Eu personal nu m-am ocupat niciodată în timpul funcționării mele ca șef de resort în Consiliul Dirigent, ori ca ministru a cultelor de Statul catolic*²³.

Tot Vasile Goldiș menționa că este exclusă posibilitatea unor acorduri speciale cu Sfântul Scaun, deoarece textul Concordatului menționează clar acest aspect, adică toate celelalte probleme vor fi soluționate în acord și cu învoirea Parlamentului, prin lege, iar acest drept al statului român a fost recunoscut de Vatican prin reprezentantul său oficial, cardinalul Gaspardi. Deci situația pentru noi românii era cât se poate de clară, acordul din 1932 nu era valabil, deși unii canoniști catolici, ca Angelus Perugini și Amadeo Giannini, încercau să demonstreze că acordul este o nouă etapă în înțelegerile cu Roma.

Ilustrul profesor român Lazăr Iacob demonstrează atât canonic cât și în baza dreptului civil, că acordul cu Roma nu poate aduce nici o modificare Concordatului, iar în acest sens, Status-ul catolic trebuie să se supună legilor clare și precise ale statului român. Legea cultelor citată de profesor menționa în art.7 că

²² Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem...*, p. 65.

²³ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem...*, p. 66.

„relațiile dintre stat și cultul catolic vor putea fi stabilite printr-un acord special care va fi supus Corpurilor legiuitoare spre aprobare”²⁴

O astfel de lege nu s-a votat însă până în momentul scrierii lucrării citate, ceea ce demonstrează încă o dată capacitatea excepțională a lui Lazăr Iacob, de a răspunde provocărilor timpului său, provocări care tind să redevină probleme ale timpului nostru, deoarece pretențiile maghiarilor din Ardeal sunt departe de fi rezolvate. Profesorul Lazăr Iacob avea următoarele recomandări legale și canonice, ce nu puteau aduce supărare nimănui

„nu poate nimeni să se supere dacă se vor avea în vedere la conferirea episcopilor, pe lângă interesele bisericești, siguranța proprie și liniștea supușilor și dacă la mitropolii și episcopii, vor fi numite persoane apte pentru servirea regelui, pentru grijile și nevoile țării”²⁵.

Unitatea națională în timpul comunismului

În contextul celor menționate Lazăr Iacob a încercat să abordeze și problemele ridicate prin venirea la putere a comuniștilor, încercând să demonstreze prin argumente logice posibilitatea coexistenței într-un stat a celor două puteri, cea laică și cea bisericească, spirituală. Astfel cu aceeași dragoste de neam și țară și evlavie față de biserica strămoșească, va încerca realizarea unui concordat mult mai dificil decât cel cu Vaticanul, cel cu statul socialist, când, la îndrumarea ierarhiei, a încercat să aducă pentru biserica sa, în condițiile grele de atunci, dreptul la viață. Astfel la 30 iulie 1945, după încheierea celui de al Doilea Război Mondial, într-o perioadă când speranța se amesteca cu nesiguranța viitorului, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române adresa credincioșilor o pastorală prin care-și preciza atitudinea față de noua situație internațională *„democrația însemnează dreptul tuturor popoarelor și tuturor oamenilor la libertate, la dreptate și egalitate după vrednicia lor”²⁶*, spunea pastorală.

²⁴ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem*..., p. 70.

²⁵ Lazăr IACOB, *Natura Juridică a Patronatului Suprem*..., p. 87.

²⁶ George ENACHE, *În căutarea unei noi simfonii Bisericii – Stat*, <http://ziaruluminina.ro/>, 27 martie 2010, 23 oct 2018.

Ca specialist în probleme de drept bisericesc, profesorul Lazăr Iacob a avut misiunea să dezvolte ideile latente din cuprinsul pastoraliei din perspectiva raporturilor Stat și Biserică, rezultând astfel studiul „Biserica și transformările sociale”, apărut în revista Biserica Ortodoxă Română din 1945. Biserica a încercat ca după anii grei de război să redescopere valorile democrației, încă posibile prin câștigarea războiului de către trupele aliate. Punctul de pornire al demersului profesorului Lazăr Iacob era realitatea existentă în viziunea bisericii a *dublei cetățenii* omul fiind concomitent cetățean al statului și credincios al Bisericii. Ambele autorități, menționează Lazăr Iacob

„merg pe cărări deosebite, urmăresc scopuri deosebite și se folosesc de mijloace proprii pentru realizarea acestor scopuri”²⁷.

Dar, din moment ce ambele entități au drept țință omul și încercarea de a îmbunătăți condiția acestuia (sub aspect material și moral, evident în doze diferite), ele, deși distincte, trebuie să ajungă să colaboreze. Din dubla cetățenie a omului, menționa Lazăr Iacob, rezultă drepturi și datorii în domeniul spiritual și în domeniul secular. Dar același subiect de drept nu se poate împărți. De aceea colaborarea celor două autorități, armonizarea activității lor, este un imperativ categoric pentru binele omului și al societății. Ambele autorități și cea seculară luminează și cea bisericească, urmăresc de fapt același bine comun, adică bunăstarea omului și a societății. Astfel aspectul social și cel spiritual în realizarea binelui comun trebuie să poată conlucra.

Discuția dezvoltată de profesorul Lazăr Iacob avea ca obiectiv critica celor două interpretări greșite a relației Biserică Stat care, în opinia teologului român, au atins de-a lungul istoriei situații de criză: cezaro-papismul în Răsărit, papo-cezarismul în Apus. Pentru o bună colaborare între Stat și Biserică este necesară respectarea unor principii simple, unde nu au loc nici încercările Statului de subordonare a Bisericii și nici absorbția Statului într-o teocrație universală, încercări ce nu s-au dovedit benefice nici persoanei și nici societății. De aceea, fiecare parte trebuie să respecte suveranitatea celeilalte. Biserica să poarte de grijă de cele spirituale, iar statul de cele pământești, existând independența de a lucra

²⁷ Lazăr IACOB, „Biserica și transformările sociale”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul LXIII(1945), nr.7-8, p. 302-318.

fiecare în domeniul propriu. Acest principiu simplu de coexistență va oferi libertate Bisericii din partea Statului și libertate Statului din partea Bisericii. Libertatea aceasta pretinde ca Statul să nu se amestece în problemele religioase, care sunt de exclusivă competență a autorității bisericești și aceleași principii de libertate și reciprocitate impun ca nici autoritatea bisericească să nu se ocupe de afacerile lumești. Lazăr Iacob aduce în favoarea tezei sale un celebru verset din Sfânta Scriptură, ca fiind punct de pornire în viitoarea relație Biserică și Stat „Dați, așadar, Cezarului ceea ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ceea ce este al lui Dumnezeu”(Matei 22, 21), ceea ce afirmă că omul, pe de-o parte are, îndatoriri lumești și îndatoriri spirituale, care nu sunt obligatoriu identice, arătând că una se aplică din voința spirituală a omului, iar cealaltă pe forța de constrângere a Statului, prin legi. Profesorul Lazăr Iacob dorea ca această dezbatere să nu aibă ca și finalitate ruptura între Biserică și Stat și ignorarea lor reciprocă, deoarece aceasta ar reprezenta un regres. Discursul formulat de el este mai mult un proces de distingere și lămurire, care are drept finalitate funcționarea eficientă a ansamblului social. Legătura dintre ele *„trebuie să se întemeieze pe o deplină reciprocitate, să se completeze reciproc și să devină o adevărată simfonie”*²⁸. Însă aici nu este vorba de vechea „simfonie” bizantină, ci de sublinierea faptului că între Biserică și Stat, care nu mai este obligatoriu creștin, este necesară existența unor relații armonioase.

Dacă eforturile marelui profesor în dialogul său cu noul stat comunist au avut sau nu succes o poate confirma istoria noastră recentă. Faptul că nu am ajuns ca Biserica Rusă, că am reușit cu mare efort să păstrăm bisericile deschise în anii de teroare comunistă se datorează poate și spiritului său strălucit, care a reușit să pună bazele unui dialog acolo unde într-un moment al istoriei nimeni nu reușea să facă mai mult. Despre părintele profesor Lazăr Iacob arhivele securității menționează că avea idei progresiste și chiar încerca un dialog real cu occidentul catolic, fără să dilueze, sau să părăsească linia de gândire ortodoxă. A fost alături de demersul părintelui Stăniloae, menționat în arhivele securității astfel

„Părintele Profesor Dumitru Stăniloae de la Institutul Teologic București, cunoscut pentru activitatea sa legionară din

²⁸ George ENACHE, *În căutarea unei noi simfonii Biserică – Stat*, , <http://ziarullumina.ro/>, 27 martie 2010, 23 oct 2018.

trecut, având sprijinul Mitropolitului Bălan Nicolae al Ardealului, pregătește o mișcare ortodoxă de mase pentru ca cu ocazia viitoarelor schimbări politice, credincioșii ortodocși din țară să nu rămână la discreția Vaticanului. Până în prezent la planul domnului Stăniloae au aderat și își dau concursul următorii: Lazăr Iacob, profesor universitar pensionar, Căciulă Olimp, bibliotecar la Institutul Teologic de grad universitar din București, diaconul Ion Lăncrăjeanu de la biserica Flămânda din București, Aurel Popa, fost secretar general la Ministerul Cultelor, și profesorul pensionar Nedrea Constantin, urmând a se sta de vorbă cu profesorii Tudor Popescu, de la Institutul Teologic, Cojocaru Haralambie și arhimandritul Arsenie Boca de la Mănăstirea Sâmbăta de Sus. Astfel reapare profesorul Teodor M. Popescu ca apărător al ortodoxiei, alături de celelalte personalități ale Bisericii Ortodoxe Române. El fusese un susținător al Bisericii Ortodoxe prin studii și articole care demonstrau autenticitatea acesteia, scrise atât înainte de anul 1944, cât și după această dată 40. De menționat este și faptul că toți cei vizati, pentru tabăra ortodoxă, luaseră diferite poziții strict ortodoxe și anticatolice, în diverse studii sau conferințe”²⁹.

Concluzii

Lazăr Iacob a fost unul din românii ce au militat permanent pentru unitatea acestui neam și pentru libertatea bisericii sale. În formulările sale juridice și canonice nu găsim resentimente față de altă credință, ci găsim formulări clare, precise, argumentate, ceea ce fac din marele profesor un om de o reală valoare morală. Dacă a reușit să trateze delicata problemă a Statusu-lui într-un mod corect din punctul de vedere a dreptului canonic catolic și ortodox precum și a legislației civile maghiare și românești, este meritul erudiției și onestității sale științifice. Viziunea sa despre Biserică a fost una profetică, fiind capabil să anticipeze timpurile noi ce s-au deschis prin încheierea primului război mondial și modul în

²⁹ Stelian GOMBOȘ, *Câteva referințe și indicii despre Biserica Ortodoxă Română și securitatea în timpul regimului comunist*, în <https://www.historia.ro/>, 23 oct 2018.

care Biserica lui Hristos putea prin verticalitatea și calitatea slujitorilor săi să intre într-o nouă etapă. Modul în care încearcă cu ultimele sale resurse să salveze țara, prin elaborarea unui model de coexistență cu puterea comunistă, fără a diminua misiunea Bisericii, fără aservirea Bisericii puterii politice comuniste, prin păstrarea unei identități clare, îl înscriu pe Lazăr Iacob în rândul mărturisitorilor credinței noastre ortodoxe. Concepția lui despre unitate rezultă clar din sfera preocupărilor sale. Articolele publicate în special în anii în care preda la Arad, militau la păstrarea unei trezvii românești, având rolul de a crea o atmosferă românească într-un spațiu dominat de maghiari, care încercau cu ultimele resurse să zădărnicească planul unionist al românilor. În ziarul Biserica și Școala, Lazăr Iacob motiva necesitatea realizării unei reforme în învățământul teologic, pentru a fi capabili să răspundem cultural tuturor provocărilor. Reforma învățământului teologic, în viziunea lui, trebuia să fie una unitară vizând întreg Ardealul, pentru a nu mai exista diferențe în pregătirea studenților. Pregătirea trebuia să fie unitară și din punctul de vedere a conținutului materiei predate, iar disciplinele teologice studiate să fie predate într-un ansamblu logic, unde practica și studiul individual ocupau un loc aparte. Important pentru studentul teolog era și studiul dreptului canonic, neglijat până în acel moment, deoarece dreptul oferă o bună cunoaștere a raportului între stat și Biserică și o perspectivă clară asupra afacerilor bisericești.

Numărându-se încă în cadrul disciplinelor practice, disciplina dreptului canonic va expune în viziunea canonică a profesorului arădean, drepturile și datoriile membrilor bisericii. În cadrul ei se va pune un accent deosebit pe cunoașterea organizării, administrației și vieții bisericești, precum și a cunoașterii raportului dintre biserica ortodoxă și stat. Aspectul enunțat de Lazăr Iacob, impunea studenților o cunoaștere detaliată a legilor statului ce vizau raporturile stat-culte, precum și modalitățile legale de subzistență a celorlalte confesiuni. În cadrele acestui studiu ce avea ca scop o pregătire integrală teologică, urma să se accentueze aspectul dreptului particular a bisericii noastre și să se studieze statutul organic șagunian, ca reper canonic, precum și diferitele regulamente existente, ce au ca scop asigurarea funcționării unitare a bisericii. Studiul intensiv al dreptului canonic, în opinia profesorului Lazăr Iacob, devine indispensabil, deoarece numai cunoașterea legilor bisericești și civile, pot oferi orientare în problemele de politică bisericească, atât de diverse în timpul său.

Problemele delicate ale raportului dintre Biserică și Stat, au fost preocupări fundamentale în gândirea canonică a lui Lazăr Iacob, iar importanța studiului acestor aspecte se va reflecta în scrierile sale mai târzii. Necesitatea demersului făcut de Lazăr Iacob în vederea promovării unei teologii competitive, care să răspundă intereselor naționale ale Bisericii Ortodoxe, rezultă și din cuvintele adresate de preotul militar Corneliu Leucuția, la începutul anului 1918, după ce în ziarul *Biserica și Școala*, apare integral proiectul de reformă a învățământului teologic, inițiat de Lazăr Iacob. Corneliu Leucuția recunoaște necesitatea implementării la Arad, a noului proiect de studii realizat integral de Lazăr Iacob, având menirea de a asigura pentru viitor un cler cult și pregătit pentru viața din ce în ce mai provocatoare, generată de modernismul ce bătea la ușa Europei. Proiectul a fost primit cu mult entuziasm în cercurile intelectualilor români anunțând practic anii frumoși ce vor veni prin unirea cu România. Lazăr Iacob expune întreaga sa operă teologică canonică într-un mod original, clar și mai ales practic, strâns legat de necesitățile impuse de momentele istorice remarcabile prin care a trecut. Va rămâne pentru noi, teologul și canonistul lucid, capabil să ofere răspuns tuturor provocărilor.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 76 - 89

Rolul revistei „ Biserica și Școala” în susținerea credinței ortodoxe și a culturii românești în ținutul Aradului

Ierom. Drd. Elisei Adrian NEDESCU

e-mail: nedescuadrian89@gmail.com

Abstract

The purpose of the present article is to highlight the role that “The Church and the School” journal has had in preserving the orthodox faith and Romanian culture within Arad Diocese and the entire Ardeal Orthodox Church. The time the journal “The Church and the School” has appeared has been one of creation of pedagogical education in Arad area. The Church has had an important role in its development as the first organizers and elementary school teachers were priests. Therefore, the education in Arad area has progressed with the participation and commitment of the Church. The title of the journal has not been randomly selected by its creator, the bishop Ioan Mețianu (1875-1899), but it expressed the existing connection between Church and school. In the second half of the XIXth century, the magazine was representing the only religious, moral and cultural guide for Arad priests and believers, containing prestigious publications issued by its editors, personalities of the Romanian culture and apostles that have served the Church and the nation. During the administration and guidance of the bishop Grigorie Comșa (1925-1935), the Arad publication “The Church and the School” has had the extraordinary responsibility in fighting against neo-protestant sects that were invading the villages around Arad. Overall, “The Church and the School” journal has fulfilled its purpose throughout

troubled times due to the responsibility of the editors, the actuality of the articles and the knowledge of the believers' real needs.

Keywords:

church, school, orthodox faith, Romanian culture, Arad.

Introducere

Din cele mai vechi timpuri, mintea iscoditoare a omului a fost preocupată de ceea ce se întâmplă în realitatea înconjurătoare, încercând să pătrundă tainele universului și să le cunoască. Odată cu societatea, a apărut și educația ca proces cu particularități distincte de desfășurare de la un moment istoric la altul, după cum existența socio-umană, în ansamblul său, se află într-o continuă transformare.

Educația este una dintre cele mai nobile și mai complexe activități umane. Ea este absolut necesară omului, existând în acesta dorința, înclinația, dar și capacitatea de a răspândi zestrea înțelepciunii și învățaturii sale, de a se perpetua din punct de vedere spiritual dincolo de timpul și spațiul ce i-au fost hărăzite. Prin educație, omenirea durează și dăinuie. Din această perspectivă, o cultură importantă trebuie să dispună și de mijloace de învățare pe măsură, prin care să construiască elementele dăinuirii sale.

Odată cu Întruparea Logosului Divin și chemarea omului spre noua viață în Duh și Adevăr propovăduită de Hristos și Apostolii Săi, a apărut în mod firesc, nevoia de coagulare a celor care urmau principiile acestei noi învățături, într-o comunitate, într-o adunare unitară, de unde să primească, pe lângă harul Duhului Sfânt, și o educație care să le faciliteze accesul cât mai intens cu putință la comuniunea cu Hristos, Cuvântul Cel Viu. Astfel, s-a născut conceptul de educație creștină, care are drept început și sfârșit dragostea de om și de Dumnezeu în vederea fericirii omului pe pământ și în ceruri. Prin realizarea ei pe pământ, această educație urmărește să câștige împărăția cerurilor și să-l convertească pe om întru totul la Hristos.

Biserica era cea care făcea educația în spiritul de frățietate și de dragoste, proces în care personalitatea nu era anulată, ci integrată în ansamblul celorlalte personalități. Încă de la început, Biserica a așezat la temelia ei principiul propovăduirii prin intermediul învățării, potrivit poruncii Mântuitorului: „mergând, învățați toate neamurile” (Matei 28,19), o poruncă dată Sfinților Apostoli și prin ei, slujitorilor bisericești din toate

timpurile. Începând din epoca apostolică și continuând în cea patristică, s-a acordat o importanță majoră învățământului catehetic. Desfășurat de Sfinții Apostoli după practica și metodele Mântuitorului, învățământul a fost continuat în același fel de Părinții Apostolici și de Sfinții Părinți, dezvoltându-l prin introducerea unor elemente noi, corespunzătoare specificului psihologic și cerințelor spirituale ale catehumenilor.

Suma eforturilor educative ale Sfinților Părinți urmărea mântuirea celor educați. Elaborau, deci, o educație soteriologică. Această educație avea la bază, în centrul ei pe Hristos. Ea se străduia să facă un Hristos din fiecare persoană care se supunea acestui proces de educație, această dimensiune păstrându-se până în zilele noastre, îmbogățindu-se în ceea ce privește formele de realizare.

În Biserica creștină primară, învățământul religios, fiind practicat de la început pe cale orală, a primit denumirea de cateheză, avându-și originea de la cuvântul neo-testamentar „katiheiu”, care are sensul de *a face să răsunе, a spune ceva de la loc înalt, a anunța o veste, a anunța pe cineva prin viu grai*. De-a lungul timpului, acest învățământ s-a realizat sub mai multe forme, în funcție de contextul istoric și religios al fiecărei perioade, ajungând ca, în zilele noastre, să fie propagat prin diverse metode verbale și/sau nonverbale prin intermediul a tot ceea ce presupune media.

Astfel, încă de la începuturile primelor apariții publicistice, Biserica a valorificat noul mijloc de propagare al cuvintelor evanghelice. Pe lângă funcția de informare de care dispune presa bisericească, un rol cu totul special este acela de a forma spiritul și caracterul unei persoane și de a îndeplini funcția de liant comunitar.

A fi credincios presupune nu numai afirmarea sau asumarea declarativă a apartenenței la un anumit cult sau religie, ci, în egală măsură, să îți călăuzești viața după normele și rigorile pe care le impune mediul religios căruia îi aparții, să îți modelezi permanent comportamentul în funcție de principiile propriei religii și credințe. *Credința nu este numai o aderare intelectuală la un quantum de principii doctrinare, ci și fidelitatea față de exigențele acestor principii*¹, preciza, în acest sens, marele teolog rus Vladimir Lossky.

¹ Vladimir LOSSKY, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, Studiu introductiv și traducere de Vasile RĂDUCĂ, Editura Anastasia, București, 1991, p. 19.

O vorbă din bătrâni spune că, ce nu cunoști, nu poți să prețuiești. Cel ce nu are cunoștințe suficiente despre credința sa și învățătura Sfintei Biserici Ortodoxe nu va putea pune prea mare preț pe credință și Biserică. El devine din ce în ce mai nepăsător și poate sfârși prin a-și părăsi credința și Biserica. Acest fenomen este foarte periculos în zilele în care ortodocșii trăiesc amestecați cu cei de alte credințe.

Atitudinea Bisericii Ortodoxe față de propagarea culturii și a educației a fost întotdeauna pozitivă, considerând această lucrare o obligație fundamentală pentru fiecare membru al ei. Convingerea sa constă în principiul pedagogic că nimeni nu poate fi desăvârșit dacă nu își luminează mintea cu ajutorul învățăturii care trezește sentimente înalte și determină voința spre realizarea faptelor bune.

Discuții

Cu astfel de gânduri nobile fiind înarmați episcopii și cărturarii secolului al XIX-lea, și cu dorința de a contribui la ridicarea neamului și ctiitorirea sufletelor prin propagarea culturii, au hotărât să se folosească, în acest demers și de presa scrisă. În acele vremuri, un organ de presă care să pătrundă adânc în rândurile credincioșilor era mai mult decât necesar.

Meleagurile arădene s-au putut bucura de prezența a două mari personalități care au fost promotorii și cei care au înfăptuit dorința ca învățătura bisericească să se propage în rândurile creștinilor prin intermediul presei. Fondatorul acestei acțiuni a fost episcopul **Ioan Mețianu** (1875 – 1899).

Ioan Mețianu, născut în 9 mai 1828, provenit dintr-o familie cultă (tatăl învățător și cântăreț bisericesc, iar mama fiică de protopop), după terminarea studiilor teologice, lucrează ca notar în administrația de stat, apoi este hirotonit preot, ocupând, progresiv, funcțiile de administrator protopopes, deputat în Dieta Transilvaniei, apoi membru ales în Sinodul Arhiepiscopiei de la Sibiu și în Congresul Național Bisericesc al Mitropoliei. Preluând, ulterior, funcția de președinte al Congresului Național Bisericesc, ajunge să candideze pentru postul vacant de episcop al Aradului, scaun episcopal pentru care va fi hirotonit la data de 30 martie 1875.

Datorită erudiției sale culturale și simțului său practic și realist, ca episcop, pune bazele unei solide vieți bisericești, culturale și școlare în

întreaga eparhie, fiind considerat, pe drept cuvânt, cel de-al treilea ctitor al ei după întemeietorul Isaia Diacovici (1706-1708) și restauratorul Sinesie Jivanovici (1751-1768). În anul 1877, a asigurat elaborarea *Planului de învățământ pentru școalele populare din districtul Consistoriului român ortodox din Arad*, prin care a întărit statutul limbii române ca obiect fundamental în procesul de învățământ. A creat burse pentru formarea profesorilor și a mărit salariile profesorilor de la 600 la 1000 de florini². A instituit mai multe premii pentru cele mai bune cărți școlare, a înființat cursuri de perfecționare pentru învățători și preoți și a dat mereu circulare prin care îndruma părinții să-și trimită copiii la școală. În anul 1879, a înființat o tipografie episcopală, iar în anul 1894, a înființat și o librărie în care să se afle totdeauna manualele de școală prescrise și tipărituri corespunzătoare, iar prețurile să fie cele mai modeste³.

În circulara nr. 287 Pres. din 30 martie 1882, episcopul îi îndemna pe preoți și învățători să înființeze *Reuniunile de lectură și de cânt*. Astfel, după exemplul *Societății de lectură din Semiclac* sau a celor din Hasiaș sau Buteni create încă din 1880, au fost fondate societăți de lectură și în alte localități. Tot în anul 1882, sinodul eparhial a luat în dezbatere problema înființării unui gimnaziu. La 24 aprilie 1885, Mețianu s-a adresat ministrului Ágoston Trefort (1817-1888) solicitând aprobare pentru deschiderea gimnaziului. Cererea, însă, nu a intrat în sfera preocupărilor ministrului, deși episcopia deținea fondurile necesare, iar referentul școlar George Popa întocmise un plan de învățământ. În același an, 1882, s-a intervenit pe lângă baroneasa Ifigenia Sina din Viena pentru a dona episcopiei o parte din intravilanul său din Arad pentru construirea unei clădiri noi pentru Institutul teologic-pedagogic. Noua clădire a fost construită până în anul 1885, iar din anul școlar 1885-1886, institutul s-a mutat în noua locație⁴.

În toată perioada în care a funcționat în scaunul eparhial de la Arad, Mețianu s-a îngrijit și de starea bisericilor, sprijinind repararea celor exis-

² Gheorghe I. MOISESCU, Ștefan LUPȘA, Alexandru FILIPAȘCU, *Istoria Bisericii Române*, vol. II (1632-1949), Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1957, p. 515.

³ *Biserica și Școala*, an XVIII, nr. 22, 29 mai/10 iunie 1894, p. 169.

⁴ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic din Arad*, Editura Consistoriului, Arad, 1922, p. 671.

tente și construirea altor noi. Numai în primii zece ani de arhipăstorire au fost construite 30 de biserici și au fost reparate 140⁵.

Cu toate că nu s-au bucurat de o perioadă îndelungată de publicare din cauza problemelor financiare, revistele *Speranța* și *Lumina* a avut rolul de formare și deschidere a drumului pentru apariția revistei *Biserica și Școala* în 30 ianuarie/11 februarie 1877, publicație religioasă, educațională, economică și literară, care a avut o apariție neîntreruptă până în anul 1948. Instaurarea regimului comunist, a întrerupt editarea revistei până în anul 2014, când s-a reluat activitatea ei cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop Dr. Timotei Sevcicu al Aradului.

Al doilea conducător important din istoria acestei reviste a fost **Vasile Mangra** (1850 – 1918). Născut într-o familie de preot în anul 1850, cel care avea să devină mitropolitul Vasile Mangra al Transilvaniei a fost o figură controversată a epocii sale. Membru titular al Academiei Române, el a fost nu doar primul redactor al revistei *Biserica și Școala*, ci și unul dintre cei mai importanți colaboratori ai ei, după ce a fost ales mitropolit.

Vasile Mangra a fost unul dintre conducătorii luptei românilor transilvăneni pentru obținerea drepturilor național-politice: în 1892 a făcut parte din delegația care a înaintat Memorandumul la Viena; în 1894, a organizat Marea Adunare Populară de la Sibiu care a protestat față de hotărârea guvernului Ungariei de a desființa Partidul Național Român; în 1895, a fost principalul organizator al Congresului naționalităților (români, sârbi, slovaci) de la Budapesta⁶.

Noua apariție publicistică apărea săptămânal, duminica, având să fie una dintre cele mai longevive reviste arădene. Din cuvântul înainte al redactorului se pot observa principiile pe care această revistă urmărea să le transmită cititorilor, principii care vor însuma chintesența întregii activități editoriale, și care, de altfel, se subînțeleg chiar din titlu: *Biserica și Educația*, cele două punți care au reușit să ajute poporul român să treacă prăpastia vremurilor primejdioase cu care s-a confruntat:

Crucea si evangeli'a, credinti'a si doctrin'a,-biserie'a si
scol'a, nemicu mai salutaru si mai necesariu pentru noi,
intr'o era atatu de molipsita, decâtu a restabili si inaltia pres-

⁵ Pavel VESA, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2007.

⁶ Pavel VESA, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008.

tigiulu acestora elemente si institutiuni de cultura si de vie-tia. Biserie'a este institutiunea, unde omulu afla posibilitatea si tote eonditiunile de a-si ridica mintea si inim'a la perfec-tiune, apropiandu-se de Ddieu, și totodată formandu-si gus-tulu in. adeveratulu frumosu si sublimii; prin urmare biserie'a este singur'a institutiune, carea pote se satisfacă pe deplinii tote necesitățile morali ale omului. Nu separamu si nici nu ni este iertații a separa biserie'a de scola, pentrn-că nu putemu cugeta biserica adeverata fora scola, credintia, cruce, fora evangelia, fora cunoscinti'a si propagarea adeve-rului, a luminei; precum nu potemu cugeta nici scola izolata de biserica, adecă lumina, cunoscintia, fora direcțiune si per-fecțiune mai inalta, fora tendintia si apropiare a omului catra creatoriulu seu⁷.

Tot în cuvântul de început, redactorul subliniază rolul deosebit de im-portant al credinței în viața unei națiuni, demonstrând că, fără o legătură vie și autentică cu Biserica, o națiune se află în pragul unei morți im-inente. De asemenea, Vasile Mangra deplânge dezinteresul și lipsa de ev-lavie, atât a clericilor, cât și a credincioșilor, anunțând că unul dintre scopurile acestei publicații va fi și acela de a trezi conștiința poporului și dragostea față de cele sfinte, revista urmărind să aibă încorporate articole de cateheză⁸. Un alt aspect deloc neglijabil, urmărit de revistă, se în-dreaptă spre pedagogie și spre rolul acesteia în viața cotidiană a comunităților arădene. Și pentru a îndeplinii toate condițiile unei publicații originale, revista va avea un loc aparte dedicat diverselor știri, informații cu privire la viața bisericii și a națiunii⁹.

La început a fost tipărită în tipografia lui Ștefan Gyulai, iar de la 1 ia-nuarie 1879, apare în tipografia episcopală. Materialele publicate cuprin-deau și informații adresate preoților și învățătorilor, fiecare număr dedicând un loc și pentru publicarea posturilor vacante pentru preoți și învățători¹⁰.

⁷ *Biserica și Școala*, Anul I, nr.1, 1877, p.1.

⁸ *Biserica și Școala*, Anul I, nr.1, 1877, p. 2.

⁹ *Ibidem*, p. 2.

¹⁰ Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel BASA, "Biserica și Școala – Factor de cultură și viață a ne-amului românesc", în *Biserica și Școala, 140 ani de istorie și cultură ecleziastică*, Co-

Datorită faptului că, la vremea respectivă, *Biserica și Școala* reprezenta unicul îndrumar religios-moral și cultural al preoților și credincioșilor arădeni, această revistă a devenit una dintre cele mai prestigioase publicații arădene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Redactorii ei au fost oameni care, prin cultura și prin demnitatea lor, s-au dovedit adevărați apostoli în scopul slujirii Bisericii și neamului.

După numirea lui Vasile Mangra vicar al Consistoriului Ortodox de la Oradea, cel de-al doilea redactor al revistei avea să fie Augustin Hamsea. Apoi, cel de-al treilea redactor al publicației, a fost Roman Ciorogaru (1900-1917), care s-a aflat în această poziție timp de 17 ani și care și-a imprimat sufletul în această revistă. A luptat cu vehemență împotriva introducerii limbii maghiare în școlile confesionale, a militat pentru susținerea școlilor și pentru mărirea salariului învățătorilor¹¹. Preotul profesor Teodor Botiș, profesor la Institutul Teologic-Pedagogic, devenit în 1927 Academie, a fost ce de-al cincilea redactor al revistei (1917-1921), ulterior urmând să ocupe acest rol: Simeon Stana (1922-1935), Gheorghe Ciuhandu (1936-1939), precum și preotul martir Ilarion Felea. Cei din urmă redactori ai publicației au fost preoții Demian Tudor (1946-1947) și Petru Deheleanu (1948)¹².

Revista *Biserica și Școala*, a reușit în vremuri destul de tulburi, să-și continue activitatea editorială, ridicată la cote înalte prin conținutul plin de cultură și îndemnuri spre ridicarea nivelului spiritual al credincioșilor. Așa se face că, de-a lungul celor șapte decenii de activitate, revista a scos nu mai puțin de 3.700 numere, publicând un număr impresionant de articole, fapt remarcabil pentru presa arădeană din acele timpuri¹³.

În cuprinsul primelor pagini se regăsea rezumatul ședințelor sinodului eparhial, precum și mesajele ierarhului cu prilejul diverselor sărbători bisericești sau naționale, urmând ca celelalte articole să fie grupate tematic. În cele mai multe cazuri, prima temă se referea la chestiuni teologice cu ramificații în aria teologiei liturgice sau a dreptului bisericesc, precum

locvii Național, Arad, iunie 2017, p. 54.

¹¹ Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel BASA, "Biserica și Școala – Factor de cultură și viață a neamului românesc", p. 55.

¹² Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel BASA, "Biserica și Școala – Factor de cultură și viață a neamului românesc", p. 56.

¹³ Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel BASA, "Biserica și Școala – Factor de cultură și viață a neamului românesc", p. 56.

și a omileticii. Urmau, apoi, articole de actualitate pentru vremea respectivă cu tematici din diverse domenii culturale și nu numai, după care erau anunțate posturile vacante din parohii și școlii. Publicația se încheia cu rubrica *Diverse*, unde, după cum se poate deduce din titlu, erau menționate o seamă de anunțuri, știri cu privire la evenimentele și întâmplările din eparhie, din țară și chiar din străinătate, precum și anunțurile cu privire la decesele preoților din cadrul Episcopiei.

Cu toate că scopul revistei nu era acela de a face politică, redactorul Vasile Mangra, prin intermediul diferitelor articole, căuta să facă cunoscută starea de fapt a națiunii și încerca să trezească în arădeni conștiința patriotismului, îndemnând, de nenumărate ori, la lupta pentru susținerea neamului și a limbii române, idee care a fost lansată de către mitropolitul primat Calinic Miclescu (1876-1886).

Declararea Independenței României din 9 mai 1877 a avut un ecou puternic și în revista *Școala și Biserica*. Începând din acel moment, vor apărea mai multe articole cu referire directă la situația de pe frontul de luptă și la starea de război în care era angrenată România. În numărul 25 al revistei din anul declarării Independenței apare un articol destul de interesant al unui profesor de teologie care îndeplinea și rolul de director al școlilor românești din Tulcea, anume Nifon Bălășescu (1832-1834). Acesta deplângea starea românilor aflați sub ocupația Imperiului Otoman pentru faptul că aceștia nu au acces la școală românească, atacând destul de dur intoleranța confrăților săi care se aflau în România Liberă.

Cu toate acestea, rolul revistei se dorea a fi eminent pedagogic, însă nu o pedagogie limitată la didactică și metodică, ci o pedagogie neîncetată a spiritului. Revista își propunea să trezească în sufletul cititorilor un adevărat apetit pentru cultură¹⁴. Desigur că nu puteau fi omise aspectele exterioare ale acestui crez; tocmai de aceea se regăseau în cadrul revistei și articole cu privire la legile învățământului și la problematica modalității de predare.

În acea perioadă, o altă problemă destul de gravă o constituia lipsa manualelor școlare. Petru Pipoș a fost cel care s-a ocupat îndeaproape de acest neajuns, lansând o idee destul de democratică pentru mentalitatea epocii respective. El propunea ca școala elementară să fie permisă tuturor copiilor, indiferent de starea economică a familiilor din care proveneau, susținând faptul că orice ființă umană are dreptul la modelare

¹⁴ *Biserica și Școala*, Anul I, nr. I, 1879, pp. 5-6.

educațională. Desigur, aceste idei democratice erau mult prea moderne, drept urmare au cauzat un conflict cu autoritățile școlare maghiare¹⁵.

Tot cu privire la aspectul pedagogic, trebuie menționat și Lazăr Petrovici, care, prin articolele sale publicate în această revistă, îndemna la o educație a tinerilor cât mai armonioasă, considerând că primul fundament al fericirii omenești îl constituie educația¹⁶. De asemenea, el milita pentru cultivarea tuturor puterilor omenești ale tinerilor, precum și pentru aplicarea pedepselor de către învățători cu scopul de a îndrepta, în conformitate cu natura, individualitatea fizică și spirituală a copilului¹⁷.

Din primii ani ai apariției acestei reviste s-a încercat introducerea noțiunii de școală pentru fete, idee care era susținută de profesorii *preparandiei* arădene, în frunte cu Alexandru Gavra (1821-1877), care a și înaintat un raport senatului școlar al episcopiei arădene în care demonstrează că necesitatea școlirii fetelor garantează o ridicare culturală a întregului popor. Dacă mamele copiilor sunt culte, atunci copiii vor fi oameni mai culți, specula Gavra, condiționând această idee de înființare a unei *școli* pentru fete. Cu toate eforturile depuse, planurile lui Gavra au rămas îngropate în birocrație¹⁸. Lazăr Petrovici avea să fie un ager susținător al ideii de școală pentru fete, publicând o serie de articole prin care arăta că, pe lângă o educație morală aleasă, este nevoie ca fetele să fie inițiate în gospodăria casei, în confecționarea unor obiecte de uz casnic, altfel spus, să-și dezvolte abilitățile necesare în întreținerea unei familii. Cu toate că au fost semnalate problemele legate de educația femeilor și, în mod special, a celor de la sate, acest subiect a rămas fără un răspuns concret și pragmatic.

Un impact major în ridicarea culturii arădene l-a constituit *Societatea de lectură* a elevilor arădeni, ale cărei activități erau descrise în cuprinsul revistei *Biserica și Școala*. Această societate de lectură a fost instituită la 26 octombrie 1876 de către elevii Institutului Teologic-Pedagogic din Arad și se implica în organizarea unor evenimente cultural-naționale precum: recitări, interpretări corale, piese de teatru ș.a. Revista *Biserica și*

¹⁵ Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel BASA, „Biserica și Școala – Factor de cultură și viață a neamului românesc”, p. 58.

¹⁶ Lazăr PETROVICI, *Compendiu de pedagogie*, Arad, 1880.

¹⁷ Lazăr PETROVICI, „Despre pedepse”, în *Biserica și Școala*, Anul III, nr. 8, 1879, p. 60.

¹⁸ Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel BASA, „Biserica și Școala – Factor de cultură și viață a neamului românesc”, p. 60.

Școala cu numărul 15 din anul 1890 publică un articol în care prezintă, *plină de satisfacție și încântare*, o activitate culturală organizată de societatea de lectură, care s-a bucurat de un public foarte numeros.

O atenție deosebită din partea revistei s-a acordat și realităților concrete rurale. Așa se face că, articolele publicate aici urmăreau două direcții: în primul rând, impulsionearea țăranilor în a-și cultiva terenurile agricole și, în al doilea rând, informarea acestora cu privire la datele tehnice ce țineau de latura agricolă, precum și anunțuri cu privire la prețurile semințelor, legumelor și fructelor¹⁹. În cuprinsul acestor articole se avea în vedere, pe lângă necesitatea intensificării instruirii țăranilor în direcția agriculturii și economiei rurale, și cultivarea tinerilor în spiritul practic, de dragoste față de munca industrială²⁰.

După cum am amintit deja, revista avea grijă să fie mereu de actualitate; tocmai de aceea, odată cu declanșarea Primului Război Mondial, o serie de articole făceau referire la starea actuală a țării. Iată cum erau anunțați cititorii de declanșarea războiului:

S-a coborât urgia războiului peste noi. Mai grozav decât ne-o putem imagina. Zeci de milioane din floarea nemurilor trec prin foc și prin sabie pe câmpurile de război, iar această jale în suflete și ruină material peste care plutește fantoma bolilor ce au să vină din atmosfera infect de cadaver omenеști. Este cel mai mare război din câte a avut lumea de când e lume²¹.

Un alt eveniment major care este descris cu lux de amănunte și care a fost prezentat pe prima pagină a mai multor numere consecutive a fost Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, care reprezenta împlinirea unui ideal și care poartă amprenta Bisericii prin implicarea acesteia în realizarea lui. Așa se face că prezența Bisericii în viața societății și în ridicarea nivelului cultural al poporului se face resimțită într-un mod indispensabil²². Biserica Ortodoxă a fost cea care s-a identificat cu suferințele po-

¹⁹ *Biserica și Școala*, An I, nr. 9, 1877.

²⁰ Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel BASA, "Biserica și Școala – Factor de cultură și viață a neamului românesc", p. 64.

²¹ „Războiul”, în *Biserica și Școala*, Anul XXXVIII, nr. 31, 1914, p. 1.

²² „Marea Adunare de la Alba Iulia”, în *Biserica și Școala*, Anul XXXII, nr. 49, 1918, p. 1.

porului român, preoții cu năzuințele credincioșilor, iar arhieriei militând în fața puterii politice pentru rezolvarea doleanțelor poporului.

În primii ani de după Marea Unire, revista semnală problematica crizei morale a națiunii, atmosfera vieții religioase arădene fiind atinsă de eclipsa nepăsării credincioșilor și de insensibilitatea față de lucrurile sfinte, acest aspect atrăgând după sine un cortegiu nenorocit de materialism destrăbălat²³. Acest lucru a dus la o altă mare problemă cu care s-a confruntat societatea arădeană: consumul excesiv de alcool. Prin articolele publicate, *Biserica și Școala* a purtat o adevărată bătălie împotriva acestui flagel moral. Unul dintre luptătorii vehemenți împotriva alcoolismului a fost episcopul Grigorie Comșa (1925-1935), episcop erudit, cu ample calități culturale și administrative, implicat în viața politică, fiind subdirector general în Ministerul Cultelor și Artelor din București și deputat în Primul Parlament al României Întregite. În scurta sa păstorire dintre anii 1925 și 1935, fostul episcop al Aradului a reușit să lase o amprentă aparte în rândul credincioșilor arădeni și timișoreni, pe care i-a povățuit pe calea mântuirii. Și astăzi, datorită celor peste 100 de titluri de cărți și broșuri tipărite de acesta, avem marea bucurie să descoperim un veritabil tezaur din care să ne inspirăm în activitatea de propovăduire a dreptei credințe și de păstorire pe calea mântuirii a credincioșilor. Astfel, se poate observa că, în cea mai mare parte a predicilor și cuvântărilor sale, episcopul arădean Grigorie Comșa nu a urmărit doar o expunere în sine și fără relevanță pentru viața socială a credinței Bisericii, ci a căutat să arunce, permanent, punți pentru o experiență autentică a misterului credinței în societatea contemporană lui, chiar dacă aceasta începea să manifeste, tot mai pregnant, o atmosferă cosmopolită și secularizată.

Fiind un organ oficial al eparhiei ortodoxe arădene, revista *Biserica și Școala* a desfășurat o luptă susținută împotriva sectelor religioase pe care le considera mai periculoase decât ateismul, deoarece se considera că ateismul atacă religia în toate ideile sale, într-un limbaj științific, neperceptibil de către majoritatea oamenilor, pe când sectarii au o pseudo-credință în Hristos și cheamă poporul la pocăință pe o altă cale decât cea statornicită în Biserica lui Hristos²⁴. Și în acest punct, episcopul Grigorie a fost cel care, prin articolele sale, a luptat pentru întoarcerea „oilor rătăcite la staulul credinței strămoșești”.

²³ *Biserica și Școala*, Anul XLVII, nr. 6, 1923, p. 1.

²⁴ *Biserica și Școala*, Anul XLVIII, nr. 49, 1924, p. 3.

La un moment dat, fusese chiar introdusă în cadrul revistei o secțiune intitulată *Reveniri la Biserica Mamă*, unde erau prezentate cazuri de (re)întoarcere la credința ortodoxă, fapt ce ne duce cu gândul la eficacitatea articolelor și a întregii misiuni desfășurate de credincioși și preoți, în frunte cu episcopul lor. Într-un număr al revistei, ni se oferă un paralelism destul de expresiv între botezul baptist care este prezentat ca o haină mohorâtă și botezul ortodox care apare asociat luminii și bucuriei²⁵. Un lucru destul de interesant este faptul că cei întorși la dreapta credință aveau vârste destul de fragede, între 11 și 26 ani.

În cele mai multe cazuri, prozelitismul venea din partea baptiștilor și a penticostalilor, secte de proveniență americană și care au pătruns pe teritoriul țării prin intermediul unor români, chiar arădeni, plecați în SUA și reîntorși în țară bogați, dar cu altă convingere religioasă, care încercau să-i convingă și pe conaționali lor să adere, folosindu-se de mijloace strict materiale și speculând latura sentimentalistă a poporului. De altfel, este un lucru bine cunoscut faptul că cele mai multe comunități de penticostali și baptiști se regăseau, la acea vreme, pe teritoriul județului Arad.

Într-un număr al revistei din mai 1932, episcopul Grigorie Comșa adresează un înălțător mesaj clerului într-un articol intitulat *Preotul și societatea de azi*. Acest studiu apare din necesitatea stringentă de a apăra prestigiul clerului, dar el va cuprinde și multe îndemnuri ca biserica să aibă preoți bine pregătiți²⁶. Prin acest articol, episcopul arădean dorea să ridice moralul preoților afectați de lipsa de evlavie și chiar necredința anumitor creștini.

Mângăia-ți-vă, deci, cucernici preoți, dacă sunteți disprețuiți, că însuș Dumnezeu este disprețuit, zice proorocul Zaharia: Cel ce se atinge de voi (trimiși ai lui Dumnezeu) se atinge de lumina ochiului Lui... Noi preoții zicem lumii de azi: Nu suntem îngeri, ci ființe slabe, dar Dumnezeu lucrează prin ființe slabe, ca să se cunoască bine că Dumnezeu lucrează prin noi²⁷.

²⁵ *Biserica și Școala*, Anul LVI, nr.18-19, 1932, p. 14.

²⁶ Grigorie COMȘA, "Preotul și societatea de azi", în *Biserica și Școala*, Anul LVI, nr.18-19, 1932, p. 5.

²⁷ Grigorie COMȘA, "Preotul și societatea de azi", p. 6.

Concluzii

Toate aceste articole au fost alcătuite din nevoia absolută de a oferi poporului o altfel de hrană, o hrană care să îi împlinească foamea după Duh, după cultură și, mai ales, după dragoste. Prin aceste publicații, românii arădeni se simțeau uniți și cu ceilalți români din alte provincii, erau făcuți conștienți de realitățile cu care se confruntau și erau îndemnați spre deșteptare. Toți redactorii și colaboratorii acestei reviste au fost oameni de o înaltă ținută culturală și creștină, care și-au stabilit drept normă propovăduirea principiilor sănătoase ale unei Româнии Reîntregite.

Dacă ar fi să clarificăm evoluția acestei reviste raportată la firul istoric trasat de către aceasta, vom observa mai multe direcții: lupta pentru susținerea neamului și a limbii române, de impact asupra culturii naționale, îndrumătoare a gospodarilor în vederea creării unei minime bunăstări, de importanță în activitatea pastoral-misionară a preoților.

Revista *Școala și Biserica* reprezintă un moment de referință în viața bisericească și culturală a clericilor și credincioșilor arădeni și nu numai. Această publicație a fost alături de creștinii arădeni în cele mai grele momente istorice, dar și în cele mai înălțătoare, fapt ce ne determină să afirmăm că, pentru mulți cititori, revista a devenit un fel de acasă, o normă, un ideal spre care să tindă; într-un cuvânt, a ajutat la câștigarea unui sens pentru popor. Așadar, se poate spune că revista *Biserica și Școala* a constituit un real factor de cultură și spiritualitate pentru neamul românesc.

Biserică și cultură în Banat

Pr. Drd. Florin Ioan AVRAM

floryn_avram@yahoo.com

Abstract

Culture is a complex socio-human process that embraces all stages of the development of human society, it represents all forms of spiritual and artistic expression of life. Human creation imply multiple aspects of life, reflection: psychological, gnoseological. Culture is defined by the process of realization, searching for the meaning of life, presenting itself as a coordinate of the human condition in the Universe where the individual strives to remove the frustrations caused by the awareness of the limits. Culture is indissolubly correlated with the Church because it follows the dogmatic quintessence, it is the union of everything that exists or is destined to explain everything that exists: God and Creation. Constantin Diaconovici Loga (1770-1850) believes that all teaching, science, philosophy, morals, jobs enrich man with the „faces and beauties of nature and virtue to guide us properly on the path of healthy knowledge. The Orthodox Church in Banat is struggling to maintain the infinite flame of faith.

Keywords:

Culture, Civilization, The Orthodox Church in Banat, Church and School, Edmorad B. Tylon, Constantin Diaconovici Loga, The Bishopric of Caransebes, The Arad's Bishopric, The national - cultural program of ASTRA

Introducere

Definițiologic am putea afirma: „Ca proces socio-uman de mare complexitate, cultura însoțește implicându-se, toate etapele dezvoltării societății omenești, ca o inerentă a acesteia, încă de la constituirea

premiselor organizării sociale a Omului¹, adică suportul cristalizării Socialului a fost Cultul. Cultura, nicidecum „miraculosul” furnizat de Etnologie – Omul este un „Animal”², deoarece formele de coagulare socială au „baze magico – religioase”³.

Cultura, trebuie precizat, are multe conotații în arealele culturologice universale: dicționarele franceze integrează Cultura în Civilizație; spațiul american include Civilizația în Cultură, germanii fac o diferențiere netă între Cultură – totalitatea formelor de expresie spirituale și artistice ale vieții și ale unui popor - și Civilizație – formele exterioare dezvoltate și rafinate tehnic ale vieții și ale modului de existență ale unui popor, îndeosebi de cultură⁴.

Biserică, cultură și societate – interacțiuni

„Intercesionările” ca impulsuri ale substratului magico – simbolic ”inițiază noi raporturi (de o cu totul altă factură) între oameni prin instituționalizarea cărora grupul gregar își dobândește o anumită structură, indivizii se diferențiază începând să << funcționeze >> în cadrul organismului nou creat, îndeplinind anumite roluri desemnate prin relațiile funcționale și prin raporturile instituționalizate; schematic, astfel ia ființă organismul social”⁵.

¹ Ioan Viorel BOLDUREANU, *Cultură Populară Bănățeană*, Timișoara, Editura Mirton, 2004, p. 5.

² Dominique LESTEL, *Originile animale ale culturii*, București, Editura Trei, 2004.

³ Arnold VAN GENNEP, *Rituri de trecere*, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 16; Vasile AVRAM, *Constelația magicului. O viziune românească asupra misterului existențial*, Năsăud, Univeristatea Creștină, 1994; Ioan Viorel BOLDUREANU, *Credințe și practici magice. Eseu despre orizontul mental tradițional*, Timișoara, Editura Brumar, 2001; Vianu MUREȘAN, *Fundamentele filosofice ale magiei*, Cluj – Napoca, Editura Dacia, 2000 ș.a.

⁴ Crișu DASCĂLU, „Cultură și Civilizație” în *Istorie și Cultură în Banat*, Timișoara, Editura Brumar, 2013, p. 9; Mircea MALIȚA, *Zece mii de culturi – o singură civilizație spre geomodernitatea secolului XXI*, București, Editura Nemira, 1998.

⁵ Ioan Viorel BOLDUREANU, *Cultura tradițională orală. Teme, concepte, categorii*, Timișoara, Editura Marineasa, 2008, p. 11.

Omul, așadar, chiar dacă „debutează” existențial în natură, nu rămâne în această ordine sau pe această „orbită”, ci se manifestă mai ales în ordinea Spiritului prin „creație”, căci „creația umană presupune o raportare multiplă; ea include aspecte psihologice, gnoseologice, în calitate lor de reflectare; la nivel tehnic, ea se prezintă ca un proces de realizare, de o fabricare” a unui produs; la nivel filosofic, poate fi raportată la sensul vieții, prezentându-se ca o coordonată a condiției umane într-un Univers în care individul se străduiește mereu să înlăture frustrările provocate de conștientizarea limitelor și a finitului propriei existențe⁶.

„Diagramatic” se poate observa cât de „turbionar” este raportul global Cultură-Societate:⁷

Legenda este suficient de explicativă și clarificatoare în ceea ce privește urmărirea în Timp a „cursorului” celor două „mărimi” ale lumii⁸.

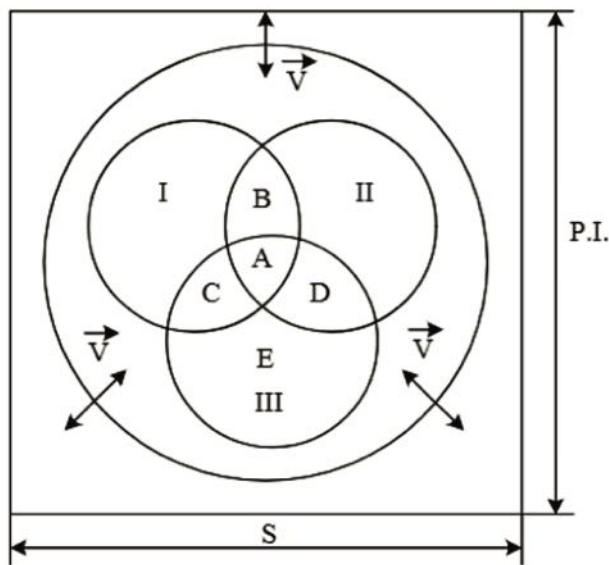

Diagrama Sfera culturii în societate

⁶ Viorel SÂRBU, Miron CORICI, *Sociologia Creației*, Timișoara. Editura Universității de Vest, 2006, p. 13.

⁷ Ioan Viorel BOLDUREANU, *Cultura tradițională orală. Teme, concepte, categorii*, p. 16.

⁸ Ioan Viorel BOLDUREANU, *Cultura tradițională orală. Teme, concepte, categorii*, p. 16-17.

Legenda:

Pătratul cu latura S — societate

Intervalul indicat prin săgeata P.I. — palierul istoric („planul orizontal”) la care se configurează respectivul sistem al culturii („structură în sincronie”)

Vectorii — influențele reciproce (interacțiuni „cultură-societate”)Cercul mare — „sfera culturii” (sistem integrator pentru „subsistemele culturii” I, II, III și integrat în societate)

Cercul I — „cultura constituită” (majoră, aulică, auctorială)

Cercul II — „cultura tradițională orală” (cultura de tip folcloric, culturile folk, culturile „societăților folk”)

Cercul III — „cultura populară”

Zona A — intersecția celor trei subsisteme ale culturii ca sistem integrator (interferență a lor)

Zona B — intersecția cercurilor I și II (complementaritatea lor)

Zona C — intersecția cercurilor I și III (zona în care cercul III se manifestă ca „subcultură” în raport cu cultura constituită – cercul I)

Zona D — intersecția culturii tradiționale orale (cercul II) cu cultura populară(cercul III), zonă în care cultura populară se comportă ca o „subcultură” a celei tradiționale orale, creându-și propriile „tradiții”.

Zona E — cuprinsă în cercul III (cultura populară), dar fără să intersecteze nici unul dintre celelalte subsisteme ale culturii; zona care rămâne în poziția de „contracultură” în raport cu respectivele subsisteme și ca o subcultură a sistemului integrator al culturii. Este zona cea mai „dezaxată”, mai labilăși inconsistentă din punctul de vedere al valorilor, cea mai expusă kitschizării, cea mai „indecisă”, mai „instabilă”

Cultura, în înțelesul cel mai general este ansamblul complex care include cunoștințele, credințele, arta, moravurile, dreptul, obiceiurile, oarecum și orice altă înclinație sau experiență dobândită de omul care trăiește în societate (E.B.Tylon), însă în istorie, ea se diversifică rezultând o pluralitate de culturi, fiecare având un anume specific⁹.

Însemnătatea Culturii decurge indemiabil din „conținutul” ei material și spiritual. Dacă plecăm de la axioma „Cultura este modul de viață propriu unui grup de oameni în circumstanțele unui anumit mediu înconjurător, creat de om și format din produsele materiale și non-materiale,

⁹ Pierre BONTE, Michel IZARD, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 184-185.

transmise de la o generație la alta”¹⁰, declarăm trei părți relativ autonome care focalizează o viziune neechivocă:

„Prima parte este constituită din precizarea fundamentală conform căreia cultura este modul de viață al unui grup de oameni. Un mod este o cale, un curs, un proiect de a face ceva. Viața, în accepțiunea definiției date, este existența și activitatea oamenilor. Împreună modul de viață înseamnă maniera caracteristică de a trăi, de a acționa. Precizarea că, modul de viață este propriu unui grup de oameni, atrage atenția asupra caracterului particular specific al culturii.

Un grup oarecare nu are un mod de viață general, ci unul care este doar al lui ce îl identifică și îl legitimează ca un grup propriu. El are o cultură a sa, inconfundabilă.

A doua parte a definiției culturii precizează că modul de viață are loc în circumstanțele unui anumit mediu înconjurător. Aceasta înseamnă că modul de viață nu se desfășoară în vid ci într-un mediu înconjurător, rod al creației umane și totodată specific. Trebuie menționat în această ordine de idei, că atunci când vorbim de mediul creat de om nu ne referim doar la ceea ce au făcut alți oameni. Membrii grupului avut în vedere își aduc și ei contribuția la dezvoltarea acestui mediu non-natural.

Ultima parte a definiției culturii semnalează din ce este constituit mediul înconjurător al modului de viață și cum ajunge el la dispoziția grupului. Acest mediu este format din produsele materiale și non-materiale transmise de la o generație la alta. Cultura este formată din cultura materială și non-materială, dar nu se reduce la acestea. Ele contribuie doar mediul în care se desfășoară modul de viață al unui grup, ca cel mai important element al culturii. Mai trebuie spus că transmiterea produselor de ambele feluri presupune două procese mai importante ale culturii : acumularea în cursul istoriei a produselor materiale și non-materiale și învățarea lor, respectiv transmiterea modului lor de folosință de către o generație către altă generație, proces numit în antropologia culturală „inculturație”¹¹.

¹⁰ Achim MILU, *Antropologia culturală*, Cluj- Napoca, Editura Dacia, 2002, p. 88.

¹¹ Achim MILU, *Antropologia culturală*, p. 88-89.

Teoria Generală a Culturii dezvoltată de Edmorad B. Tylon relevă faptul că această creație a Spiritului Uman este o „unitate globală compusă din manifestări de viață precum mitologia, limbajul, riturile, ceremoniile și instituțiile sociale”¹², menită să satisfacă veleitățile neologice ale „Omului Total”¹³.

Cultura este indiscutabil corelativă cu Biserica, deoarece urmând chintesența dogmatică, ea este „unirea a tot ce există, sau e destinată să cuprindă tot ce există: Dumnezeu și Creație”¹⁴.

Taina Sa consistă în Atotcuprindere¹⁵, așa încât, se subînțelege că nu poate fi „străină” de Cultură, mai ales că, Omul are „destinul” urcării Creației în Divinitate¹⁶. Umanitatea respectiv Biserica, nu pot exista fără Tezaurul Cultural Universal¹⁷, care al initio s-a transmis pe „Calea Oralității”¹⁸.

Primul „odor” cultural - cultural sapiențial este fără îndoială Dumnezeiasca Scriptură, inestimabilă „ofertă” Ecumenică¹⁹, „acompaniată” de cărțile de cult, de lucrările teologice, de literatura duhovnicească s.a.m.d..

Asemenea Școlii și Biserica s-a înrolat în „lupta” pentru Cultură²⁰, „sufelcându-și mânecile” în tipărirea de cărți care să lumineze mintea

¹² Sorin PRIBAC, *Orientări și curente în antropologia culturașă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004, p. 22.

¹³ Claude Levi – STRAUSS, *Antropologia structurală*, București, 1978, p. 430.

¹⁴ Dumitru STANILOAIE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Volumul II, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1978, p. 208.

¹⁵ Boris BOBRINKSY, *Taina Bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Padmos, 2002.

¹⁶ Ghelasie GHEORGHE, *Memoriile Originii*, București, Editura Platy Terra, 2015, p. 291-292.

¹⁷ Alexandru TĂNASE, *O istorie a culturii în capodopere*, 2 vols., București, Editura Univers, 1984 și 1988. Ovidiu DRIMBA, *Istoria culturii și civilizației*, 4 vols., București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, 1987, 1990 și 1995.

¹⁸ Constantin MILAȘ, *Introducere în stilistica oralității*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 9.

¹⁹ Viorel Dorel CHERCIU, *Biserică, carte, lectură și bibliotecă în Banat*, Timișoara, Editura Eubea, 2011, p. 17.

²⁰ Mihai BERZA, *Pentru o istorie a vechii culturi românești*, București, Editura Eminescu, 1985. Doina BRAICU, Victor BUNEA, *Cartea veche românească din secolul XVI – XVII*, Sibiu, 1980; Agnes ERICK, *Istoria tiparului românesc de la începuturi până la*

și sufletul credincioșilor. Trebuie reținut că, „cultura europeană se naște printr-o categorică << ruptură>>”: față de natură în primul rând, față de rațiunea obișnuit cunoscătoare, în al doilea rând, și în ultimul rând față de antichitate. Se naște anume în anul 325 al erei noastre la Niceea²¹.

În acel moment „astral”, Cultura devine un Crez, o sinteză gnoseologică a conceptelor Fundamentale²². „Adăpându-se” din acest „izvor” spunem că „Cultura Românească ocupă o poziție specială în cadrul continentului european. Ea are un trecut suficient de valoros spre a-i îndreptății încrederea în sine și a-i asigura o audiență binevoitoare în numele Trecutului, dar centrul ei de greutate, piscul cel mai înalt atins vreodată nu este acest Trecut. Ea nu este prizoniera unui veac de aur” plasat prin secolul la XV – lea, al XVI – lea sau al XVII – lea. Există în toată cultura română modernă, o neconținută sete de viitor, un patos al construcției monumentale viitoare, spre care aspiră și pe care și-o trece, una altele; fiecare mare generație, creând astfel mediul prielnic reluării succesive a eforturilor creatoare”²³.

„Întâia mare carte ca culturii românești” (Constantin Noica) a fost „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie”, un adevărat Testament de Morală Creștină²⁴.

Biserica Ortodoxă a fost „singura instituție culturală în Trecut”²⁵, contribuind major la renașterea culturală românească în secolul XIX²⁶, înce-

apariția marilor edituri comerciale, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2000; Eugen PAVEL, *Carte și tipar la Bălgrad(1567-1702)*, Cluj – Napoca, Editura Clusium, 2001; Marius OPREA, *Plimbare pe Ulița Tipografiei*, București, Editura Fundației culturale Române, 1996, ș.a.

²¹ Constantin NOICA, *Modelul cultural european*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 64.

²² Daniel BENGĂ, *Cred, mărturisesc și aștept viața vesnică. O istorie teologică a Simbolului Niceo – Constantinopolitan*, București, Editura Basilica, 2013.

²³ Dan ZAMFIRESCU, *Cultura Română, o mare cultură cu destin universal*, București, Editura Roza Vânturilor, 1996, p. 17-18.

²⁴ *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, București, Editura Minerva, 1970.

²⁵ Dumitru MICU, *Început de secol 1900 – 1916. Curente și scriitori*, București, Editura Minerva, 1970, p. 34.

²⁶ Constantin DRON, *Rolul Bisericii în viața noastră națională*, Vălenii de Munte, Editura

pând cu „cărturăria satelor”²⁷, adică de la „talpa” Țării. „Cultura Națională”²⁸ s-a constituit într-un context european, însă printr-un „fil-traj” critic care i-a asigurat originalitatea²⁹.

Luminismul românesc are o caracteristică aparte anume concrescența creștină care a ajutat românii să fie receptivi la înnoirile continentale dar și să reziste presiunilor geopolitice de tot felul, asimilând în grabă ideile inovatoare³⁰.

Biserică și cultură în Banat

Biserica „unicul adăpost în vijeliile veacurilor trecute”³¹, învață întotdeauna Calea Dragostei care „luminează” pașii istorici ai Neamului. Tipografia Diecezană din Caransebeș devine un așezământ cuturalizator al societății românești bănățene prin editarea de cărți cu spectru larg de referință: Iosif Bălari, „Scurtă îndrumare de legumărit pentru sătenii noștri”, 1909; Iosif Bălari, „Stupărit”, 1911; Traian Barzu, „Cugetări asupra creșterii omului”, 1887; Traian Barzu, „Recepte contra sărăciei”, 1889; George Cătană, „Câteva cuvinte despre creșterea pruncilor”, 1902; Emil Elefăterescu, „Igienă poporală”, 1892; Zotti Hodoș, „Poftă bună! Carte de bucate”, 1900; Ilie Juca, „Sfaturi și povește folositoare”, 1910; Leo Mureșan,

Neamul Românesc, 1911, p. 11.

²⁷ Dumitru OTOVESCU, *Sociologia culturii*, Craiova, Fundația – Editură Scrisul Românesc, 1992, p. 44.

²⁸ Aurelian BONDREA, *Sociologia culturii*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p.3.

²⁹ Ilie BĂDESCU, *Sincronism european și cultură critică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 11; Tudor NEDELEA, *Geneza ideilor social – politice și filosofice în literatura română veche*, Craiova, Fundația – Editură Scrisul Românesc, 1987, p. 112-113.

³⁰ Nicolae BOCȘAN, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, Editura Facla, 1986; Ovidiu PAPADIMA, *Ipostaze ale iluminismului românesc*, București, Editura Minerva, 1997; Mircea POPA, *Aspecte și interferențe iluministe*, Timișoara, Editura de Vest, 1997; Romul MUNTEANU, *Cultura europeană în epoca luminilor*, București, Editura Univers, 1974, ș.a.

³¹ *Protocoloalele ședințelor celui d'anteiu sinodu eparchialu ale diecezei române dreptu-măritorie din Caransebeș*, Pesta, 1870, p. 3.

„Higiena română”, 1892; ș.a.³². Toate aceste apariții editoriale au fost prezentate în „Foaia Diecezană”.

Un îndrumător de conștiință și de viață practică pentru românii bănățeni a fost periodicul „Calendarul Românului” (1858 – 1933), redactat de eruditul teolog Iosif Traian Bădescu³³. Fiecare număr insera teme de mare interes pentru publicul cititor: Sofronie Andrițoiu, „Datini din care izvoresce sărăcia la poporul român și combaterea lor”, 1905; Avram Carcea, „Să ne cunoaștem pe noi înșine”, 1902; George Cătană, „Din viața lui Vlad Țepeș”, 1888; Patriciu Dragalina, „Din suferințele poporului nostru”, 1908 – 1909; George Simu, „Folosul istoriei naționale la poporul român”, 1890 – 1891; Iosif Bălan, „Conservarea poamelor de iarnă și folosirea lor”, 1902 – 1903; Petru Barbu, „Despre alegerea profesiunilor”, 1898; Ioan Georgescu, „Creșterea vitelor”, 1904 – 1905; Georgin Popa, „Tutun și fumat”, 1895 – 1896; ș.a.³⁴.

Procesul de culturalizare în spațiul Banatului a avut loc într-un context de largă deschidere antropologică în cultura populară, răsfângându-se și asupra instruirii, a învățământului și asupra educației moral – religioase și estetice³⁵.

Umaniștii iluminiști și romanticii noștrii nu au preluat „de-a gata” ideile și curentele de idei europene ci fiind pătrunși de spiritul epocii și momentul istoric fast, au continuat cu perseverență direcțiile culturale și ideologice ale Școlii Ardelene:³⁶

Tradiția iluminist – umanistă a perfecționării moral – educative prin bunele învățături, cărți și cultură, reprezentată de Nicolae Oțălea, Dimitrie Tichindeal, Constantin Diaconovici – Loga;

Tradiția istorică și lingvistică de afirmare națională a poporului român și a limbii sale, ilustrată de Damaschin Bo-

³² Petru CĂLIN, *Tiparul românesc diecezan din Caransebeș*, Volumul I, Reșița, Editura Banatica, 1996, p. 50-87.

³³ Viorel Dorel CHERCIU, *Biserica și Societate*, Timișoara, Editura Marineasa, 2003, p. 17.

³⁴ Petru CĂLIN, *Tiparul românesc diecezan din Caransebeș*, vol. I, p. 108-123.

³⁵ Victor ȚÂRCOVNICU, *Istoria învățământului din Banat până în anul 1800*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, p. 196-203.

³⁶ Ioan Viorel BOLDUREANU, *Cultura românească în Banat*, Timișoara, Editura Heli-con, 1994, p. 21.

jincă, Nicolae Stoica de ., Paul Iorgovici, Nicolae Tincu –
Velia, Vasile Maniu;

Tradiția supletistă, având dept moment culminant anul
1849, deschizând drumul mișcării memorandiste.

Împrejurările istorice au constrâns elita românească să-și extragă seva din corpul culturii europene unitare, transfigurându-o după necesitățile autohtone. Personalitățile culturii bănățene, atașate etosului creștin, au știut că atât Cultura cât și Credința echilibrează nivelul de putere al civilizației.

Marele cărturar al Banatului Constantin Diaconovici – Loga (1770 – 1850), considera că toate învățăturile, științele, filosofia, morala, meseriile, desfătează și îmbogățesc omul cu „chipurile și frumusețile naturii și ale virtuții spre a-l îndruma corect pe carea cunoașterii sănătoase”³⁷.

Preoții și dascălii crescuți în spiritul lui Tichindeal și Loga și-au dăruit întreaga energie intelectuală și educativă pentru „luminarea Neamului”³⁸.

Caransebeșul, oraș reședință episcopală, își arogă dreptul de a fi „tribuna” dezbaterilor de idei din Banat, fiind, fără doar și poate, avanpostul apărării Limbii Române ca limbă de cult, de cultură și nu în ultimul rând de emancipare politică³⁹. Presa românească a vremii – Drapelul, Dreptatea, Educatorul, Familia, Luminătorul, Lupta, Școala Română – pleda neobosit prin condeienii săi la dreptul inalienabil al poporului la „limba mumii”⁴⁰.

Episcopul Ioan Popasu își exprima opinia în Circulara nr. 563 din 22 mai 1867 că nu se poate intervenii prin forță și arbitrar în îndreptarea limbii, ci numai prin instituții competente lingvistic: Biserica, Școala, Presa și chiar Armata. Subliniem faptul că Banatul cunoscuse în istoria sa poliglotismul, cosmopolitismul, multiculturalitatea, așadar, „apărarea” Limbii Române era un lucru anevoios.

³⁷ Ion ILIESCU, *Constantin DIACONOVICI – LOGA*, Timișoara, 1970, p. 7-16.

³⁸ Valeriu LEU, Vasile ZABERCA, „Din activitatea culturală a românilor bănățeni în secolul al XIX – lea”, în *Mitropolia Banatului*, Anul XXVIII, nr. 7-9, 1978, p. 470.

³⁹ Sara IERCOȘAN, *Junimismul în Transilvania*, Cluj – Napoca, Editura Dacia, 1983, p. 158; Constantin BRĂTESCU, *Orașul Caransebeș între 1865 – 1919. File de monografie*, Caransebeș, Editura Dalami, 2011.

⁴⁰ Petru OALLDE, *Lupta pentru limbă românească în Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1983.

Ziarele, gazetele și jurnalele, fie de cultură sau strict bisericești, aveau un pronunțat caracter politic, literar, pedagogic sau economic, ele fiind completate de unele foi volante: proclamații, manifeste, instrucțiuni, dispoziții, înștiințări, apeluri, porunci, circulare, întăriri, anunțuri, ordine, tălmăciri, pravile, ordonanțe, protocoale, rânduieli, dezmințiri, ș.a.⁴¹.

Sătenii, cu „bruma de carte” al lor, citeau aceste „foi”, așa cum erau cei din Răcășdia, dar nu numai, care în anul 1882 se abonaseră la multe ziare: Poporul Român (200 exemplare); Tribuna, Foaia ilustrată și Cucu (15 exemplare de fiecare), Progresul (4 exemplare), Drapelul, Gazeta de Duminică și Libertatea (în câte 3 exemplare), Gazeta de Transilvania, Lumina, Ungaria, Severinul și Poporul (câte 1 exemplar)⁴².

Episcopia Caransebeșului, după trecerea anilor edificării instituționale, scoate în anul 1886, ziua de 5 ianuarie, primul număr din oficiosul diecezan „Foaia Diecezană”, cu o apariție săptămânală, având drept program „o comunicare intelectuală mai vie între organele diecezei, cât și între iubitorii de înaintea binelui Bisericii și Școlii noastre; „...ca cuprinde și o parte menită studiului științific și literar, care ținând seama de împrejurările noastre culturale, va stăruie să lumineze oamenii noștri, îndeosebi pe preoți, învățătorii și cărturarii poporului îndreptând, întregind și sporindu-le treptat cunoștințele neapărat de lipsa pentru zilnica lor ocupație (s.m.)”; „... a crea o preoțime înzestrată cu cultură îndestulătoare pentru marea operă ce o așteaptă”; „... foaia noastră va căuta să întregască treptat cunoștințele și deprinderile învățătorului din sfera educației și instrucției”; „atrăgând băgarea de seamă a preoților, învățătorilor și cărturarilor noștri asupra scrierilor de valoare mai însemnată, Foaia Diecezană va încerca să contribuie la cultivarea plăcerii de a citii” (s.m.); „... foaia noastră va atrage în discuțiile sale și îmbunătățiri din sfera economiei rurale și a fiinei populare. Având de obiect feluritele ramuri ce preocupă astăzi economii noștri, tratatele vor năzuie să răspândească moduri de procedee raționale atât în privința tehnică cât și financiară”⁴³.

Episcopia Aradului a avut și ea două foi: „Speranță”, 1869 și 1871 – 1872 și „Lumina”, 1872 – 1875, care aveau ca scop „Progres, Cultură mo-

⁴¹ Ion ILIESCU, *O istorie deschisă a presei române 1575 – 1925*, Timișoara, Editura Mirton, 1999, p. 54.

⁴² Emilian NOVACOVICI, *Monografia comunității Răcășdia*, Oravița, 1923, p.76; apud Petru OALLADE, *Lupta pentru limbă românească în Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1983.

⁴³ *Foaia Diecezană*, anul I, nr. 1, 1886, p. 1-2.

rală și religioasă și ridicarea clerului la pozițiunea de demnitate ce-i compete în organismul Bisericii noastre naționale”⁴⁴. Cea mai importantă revistă bisericească din Banat și Crișana a fost „Biserica și Școala”, apărută în 30 ianuarie 1877, sub redacția lui Vincențiu Mangra⁴⁵.

Ierarhii de la Caransebeș și Arad, asemenea lui Andrei Șaguna, au atras în corporațiile bisericești „intelectuali utili”⁴⁶, care erau animați de chestiunea națională și de cultura română.

Urmașul lui Popasu în scaunul vlădicesc de la Caransebeș Nicolae Popea, a urmărit îndeaproape racordarea culturii bănățene la valorile românești din România⁴⁷, precum și „culturalizarea poporului din Eparhie”⁴⁸. După anul 1906, el s-a implicat în programul național – cultural al ASTRA, reușind „coborârea” culturii major în satele bănățene⁴⁹. Legăturile culturale cu românii de peste Carpați au condus la o adevărată emulație în societatea bănățeană⁵⁰. Cultura românească din Banat devine una „de masă”, așa încât Biserica a ajuns să coordoneze multe instituții culturale. Reuniunea de lectură, cântări și muzicp, A.S.T.R.A, Reuniunea Femeilor Române, Reuniunea învățătorilor greco – ortodocși din Episcopie, Conferințele învățătoresți, Fondul de Teatru Român, ș.a.

Miron Cristea, „omul cărții” a activat în mod intens în domeniul culturii, considerându-o ca un factor determinant în viața oamenilor și a popoarelor⁵¹. Clerul și învățătorimea se îndatorau ca poporul „să poată spori

⁴⁴ Gheorghe LIȚIU, „Presa bisericească de la Arad (1869 – 1948)”, în *Altarul Banatului*, anul I (1990), nr. 9-10, p. 88.

⁴⁵ Gheorghe LIȚIU, „Presa bisericească de la Arad (1869 – 1948)”, p. 88.

⁴⁶ Lewis PERRY, *Viața intelectuală în America. O istorie*, Cluj – Napoca, Editura Dacia, 1995, p.281.

⁴⁷ Ioan B. MUREȘIANU, „Contribuții bănățene la sporirea Fondului de carte rară a Bibliotecii Academiei Române”, în *Mitropolia Banatului*, anul XXIV (1974), nr. 1-3, p. 98.

⁴⁸ Ioan PÂRVU, *Biserică și societate în Episcopia Caransebeșului în perioada părtoririi episcopului Nicolae Popea 1889 – 1908*, Tmișoara, Editura Eurostampa, 2009, p. 64.

⁴⁹ Ioan PÂRVU, *Biserică și societate în Episcopia Caransebeșului în perioada părtoririi episcopului Nicolae Popea 1889 – 1908*, p. 71.

⁵⁰ Ioan MUNTEANU, *Mișcarea națională din Banat 1881 – 1918*, Timișoara, Editura Antib, 1994, p. 168.

⁵¹ Ioan MUNTEANU, „Afirmarea culturii naționale – coordonată a gândirii episcopului Miron Cristea”, în *Credință și Mărturisire*, Caransebeș, Editura Diecezană, 2010, p. 278.

în cele bisericești, culturale și economice, devenint zidul puternic al Bisericii”⁵². Proaspăt înscăunat el observă că „o foarte mare parte a credincioșilor noștrii a ajuns într-o stare de semidactism, care e încă tare departe, de nivelul unei culturi adevărate” și le cere preoților și învățătorilor „sa studieze cu temei starea credincioșilor Bisericii noastre, să le cunoască nevoile și aprofundeze trebuințele. Să stăruie a găsi mijloacele ducătoare la scop spre o îndrumare sănătoasă a dezvoltării lor ulterioare”⁵³.

Perioada păstoririi la Caransebeș 1910 – 1919 a episcopului Elie Miron Cristea s-a definit printr-o susținere directă a culturii din Banat⁵⁴. Misinea culturală s-a îndeplinit mai ales prin ASTRA care a avut mai multe despărțăminte⁵⁵.

Iosif Traian Bădescu, succesorul lui Miron Cristea în scaunul episcopal al Caransebeșului, a continuat activitatea culturală a vrednicului predecesor aducând niște „plusuri”: înființarea Muzeului Eparhial în 1922 și a bibliotecilor religioase morale în parohiile Eparhiei⁵⁶. Trebuie consemnat faptul că timp de patru decenii și jumătate s-a îngrijit de apariția periodice⁵⁷ cultural într-o epocă istorică tumultuoasă a „Calendarului Românului”.

⁵² *Foaia Diecezană*, anul XXV, nr. 10, 1911, p. 2.

⁵³ *Protocolul Sinodului Eparhial al Diecezei greco – ortodoxe române a Caransebeșului*, Caransebeș, 1912, p. 49.

⁵⁴ Daniel ALIC, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910 – 1919). Biserica și societate*, Cluj – Napoca, Caransebeș, Presa Universitară Clujeană, Editura Diecezană, 2013, p. 286.

⁵⁵ Pamfil MATEI, *ASTRA – Asociația transilvăneană pentru literatura română și cultura poporului român 1861 – 1950*, Cluj – Napoca, Editura Dacia, 1986; Dumitru TOMONI, *Societate, cultură și politică. Astra în Banat (1896 – 1948)*, Timișoara, Editura Învierii, 2009; Valer MOGA, *Astra și societatea 1918 – 1930*, Cluj – Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003; Cornel PETROMAN, *Astra în Banat până la Marea Unire*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2006.

⁵⁶ Constantin CILIBIA, *Biserica și societatea bănățeană în timpul episcopului Dr. Iosif Traian Bădescu (1920 – 1933)*, Caransebeș, Editura Diecezană, 2012, p. 45-57.

⁵⁷ Aurel Cristian TOMESCU, *Episcopul Iosif Traian Bădescu (1920 – 1933)*, Caransebeș, Editura Diecezană, 2008, p. 128-137.

Episcopul Vasile Lăzărescu, a înțeles că, pentru a fi performanță în cultură, preoțimea înseși, trebuie să aibă un nivel cultural ridicat, scop în care „a luat toate măsurile pentru menținerea ei în contact permanent cu lucrările noi de literatură teologică. Cursurile de învățământ pentru preoți au oferit tot atâtea prilejuri de regenerare a energiilor pastorale ale preoților și de lărgire a orizontului lor intelectual și pastoral. Conferințele de orientare ale preoțimii s-au dovedit a fi cele mai nimerite mijloace de înviore a vocației sacerdotale de reîmprospătare a cunoștințelor teologice, de verificare a metodelor de pastorație pentru formarea preotului nou, la înălțimea misiunii lui, în vederea îndeplinirii apostolatului evanghelic și social”⁵⁸.

Desigur că sărăcia materială a făcut să sugrume elanul cultural al preoților și al ierarhilor. Pentru culturalizarea masivă a mediului rural s-a avut în vedere înființarea de case culturale, adevărate „universități satești”⁵⁹, care însă nu s-au ridicat chiar ca „ciupercile după ploaie”: Protopopiatul Caransebeșului avea (1948) 43 de parohii în care ființau 5 case culturale: Cireșa, Ciuta, Glimboca, Poiana și Prisaca (nici o activitate), Protopopiatul Mehădiei nu avea nici o casă culturală în cele 46 parohii, Protopopiatul Panciovei avea 14 parohii și 4 case culturale: Alibunar, Deliblata, Dobrița și Uzdin; la Vârșeț nu era nici o casă culturală în cele 12 parohii; Protopopiatul Bocșei – Montane avea 30 de parohii și 2 case culturale: Doclin și Ramna⁶⁰.

Veniamin Nistor, ultimul episcop al Eparhiei Caransebeșului înființează prin Ordinul nr. 9875 din 1943 al Prefecturii, cercuri culturale la sate, la care erau obligați a participa toți intelectualii locului⁶¹. Pe lângă acestea si întrețineau felurite manifestări culturale care să trezească în oameni simțul pentru Cultură.

Episcopii care au ocărmuț Episcopia Aradului în epoca modernă s-au preocupat cu sârg în câmpul culturii românești, deși nu întotdeauna istoria a fost binevoitoare: Procopie Ivascovi (1853 – 1873) a tipărit

⁵⁸ Petru BONA, *Episcopia Caransebeșului*, Timișoara, Editura Marineasa, 2006, p. 193-209.

⁵⁹ „Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Timișoarei – A.A.O.R.T.” Actul nr. 65 din 1 noiembrie 1940 al Parohiei Variaș.

⁶⁰ Viorel Dorel CHERCIU, *Administrație bisericească în Banat. Secolele XIX – XX*, Timișoara, Editura Eubee, 2011, p. 71-72.

⁶¹ „Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Timișoarei – A.A.O.R.T.” Actul nr. 43 din 23 mai 1943 al Oficiului Parohial Cornea către Episcopie.

cărți de cult și a coordonat reviste teologice și culturale; Miron Romanul (1873 – 1874) a alcătuit mai multe manuale școlare care au rămas însă în manuscris; Ioan Mețianu (1874 – 1898) „a pus bazele unei soli de viață bisericești, culturale și școlare în întinsa Eparhie a Aradului”; Iosif Ioan Goldiș (1899 – 1902) a fost o personalitate multilaterală, de o vastă cultură cu spiritul permanent deschis către tot ce însemna la timpul său progres, care și-a lăsat amprenta asupra mișcării culturale a românilor. Ioan Ignatie Papp (1903 – 1925) s-a opus cu toată ființa sa politici de subjugare a românilor, „rezistând prin cultură”; Grigorie Comșa (1925 – 1935) s-a impus în conștiința publică ca un episcop cărturar care a răspândit peste păstorții săi razele luminoase ale Culturii; Andrei Magieru (1936 – 1960) „a încurajat și sprijinit cultura arădeană”⁶².

Concluzii

Omul se dezmargințește de limitele sale exterioare și interioare, numai și numai dacă devine „producător” și „consumator” de Cultură, fapt ce-l învrednicește să trăiască desigur într-o „istorie totală, integrală”⁶³. „Este un loc comun constatarea că civilizația și cultura românească sunt << produse de sinteză >>, formându-se și evoluând într-o arie geografică cuprinsă între două lumi diferite ca nivel de dezvoltare a civilizației, între două tipuri de cuștură: Occidentul catolic de cultură latină și Răsăritul ortodox de cultură slavo – bizantină”⁶⁴.

Cultura devine necesarmente „un element, un factor favorizant al comunicării umane potrivit unor norme, unor valori culturale pe care societatea le crează și pe care individul le însușește și le comunică validându-le, generațiilor ulterioare”⁶⁵.

Banatul a fost resimțit de către Octavian Goga ca „țara simțământului artistic”⁶⁶, dar și a prețuirii Culturii: „Este un lucru neîndoios că dintre

⁶² Pavel VESA, *Episcopii Aradului: 1706 – 2006*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2007, p. 131-330.

⁶³ Ilie BĂDESCU, *Timp și Cultură*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 7.

⁶⁴ Gabriel BĂDĂRĂU, „Școala românească și absorbția modelelor la începutul epocii moderne”, în *Cultură și Societate*, București, Editura Științifică, 1991, p. 186.

⁶⁵ Dan CRUCERU, *Diacronismul culturii. Eseu despre evoluția sistemului cultural*, București, Editura Meridiane, 1984, p. 23.

⁶⁶ Gheorghe JURMA, *Descoperirea Banatului*, Reșița, Editura Timpol, 1994, p. 83.

toți țărani români de pretutindeni bănașenii sunt cei mai citiți și mai cunosători de carte”⁶⁷.

Biserica Ortodoxă Română din Banat, dar nu numai, s-a silit să mențină nestinsă flacăra Culturii, deși nu a putu lichida analfabetismul ce încă persistă în lumea rurală. „Apocalipsa timpului nostru”⁶⁸, a ajuns să fie „Nimicultura”.

⁶⁷ Camil PETRESCU, *Trei primăveri*, Timișoara, Editura Facla, 1975, p. 175.

⁶⁸ Vasili ROZANOV, *Apocalipsa timpului nostru*, Iași, Institutul European, 1994.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 106 - 118

Conceptul de Tradiție în gândirea părintelui Georges Florovsky

Pr. Drd. Florin GAȘPAR

gaspar_florin93@yahoo.com

Abstract

The theological thinking of Father Georges Florovsky, on the concept of Tradition in the life of the Church, it goes from the patristic perspective to the mission of the Church in secularized society of the twentieth century, and it prepares the 21st century Christian for the pagan postmodernism that will be. The Tradition is the Church's life, a life sustained by the power of the Holy Spirit, and which nourishes us from the source of its wisdom and holiness. While admitting that some so-called unorthodox traditions have infiltrated the Church, Father Florovsky shows us the path to true Tradition, the Holy One. To this end, in order to remain on the path of truth, we, the theologian from today, need to understand the true teaching of the Church, that is, the one preached by the Apostles and by the Holy Fathers. That is why we see Father Florovsky initiating the 1939 Congress in Athens, the Patristic Renewal Movement, returning to the Fathers, understanding how they did theology at their time, and receiving their message that is often more present than ours, for the times we live. The Tradition of the Church does not end with a certain historical period, or with an Ecumenical Council, but it manifests itself uninterruptedly in the life of the Christian, yesterday and today, in that the Church, through the message of Tradition, it answers the problems of man and of the world, in which he lives, always preserving identity with oneself. Father Florovsky, together with theologians Iustin Popovici and Dumitru Stăniloae, reopened theology vision to a new synthesis, an existential one called neo-patristic synthesis.

Keywords:

Church, dogma, Georges Florovsky, Scripture, Tradition.

Introducere

Părintele Georges Florovsky (1893-1979)¹, este unul dintre cei mai importanți și influenți teologi ai Bisericii Ortodoxe din veacul al XX-lea, care în cadrul preocupărilor sale teologice s-a remarcat prin scrieri cu caracter istoric, dogmatic, liturgic și misionar-ecumenic. Acesta gândind teologia printr-o reîntoarcere la scrierile Sfinților Părinți și aici nu este vorba despre o simplă regândire, ci despre interpretarea duhovnicească a dogmelor, are meritul de a fi primul teolog care proclamă în mod oficial, la primul Congres al Facultăților de Teologie Ortodoxă de la Atena din anul 1936, eliberarea teologiei ortodoxe de sub tutela teologiei scolastice și ancorarea acesteia în viața și misiunea Bisericii, prin revenirea la izvoarele patristice în sensul elaborării unei sinteze

¹ Părintele Gheorghi Vasilievici Florovsky s-a născut pe data de 28 august 1893, la Elizabetgrad, iar la scurt timp după naștere a fost dus de părinții săi Vasili Antonovici Florovsky și Gheorghievina Poprujenko, în Odessa. Tatăl lui, a fost preot la Catedrala Schimbării la Față și rector al Academiei Teologice, iar mama acestuia, fiica unui profesor de greacă și ebraică. Fiind înconjurat de părinți intelectuali, formarea teologică a părintelui Georges Florovsky începe încă din tinerețe, continuând cu studiul filosofiei și istoriei la Odessa. După abolirea în 1916 a examenului de stat în filozofie predă la mai multe școli și licee apoi la Universitatea din Odessa filozofia. Din cauza războiului părăsește Odessa în 1920 și se refugiază alături de familie în orașul Sofia din Bulgaria. În 1921 acceptă invitația președintelui Cehoslovaciei și vine în Praga pentru a predă filosofia dreptului. În anul 1922 se mută la Paris și se căsătorește cu Xenia Ivanova Simonova. Ca fondator al Institutului Teologic „Sfântul Serghie” din Paris, predă aici Patristica. În anul 1932 este hirotonit preot, iar în 1948 părăsește Franța pentru a se muta definitiv în America, până la moartea sa din 11 august 1979, în Princeton, New Jersey. În America ajunge decan la Seminarul Teologic „Sântul Vladimir” și predă la Universitatea din Princeton studiile slave. Pentru a afla mai multe informații privitoare la viața și opera părintelui Georges Florovsky se pot consulta următoarele lucrări: Andrew BLANE, „A Sketch of the Life of Georges Florovsky”, în George FLOROVSKY, *Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, SVSQ, Crestwood, New York, 1993, p. 11-217; Ciprian Iulian TOROCZKAI, *Tradiția Patristică în modernitate. Ecleziologia Părintelui Georges V. Florovsky (1893-1979) în contextul mișcării neopatrstice contemporane*, Ediția a II-a, Editura Astra Museum, Sibiu, 2010, p. 104-133; Preot Georges FLOROVSKY, *Biblie, Biserică, Tradiție, O perspectivă ortodoxă*, Traducere din limba engleză: Radu Teodorescu, Reîntregirea, Alba Iulia, 2016, p. 5-6.

neo-patristice. În ceea ce privește opera părintelui, deși se găsește o mare parte din ea în limba engleză, doar o mică parte este tradusă în mod oficial în limba română². Rezumându-ne strict la preocupările părintelui Georges Florovsky în ceea ce privește teologia dogmatică, acesta abordează teme privitoare la Revelația dumnezeiască, Sfânta Tradiție, hristologie, mariologie, misiologie, ecleziologie și eshatologie. În ceea ce privește Revelația și Sfânta Tradiție, părintele Florovsky tratează aceste teme în legătură cu interpretarea lor de-a lungul istoriei în duhul Sfinților Părinți, un rol important în înțelegerea conceptului de Tradiție la părințele Florovsky avându-l teologia palamită elaborată de Sfântul Grigorie Palama. În domeniul hristologiei, acesta abordează teme legate de întruparea Mântuitorului și scopul acestei întrupări, cinstirea specială adusă Pururea-Fecioarei Maria și despre cinstirea sfinților. În domeniul ecleziologiei, părintele evidențiază identitatea Bisericii Ortodoxe în dialogul cu celelalte biserici, natura și structura Bisericii, relația dintre Scriptură, Biserică și Tradiție, cât și rolul Bisericii în societate. Printre preocupările

² Cele 14 volume care conțin lucrările părintelui Georges Florovsky au fost publicate de Nordland Pub. Co (1972): Volume 1: Bible, Church, Tradition, Volume 2: Christianity and Culture, Volume 3: Creation and Redemption, Volume 4: Aspects of Church History, Volume 5: Ways of Russian Theology, Part I, Volume 6: Ways of Russian Theology, Part II, Volume 7: Eastern Fathers of the Fourth Century, Volume 8: Byzantine Fathers of the Fifth Century, Volume 9: Byzantine Fathers of the Sixth to Eight Centuries, Volume 10: Byzantine Ascetic and Spiritual Fathers, Volume 11: Theology and Literature, Volume 12: Philosophy, Volume 13: Ecumenism I: A Doctrinal Approach, Volume 14: Ecumenism II: An Historical Approach. Despre opera sa, vezi Richard HAUGH, *The Collected Works of Georges Florovsky. 14 Volumes*, Vaduz, Europe: Academic Books, 1989. Desigur, această colecție nu are pretenția de a însuma tot ceea ce a scris părintele Florovsky, Andrew Blane oferind cititorilor mai multe titluri de lucrări ale părintelui în volumul omagial dedicat acestuia. În ceea ce privește limba română pe lângă câteva texte din lucrările părintelui Florovsky traduse de Ioan I. Ică jr și de Teodor Bodogae, în anul 2005 se publică primul volum din colecția celor 14, și anume *Biserica, Scriptura, Tradiția- Trupul viu al lui Hristos*, traducere de Florin CARAGEA și Gabriel MÂNDRILĂ, Editura Platytera, București, 2005. Pe lângă această carte în 2009 apare tradusă în limba română, lucrarea *Sensul ascezei creștine: curs de patrologie*, tradus de Vasile MANEA, Patmos, Cluj-Napoca, 2009 și lucrarea Arhimandritul SOFRONIE, *Correspondența cu Protoiereul Gheorghe Florovski*, tradusă din limba rusă de Ierom. Rafail (NOICA), Editura Accent Print, Suceava, 2016.

dogmatice ale părintelui Florovsky se întâlnesc și unele reflecții teologice cu privire la eshatologia ortodoxă.

Deși își desfășoară activitatea într-o epocă modernă, părintele Georges Florovsky îl pregătește pe creștinul secolului al XXI-lea pentru post-modernitatea păgână ce va urma, prin modul duhovnicesc de a privi trecutul spre sfințirea prezentului și a viitorului. Recursul teologiei moderne la teologia patristică, nu presupune o învechire a acesteia, ci o reînnoire la Tradiția bisericii, în sensul unei învigorări fundamentale asupra modului de a privi lumea și pe om în cadrul acesteia, în toate manifestările lui.

Viața Tradiției și paradoxul modernității

Știința și cultura actuală, deși reușesc să pătrundă limite care se credeau de nedeazăluit, încă se confruntă cu răspunsul unei întrebări –Ce este adevărul? Și pentru că adevărul nu mai poate fi conceptualizat, ci se pretinde dovedirea lui experimental-rațională se ajunge într-un mare impas- imposibilitatea lumii moderne de a trăi în adevăr. La răspunsul acestei întrebări, părintele Georges Florovsky arată că adevărul nu este un „ce”, ci un „Cine”, Adevărul este Iisus. Prin urmare exigențele teologiei de azi sunt aceleași ca și în vremea Sfinților Apostoli și Părinți și anume predicarea despre Adevăr, pentru Adevăr și în Adevăr. De aceea, de la cei pe care Dumnezeu i-a dăruit Bisericii ca slujitori ai Săi, se așteaptă predicarea credinței transmise prin Sfinții Părinți în contextul prezentului, cu atenția de a păstra identitatea mesajului în coordonatele Revelației³. Numai așa Tradiția Bisericii rămâne vie și mesajul ei lucrător. Preotul sau teologul nu vestește ale sale, ci pune doar înaintea ascultătorilor săi cele ce le-a primit de-a lungul istoriei și care acumulate formează Tradiția neîntreruptă a Bisericii. Părintele Florovsky compară puterea Crezurilor creștine profund scripturistice și revelaționale cu adevărate arme puse în mâinile unui soldat modern⁴. Iar acestea sunt arme în mă-

³ Preot Georges FLOROVSKY, *Biblie, Biserică, Tradiție*, Traducere de Radu Teodorescu, Reîntregirea, Alba Iulia, 2016, p. 25-26.

⁴ Preot Georges FLOROVSKY, *Biblie, Biserică, Tradiție*,..., p. 27. Părintele Florovsky nu concepe o teologie a bisericii ruptă de viață, de modul liturgic de a fi al teologului ortodox, care alături de cursivitatea discursului de la amvon în concordanță cu Tradiția Bisericii, trebuie să așeze și experiența duhovnicească a vorbitorului despre Dumnezeu, la fel

sura în care autenticitatea tălmăcirii lor de către ostașul lui Hristos se apropie de înțelegerea cu care Sfinții Părinți le-au tâlcuit, sau mai bine zis de felul în care Sfinții Părinți le-ar oferi lumii astăzi. De ce aceasta? Pentru că omul modern refuză tradiționalul, religiosul autoritar răsfrânt asupra socialului și culturalului și dorind libertatea de a nu mai fi constrâns de nici o formă de conducere bisericească, neagă orice Crez „învechit” al Bisericii. Iar fiindcă orice simbol de credință al Bisericii are inspirație scripturistică și patristică, fiecare apel la limbajul Scripturii este considerat învechit, tradițional și greu de înțeles. Citirea Sfintei Scripturi poate fi făcută de oricine, dar nu acesta este scopul pe care creștinul îl caută prin lecturarea paginilor acestei colecții de cărți, ci adevăratul scop al citirii Scripturii este înțelegerea ei, mai ales o înțelegere revelată prin credință. Este adevărat, Scriptura a fost scrisă de om, dar Dumnezeu a voit sau mai bine zis, Cuvântul lui Dumnezeu pentru oameni a răsunat în limba omului. Omul fiind creat după chipul lui Dumnezeu și așezat într-un dialog veșnic cu Dumnezeu⁵, este organul prin care Tainele dumnezeiești se fac accesibile omului.

„Omul fiind creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, această legătură «analogică» face comunicarea posibilă. Din moment ce Dumnezeu a dorit să vorbească omului, cuvântul acestuia dobândește o nouă adâncime și putere, devenind transfigurat. Duhul dumnezeiesc răsuflă în organismul vorbirii umane. Astfel, omul devine capabil să

cum făceau Sfinții Părinți odinioară. Iată ce spune Sf. Grigorie Teologul în acest sens: „Mă gândesc, câtă grijă trebuie să acorde predicatorul faptului de a fi exemplu viu prin purtarea sa și astfel, prin felul său de a fi, să arate celor ce ascultă de el calea vieții, iar turma – care e cu ochii la cuvântul și la deprinderile preotului – să se poată călăuzi mai mult după exemplele, decât după cuvintele lui. Căci dacă locul pe care îl ocupă, îl obligă să vorbească despre adevărurile cele mai înalte, apoi același lucru îl obligă să dea și exemplele cele mai desăvârșite. E cunoscut că inima ascultătorilor o pătrunde mai ușor cuvântul, care e sprijinit prin felul de viață al vorbitorului, întrucât ceea ce învață prin cuvânt, el ajută să fie transpus în practică prin pilda proprie”. SFÂNTUL GRIGORIE CEL MARE, *Epistole*, cartea I, Epistola XXV, apud D. I. BELU, *Predica prin exemplul personal*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1954, p. 574.

⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILAOAE, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987, p. 16.

exprime cuvintele lui Dumnezeu și să-i vorbească lui Dumnezeu, devine posibilă «teologia»⁶.

Părintele Florovsky identifică o soluție la problema tălmăcirii și contextualizării Sfintei Scripturi în prezentul modernității și pe coordonatele Revelației în același timp.

„Ne confruntăm aici cu aceeași problemă: ce am putea oferi omului modern în locul Sfintei Scripturi? Eu aș prefera limbajul Tradiției, nu din cauza unui «conservatorism» leneș și credul sau al unei «ascultări» oarbe față de niște autorități externe, ci pur și simplu fiindcă nu pot găsi tâlcuire mai bună”⁷.

Părintele Florovsky identifică aspectul dinamic al Sfintei Tradiții și afirmă că dinamismul Tradiției de-a lungul istoriei stă în legătură strânsă cu dogma despre Iisus Hristos Dumnezeu-Om. Vorbind despre scopul întrupării Logosului în istorie, părintele Florovsky arată că nu doar refacerea firii umane căzute și a potențelor acesteia primordiale au fost urmărite prin întrupare, ci ridicarea omului la starea de har peste har. Hristos nu doar restaurează pe om, ci îl îndumnezeiește pe acesta prin har. Îndumnezeirea (*theosis*) sau drumul de la chip la asemănare pe care omul era menit să-l parcurgă a fost scopul întrupării și prin oferirea acesteia fiecărui om în Biserică, impactul Acestui Om Nou asupra lumii și istoriei acesteia a fost enorm. Prin El lumea și omul își regăsesc sensul și calea⁸.

Sintezele neo-patristice

Părintele Florovsky remarcând eșecul încercărilor raționaliste și speculative de a împăca credința cu rațiunea, încercări întreprinse de marii

⁶ Preot Georges FLOROVSKY, *Biblie, Biserică, Tradiție*,..., p. 48.

⁷ Preot Georges FLOROVSKY, *Biblie, Biserică, Tradiție*,..., p. 28.

⁸ Preot Georges FLOROVSKY, *Biblie, Biserică, Tradiție*,..., p. 29-30. Vezi: Georges FLOROVSKY, „And ascending into Heaven...”, în SVSQ, 2 (1954), nr. 3, p. 23-28 și „Christ and His Church. Suggestions and Comments”, în *L'Eglise et les Eglises* II, Editions de Chevetogne, 1955. Acceptând teoria evoluției, părintele Georges Florovsky a pretins că destinația omului (drept „coroană a creației”) nu este numai de a-și îmbunătăți abilitățile sale naturale, ci aceea de a obține îndumnezeirea (*theosis*) sau asemănarea cu Creatorul.

filozofi ruși ai Epocii de Argint, a fost de părere că teologia ca disciplină academică în Rusia era creată după chipul scolasticii Vestice, în timp ce adevărata teologie bazată pe credința Sfinților Părinți, a rămas departe de viața intelectuală. Ca rezultat al raționalizării teologiei, drumurile credinței și ale științei au devenit divergente. Teologia nu mai exprimase credința vie, zilnică, și devenise o disciplină academică „scolastică” nefolositoare.

Ca răspuns la această situație, Florovsky a propus un program de sinteze neo-patristice, sau adaptarea gândirii creștine timpurii la lumea modernă, arătând că mărturia Sfinților Părinți este mărturia credinței întregii ortodoxii.

Inițiindu-se mișcarea neopatristică la Congresul de la Atena din 1936, una dintre noile direcții spre care teologia dogmatică ortodoxă își propune să se îndrepte este tocmai evidențierea caracterului duhovnicesc și îndumnezeitor al dogmelor, care trebuie oferite poporului lui Dumnezeu în legătura lor unită cu duhul Tradiției și spiritualității Bisericii. În centrul dogmelor stă învățătura despre Iisus Hristos, Om adevărat și Dumnezeu adevărat, pe care omul modern în manifestările lui raționale de cunoaștere nu o poate înțelege, pentru că ea nu presupune doar un efort intelectual, ci unul duhovnicesc și prin urmare experimental în mediul Bisericii și lucrarea ei⁹.

„Aceasta presupune onesta structurare a trăirii omului contemporan pe calapodul înțelegerii în Hristos pe care Părinții au avut-o în vremea lor. Este prelungirea trăirii acestora în viața de azi, nu atât ca import servil de soluții după literă, cât creativă întru-Duhul insuflare ca răspuns la frământările omului contemporan. Demersul exprimă «vechiul» ca o continuitate de duh cu Părinții, respectiv «noul» ca actualitate a răspunsului, ca găsire a soluțiilor vizavi de nevoile de mântuire ale lumii de azi”¹⁰.

Părintele Georges Florovsky arată că rolul teologiei de azi este de a-L face prezent pe Hristos în viața creștinului modern, confruntat de un nou monofizitism și nestorianism și aflat în impasuri existențiale create de

⁹ Preot Georges FLOROVSKY, *Biblie, Biserică, Tradiție,...*, p. 29.

¹⁰ Pr. Răzvan Andrei IONESCU, Adrian LEMENI, *Dicționar de teologie ortodoxă și știință*, Editura Doxologia, Iași, 2016, p. 252.

umanism și raționalism. Revenirea la Părinți pe care acesta o inițiază presupune o revenire la Tradiția Bisericii, la predicarea Crezului, la învățătura plină de viață a dogmelor Bisericii¹¹. Această reîntoarcere nu este văzută ca un pas înapoi făcut de teologii zilelor noastre, ci dimpotrivă reprezintă o continuitate fructuoasă a Tradiției patristice¹². De aceea înnoirea patristicii așa cum o vede părintele Florovsky, nu trebuie făcută în acord strict cu limbajul, ci cu duhul Părinților. Astfel nu e de ajuns doar să-i cităm pe Părinți, ci să intrăm în gândirea și modul acestora de a teologhi¹³.

„Sarcina teologiei constă nu atât de mult în a traduce Tradiția credinței în limba contemporană, în termenii celei mai recente filozofii, ci mai degrabă constă în a descoperi în tradiția patristică veche principiile perene ale filozofiei creștine; această sarcină nu constă în a controla dogma prin mijloacele filozofiei contemporane și mai degrabă în a reforma filozofia după experiența credinței însăși, așa încât experiența credinței ar deveni sursa măsurii vederilor filozofice”¹⁴.

Părintele Florovsky acordă o atenție specială experienței, dimensiunii ascetico-mistice a activității Părinților, dimensiune care ar trebui dezvoltată în teologia secolului al XX-lea, în opoziție cu modernismul speculativ.

„Dincolo de viața în Hristos teologia nu poartă nici o convingere și dacă este separată de viața credinței, aceasta ar putea degenera într-o dialectică goală, o polylogia deșartă fără nici o consecință duhovnicească”¹⁵.

Avându-l ca model pe Hristos Pedagogul Suprem, Părinții Bisericii se aflau în apropiere față de contradicțiile lumii în care trăiau. Descoperindu-L pe Acesta ca Persoană și mărturisind umanitatea și dumnezeirea

¹¹ Preot Georges FLOROVSKY, *Biblie, Biserică, Tradiție...*, p. 31-33.

¹² Vezi: Georges FLOROVSKY, *Patristics and Modern Theology*, in *Procès-verbaux du Premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athenes*, H.S. Alivisatos, Pyrsos, Athens 1938, p. 3.

¹³ Vezi: Georges FLOROVSKY, *Aspects of Church history*, vol. IV, in the *Collected works*, Nordland Publishing Company, Belmont, Massachusetts, 1975, p. 18.

¹⁴ Georges FLOROVSKY, *Aspects of Church history...*, p. 177.

¹⁵ Georges FLOROVSKY, *Aspects of Church history*, ..., p. 17.

Lui unite prin Aceasta, în Hristos lumea și omul își regăseau unitatea cu El și întreolaltă. În Biserică prin iubirea Lui, Hristos se împărtășește în continuare nouă, venind în maximă apropiere față de noi, fiindu-ne cale și țintă¹⁶. De la El primim puterea să ne însușim viața Lui¹⁷. Dinspre Hristos în Biserică spre societate, Sfinții Părinți se îndreptau spre problemele existențiale ale lumii în care trăiau, și noi ca urmași ai acestora pe care îi regăsim mult mai actuali decât o mare parte dintre teologii nostri contemporani, prin gândirea Părinților, trebuie să elaborăm în vremea noastră, „o sinteză existențială a experienței creștine”¹⁸.

Părintele Florovsky a postulat că întreaga teologie în general, trebuie să fie determinată de experiența credinței, nu de noțiuni abstracte. Aceasta nu înseamnă că el a discreditat valoarea rațiunii pentru teologie. El doar a subliniat primatul credinței și al rugăciunii asupra vastei construcții speculative care foarte adesea determinase dezvoltarea gândirii filozofico-teologice în Occident și în Rusia. Întoarcerea la Părinții Bisericii greci și bizantini și în consecință la moștenirea ortodoxă pierdută, este egală cu întoarcerea la practica mărturisirii și transmiterii credinței creștine (adică la Tradiția Bisericii) care este o sursă potrivită pentru a face teologie.

Biserica- păstrătoarea Tradiției

Înainte de a fi Scriptura a fost Tradiția, înainte de a fi formulate dogmele, Biserica a păstrat adevărul de credință și l-a transmis generațiilor succesive de creștini pe cale orală; ceea ce a făcut și a învățat Domnul a fost predicat înainte de a fi consemnat în scris. În Biserică se păstrează norma de credință, ceea ce a fost crezut întotdeauna, pretutindeni și de către toți. Iar acest adevăr al credinței spune Sfântul Vicențiu al Lerinului poate fi cunoscut prin Scriptură și Tradiție, iar Tradiția nu este altceva decât modul ortodox de a înțelege Scriptura. Sfântul Irineu de Lyon înțelege Tradiția ca fiind „regula adevărului” și o explică pe aceasta prin mărturia și predica Apostolilor păstrată și valorificată de Biserică prin

¹⁶ Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1978, p. 30.

¹⁷ Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, *Iisus Hristos, lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Editura Basilica, București 2014, p. 71-72.

¹⁸ Preot Georges FLOROVSKY, *Biblie, Biserică, Tradiție*,..., p. 34.

succesiunea apostolică. Sfântul Atanasie vorbește despre „scopul credinței” ca fiind învățătura pe care ne-a lăsat-o Domnul, iar Apostolii au predicat-o și Părinții au păstrat-o. În viziunea Sfântului Vasile cel Mare practica liturgică a Bisericii compune o tradiție „tăcută” și „tainică” și vorbește despre „Tradiția nescrisă”, care era accesibilă catehumenilor și pe deplin predată creștinilor inițiați, iar mai apoi transmisă ca o Tradiție a credinței din generație în generație¹⁹.

„Semnul distinctiv primar al teologiei patristice a fost caracterul ei «existentțial» Părinții au teologhisit după cum se exprimă Sfântul Grigorie de Nazianz în maniera apostolilor și nu în cea aristotelică...Teologia lor a fost o mărturie”²⁰.

Și aceasta întrucât limbajul lor teologic reflecta o profundă legătură între viață, credință și dogmă, pentru că teologia nu putea fi separată de credința și viața de rugăciune a Bisericii, adică de Tradiția ei. Și aceasta întrucât Biserica este păstrătoarea Tradiției, iar Tradiția este viața Bisericii în Sfântul Duh.

Credința Bisericii și-a arătat roadele în formulele și ritualurile sacramentale, în crezurile și mărturisirile publice, adică în cultul Bisericii.

„Cultul Bisericii a fost o proclamare solemnă a credinței ei. Invocarea baptismală a Numelui lui Dumnezeu a fost, probabil, cea mai veche formulă trinitară, la fel cum Euharistia a fost mărturia primară a Tainei Întropării în toată plinitatea ei”²¹.

Biserica ca păstrătoare a Sfintei Tradiții, este aceea care valorifică creator în scopul mântuirii ceea ce a fost crezut de toți, dintotdeauna și pretutindeni ca bun și folositor vieții omenești, iar dacă privim lumea și pe om din perspectiva creștinismului esențial eshatologic, realizăm că Biserica este încă pe cale, încă trimisă în lume pentru a propovădui cerul și pământul nou și Împărăția care a fost deja inaugurată prin întruparea Logosului divin. Definită ca viață de comuniune a Sfintei Treimi extinsă în umanitate, Biserica de-a lungul istoriei ei păstrează conștiința acestei comuniuni și vieți și aceasta prin Tradiție. Părintele Florovsky încearcă să

¹⁹ Vezi: Preot Georges FLOROVSKY, *Biblie, Biserică, Tradiție*,..., p. 103-126.

²⁰ Georges FLOROVSKY, *Aspects of Church history*..., p. 17.

²¹ Preot Georges FLOROVSKY, *Biblie, Biserică, Tradiție*,..., p. 119-120.

identifice de-a lungul istoriei Bisericii, în special celei Răsăritene, instinctul puternic social și natura comunitară a creștinismului, relația dintre religie și stat, religie și cultură, iar acestea prin încercarea Bisericii de-a mântui societatea. Deși recunoaște cu onestitatea unui istoric că nu întotdeauna intenția mântuitoare a Bisericii s-a și concretizat, prin mesajul Tradiției acesteia, părintele Florovsky identifică constanta misionară păstrată și manifestată de Biserică până în prezent și anume că Biserica dintotdeauna a anunțat Evanghelia, ca ceea ce este o judecată asupra lumii și o proclamare a ceea ce va să vină²². Și în acest sens Biserica nu promovează ideologii și pe predicatorii lor, nici nu convertește, ci inițiază pe om și lumea pentru un nou eveniment: eshatologia transfigurată. Iar teologul modern trebuie să pregătească pentru lumea post-modernă ce l-a pierdut pe Hristos, o cultură tradițională hristocentrică. Părintele Florovsky atunci când vorbește de creștinism și civilizație, arată că în mod evident istoric, Biserica este făuritoarea culturii și prin urmare criza culturii post-moderne își găsește soluția prin renașterea „Culturii creștine”, care se face printr-o reinterpretare ascetico-duhovnicească a creativității încărcată de utilitarism²³.

Credința Bisericii luminează rațiunea și prin aceasta o rațiune luminată este păstrătoarea unei culturi „îmbisericite”, a unei noi alternative vechi dar mereu actuale și anume dogmatismul ortodox. Iar aceasta rezultă din expresia: urmând Sfinților Părinți și Tradiției Bisericii. Învățătura Bisericii își găsește identitatea prin Tradiție, încă de la începuturi, din vremea Apostolilor. Această învățătură este „adevărul” iar acesta

„nu se reduce numai la o singură tradiție, ci la Sfânta Tradiție ca întreg, tradiția adevărului, *traditio veritatis*. Așa cum spune Sfântul Irineu, tradiția se întemeiază pe *charisma veritatis certum*, care a fost «tezaurizat» în Biserică, încă de la

²² Vezi: Ciprian Iulian TOROCZKAI, *Tradiția Patristică în modernitate...*, Ediția a II-a, p. 292-313; Georges FLOROVSKY, „Le Corps du Christ vivant. Une interprétation orthodoxe de l'Eglise”, în *La Saint Eglise Universelle-Confrontation Œcuménique*, Neuchatel, 1948, p. 55; Georges FLOROVSKY, „The Patristic Age and Eschatology: An Introduction”, în *CW*, IV, p.63-65.

²³ Vezi: Georges FLOROVSKY, *Christianity and culture*, vol. II, in the *Collected works*, Norland Publishing Company, Belmont, Massachusetts, 1974, p. 121-130

începuturile ei, fiind păstrat prin succesiunea neîntreruptă a slujirii episcopale. «Tradiția» în Biserică nu este doar o continuitate a conștiinței umane sau o dăinuire în timp a riturilor și obiceiurilor ei”²⁴.

Părintele Florovsky vede în acest sens Tradiția ca o continuitate sau continuare a prezenței Duhului Sfânt în Biserică, o continuare a călăuzirii acestuia spre înțelegerea deplină a adevărului dumnezeiesc. Mărturia Bisericii este mărturia Părinților, care la rândul ei este a Apostolilor. Teologia nu este finalitatea, ci calea către adevărul revelat. Prin credință la care apelează teologia, în dogme se relevă conținutul lor viu și îndumnezeitor, iar acestea se împlinesc în modul de a fi al creștinului doritor al îndumnezeirii.

Concluzii

Pentru teologia și cultura ortodoxă românească scrierile părintelui Georges Florovsky sunt privite în legătură cu scrierile marelui teolog român, părintele Dumitru Stăniloae. Atât unul cât și celălalt, profund ancorați în modul de a fi a teologului ortodox modern, legat de lume dar niciodată manipulat de contradicțiile ei, pregătesc omului post-modern o nouă reîntoarcere: de la revrăjirea păgână la transfigurarea adusă de Hristos și împărtășită lumii prin Duhul Sfânt în Biserica Sa.

Părintele Florovsky, unul dintre cei mai mari teologi ai secolului XX-lea, renumit istoric al Bisericii inițiază în Congresul de la Atena, revenirea la Părinți, la izvoare, pentru o interpretare duhovnicească a dogmelor și pentru ilustrarea conținutului lor mântuitor, omului contemporan. Scrierile părintelui Georges Florovsky sunt de o importanță vizionară crescută pentru teologii actuali și pentru cei ce vor urma, deoarece acesta, deși nu elaborează un sistem sau o metodă clară după care să se realizeze sinteza neo-patristică, indică direcțiile de urmat și anume, revenirea la scrierile Sfinților Părinți și înțelegerea viziunii lor pentru contextul istoric actual, în cadrul experienței Bisericii, iar aceasta înseamnă revenirea la Tradiția Bisericii. Dificultatea teologilor de azi în elaborarea acestei sinteze noi, valabile pentru contradicțiile lumii moderne și post-moderne marcată de lipsa înțelegerii dogmei despre Iisus Hristos Dumnezeu-Om sau despre ignorarea acesteia, ar fi descoperirea felului în care Părinții

²⁴ Preot Georges FLOROVSKY, *Biblie, Biserică, Tradiție*,..., p. 148.

Bisericii au gândit răspunsurile pentru societatea mitologizată, idolatră și atee din vremea lor, așa încât să rămână valide în contextul istorico-social-cultural de azi. În orice caz părintele Florovsky, alături de părintele Stăniloae și Sfântul Iustin Popovici deschid teologiei contemporane calea prin experiența către cunoașterea Dumnezeuului personal, prin aducerea în prim planul istoriei Bisericii, a teologiei palamite a energiilor necreate.

Biserica ca păstrătoare și valorificatoare a Revelației cuprinsă în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție este matca în care teologul de azi, după modelul și în spiritul celui de ieri, selectează, convertește și sfințește cultura și pe omul ei, uneori cu riscul să meargă chiar dincolo de Părinți, iar acest dincolo este demersul Tradiției ca mărturie a Bisericii până la marginile lumii și în tot pământul a lui Hristos cel Înviat și Înălțat.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 119 - 132

Patologiile fricii în preocupările teologiei românești

Drd. Ioan-Simion HODEAN

hodean.ioan@gmail.com

Abstract:

The pathology of fear in the romanian theology isn-t a subject thoroughly researched, and this study presents an introduction of it. Starting from Dimitrie Cantemir, and going to the twentieth century, the study has included the perspective of theologians like Ilarion Felea, Nicolae Mladin, Dimitrie Stăniloae, Sorin Cosma, of the APPCOR, and several translated papers relevant in the field, like russian psychoterapist Dmitri Avdeev and St. Teophan the Reclused Association from Sankt Petersburg, the greek doctor Stavros Baloyanis, and the french theologian Jean-Claude Larchet. They present anxiety, fear, dread, phobia from the perspective of orthodox patristic theology.

Keywords:

fear, anxiety, orthodox, theology, Avdeev, Larchet.

Introducere

În preocupările teologiei românești privind patologiile fricii regăsim, cu precădere, profesori de Teologie Morală ai Facultăților de Teologie Ortodoxă din țară, dar și traduceri din teologi și autori străini.

Domnitorul Dimitrie Cantemir, în *Divanul*, amintește despre faptul că există o caracteristică temperamentală înclinată înspre *frică*: „trebuie deci ca fiecare să cunoască amănunțit caracterul naturii umane în genere

și, pe lângă aceasta, obiceiurile și înclinările pe care le-a dobândit [el însuși]. Căci unul înclină spre veselie, altul spre amărăciune, unul spre îndrăzneală, altul spre teamă...”¹

De asemenea, el mai amintește și faptul că patima fricii este tămăduită prin frica de Dumnezeu: Cine se teme de Dumnezeu cu teama pe care trebuie să o aibă un fiu față de părintele său, acela nu se sperie de nimic.²

Cred că aceste două abordări (a fricii ca un dat înăscut și ca trăsătură de caracter dezvoltată prin perspectiva generală asupra vieții, precum și eliminarea fricii prin frica de Dumnezeu) vor fi definitorii pentru felul în care teologia românească academică va privi patima fricii.

Teologia academică românească

Preocupări introductive asupra temei fricii avem cu precădere în manualele de teologie morală, unde, de regulă, sunt amintite nominal frica și lașitatea. Ordinea tratării temei fricii în teologia românească o vom acorda cronologiei.

Preotul-profesor Ilarion V. Felea va deschide tema cercetării studiului nostru în categoria teologiei academice românești; astfel, tematica noastră va viza cu precădere volumele lui de spiritualitate morală *Spre Tabor* (1940-1945).

Amintește sursa amartiologică a acesteia, cum că păcatul este izvorul fricii; din păcat răsare frica de necunoscut și muștrarea conștiinței; păcatul înfricoșează, întristează sufletul.³ Păcatul este sursa conflictului anxios în sufletul omului.

Se folosește de Petru Damaschinul și Ioan Scărarul în explicarea raportului dintre virtutea curajului și frică, lașitate; bărbăția este virtutea care stă la mijloc între cutezanță și frică. Temerea e boala împușinării de credință. Cel care crede că Dumnezeu e de față, izgonește frica; nu are temere. Bărbăția se naște și se susține prin credința vie în Dumnezeu.⁴ Tot din Ioan Scărarul se inspiră scriind că printre patimile sufletului, sunt frica și lașitatea.⁵

¹ Dimitrie CANTEMIR, *Divanul*, Editura Pentru Literatură. București, 1969, p. 302.

² Dimitrie CANTEMIR, *Divanul*, p. 320.

³ Ilarion FELEA, *Spre Tabor*, vol. 1, Editura Crigarux, Piatra-Neamț, 2007, p. 311.

⁴ Ilarion FELEA, *Spre Tabor*, vol. 3, Editura Crigarux, Piatra-Neamț, 2008, p. 164.

⁵ Ilarion FELEA, *Spre Tabor*, vol. 3, p. 109.

Manualul de *Morală Creștină* al lui Ioan Zăgrean (1974) amintește despre frică în locul tratării despre virtutea curajului – a bărbăției; curajul este calea de mijloc între cutezanța oarbă sau temeritate și frică sau lașitate. Păcatele contra curajului sunt: îndrăzneala oarbă, violența, frica, lașitatea.⁶

Manualul de *Teologie Morală Ortodoxă* cu Nicolae Mladin coordonator (1979) are următoarele referințe privind disfuncțiile fricii: „curajul consta de asemenea, în aflarea căii de mijloc între cutezanța oarbă sau temeritate și frică ori lașitate... curajul creștin se arată în suferință și în răbdare.”⁷ Păcatele opuse curajului sunt: nestatornicia, adică oscilarea în hotărâri și atitudini; lașitatea, care constă în fuga de primejdii; frica sau lipsa totală de curaj.⁸

Ca și trăsătură specifică, putem observa faptul că frica și anxietatea sunt încadrate în categoria păcatelor împotriva curajului, perspectivă specifică teologiei morale până înspre prezent. Spre deosebire de acestea, traducerile din cadrul domeniului psihoterapiei ortodoxe vor fi cele care o vor încadra în rândul celor opt patimi, conform listelor amartiologice vechi.⁹

Pr. Dumitru Stăniloae, în *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica* (1981)¹⁰, are două teme inedite în cercetarea patologiilor fricii: angoasa, frica specificată, precum și raportul mult mai clar dintre frică și frica de Dumnezeu.

Astfel, în raportul dintre frică și frica de Dumnezeu găsim aspecte pozitive: nu credința se naște din frica de Dumnezeu, ci frica, din credință. Căci ca să-ți fie frică de El,

⁶ Ioan ZĂGREAN, *Morală Creștină*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2006, p. 122.

⁷ Nicolae MLADIN, Orest BUCEVSCI, Constantin PAVEL, Ioan ZĂGREAN, *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. 1, EIBMBOR, București, 1979, p. 367.

⁸ Nicolae MLADIN, Orest BUCEVSCI, Constantin PAVEL, Ioan ZĂGREAN, *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. 2, EIBMBOR, București, 1980, p. 102.

⁹ De exemplu, SfFÂNTUL IOAN CASIAN, în *Convorbiri duhovnicești*, XXIV, 15, SfFÂNTUL IOAN DAMASCHIN în *Cuvânt de suflet folositor*, sau în prefața *Răspunsurilor către Talasie*, Sf. Maxim Mărturisitorul.

¹⁰ Deși volumul *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe* este publicat în 1991, el este volumul *Teologie Morală Ortodoxă pentru Institutele Teologice*, vol. III. *Spiritualitatea Ortodoxă* din 1981.

trebuie să crezi în El... credința nu se poate dezvolta fără ca să treacă prin frică, ci are, prin frica ce o însoțește, un caracter existențial. Forța de atracție a lumii, manifestată nu numai prin împătımirea de plăcerile lumii, ci și prin frica de lume, trebuie contracarată printr-o frică și mai mare: prin frica de Dumnezeu.¹¹

Frica de Dumnezeu, premergătoare iubirii de Dumnezeu, are rostul dezrădăcinării fricilor din inima omului; frica de Dumnezeu este opusul fricii de lume. Ea are rostul să copleșească frica de lume. De asemenea, teama de Dumnezeu ne ridică deasupra rămânerii în lume: frica de durerile și de strâmtorările lumii ne fac să ne aruncăm cu toată nesocotința după plăcerile ei și după situațiile prospere care ne pot cruța de eventualele strâmtorări.

Frica de Dumnezeu începătoare nu e numai slăbiciune, ci și o mare putere de a înfrunta frica de lume, care e numai slăbiciune și robie, total lipsită de libertate.¹² Este o opunere puternică între frica – factor paralizant și frica de Dumnezeu – factor dinamizant în viața spirituală. Frica de lume ne leagă de lume, ne face să ascultăm de ea și să nu dăm ascultare chemării mai înalte a lui Dumnezeu, care ni se face prin credință.¹³

El delimitează două forme patologice ale fricii din punct de vedere filosofic: angoasa și frica precisă de ceva anume. Se sprijină pe deosebirea lui Heidegger între *Angst* și *Furcht*; astfel, angoasa este frica de golul lumii peste tot, adică de existența în lume, care este simțită ca amenințând în orice clipă, cu platitudinea și cu nimicnicia ei, modalitatea unei trăiri proprii, care face transparentă fiecăruia intimitatea sa (*Angst*). Paradoxal, omul căzut în forma cenușie de existență nu mai știe de frica de platitudine (*Angst*). Aceasta izbucnește câteodată în conștiința lui, ca o scurtă revelație a intimității ce se vede înecată și vrea să se salveze. Omul s-a dezobișnuit atât de mult de privirea intimității sale în față și de o existență proprie, deosebită de clișeele comune, încât se sperie de asemenea revelații și se aruncă și mai mult în platitudine.

¹¹ Dumitru STĂNILAOE, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, p. 100.

¹² Dumitru STĂNILAOE, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica*, p. 101.

¹³ Dumitru STĂNILAOE, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica*, p. 100.

Frica „de ceva din lume” (Furcht) e frica de ceva specific din lume, sau e frica de a pierde ceva din lume. E frica de a nu pierde prilejurile de plăcere, care l-ar putea întoarce la intimitatea sa, la trăirea prin sine însuși, lipsit de sprijinul comod al lumii. Aceasta derivă din angoasă (Angst), ca una care solicită puncte de sprijin în fața golului existențial; neavând reperele teandrice, intervine frica cu rostul de a nu pierde plăcerea.

Ca și perspective spiritual-patristice, găsim un triplu fundament antropologic adamic al fricii: Viața pământească a omului este însoțită inevitabil de o frică; prin frica aceasta ființei umane i s-a dat un scut împotriva primejdiei de a fi înecată de lume, precum și al treilea, că omul a pervetit această frică ce trebuia să-l păzească de lume și să-l lege de Dumnezeu, izvorul existenței autentice, concentrate în intimitatea spiritului, prefăcând-o într-o frică de a nu fi lipsit cumva de lume, de existența în orizontul cenușiu al lumii, într-o frică de a fi dezlipit de lume.¹⁴ Frica rămâne un factor esențialmente adamic, neavând un loc specific în omul edenic, iar în cel hristic fiind asimilată în iubire: „dragostea desăvârșită alungă frica” (1 In 4,18).

Astfel, socotim că frica primordială și fundamentală a ființei umane, de a cădea în automatismul păcatului, al patimilor, al lumii, nu s-ar putea explica fără sentimentul că el e răspunzător pentru păstrarea și dezvoltarea caracterului său spiritual.angoasa ar juca rolul unui barometru, amintind ieșirea din rost și sens a omului, căci în frica de a se confunda în lume (Angst) se revelează omului caracterul său de ființă spirituală, făcută pentru legarea de Dumnezeu, Care-l poate salva ca ființă spirituală, iar în frica de Dumnezeu se manifestă conștiința destinului nostru etern de a nu ne asimila cu lumea. Se manifestă conștiința despre nimicnicia cu care ne amenință lumea; conștiința că lumea contravine destinului nostru etern.¹⁵

Următorul profesor cu preocupări asupra patologiei fricii este pr. Sorin Cosma, în volumul *Ascetica* (2003).

Frica și mânia constituie două impulsuri între care reacționează omul în contact cu un obstacol; obstacolul mic îl învingem prin mânia – agresivitate, iar obstacolul de netrecut activează frica, ce ocolește obstacolul. Înfrângerea în fața obstacolului degenerază frica în anxietate, cu multi-

¹⁴ Dumitru STĂNILOAE, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica*, p. 101.

¹⁵ Dumitru STĂNILOAE, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica*, p. 103.

ple forme de nebunie ale omului față de sine însuși.¹⁶ Astfel, într-o perspectivă creștină, se inspiră din Sf. Maxim Mărturisitorul, folosind frica în grija de a ocoli osânda viitoare de pe urma păcatului.¹⁷

Patima fricii are rădăcina în **py** (orge), partea irascibilă a sufletului ce nu uită răul, ci manifestă tendințe de răzbunare ce merg până la crimă.

py este impetuoșitatea, sălbăticia și agresivitatea, ca pierdere a rațiunii în funcționalitatea instinctului de atac. Dereglarea acestui instinct firească de apărare este frica exagerată, spaima, groaza; iar dereglarea instinctului de atac este mânia. Frica și mânia erau considerate cele două forme ale nebuniei. În mod normal, scrie pr. Sorin, frica și mânia, ca tendințe biopsiho-sociale, acționează armonice, ca ramuri ale vieții.¹⁸ El amintește pe Sigmund Freud care le numește instincte ale vieții.

Teama, ca instinct irațional, condusă de rațiune va crea virtutea prevederii, mamă a înțelepciunii. Fără rațiune, teama se degradează spre nebunia fricii.¹⁹

Amintește, de asemenea, și de perspectiva stoicismului asupra curajului. Andreia duce întotdeauna la apatheia – idealul lor moral. Unul din cele patru mari afecte (pathe) era și phobos, teama (frica). Acest afect ei îl considerau – boală a sufletului – (nosos tes psyhes). Remediu fricii era andreia, iar vindecarea era apatheia (nepățimirea). Dacă pericolele aduceau teama, prin curaj sufletul se manifestă ca o forță morală spre a le depăși, iar prin rațiune se ajunge la apatheia, dobândind autopragăia – libertatea ce dă demnitate și independență sufletului ca urmare a dominației afectelor.²⁰

Perspectiva Evangheliei este îndemnul hotărât spre curaj și acțiune: „În lume necazuri veți avea, dar îndrăzniți, Eu am biruit lumea” (Ioan 16,33). Îndemnul spre acțiune biruiește descurajarea (ce sufocă viața morală, aducând varii stări anxios-depresive).²¹

Ca și virtute opusă fricii se amintește bărbăția; citează din Sf. Ambrozie că „bărbăția este podoaba tuturor virtuților”; din Petru Damaschin

¹⁶ Sorin COSMA, *Ascetica*, Editura Marineasa, Timișoara, 2003, p. 80-81.

¹⁷ Sorin COSMA, *Ascetica*, p. 110.

¹⁸ Sorin COSMA, *Ascetica*, p. 189.

¹⁹ Sorin COSMA, *Ascetica*, p. 189.

²⁰ Sorin COSMA, *Ascetica*, p. 467.

²¹ Sorin COSMA, *Ascetica*, p. 469.

că însușirea bărbăției „nu stă în a birui și a asupra pe aproapele”, căci aceasta este orgoliu; „dar nici a fugi de frica ispitelor”, bărbăția înseamnă stăruința cu răbdare în tot lucrul bun; din Sf. Ioan Gură de Aur citează, de asemenea, că

Dacă un creștin se teme înainte de primejdie, nu va realiza niciodată un lucru bun și durabil, ci cu ușurință va fi învins. Curajul aduce și stăpânirea de sine, demnitatea și puterea de a lupta; altfel spus, îți dă puterea de a-ți păstra verticalitatea morală în fața ispitelor și a suferințelor.²²

Virtutea curajului nu te lasă să fii copleșit și doborât de ele, căzând în complexe de inferioritate care sufocă elanul vital.

Mai departe vom vedea abordată frica patologică din perspectiva Asociației Psihologilor și Psihoterapeuților Creștini Ortodocși din România în documentul lor *Principiile conceptului de psihoterapie ortodoxă* (2016). Este o asociație reprezentativă în domeniul spațiului interdisciplinar al teologiei și psihologiei. Amintim câteva repere:

Anxietatea – ca frică fără obiect, iar frica fiind cu o cauză precisă. Există o componentă nepatologică a fricii în diverse situații (pericol iminent, accident, agresiunea altcuiva, etc.).

În omul edenic nu exista frica patologică : „Dumnezeu nu ne-a dat duhul temerii” (II Tim, 1,7). Temerea patologică este originară din căderea primilor oameni: „Am auzit glasul Tău în rai și m-am temut” (Fc. 3,9-10).²³

În Sf. Scriptură cauza fricii este puțină sau lipsa credinței (Mt. 8,26, Ps. 13, 1-5), lipsa iubirii (1 In. 4,18)²⁴, precum și o frică patologică de etiologie demonică (Ps. 26,1, Ps. 55,11, Pilde 3,25).²⁵

Traduceri în limba română

Mai departe vom vedea câteva lucrări fundamentale asupra patimii fricii și a formelor patologice ale acesteia traduse în limba română.

Primul autor este Jean-Claude Larchet, în *Terapeutica bolilor spirituale* (2001), unde face o radiografie pertinentă asupra patimii fricii. Astfel, frica (fobos) și toate stările de suflet asemănătoare: teamă,

²² Sorin COSMA, *Ascetica*, p. 475.

²³ *Principiile conceptului de psihoterapie ortodoxă*, Editura Christiana, București, 2016, p. 38.

²⁴ *Principiile conceptului de psihoterapie ortodoxă*, p. 37.

²⁵ *Principiile conceptului de psihoterapie ortodoxă*, p. 38.

groază, spaimă, panică, anxietate, angoasă, disperare – sunt prinse în patima fricii.

Frica este definită de pericolul unei pierderi sau de o suferință, de ideea sau sentimentul că vom pierde sau am putea pierde lucrul dorit sau de care ne-am legat. Frica poate constitui o virtute, dar și o patimă; ca virtute, frica este o forță ce ține omul lipit de ființa sa însăși, în a nu-și pierde trupul și sufletul; omul se teme de ceea ce ar putea să-i răpească viața, de non-existență. Citează din Sf. Maxim pentru a susține că această tendință ține de însăși firea omului: frica după fire este o putere ce susține existența prin ferire.²⁶ Tot frică virtuoasă este și frica de Dumnezeu.

Ca patimă, frica este urmare a păcatului strămoșesc. Este o aversiune a omului față de ce ar putea să-i răpească sau distrugă existența (de ființă căzută), de care se alipește prin filautie. Astfel, orice frică este o frică de moarte; amintește de Sf. Maxim Mărturisitorul cum că frica face parte dintre patimile datorate lipsirii de plăcere, fiind produsă de faptul că iubirea de sine este rănită de o suferință a sufletului sau a trupului.²⁷

Legătura esențială dintre patima fricii și iubirea de viață (potrivit duhului lumii) este întărită de Sf. Isaac Sirul: „când se află cineva în cunoștință trupească, se teme de moarte”; este o patimă rea, contrară firii, contrară rațiunii, deoarece a deturnat sensul firesc al fricii (să rămână fidel ființei sale autentice) spre a nu-și pierde viața pătimasă, a nu fi despărțit de viața aceasta trăită conform trupului.

Frica de Dumnezeu și frica „lumească” sunt una și aceeași atitudine fundamentală, îndreptată spre țeluri diferite. Una o alungă pe cealaltă; frica „lumească” vine în suflet când acesta este gol de roade. Frica vădește o relație patologică a omului cu Dumnezeu, deoarece El este uitat ca principiu și centru al vieții și existenței;²⁸ frica arată lipsa de credință în bunurile duhovnicești.

Caracterul patologic al fricii se arată și prin partea de imaginație²⁹, prin care omul deformează realitatea, atribuindu-i laturi inexistente; pericolele par exagerat de mari, iar pierderea unui lucru iminent de nesufe-

²⁶ Jean-Claude LARCHET, *Terapeutica bolilor spirituale*, Editura Sophia, București, 2001, p. 186.

²⁷ Jean-Claude LARCHET, *Terapeutica bolilor spirituale*, p. 188.

²⁸ Ioan Damaschin: *Spaima care duce la încremenire este frica rezultată dintr-o mare închipuire*. cf. Jean-Claude LARCHET, *Terapeutica bolilor spirituale*, p. 189.

²⁹ Imaginația își deformează realitatea cu precădere în situațiile de necunoscut, creând realități alternative.

rit.³⁰ Cu precădere angoasa și neliniștea (prin lipsa de rațiune obiectivă) sunt formele cele mai paralizante ale imperiului fricii.³¹

Frica este strâns legată de celelalte patimi; astfel, ea poate fi zămislită de mândrie³², de trândăvie, sau de starea de păcat, în general.³³ Mai mult, starea de păcat trezește frica, sub forma anxietății și a angoasei.³⁴

O formă aparte amintită de el este pusilanimitatea - frica de a nu reuși, frica de nereușită. Se apropie mult de timiditate. Este o atitudine nefirească, patologică, a sufletului omului. Prezența ei este semnul lipsei de credință³⁵, lipsa de curaj fiind dată de exacerbară imaginației. Citează din Ioan Scărarul: „frica lașă este arată în așteptarea plină de spaimă a unor lucruri neprevăzute, simțire plină de tremurare a inimii, clătinată și speriată de nenorociri îndoielnice”.³⁶ Ea blochează dinamismul omului, frânând sau paralizând activitatea facultăților sale sufletești.³⁷

O altă lucrare reprezentativă în domeniul patologiei fricii tradusă este Moise Aghioritul, *Tristețea anxietății și bucuria nădejdi* (2005). Meritul lui este descrierea manifestărilor clinice ale anxietății cu precizia unui medic psiholog clinician.

Ca și cauze ale anxietății, notează: legarea pătimășă de bunurile lumii (cartofori, bețivi, robii patimilor trupești, ai pântecelui, ai banilor, toxi-comanii, iubitorii slavei deșarte), deoarece patimile *nasc și nutresc anxietate*.³⁸

³⁰ Jean-Claude LARCHET, *Terapeutica bolilor spirituale*, p. 190.

³¹ „Spaima este lepădarea oricărui ajutor care-ți vine de la dreapta judecată.” (Înț. Solomon 17,11).

³² SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cel lipsit de smerenie...e pururi înfricat*, cf. Jean-Claude LARCHET, *Terapeutica bolilor spirituale*, p. 191.

³³ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cel care viețuiește în păcat este întotdeauna temător*, cf. Jean-Claude LARCHET, *Terapeutica bolilor spirituale*, p. 191.

³⁴ Jean-Claude LARCHET, *Terapeutica bolilor spirituale*, p. 192.

³⁵ SFÂNTUL VARSANUFIE CEL MARE, *Spune fricii tale: sunt străin de tine!*, cf. Jean-Claude LARCHET, *Terapeutica bolilor spirituale*, p. 193.

³⁶ Jean-Claude LARCHET, *Terapeutica bolilor spirituale*, p. 193.

³⁷ Jean-Claude LARCHET, *Terapeutica bolilor spirituale*, p. 194.

³⁸ MOISE Aghioritul, *Tristețea anxietății și bucuria nădejdi*, Editura Sophia, București, 2005, p. 14.

Astfel, el amintește ca manifestări ale anxietății: întristarea, înfricoșarea, dezbinarea, înnegurarea, nervozitatea, furia, oboseala, nepăsarea, melancolia, sentimentele de vinovăție, remușcarea, suspiciunea, tulburările de memorie, insomnia, anorexia, agitația psihomotorie, abulia, indecizia, sensibilitatea exagerată.³⁹

Consecințele anxietății sunt paralizante în plan psihic, duhovnicesc și existențial: refuză sau neglijează taina spovedaniei, se simte și se crede mereu astenic, refuzând activitatea fizică și intelectuală, solicită insistent asistența celor din jur, relațiile interpersonale se tulbură, plasează responsabilitatea lui asupra altora etc..⁴⁰

Tot din cadrul psihoterapiei ortodoxe amintim și medicul Stavros Baloyannis cu lucrarea *Psihologie pastorală* (2015), care abordează probleme de psihologie a vârstelor și din punct de vedere al patologiilor anxioase.

Prima categorie este cea a adolescenței; nevroza de anxietate o numește, poate, cea mai frecventă dintre reacțiile nevrotice. Cauzele adânci nevrozei de anxietate se găsesc în perioada copilăriei: indiferența părinților, exprimarea interesului și a sentimentului față de un alt copil, etc. pot genera (cf. Karen Horney) tendințe nevrotice: de apropiere, de opoziție și de distanțare de oameni. În oricare categorie s-ar afla, adolescentul – încercând să se autoanalizeze - ajunge la idealizare de sine. Opinia lui Stavros Baloyannis este că nevroza la adolescență are ca și cauză esențială neliniștea existențială a adolescentului.⁴¹

Partea sa unică este alcătuită din mențiunea că experiențe temporare de anxietate sunt observate și la persoane sănătoase din punct de vedere psihic, îndeosebi în perioade în care se confruntă cu situații exterioare dificile, traumatice.⁴²

El oferă câteva interpretări clasice din partea psihologiei mecanismului de producere a anxietății: ca rod al reprimării (Freud), ca efect al amenințării exterioare asupra personalității (Adler), ca descărcare psihică a mamei asupra copilului (Sullivan), ca teamă de părăsire a mamei de preșcolar (Rank), ca teamă de moarte (Masserman, Fromm), din conflictul dintre tendința de independență absolută și cea de refulare a

³⁹ MOISE Aghioritul, *Tristețea anxietății și bucuria nădejdi*, p. 11-12.

⁴⁰ MOISE Aghioritul, *Tristețea anxietății și bucuria nădejdi*, p. 16.

⁴¹ Stavros BALOYANNIS, *Psihologie pastorală*, Editura Doxologia, Iași, 2015, pp. 62-63.

⁴² Stavros BALOYANNIS, *Psihologie pastorală*, p. 172.

agresivității în încercarea de integrare în societate (Horney), din sentimentul de vină pentru caracterul contradictoriu al universului său psihic (Rado).⁴³ Perspectiva sa sintetică o constituie *consecința dezvoltării și organizării insuficiente a personalității omului și a lipsei relației statornice cu modelul desăvârșit – Hristos*.⁴⁴

Nevroza anxioasă are și caractere somatice și neurochimice:

Nevroza anxioasă se manifestă și cu fenomene somatice (cefalee, durere epigastrică, durere precordială, tahicardia, dispnee, înroșirea feței, tremuratul mâinilor, mersul instabil, etc.). Biochimic, în perioada de debut a acesteia, se observă creșterea nivelului acidului lactic în exces a catecolaminelor de către glandele suprarenale, sub influența exercitată de mecanismul hipotalamic-pitular.⁴⁵

Câțiva factori propice dezvoltării nevrozei anxioase: organizarea personalității bolnavului, acutizarea stării acestuia, condiții de trai, lipsa unui fundament spiritual al vieții.⁴⁶

În final, propune o reîntoarcere la terapia duhovnicească pentru nevroza anxioasă.

Următoarea traducere relevantă este din partea Societății Psihologilor Ortodocși „Sf. Teofan Zăvorățul” din Sankt Petersburg, *Lupta cu patimile: metode ascetice și psihologice* (2015), unde în capitolul dedicat patimii întristării, tratează stările de anxietate.

Diferențiază de la început între starea de anxietate, de neliniște, neîncredere în viitor și anxietatea ca trăsătură de caracter, manifestată prin dese și puternice trăiri ale stării emoționale de frică fără motiv.⁴⁷

Numește anxietatea ca „frica de frică”, neliniște fără nume și fără termen; sufletește, este trăită sub forma unui sindrom alcătuit din sentimente precum: încordare, îngrijorare, neliniște, sentiment de neajutorare, nervozitate, frică, rușine, apăsare, incertitudine, inutilitate, lipsa de apărare, nesiguranță.⁴⁸

⁴³ Stavros BALOYANNIS, *Psihologie pastorală*, pp. 172-173.

⁴⁴ Stavros BALOYANNIS, *Psihologie pastorală*, p. 173.

⁴⁵ Stavros BALOYANNIS, *Psihologie pastorală*, p. 173-174.

⁴⁶ Stavros BALOYANNIS, *Psihologie pastorală*, p. 174.

⁴⁷ *Lupta cu patimile: metode ascetice și psihologice*, Editura Sophia, București, 2015, p. 211.

⁴⁸ *Lupta cu patimile: metode ascetice și psihologice*, p. 212.

Un lucru inedit este asocierea stării de anxietate cu patima întristării; ca manifestare fiziologică, ea aduce intensificarea ritmului cardiac și respirator, accelerarea circulației, creșterea tensiunii arteriale, a excitabilității generale a sistemului nervos – asemănător cu cuvintele Sf. Grigorie Teologul, care spunea că întristarea este „roadere a inimii și tulburare”.⁴⁹

Ca trăsătură constantă de caracter, posedă înclinația spre dese și puternice trăiri de neliniște, atitudine hiperresponsabilă față de propriile îndatoriri, față de propria activitate, succesul activității devine un mijloc de autoafirmare frecvent⁵⁰, formând o idee hiper-valoroasă. Prin nivelul crescut de cerințe, personalitatea năzuiește să compenseze nivelul scăzut al prețuirii de sine. Personalitatea anxioasă simte lumea ca o amenințare la adresa propriei existențe, cu o neîncredere fundamentală în lume.⁵¹

Pe plan duhovnicesc, anxietatea este însoțită de sentimentul vinovăției, al păcătoșeniei, autoflagelării, depresiei și deznădejii.

Anxietatea existențială, sau culpabilizarea metafizică este legată de căderea în păcat a protopărinților. Ea a apărut în urma înstrăinării de Dumnezeu și a alienării sinelui uman. Anxietatea, „grijile de multe”⁵², este fundamentată în neîncrederea în purtarea de grijă a lui Dumnezeu.⁵³

Printre volumele amintite aici, metodele psihologice de corecție a stării anxioase constituie un lucru inedit.

Mijloace fiziologice de reglare a stării anxioase sunt intervenția medicamentoasă (preparate sedative), gimnastica motorie (tonifiante, liniștitoare), exerciții respiratorii.⁵⁴ Prezentarea pe larg a acestora nu s-ar încadra în cadrele externe ale studiului.

Reglarea emoțional-volitivă a stării de anxietate: creștere a rezistenței psihice (autocorecție: orientare spre stare emoțională optimă, amintiri plăcute, controlul expresiei) și corecție exterioară (antrenamentul mintal, repetiția).⁵⁵

⁴⁹ *Lupta cu patimile: metode ascetice și psihologice*, p. 212.

⁵⁰ O mențiune necesară este anxietatea de performanță, atitudinea *workholică*, ce trădează dorința de compensare a altor goluri sufletești.

⁵¹ *Lupta cu patimile: metode ascetice și psihologice*, p. 215.

⁵² Conform rugăciunii Sf. Efrem Sirul.

⁵³ *Lupta cu patimile: metode ascetice și psihologice*, p. 217-218.

⁵⁴ *Lupta cu patimile: metode ascetice și psihologice*, p. 220-221.

⁵⁵ *Lupta cu patimile: metode ascetice și psihologice*, p. 221-223.

Nivelul valorilor și sensurilor în reglarea anxietății și întristării constă în viziunea asupra lumii. Fenomenul de descentrare este esențial prin mutarea accentului de pe procesul pronosticării pe procesul activității.⁵⁶

Duhovnicește, lupta constă în „războiul nevăzut”, în treptele momelii, însoțirii, învoirii, robirii.

Un alt autor, specialist în problemele psihicului este Dr. Dmitri Avdeev, tradus în limba română. Volumul său *Tulburările psihice și patologia duhului* (2018) are câteva nuanțe esențiale privind studiul nostru.

Frica este specifică naturii omului căzut care luptă la nivel instinctiv cu pericolele din exterior; sindromul fobic este un fenomen foarte răspândit în variațiunile sale.⁵⁷

Ca și clasificare, amintește de împărțirea Sf. Ioan Damaschinul: indecizia, sfiala, rușinea, groaza, uimirea și neliniștea. Indecizia este frica în fața unei acțiuni viitoare. Sfiala – frica în fața certății așteptate; rușinea reprezintă frica în fața unei fapte comise. Groaza este frica în fața unui fenomen măreț. Uimirea este frica în fața unui fenomen neobișnuit. Neliniștea este frica de nereușită.⁵⁸

Pune perspectiva patristică a slavei deșarte ca rădăcină a fricii; frica vorbitului în public sau frica comunicării, șamd.. Citează din Iov 28,28 „frica de Dumnezeu, aceasta este înțelepciunea”; dacă în suflet nu este frică de Dumnezeu, apar felurite frici nevrotice.⁵⁹

Concluzii

Deși sunt lucrări și studii din zone diferite ale Ortodoxiei, lucrările prezentate au avut – în mare – caracterele lor unice și complementare celorlalte. Astfel, Pr. Ilarion Felea surprindea prin perspective patristice înainte de perioada marilor traduceri, manualele standard de Teologie Morală au abordarea similară problematicii curajului – între temeritate și temere; abordarea filosofic-existențială a fricii – Angst și Furcht în gândirea heideggeriană la Pr. Dumitru Stăniloae, precum și o abordare comparativă între psihologie-stoicism-creștinism la Pr. Sorin Cosma, finalizând cu documentul reprezentativ al psihoterapiei ortodoxe

⁵⁶ *Lupta cu patimile: metode ascetice și psihologice*, p. 223-225.

⁵⁷ Dmitri AVDEEV, *Tulburările psihice și patologia duhului*, Editura Doxologia, Iași, 2019, p. 63.

⁵⁸ Dmitri AVDEEV, *Tulburările psihice și patologia duhului*, p. 65.

⁵⁹ Dmitri AVDEEV, *Tulburările psihice și patologia duhului*, p. 67.

românești, din partea Asociației Psihologilor și Psihoterapeuților Creștini Ortodocși din România.

În partea de traduceri, am ales două lucrări din spațiul teologiei ortodoxe europene, abordarea patristică a lui Jean-Claude Larchet și cea interdisciplinară a lui Stavros Baloyannis; două lucrări din zona teologiei ortodoxe ruse, perspectiva holistică a Societății Psihologilor Ortodocși „Sf. Teofan Zăvorâtul” din Sankt Petersburg, precum și experiența clinică a dr. Dmitri Avdeev.

În concluzie, putem vedea un interes crescând în ultimele decenii în spațiul teologiei românești privind patologii ale fricii. Notăm necesitatea abordării în teologia academică a lucrărilor traduse în ultimii ani în această temă, precum și o asumare a concluziilor de ordin patristic, spiritual, psihologic, biochimic privind fobiile, anxietățile, angoasele, spaimile și alte forme bolnăvicioase ale patimii fricii.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 133 - 178

Preotul profesor Dumitru Popescu - teolog și om de cultură

Drd. Marius Dumitru HANGANU

marius.hanganu@yahoo.com

Abstract:

In the gallery of theologians concerned with the cultivation and deepening of a dialectical relationship between theology and culture, there are also important names of the Romanian Orthodox Church. Of these, we can mention Nichifor Crainic, Dumitru Stăniloae, Emilian Vasilescu, Ioan Gh. Savin, Teodor M. Popescu or Ilarion Felea. Through their studies, they have always affirmed that theology and culture are not two separate domains, but they are not even confused. The interference between theology and culture must not lead to mutual exclusion but to a constructive dialogue with beneficial effects for both sides.

The name of Priest Professor Dumitru Popescu is naturally added to the list of theologians who, with particular competence, have been concerned with deepening this dialogue. What can be seen in this approach is the fact that Priest Professor Dumitru Popescu does not treat the relationship between theology and culture only in an abstract way and outside of ecclesial life, but articulates it to genuine Christian life and highlights both the services and the disadvantages that culture has brought to theology and Christian life.

Keywords:

Theology and culture, dialogue, contribution, contemporary, Revelation, selective approach, theology and science

Introducere

Astăzi, mai mult ca în orice altă perioadă a istoriei umanității, Omul postmodern și societatea contemporană oscilează haotic între un abis existențial și o sete după absolut. În încercarea de a găsi un sens cu valențe transcendente, promis de *cultura religiei*, omul contemporan sfârșește adesea în contemplarea idolatră a unei *religii a culturii*. O astfel de finalitate era de altfel ușor de anticipat, pentru că omul postmodern încă mai continuă să proclame în mod tacit "moartea lui Dumnezeu" sau "evadarea" Lui din imanența creației. S-au conturat astfel în contextul european postmodern, o cultură seculară golită de sens, de conținut și de valori spirituale autentice, și o teologie de natură scolastică, irelevantă și izolată în plan teoretic.

Deși nu neagă această realitate, Creștinismul Răsăritean proclamă o finalitate optimistă, care vizează transfigurarea omului, și a întregii creații, în Hristos. Această transfigurare se realizează la interferența celor două planuri fundamentale care definesc existența umană – planul cultural și planul teologic (religios), și este posibilă datorită prezenței plenare a lui Dumnezeu în creația Sa.

Un aspect incontestabil care afirmă legătura indisolubilă dintre Teologie și Cultură, reliefând rolul culturii în viața spirituală a omului, este venirea în lumea noastră a Mântuitorului Întrepat. Hristos a luat chip de Om, s-a integrat în timp, spațiu și materie, asumând astfel cultura umanității pentru ca mai apoi să o valorifice în perspectiva împlinirii misiunii Sale Mesianice. Scopul final al acestei misiuni este transfigurarea în Hristos a omului, a culturii, a întregii lumi.

Asemenea lui Hristos, Părinții Bisericii au militat în permanență în favoarea unui dialog constructiv între Teologie și Cultură, făcând adeseori apel la valorile culturale ale vremii lor, pentru a pune în valoare adevăratele valori spirituale care conduc la apropierea omului de Dumnezeu. Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Grigorie de Nazianz, Sfântul Grigorie de Nyssa sau Sfântul Atanasie cel Mare, sunt doar câteva nume de referință din pleiada Părinților care au deschis calea dialogului dintre Teologie și Cultura vremii lor. Exemplul și modelele stabilite de aceștia au devenit paradigmatic pentru teologia contemporană.

În această galerie a teologilor preocupați de cultivarea și aprofundarea unei relații dialectice dintre Teologie și Cultură, se înscriu și nume marcante ale Bisericii Ortodoxe Române. Dintre aceștia, putem aminti pe Nichifor Crainic, Dumitru Stăniloae, Emilian Vasilescu, Ioan Gh. Savin, Teodor M. Popescu sau Ilarion Felea. Prin intermediul studiilor elaborate, aceștia au afirmat în permanență că teologia și cultura nu sunt două domenii separate, dar nici nu se confundă. Interferența dintre Teologie și Cultură nu trebuie să conducă la o excludere reciprocă ci la un dialog constructiv cu efecte benefice pentru ambele părți.

Numele preotului profesor Dumitru Popescu este adăugat în mod natural în lista teologilor care, cu deosebită competență s-au preocupat de aprofundarea acestui dialog. Ceea ce se poate observa în cadrul acestui demers, este faptul că

”părintele profesor nu tratează raportul dintre teologie și cultură numai în mod abstract și în afara vieții eclesiale, ci îl articulează la viața autentic creștină și scoate în evidență atât serviciile cât și deserviciile pe care le-a adus cultura teologiei și vieții creștine”¹

Contribuția pr. prof. Dumitru Popescu în plan teologic și cultural

Având o puternică preocupare în ceea ce privește evidențierea relației dintre teologie și cultură, preotul profesor Dumitru Popescu îmbină contribuțiile predecesorilor săi și experiența eclesială, cu o permanentă înnoire a abordărilor sale teologice, având în permanență atenția îndreptată pe de o parte la viața Bisericii iar pe de altă parte, la provocările venite din partea culturii și științei contemporane.

Rezultatele acestei permanente preocupări sunt materializate printr-o serie de cărți, toate acestea fiind caracterizate de un lucid spirit critic, o abordare dialectică și o puternică fundamentare teologică. Câteva dintre aceste lucrări sunt: *Teologie și cultură*²; *Ortodoxie și Contemporanei-*

¹ Pr. Conf. Univ. Dr. Gheorghe ZAMFIR, ”Dialogul dintre teologie și cultură în perspectiva misiunii Bisericii, în viziunea părintelui academician Dumitru Popescu”, în *Omagiu Părintelui academician Dumitru Popescu*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 190.

² Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și Cultură*, Editura Institutului Biblic și de

*tate*³; *Hristos, Biserică, Societate*⁴; *Omul fără rădăcini*⁵; *Misiunea Bisericii într-o lume secularizată*⁶.

Pentru modul original în care a abordat legătura indisolubilă dintre teologie și cultură, pentru analiza profundă și pragmatică totodată, în anul 1995, preotul profesor Dumitru Popescu primește din partea Academiei Române Premiul "Vasile Conta", la Secția de Științe Filosofice, Psihologice și Pedagogice, pentru volumul *Teologie și Cultură*. Această distincție reprezintă atât o deschidere din partea Academiei pentru valorile promovate de Teologie, cât și o recunoaștere a relației dintre teologie și cultură. O astfel de relație nu trebuie să conducă la o excludere reciprocă ci la un dialog constructiv cu efecte benefice pentru ambele părți.

În ceea ce-l privește pe teolog, acesta nu trebuie să excludă sau să diabolizeze cultura în care trăiește, ci trebuie să aibă capacitatea de a decanta aspectele pozitive, folosindu-le mai apoi ca puncte de plecare în dialogul cu cultura vremii. Pornind de la această premisă, preotul profesor Dumitru Popescu, inspirat de exemplul Sfinților Părinți – Vasile cel Mare, Grigore de Nazians, Ioan Gură de Aur sau Maxim Mărturisitorul – adoptă în abordarea culturii atât o metodă bazată pe dialectică, cât și una selectivă, considerând că teologia și cultura nu sunt două domenii separate, dar nici nu se confundă. Potrivit acestei abordări, Evanghelia se exprimă într-un anumit context istoric, făcând apel la cultura acelui context.

O teologie care ignoră aspectele culturale ale vremii riscă să devină irelevantă pentru lumea contemporană. De asemenea, o cultură care face abstracție de valorile teologiei, în pofida indubitabilelor realizări materiale, științifice sau tehnice, este lipsită de profunzime spirituală, conducând la totala autonomie a omului față de Dumnezeu, smulgându-l din transcendent și transformându-l în prizonierul acestei lumi.

Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.

³ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Ortodoxie și Contemporaneitate*, Editura Diogene, București, 1996.

⁴ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Hristos, Biserică, Societate*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.

⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Omul fără rădăcini*, Editura Nemira, București, 2001.

⁶ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Misiunea Bisericii într-o lume secularizată*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.

Pentru a înțelege toate aceste aspecte, afirma preotul profesor Dumitru Popescu, "este necesar să ai o minte și o trăire curate", sau, după cum spunea Sfântul Atanasie cel Mare, "o viață bună și un suflet curat și virtutea cea după Hristos"⁷,

„ca să poți discerne, în lumina Revelației divine, care are în centrul ei persoana lui Iisus Hristos, aspectele pozitive ale vieții de cele negative”⁸.

Esențial este de asemenea și

„Duhul descoperirii dobândite prin rugăciuni, singurul care îți va lămuri adâncimile tainelor celor dumnezeiești”⁹.

Deosebit de relevante în ceea ce privește preocuparea atât pe plan teologic cât și cultural a preotului profesor Dumitru Popescu, sunt și multele studii și articole publicate în revistele de specialitate din țară sau străinătate¹⁰. În toate aceste lucrări se întrezărește o puternică dorință de înțelegere a sensului existenței umane, credința și rațiunea fiind inseparabile. Pentru o temeinică cunoaștere și comunicare a Adevărului, principiile izvorâte din Revelația divină sunt puse față în față cu ideatica filosofică sau a altor discipline științifice, considerând că

„Rațiunea omului cunoaște pe Dumnezeu atât prin propria lumină cât și prin lumina harului dumnezeiesc. Logosul creator al Tatălui ne ajută să depășim controversesele cu privire la Revelația naturală și să descoperim legătura sinergică dintre rațiune și har”¹¹.

⁷ SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Cuvânt împotriva elinilor*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 15, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 153.

⁸ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și viață. Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană*, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2009, p. 66.

⁹ SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Cuvânt Apologetic la Hexaimeron către fratele său Petru*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p. 95.

¹⁰ *Omagiu Părintelui academician Dumitru Popescu*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 11-18.

¹¹ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și filosofie*, în *Revista Academica*, nr. 33, 2004, p. 37.

Atestarea înaltei calități atât ca teolog de o deosebită profunzime, cât și ca ilustru și erudit intelectual și om de cultură, vine la 29 noiembrie 2001, când preotul profesor Dumitru Popescu intră în rândurile membrilor Academiei Române. Deosebit de grăitoare în ceea ce privește recunoașterea contribuției adusă în contextul dialogului dintre teologie și cultură, este recomandarea Părintelui Patriarh Teoctist care afirmă în referatul înaintat Academiei:

„...recomandăm pe Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, distins teolog al Bisericii noastre, pentru a fi admis ca membru al înaltului for de cultură, pe care îl reprezintă Academia Română. Pășind pe calea iluștrilor săi înaintași și, mai ales, a Părintelui Dumitru Stăniloae, dânsul a contribuit la aprofundarea teologiei ortodoxe în contextul dialogului ecumenic și al misiunii Bisericii, în lumea contemporană. Numeroasele articole, studii și lucrări de specialitate pe care le-a publicat, în care analizează raportul dintre teologie și cultură constituie o dovadă grăitoare a prețioasei sale contribuții teologice.”¹²

În completarea acestei imagini – ca teolog și om de cultură – a preotului profesor Dumitru Popescu, amintim și prezentarea pe care a făcut-o în Adunarea generală a membrilor Academiei, Președintele Secției de Filozofie, Teologie, Psihologie și Pedagogie, Academicianul Alexandru Surdu. Acesta, făcând referire la personalitatea și opera preotului profesor Dumitru Popescu, a spus:

”Părintele Profesor Dumitru Popescu se distinge printr-o intensă și valoroasă activitate științifică în domeniul teologiei dogmatice și simbolice, orientată îndeosebi pe două direcții principale. Una o constituie urmarea liniei teoretice dezvoltate de iluștrii săi înaintași, care au fost Dumitru Stăniloae, Nichifor Crainic și Nicolae Chițescu, militând pentru o teologie ce țintește către depășirea caracterului său pur speculativ și amplificarea, în lumina tradiției patristice, a conținutului ei spiritual, ce are drept scop prioritar trans-

¹² Pr. Univ. Dr. Marin AIFTINCĂ, *Gând cumpătat, faptă milostivă*, în *Omagiu Părintelui academician Dumitru Popescu*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 33.

figurarea omului și a credinței întru Hristos. Cea de-a doua direcție pune în relief legătura indisolubilă între teologie și cultură, conexiune de mare importanță pentru misiunea Bisericii, în lumea contemporană.”¹³

În felul acesta, prin primirea preotului profesor Dumitru Popescu în rândurile membrilor Academiei române, aceasta demonstrează în că o dată că, deși se află în plin proces de refortificare și modernizare, nu abandonează tradiția și adevăratele valori de natură spirituală. O dată în plus, Teologia își consolidează poziția în spațiul Academiei, alături de filozofie și alte științe, reafirmând că intelectualismul fără spiritualitate este steril și fără orizont¹⁴.

Fără a se lăsa copleșit de bucuria acestui moment ci mai degrabă conștient de marea responsabilitate ce-i revine în această nouă poziție, aceea de a păși pe drumul deschis de iluștrii săi înaintași, preotul profesor Dumitru Popescu continuă să pledeze în favoarea unei corecte înțelegeri a Adevărului divin, făcând apel în permanență atât la lumina harului dumnezeiesc, fără de care nu se poate vorbi de o adevărată cunoaștere, cât și la valoarea rațiunii ascunsă în disciplinele științifice, considerându-l un ajutor prețios în vederea înțelegerii, aprofundării și comunicării Adevărului, la cei care nu îl cunosc. Mereu preocupat de aceste aspecte, participă la numeroase reuniuni științifice organizate în țară sau în străinătate unde aduce în atenție teme precum *Teologie și filozofie; Creștinismul și cultura europeană; Unitatea creației într-o lume secularizată; Rațiune și credință; Frumusețea lui Dumnezeu și frumusețea lumii* – acestea fiind doar câteva dintre comunicările care au trezit un deosebit interes.

Un alt moment deosebit de elocvent în ceea ce privește recunoașterea înaltei personalități și a contribuției majore adusă de preotul profesor Dumitru Popescu atât pe tărâm teologic cât și cultural a avut loc în data de 10 iunie 2009, în Aula Magna a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad. În această zi a avut loc festivitatea în cadrul căreia preotul profesor Dumitru Popescu a primit cel mai înalt titlu academic – Doctor Honoris Causa. În cuvântul de deschidere rostit de Decanul Facultății de Teologie,

¹³ Pr. Univ. Dr. Marin AIFTINCĂ, *Gând cumpătat, faptă milostivă*, în *Omagiu Părintelui academician Dumitru Popescu*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 34.

¹⁴ Louis LAVELLE, *Prezența totală*, Editura Timpul, Iași, 1997, p. 12.

Profesorul Universitar Doctor Ioan Tulcan, a fost elogiată personalitatea preotului profesor Dumitru Popescu, afirmând că acesta reprezintă o personalitate de primă mărime a teologiei românești contemporane. În completarea acestei imagini, Părintele Episcop Dr. Timotei Sevcicu vorbește despre contribuția preotului profesor Dumitru Popescu la afirmarea culturii creștine în societatea contemporană iar doamna Rector a Universității "Aurel Vlaicu" din Arad, apreciindu-i meritele, îl numește savant, profesor de vocație și lider al generației sale, în contextul culturii și societății contemporane.¹⁵ Și cu acest prilej, tema disertației solemne prezentată de preotul profesor Dumitru Popescu a vizat aceeași coordonată teologico-culturală, având ca subiect "Creaționismul și evoluționismul", în contextul provocărilor lumii contemporane.

Viața și opera pr. prof. Dumitru Popescu

Preotul profesor Dumitru Popescu s-a născut în data de 29 iunie 1929 în comuna Călugăreni din județul Giurgiu. Tatăl său, Gheorghe Popescu, a fost preotul parohiei Călugăreni iar mama, preoteasa Maria Popescu a fost casnică. În anul 1948, ca urmare a confiscării abuzive a întregii averi de către statul român, au fost alungați din propria casă iar preotul Gheorghe Popescu a fost arestat, condamnat penal și suspendat din preoție. Abia în anul 1964, după 16 ani, i se permite reintrarea în slujba preoțească.

Călcând pe urmele tatălui său în ceea ce privește vocația preoțească, preotul profesor Dumitru Popescu urmează cursurile Seminarului Teologic Ortodox "Nifon Mitropolitul" din București, promoția 1948. Absolvirea seminarului se face cu o întârziere, fiind nevoit să-și întrerupă studiile datorită grelei situații familiale. Stagiul militar îl satisface în cadrul unui detașament de muncă forțată, la Șinca Veche.

În perioada 1955-1959 urmează cursurile de licență ale Institutului Teologic Universitar din București iar după absolvire devine doctorand în cadrul aceleiași facultăți, în perioada 1959-1962.

Ulterior, a frecventat cursurile Facultății de Teologie Protestantă din Lausanne (1966-1967). Tot în această perioadă studiază la Institutul Ecu-
menic de la Bossey, Elveția. Beneficiind de susținerea directă a fostului

¹⁵ Pr. Lucian FARCAȘIU, *Prinos de cinstire Părintelui Prof. Dr. Acad. Dumitru Popescu*, în *Teologia*, nr. 4, Arad, 2008, p. 218.

Patriarh al României Justinian Marina, în perioada 1968-1970 își completează studiile teologice în cadrul Universității Gregorienne din Roma, Italia.¹⁶

Titlul de Doctor în Teologie, specializarea Teologie Dogmatică și Simbolică, îl dobândește în anul 1972, la Institutul Teologic Universitar din București. Teza de specialitate a avut ca temă „Eclesiologia romano-catolică după documentele celui de al II-lea Conciliu Vatican și ecourile ei în teologia contemporană”. Între membrii comisiei de examinare s-au aflat Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae și Prof. Nicolae Chițescu. Referitor la acest moment, în convorbirile avute cu Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja și consemnate în volumul *Teologie și viață*, preotul profesor Dumitru Popescu menționează:

„În referatul pe care l-a alcătuit asupra tezei mele de doctorat, părintele Stăniloae spunea despre aceasta că este unică și inedită în peisajul teologiei românești și nu numai. A apreciat în mod deosebit, claritatea expunerii, sinteza teologică și fundamentarea ei bibliografică.”¹⁷

În calitatea sa de dascăl în cadrul Institutului Teologic din București a ocupat, rând pe rând, posturile de asistent, conferențiar și profesor. A fost profesor consultant pentru cursurile de doctorat din cadrul Facultății de Teologie din București și pentru cele de master, de la Facultatea de Teologie din Târgoviște și Craiova.

Între anii 1962-1964 a îndeplinit funcția de Director al Seminarului Teologic din București iar în cadrul Institutului Teologic Universitar din București a fost prorector iar mai apoi rector, între anii 1972-1980. După integrarea Facultății de Teologie în cadrul Universității din București, în anul 1991 preotul profesor Dumitru Popescu este ales Decan al acestei Facultăți, deținând această poziție până în anul 1996.

În perioada 1980-1988, a fost ales Director de Studii în cadrul Conferinței Bisericii Europene, cu sediul la Geneva. În anul 1988 se reîntoarce în țară unde este ales rector al Institutului Teologic din București. Pentru întreaga activitate desfășurată de-a lungul vremii în ca-

¹⁶ Pr. Prof. Univ. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, Ediția a doua, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 75.

¹⁷ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană*, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2009, p. 190.

drul acestei instituții, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române i-a acordat titlul academic de Decan Onorific. Tot ca o recunoaștere a contribuției în plan academic, în data de 14 mai 2005, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia i-a decernat titlul de Doctor Honoris Causa.

Pentru toată această contribuție și pentru multe alte merite neamintite aici, în data de 29 noiembrie 2001 este propus și acceptat ca membru de onoare în cadrul Academiei Române. Această nouă poziție vine să confirme o dată în plus atât calitatea personalității și operei sale, cât și intensă și valoroasă activitate științifică din domeniul teologiei. Votul unanim acordat în vederea primirii în rândul membrilor celui mai înalt for academic, a onorat personalitatea de excepție a candidatului și a arătat un deosebit respect din partea membrilor Academiei față de valorile creștine și față de Biserica Ortodoxă¹⁸.

În semn de apreciere pentru întreaga sa activitate teologică și culturală, Statul român i-a acordat Steaua României în grad de Ofițer. De asemenea, preotul profesor Dumitru Popescu a fost membru în Adunarea Eparhială a Arhiepiscopiei Bucureștilor, în Adunarea Națională Bisericească și în Consiliul Național Bisericesc.

A publicat peste 120 de articole¹⁹, studii și lucrări, atât în țară cât și în străinătate, toate acestea fiind privite cu un deosebit interes nu doar de ortodocși, ci și de catolici sau protestanți. Tema principală a acestor lucrări științifice a vizat problematica lumii contemporane, văzută din perspectiva iubirii și comuniunii cu Dumnezeu și Biserica.

Contribuția sa în domeniul teologiei este dublată de cea în domeniul apologeticii. Astfel, în anul 2009 a publicat volumul *Apologetica rațional-duhovnicească a Ortodoxiei* în care afirmă că

”...într-o lume secularizată care încearcă să elimine religia din școală și societate și vorbește numai despre teoria evoluției lumii naturale, care rămâne o simplă ipoteză științifică ce nu mai poate fi dovedită ca atare, care uită de creșterea duhovnicească a omului și preferă să peroreze despre aspectul catastrofei apocaliptice, apologetica are datoria să-i arate

¹⁸ Pr. Univ. Dr. Marin AIFTINCĂ, *Gând cumpătat, faptă milostivă*, în *Omagiu Părintelui academician Dumitru Popescu*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 34.

¹⁹ *Omagiu Părintelui academician Dumitru Popescu*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 11-18.

omului calea restaurării lui spirituale în Hristos și Biserică, cu puterea Duhului în lumina cerului și pământului nou”²⁰.

De asemenea, în volumul *Teologie și Viață*, afirmă:

”Cu ajutorul lui Dumnezeu am dat la iveală o apologetică ortodoxă eliberată de influențele străine și concepută în lumina teologiei și a spiritualității ortodoxe”.

A fost înzestrat de Dumnezeu cu darul de a accede la esența lucrurilor și fenomenelor și astfel a putut pune în lumină centralitatea lui Hristos în creație și în Biserică, acest aspect fiind tratat pe larg în tratatul de Teologie Dogmatică *Iisus Hristos, Pantocratorul*.

Preotul profesor Dumitru Popescu a dovedit, în studiul teologiei, o extraordinară pasiune, o totală dăruire, multă putere de muncă și un imens efort intelectual. În lucrările elaborate a avut o abordare multidisciplinară, sistematică și inovatoare, dând dovadă de o gândire clară și o foarte bună cunoaștere a problematicilor contemporane. Astfel, sunt tratate pe larg relațiile dintre teologie și cultură, teologie și știință, teologie și societate, teologie și globalizare, toate acestea sunt privite din perspectiva misiunii Bisericii într-o lume secularizată.

Preotul profesor Dumitru Popescu rămâne unul dintre marile nume ale teologiei ortodoxe românești contemporane, un tezaur de gândire teologică și un model de viață creștină.

Noutatea adusă imediat după anii 1990 a fost deschiderea absolut necesară către cultură și știință, într-o societate care suferise mult de pe urma ateismului militant din perioada comunistă. După 45 de ani în care teologia nu a putut comunica cu mediul cultural și științific, preotul profesor Dumitru Popescu a fost un pionier și un adevărat deschizător de drumuri.

Preafericitul Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu ocazia slujbei de înmormântare din data de 13 martie 2010 afirma că:

„Prin viața și opera sa, Părintele Profesor Dumitru Popescu va rămâne un model de fidelitate și slujire a Mântuitorului Hristos și a Bisericii Sale, un model luminos și inspirator pentru generația tânără, prin competența sa aca-

²⁰ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Apologetica rațional-duhovnicească a Ortodoxiei*, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2009, p. 26.

demică, prin tenacitatea sa, prin noblețea sa sufletească și prin modul în care a reușit, cu înțelepciune și multă dragoste, să îndrume și să formeze generații de studenți astăzi slujitori ai sfintelor altare sau ai catedrelor de teologie.

Pasiunea sa pentru sinteze teologice actuale, competența sa științifică și vocația sa de preot vrednic și dascăl emerit au făcut din el o coloană de lumină a teologiei românești și o pildă demnă de admirație”²¹.

Perspectiva teologică a gândirii pr. prof. Dumitru Popescu și contribuția adusă în dezvoltarea teologiei ortodoxe

La o privire retrospectivă asupra mediului teologic ortodox românesc, putem identifica în cea de-a doua jumătate a secolului XX-lea, o perioadă în care teologia a cunoscut o dezvoltare și maturizare fără precedent în întreaga sa istorie²². Caracteristic acestei perioade, sunt operele deosebit de valoroase ale multor ierarhi sau profesori de teologie, opere care au definit identitatea și specificul Ortodoxiei românești, dând o nouă expresie teologiei române, atât prin dezvoltarea laturii duhovnicești cât și prin dimensiunea științifică, reclamată de cultura contemporană.

Conform Pr. Conf. Univ. Dr. Ștefan Buchiu, din rândul influenților profesori de teologie care și-au adus contribuția la dezvoltarea gândirii teologice ortodoxe, un continuator al generațiilor formate în perioada dinaintea celui de-al doilea război mondial iar mai apoi în perioada interbelică, este fără îndoială preotul profesor Dumitru Popescu. Printre iluștrii profesori care au contribuit la formarea duhovnicească și academică a acestuia, am putea aminti pe părintele Dumitru Stăniloae, profesorul Nicolae Chițescu, preotul profesor Isidor Todoran sau preotul profesor Ioan Mihălcescu. Influența profundă a acestora se regăsește atât în personalitatea complexă a preotului profesor Dumitru Popescu, în gândirea teologică reflectată în operele elaborate cât și în claritatea stilului și luciditatea sau profunzimea gândirii²³.

²¹ Patriarhul DANIEL, *In memoriam - Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu*, în *Buletin Parohial - Arhiepiscopia Bucureștilor*, Nr. 3, București, 2010, p. 10.

²² Pr. Prof. Univ. Cristinel IOJA, *O istorie a dogmaticii în Teologia Ortodoxă Română*, vol. II, Editura Pro Universitaria, București, 2013.

²³ Pr. Conf. Univ. Dr. Ștefan BUCHIU, *Părintele Academician Dumitru Popescu, o re-*

Dacă am dori să conturăm o caracteristică fundamentală a gândirii teologice și a modului de abordare întâlnite în opera elaborată de preotul profesor Dumitru Popescu, putem observa o împletire desăvârșită a două direcții majore: pe de o parte, valorifică și dezvoltă contribuțiile predecesorilor săi, contribuții adânc ancorate în tradiția patristică, în experiența eclesială și în spiritualitatea ortodoxă, iar pe de altă parte, aduce o permanentă înnoire a abordărilor sale teologice, inspirată din exigențele misiunii Bisericii contemporane și din provocările venite din partea culturii secularizate.

În ceea ce privește direcția teologică ce particularizează atât opera preotului profesor Dumitru Popescu, cât și activitatea didactică, se observă faptul că Teologia Dogmatică este inseparabilă de Teologia Fundamentală sau Apologetică, aceasta conducând la o abordare cu caracter interdisciplinar sau pluridisciplinar.

Din sfera Teologiei Dogmatice, întâlnim în opera preotului profesor Dumitru Popescu, câteva domenii cărora le-a acordat o deosebită atenție, câteva teme teologice majore asupra cărora și-a concentrat atenția, pe care le-a aprofundat și le-a dezvoltat în egală măsură.

Primele studii elaborate sunt consacrare domeniului eclesiologic al dogmaticii ortodoxe. Ca o încununare și concretizare a profundeii preocupări în acest domeniu, este elaborarea tezei de doctorat cu tema "Eclesiologia romano-catolică după documentele celui de al II-lea Conciliu Vatican și ecourile ei în teologia contemporană". În urma susținerii acestei lucrări de specialitate, preotul profesor Dumitru Popescu obține titlul de Doctor în Teologie, specializarea Teologie Dogmatică și Simbolică, oferit de Institutul Teologic Universitar din București în anul 1972. În referatul pe care l-a alcătuit asupra tezei de doctorat, părintele Dumitru Stăniloae apunea despre aceasta că "este unică și inedită în peisajul teologiei românești și nu numai". A apreciat de asemenea, "claritatea expunerii, sinteza teologică și fundamentarea ei bibliografică"²⁴.

Atât prin intermediul acestei lucrări de specialitate, cât și prin multe alte studii elaborate de-a lungul anilor, preotul profesor Dumitru Popescu s-a concentrat asupra creionării unei identități eclesiale specifice Bisericii

marcabilă personalitate teologică a Bisericii Ortodoxe Române, în Volumul *Omagiu Părintelui academician Dumitru Popescu*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 56.

²⁴ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană*, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2009, p. 190.

Ortodoxe, acest efort fiind absolut necesar atât datorită provocărilor ecumeniste din acea perioadă, cât și în vederea inițierii unui dialog teologic cu bisericile eterodoxe, dialog care trebuia să aibă un fundament puternic, bine așezat și argumentat teologic.

Dintre multe contribuții eclesiologice aduse de preotul profesor Dumitru Popescu, am putea aminti clarificările referitoare la două aspecte fundamentale referitoare la Biserică: întemeierea și natura Bisericii. Referitor la momentul întemeierii Bisericii, înlăturând influențele învățăturii catolice²⁵ care vorbește despre existența unui interval între momentul întemeierii Bisericii văzute și al celei nevăzute, preotul profesor Dumitru Popescu afirmă că "Biserica s-a întemeiat la Cincizecime, atât sub formă văzută, cât și nevăzută".²⁶ Potrivit acestei afirmații, afirmându-se concomitența celor două aspecte ale Bisericii lui Hristos, se păstrează un echilibru între aspectul văzut sau instituțional și aspectul nevăzut sau spiritual, fără ca unul să se substituie celuilalt.

Referitor la natura sau dimensiunea Bisericii, preotul profesor Dumitru Popescu vorbește despre relația interioară dintre aspectul hristic și cel pneumatic, relație considerată a fi fundamentală în teologia ortodoxă. Această relație clarifică și raportul dintre cele două aspecte ale Bisericii – Biserica, Trup al lui Hristos și Biserica, Templu al Duhului Sfânt – potrivit preotului profesor Dumitru Popescu, acestea nu sunt două realități care se suprapun, ci una o implică pe cealaltă.

Asupra acestor aspecte amintite, deosebit de importante în ceea ce privește identitatea eclesială specifică teologiei ortodoxe, s-a aplecat cu un deosebit interes și părintele profesor Dumitru Stăniloae. În volumul de Teologie Dogmatică Ortodoxă, acesta afirmă că, "...prin Întrupare, Răstignire, Înviere și Înălțare, Hristos pune temelia Bisericii în trupul Său. Prin aceasta Biserica ia ființă virtual"; iar mai apoi, dezvoltând această idee, continuă afirmând că "Biserica, aflată virtual în trupul lui Hristos, ia astfel ființă actual prin iradierea Duhului Sfânt din trupul Său în celelalte ființe umane, fapt care începe la Rusalii, când Duhul Sfânt coboară peste apostoli, făcându-i primele mădulare ale Bisericii, primii credincioși în care se extinde puterea trupului pnevmatizat al lui Hristos"²⁷.

²⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Iisus Hristos Pantocrator*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005, pp. 241-250.

²⁶ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Curs de Teologie Dogmatică*, Vol. 2, București, 1991, p. 82.

²⁷ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Vol. 2, Editura In-

Prin urmare, potrivit gândirii teologice afirmate de preotul profesor Dumitru Popescu, Întemeierea Bisericii în ziua Cincizecimii înseamnă de fapt ancorarea ei în Sfânta Treime. În eclesiologia ortodoxă a preotului profesor Dumitru Popescu, Biserica s-a constituit ca o expresie a voinței Tatălui, a fost concretizată prin Fiul înomenit în Duhul Sfânt, coborât în interiorul umanității restaurate. Așa că nu se mai vorbește despre trimiterea Duhului Sfânt pentru a lua locul lucrării lui Hristos. Nu se vorbește despre un Hristos în cer și un Duh Sfânt pe pământ, ci despre o relație unitară, armonică și permanentă, care ne ferește de alunecarea în extrema întâlnită în catolicism, aceea a instituirii unui locțiitor al lui Hristos.

În strânsă legătură cu învățătura despre Sfânta Biserică, întâlnim între temele dogmatice predilecte ale preotului profesor Dumitru Popescu și învățătura despre Sfânta Treime. În modul de abordare a doctrinei trinitare, a căutat pe de o parte să dezvolte și să actualizeze gândirea patristică, în special a Părinților Capadocieni, iar pe de altă parte, pentru a putea aplica această doctrină la nivelul Bisericii, a evidențiat raporturile și comuniunea din interiorul vieții Sfintei Treimi.

Referitor la acest aspect, într-o deplină armonizare a învățăturii teologice proprii cu aceea a Părinților Capadocieni și cu teologia dezvoltată de ilustrul său înaintaș, părintele profesor Dumitru Stăniloae, a cărui teologie caută să o actualizeze în permanență²⁸, preotul profesor Dumitru Popescu afirmă:

„În lumina gândirii biblice și patristice, putem depăși conceptul de natură omogenă al filosofiei grecești ce exclude iubirea, pentru a pune în evidență caracterul relațional al naturii divine, care permite persoanei să se înrădăcineze în natura divină și să înfățișeze Treimea ca structură a iubirii și comuniunii supreme. Datorită caracterului relațional al naturii divine în care se înrădăcinează persoana, Sfânta Treime rămâne deschisă către lume. Treimea coboară în lume de la Tatăl, prin Fiul în Duhul Sfânt, pentru ca omul să

stitutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p. 93.

²⁸ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană*, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2009, p. 188.

se înalțe la comuniunea de viață veșnică a Treimii Celei mai presus de fire”²⁹.

Așa cum am amintit, în abordarea doctrinei trinitare, preotul profesor Dumitru Popescu pornește de la învățăturile elaborate de Părinții primelor secole, învățături puternic dezbătute în cadrul Sinoadelor Ecu-menice din acea perioadă. Pe parcursul studiilor sale, face în mod frecvent referire la teologia secolului al IV-lea, această teologie fiind produsul gândirii Sfinților Părinți Atanasie cel Mare, Chiril al Alexandriei, Vasile cel Mare, Grigore de Nazians, Ioan Damaschin și mulți alții³⁰. Toți aceștia au un rol foarte important în definirea doctrinei trinitare, fiind totodată apărători ai acesteia în lupta cu ereziile anti-trinitariene, în special cu arianismul.

O altă temă majoră a cărei aprofundare și dezvoltare a constituit preocuparea permanentă a preotului profesor Dumitru Popescu, a fost Hristologia, sau, așa cum îi plăcea părintelui să o numească, *Persoana Lui Hristos*, „...Căci poți să vorbești despre Hristos oricât vrei...Însă noi trebuie să ne referim la Persoana Lui”³¹.

În acest domeniu al Teologiei Dogmatice, contribuția preotului profesor Dumitru Popescu este esențială, acesta definind în termeni noi teologia despre Hristos ca Logos divin creator. Această abordare pune în armonie relația dintre Hristos, Cosmos și om, prin depășirea dualismului gândirii antice bazat pe dihotomia dintre spirit și materie.

La baza acestei teologii, preotul profesor Dumitru Popescu așează cuvintele Sfântului Evanghelist Ioan, care afirmă în prologul Evangheliei sale, că toate lucrurile văzute și nevăzute, de pe pământ și din cer, au fost create după voința Tatălui, prin puterea Duhului Sfânt, însă Hristos constituie centrul de gravitate al întregii creații. Această teologie a centralității lui Hristos în relație cu cosmosul, o identifică preotul profesor Dumitru Popescu, pentru prima dată, în învățătura Sfântului Atanasie cel Mare.

²⁹ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Opera Teologică a Părintelui Dumitru Stăniloae*, în *Revista Glasul Bisericii*, Nr. 5-8, 2003, p. 69.

³⁰ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru POPESCU, *Dumnezeu e viu și prezent în lume prin slava Sa*, Editura Teologie pentru azi, București, 2015, p. 7.

³¹ Pr. Dr. Dorin Octavian PICIORUȘ, *Interviuri de conștiință*, Volumul 1, Editura Teologie pentru azi, București, 2014, p. 67.

„Deci”, zice Sfântul Atanasie,

„același Cuvânt atotputernic, atotdesăvârșit și sfânt al Tatălui, sălășluindu-Se și întinzând puterile Lui în toate și pretutindeni și luminând toate cele văzute și nevăzute, le ține și le strânge, nelăsând nimic gol de puterea Lui, ci dându-le viață tuturor și păzindu-le pe toate împreună și pe fiecare în parte... El unește părțile cu întregul și cârmuindu-le pe toate cu porunca și voia Sa, alcătuiește *o singură lume și o unică rânduială frumoasă și armonioasă a ei*, El Însuși rămânând nemișcat, dar mișcându-le pe toate, prin crearea și orânduirea lor, după bunăvoirea Tatălui”³².

Armonizând această învățătură cu cea a Sfântului Maxim Mărturisitorul, care afirma despre Hristos că reprezintă nu numai începutul veacurilor ci și mijlocul cât și sfârșitul lor, preotul profesor Dumitru Popescu vorbește despre Hristos care, la mijlocul veacurilor, ca Logos răscumprător, a venit să restaureze întreaga creație afectată de păcat și să întămpine tânjirea omenirii după restaurarea ei plenară, la sfârșitul veacurilor³³.

Tot de la Sfântul Maxim Mărturisitorul preia ideea conform căreia sfârșitul veacurilor a ajuns la noi, aceasta deoarece în Hristos și în Duhul Sfânt, începând cu ziua Cincizecimii, Biserica este spațiul în care se regăsește în mod virtual lumea cea nouă a Împărăției lui Dumnezeu. ”Atâta vreme cât Biserica rămâne nedespărțită de persoana divino-umană a lui Hristos”, afirmă preotul profesor Dumitru Popescu, ”ea constituie lumina lumii și înaintază, în mod profetic, cu lumea, spre cerul și pământul nou al Împărăției lui Dumnezeu”³⁴. Din nou, această viziune o găsim exprimată și în teologia părintelui Dumitru Stăniloae, care afirmă că ”Cerul și Pământul transfigurate, vor deveni Cincizecime universală și Tabor generalizat”³⁵.

³² SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Cuvânt împotriva Elinilor*, în *Scrieri*, partea I, *Colecția Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 15, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 35.

³³ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Vol. 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p. 260.

³⁴ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru POPESCU, *Dumnezeu e viu și prezent în lume prin slava Sa*, Editura Teologie pentru azi, București, 2015, p. 111.

³⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Vol. 3, Editura In-

Așadar, fundamentată pe teologia biblică și patristică, hristologia preotului profesor Dumitru Popescu vorbește despre Hristos ca început, mijloc și sfârșit al veacurilor, Hristos ca Logos Creator, Logos Răscumpărător și Logos Restaurator al întregii creații³⁶.

Afirmarea calității Fiului lui Dumnezeu întrupat de Logos creator, pune în evidență interdependența dintre cosmologie și antropologie, aceasta deoarece lucrarea de mântuire are în vedere atât omul cât și cosmosul. Acest aspect introduce o altă temă centrală a teologiei preotului profesor Dumitru Popescu, aceea a transfigurării materiei. Această temă este prin excelență specifică teologiei Ortodoxe, deoarece are la bază învățătura Sfântului Grigorie Palama despre energiile necreate. Potrivit acestei învățături palamite, întreaga creație are ca destinație finală umplerea ei de lumină, transfigurarea sau îndumnezeirea prin har.

”Întreg dinamismul cosmologic și antropologic ortodox”, afirmă părintele profesor Ștefan Buchiu, făcând referire la teologia preotului profesor Dumitru Popescu,

„se fundamentează pe posibilitatea lucrării eficiente a harului divin necreat asupra materiei create (ca de altfel și asupra spiritului creat, înger sau suflet omenesc), care nu se opune acestei acțiuni ci dimpotrivă, este întărită în existența sa”³⁷.

Vorbind despre aspectele fundamentale ale antropologiei creștine, preotul profesor Dumitru Popescu identifică prezența energiilor necreate cu puterea manifestată în lucrarea pământească a lui Hristos, aceleași energii fiind destinate să transfigureze întreaga materie la sfârșitul veacurilor. El afirmă:

„Transfigurarea eshatologică a materiei nu e cu puțință să se realizeze magic sau mecanic, prin simpla acțiune a unei puteri exterioare, cin numai din interior, fiindcă Dumnezeu, prin lumina sau energia Sa necreată acționează asupra cos-

stitutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p. 327.

³⁶ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Opera Teologică a Părintelui Dumitru Stăniloae*, în *Revista Glasul Bisericii*, Nr. 5-8, 2003, p. 75.

³⁷ Pr. Conf. Univ. Dr. Ștefan BUCHIU, *Despre gândirea teologică a părintelui academician Dumitru Popescu*, în *Volumul Omagiu Părintelui academician Dumitru Popescu*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 61.

mosului prin raționalitatea sau ordinea interioară a acestuia. Acesta este motivul pentru care Hristos, în decursul vieții Sale pământești, a săvârșit numeroase minuni asupra forțelor naturii, asupra oamenilor și asupra Sa însuși, la Schimbarea la față sau la Înviere”³⁸.

Având în vedere toate aspectele prezentate referitoare la gândirea teologică a preotului profesor Dumitru Popescu, în ceea ce privește domeniul Teologiei Dogmatice și Simbolice, putem afirma că, aspectul eclesiologic, învățătura despre Sfânta Treime, cosmologia sau antropologia sunt domenii asupra cărora părintele profesor s-a aplecat cu un deosebit interes, contribuind astfel la dezvoltarea unei teologii specifice creștinismului Răsăritean.

Cu toate acestea, observând predilecția pentru hristologie, ale cărei semnificații biblice și patristice le înculturează, făcându-le relevante pentru cultura contemporană, am putea afirma că acest domeniu reprezintă cheia de boltă a contribuției teologice aduse de preotul profesor Dumitru Popescu în sfera Teologiei Dogmatice. Din acest motiv, ca o încununare a activității de cercetare în domeniul hristologic, părintele profesor elaborează un întreg Tratat de Dogmatică, intitulat sugestiv *Iisus Hristos Pantocrator*³⁹.

Alături de Teologia Dogmatică, un alt domeniu în care preotul profesor Dumitru Popescu și-a adus o contribuție semnificativă, este cel al Teologiei Fundamentale sau Apologeticii. Dacă acest domeniu a fost așezat în umbră în a doua jumătate a secolului XX, preotul Dumitru Popescu are meritul de a fi un adevărat deschizător de drumuri, reafirmând valoarea și importanța Apologeticii atât pentru Teologia Ortodoxă, cât și pentru inițierea unui dialog constructiv între Biserică și societatea contemporană, respectiv, între Teologie și cultura secularizată.

Profitând din plin de privilegiile venite o dată cu libertatea post decembristă, părintele Dumitru Popescu a fost cel dintâi teolog⁴⁰ care, după

³⁸ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Ortodoxie și Contemporaneitate*, Editura Diogene, București, 1996, p. 66.

³⁹ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Iisus Hristos Pantocrator*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.

⁴⁰ Pr. Conf. Univ. Dr. Ștefan BUCHIU, *Despre gândirea teologică a părintelui academician Dumitru Popescu*, în Volumul *Omagiu Părintelui academician Dumitru Popescu*,

1990, a elaborat studii referitoare la raportul dintre teologie și cultură, teologie și știință, biserică și societate, aducând astfel un suflu nou în teologia românească, cu influențe benefice atât în Biserică cât și în societate. Ca o recunoaștere a acestei contribuții semnificative, în anul 1993, a primit premiul Academiei Române pentru volumul *Teologie și Cultură*, iar în data de 29 noiembrie 2001 este propus și acceptat ca membru de onoare în cadrul Academiei Române. Această nouă poziție vine să confirme o dată în plus atât calitatea personalității și operei sale, cât și intensă și valoroasă activitate științifică din domeniul teologiei.

La fel ca în cazul teologiei dogmatice, atunci când analizează raportul dintre teologie și cultură, punctul de plecare îl identifică în adevărul biblic și patristic al raționalității creației. Această premisă trimite concomitent la Rațiunea sau Logosul divin, la rațiunea umană și la energiile divine necreate. Așadar, învățătura despre raționalitatea creației constituie premisa fundamentală a oricărui dialog dintre teologie și cultură sau dintre teologie și știință. Aceasta, deoarece în Logosul divin creator, se întâlnesc toate cele create și necreate, cele văzute și nevăzute. Raționalitatea creației

”constituie mijlocul prin care Logosul Creator și Mântuitor coboară către om, pentru ca acesta să facă experiența concretă și reală a întâlnirii și transfigurării în Hristos”⁴¹.

Așa cum am afirmat deja pe parcursul lucrării noastre, potrivit preotului profesor Dumitru Popescu, relația dintre teologie și cultură este pozitivă și benefică pentru ambele părți. Pe de o parte teologia are nevoie de cultură pentru a cunoaște și răspunde problemelor care frământă omenirea. Pe de alta parte, teologia are rolul de a purifica și transfigura cultura, eliberând-o de aspectele negative⁴².

Pentru a pune în valoare beneficiile acestei relații, preotul profesor Dumitru Popescu propune o abordare selectivă în relația cu cultura contemporană, această metodă fiind utilizată la vremea lor și de către Părinții

Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 64.

⁴¹ Karl Christian FLEMY, *Dogmatica experienței ecleziale. Înnoirea Teologiei Ortodoxe contemporane*, Editura Deisis, Sibiu, 1999, p. 85.

⁴² Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie, cultură, știință – o întâlnire necesară*, în *Revista Știință și teologie – preliminarii pentru dialog*, Editura Eonul Dogmatic, București, 2001, p. 9.

răsăriteni. Această metodă este și astăzi actuală și necesară, afirmă părintele profesor, în sensul unei

„resemnificări sau interpretări teologice a culturii, pentru că ceea ce poate da consistență culturii, ca rod al minții și sensibilității omenești, nu este rațiunea umană singură, în stare de bune și de rele, de unde ambivalența culturii, ci rațiunea divino-umană, pe care se clădește teologia”⁴³.

O altă temă din domeniul Apologeticii asupra căreia s-a aplecat cu un deosebit interes preotul profesor Dumitru Popescu, a fost relația dintre teologie și filozofie. În abordarea acestei relații, părintele profesor începe prin a evidenția impactul pe care filosofia l-a avut asupra teologiei, fie că este vorba de perioada patristică, fie că ne referim la cea modernă sau contemporană. Sigur, efectele acestui impact au fost multiple. Dacă Părinții răsăriteni au folosit în mod selectiv anumite aspecte filosofice preluate din cultura vremii lor, în creștinismul apusean, influențele curentelor filosofice au amprentat adevărul teologic atât ca formă cât și ca fond. Aceste influențe au fost atât de decisive, afirmă preotul profesor Dumitru Popescu,

„încât nu numai că au supraviețuit până astăzi, dar au împrumutat teologiei creștine specificul ei confesional, contri- buind în mare măsură la sfârșirea unității creștine”⁴⁴.

Aceste influențe despre care vorbește preotul profesor Dumitru Popescu, își au rădăcinile înfipte adânc în cele două mari curente filosofice ale lumii antice – filosofia lui Platon și cea a lui Aristotel.

Valorile și principiile promovate de filosofia platonistă au facilitat dezvoltarea unei spiritualități care militează în favoarea eliberării sufletului din încorsetarea trupului. Doar în urma evadării din această închisoare⁴⁵

⁴³ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie, cultură, știință – o întâlnire necesară*, în *Revista Știință și teologie – preliminarii pentru dialog*, Editura Eonul Dogmatic, București, 2001, p. 8.

⁴⁴ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și Cultură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 75.

⁴⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Omul nu se poate mântui numai cu jumătate din ființa lui*, în *Vitraliu – Periodic al Centrului Cultural Internațional "George Apostu"* – Bacău, Anul XII, Nr. 1, 2003, p. 5.

numită trup carnal, sufletul va putea face experiența adevăratelor realități spirituale. Izolarea de lume, negarea realităților naturale, subestimarea trupului, sunt primii pași spre atingerea unei experiențe spirituale autentice. Toate acestea, obligatoriu trebuie să fie dublate de o stare de permanentă contemplare a divinității, de o refugiere cu caracter mistic în sfera realităților spirituale. Efectul în plan teologic al acestei devalorizări a trupului și lumii materiale a condus la diluarea treptată a adevărului referitor la întruparea lui Iisus Hristos, această doctrină fiind limitată la o iluzie, o aparență. Această teorie a fost îmbrățișată și dezvoltată în mod special de mișcarea Dohetistă.

La polul opus al curentului filosofic promovat de platonism se află influențele aristotelismului. În acest caz, sufletul și valorile spirituale sunt așezate pe un plan secundar. Lumea naturală, realitatea pământească sunt adevăratele valori care trebuie urmărite. Gândirea omului trebuie să fie preocupată de studiul naturii, al științelor, nu de aprofundarea ideilor teologice.

Efectele acestui curent filosofic nu sunt greu de observat în mediul cultural contemporan – preocuparea excesivă cu valorile lumii văzute, eliminarea treptată religiei și a credinței din rândul valorilor fundamentale ale culturii, transferarea relației cu Dumnezeu în sfera vieții private. Prăpastia dintre domeniul spiritual și cel material s-a adâncit tot mai mult încât cele două domenii devin total separate, intangibile. Efectul în plan teologic este cu mult mai îngrijorător. Această filozofie deschide o prăpastie între divinitatea și umanitatea lui Hristos, transformându-L în om pe pământ și Dumnezeu în cer⁴⁶.

Analizând mai îndeaproape rezultatele acestor influențe de natură filosofică, în volumul *Teologie și Cultură*, vorbește despre două concepții "teologice" cu care se confruntă lumea contemporană. El afirmă: "După două milenii de istorie creștină, lumea contemporană este confruntată cu două concepții "creștine" diferite. Una dintre ele este specifică majorității lumii creștine și este cunoscută sub numele de deism, fiindcă elimină pe Dumnezeu din creație și îl închide într-o transcendență inaccesibilă, iar alta este specifică religiilor orientale, hinduism sau budism, care confundă în chip panteist, Divinitatea cu creația, întocmai ca în gândirea elenistă. Consecințele care decurg din aceste două concepții nu

⁴⁶ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Misiunea Bisericii într-o lume secularizată*, Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, București, 2004, p. 93.

sunt greu de imaginat. Deismul a subminat bazele spiritualității creștine, și a pregătit terenul pentru secularizarea lumii, orientând omul mai mult spre cele materiale decât spre cele spirituale. ...La rândul său, panteismul oriental împiedică omul să acționeze pentru transformarea naturii, fiindcă natura se confundă cu Divinitatea și are caracter sacru, opunându-se astfel progresului; dar mai mult decât atât, acest panteism îndeamnă omul să se disperseze în marele tot, constituind astfel cel mai grav atentat la calitatea de persoană a ființei umane. De fapt, este vorba de un fel de colectivism antropologic, care militează pentru dizolvarea identității personale a omului în masa anonimă a unei naturi nedefinite⁴⁷.

Aflat în fața acestor provocări, preotul profesor Dumitru Popescu se simte dator să vină cu un răspuns, ancorat în Revelația divină și în adevărul teologiei răsăritene. Astfel, potrivit afirmațiilor preotului profesor, față de deismul lumii apusene, teologia ortodoxă afirmă prezența lui Dumnezeu în imanența creației prin lucrările sau energiile Sale create. În fața panteismului oriental, ea evidențiază transcendența lui Dumnezeu în raport cu creația. În felul acesta, lumea materială dobândește o semnificație spirituală, pentru că omul descoperă în creație nu numai materia, ci posibilitatea de a o transfigura în Hristos, iar omul dobândește caracter de persoană, creat după chipul Ziditorului său.

Prin urmare, afirmă preotul profesor Dumitru Popescu, aceste influențe filosofice nu afectează teologia ortodoxă, deoarece,

„dacă Dumnezeu rămâne transcendent după ființa Sa, ca Dumnezeu personal, al rațiunii și al iubirii, se face prezent în imanența creației, prin lumina Sa necreată, împărtășită de Duhul Sfânt. Cu alte cuvinte, nu există o ordine naturală golită de orice prezență supranaturală a luminii sau a energiei divine, căci prin lumina necreată, ordinea supranaturală se înscrie în ordinea naturală și păstrează cu ea o legătură interioară”⁴⁸.

Potrivit gândirii teologice a preotului profesor Dumitru Popescu, în această relație teologie – filosofie, deși se pornește de la premise diferite,

⁴⁷ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și Cultură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 77.

⁴⁸ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Hristos, Biserică, Societate*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999, pp. 122-123.

sunt utilizate metode de cercetare diferite, se poate ajunge la o concluzie comună care să faciliteze dialogul, și anume, aceea că

„Dumnezeu este prezent în lume, fără confuzie și fără separație, și mai ales fără să anuleze libertatea oamenilor. Tocmai de aceea, lumea nu se poate închide într-o autonomie separatoare, ci rămâne deschisă spre transcendent și ca origine, și ca sens, și ca desăvârșire”⁴⁹.

Așa că

”...teologia și filosofia au datoria să militeze împreună ca să călăuzească sufletul omului către împărăția valorilor eterne, după exemplul marilor filosofi ai antichității, care au presimțit venirea Logosului întrupat”⁵⁰.

În sfera preocupărilor concretizate în obiect de studiu din partea preotului Dumitru Popescu, se înscrie și raportul dintre teologie și știință. În studiile consacrate acestei teme, părintele profesor prezintă o paralelă între pozițiile diferite adoptate de teologii apuseni și răsăriteni, în ceea ce privește modul de raportare la știință. Dacă teologia apuseană, influențată de platonism, maniheism iar mai apoi de scolasticism, s-a distanțat treptat de valorile autentice ale creștinismului punând bazele unei științe separate de Dumnezeu, într-un mod total diferit, teologia ortodoxă a afirmat dintotdeauna prezența și lucrarea Duhului Sfânt atât în Biserică, cât și în cosmos, vorbind despre

”transfigurarea omului și a cosmosului în Hristos, care este mult mai importantă decât orice veleitate științifică, deoarece duce la formarea omului nou (duhovnicesc), care se ridică peste determinismul legilor naturale și își dobândește adevărata libertate de fiu al lui Dumnezeu în Hristos”⁵¹.

⁴⁹ Pr. Conf. Univ. Dr. Ștefan BUCHIU, *Despre gândirea teologică a părintelui academician Dumitru Popescu*, în Volumul *Omagiu Părintelui academician Dumitru Popescu*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 66.

⁵⁰ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Misiunea Bisericii într-o lume secularizată*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005, p. 60.

⁵¹ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și Cultură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 105.

Militând în favoarea inițierii și dezvoltării unui dialog constructiv între teologie și știință, preotul profesor Dumitru Popescu vorbește despre raționalitatea creației, ca punct de întâlnire între cele două domenii. Această învățătură elaborată de Sfinții Părinți și aprofundată de părintele Dumitru Stăniloae, demonstrează în cel mai elocvent mod, că între spirit și materie, la fel ca între trup și suflet în persoana umană, nu există un antagonism, ci dimpotrivă, o relație interioară. Așadar, dialogul dintre teologie și știință "implică atât un aspect supranatural, cât și unul natural, ele aflându-se într-o relație reciprocă, fără confuzie și fără separație între ele", afirmă preotul profesor Dumitru Popescu, pentru ca mai apoi să explice:

"Aspectul supranatural este dat de energiile necreate, ca purtătoare ale ideilor sau rațiunilor divine, cu focarul lor în Logosul Creator, care constituie obiectul credinței. Aspectul natural este dat de energiile create și în raționalitatea interioară a materiei, cu legile naturale, care alcătuiesc obiectul de cercetare al științei"⁵².

O punte de legătură între teologie și știință, observă preotul profesor Dumitru Popescu, a fost întinsă în momentul în care s-a pătruns în lumea subatomică. Acest nou domeniu a dovedit că lumea, universul, nu sunt doar materie închisă în sine, ci o realitate care rămâne deschisă spre infinit. Ca urmare a acestor descoperiri, știința a fost nevoită să recurgă la o schimbare de atitudine în raport cu teologia, acceptând faptul că,

"știința și teologia se pot întâlni în profunzimile creației, la nivelul subatomic, unde știința și teologia pot ajunge la concluzia comună, că la temelia lumii există o ordine rațională, care deschide lumea către transcendent"⁵³.

Alături de dogmatică și apologetică, opera teologică a preotului Dumitru Popescu cuprinde și alte domenii, ca de exemplu, educația creștină, misiunea Bisericii sau ecumenismul ortodox. Prin elaborarea unor studii aprofundate, gândirea teologică a părintelui profesor și-a pus amprenta

⁵² Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Omul fără rădăcini*, Editura Nemira, București, 2001, p. 73.

⁵³ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană*, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2009, p. 85.

și în aceste domenii, contribuind și în acest fel la definirea specificului teologiei ortodoxe contemporane.

Indiferent de domeniul abordat, preotul profesor Dumitru Popescu a dat dovadă de o gândire teologică originală, de o capacitate de investigare și sintetizare cu totul remarcabile, un orizont de cercetare extrem de vast. De asemenea, a arăta o largă deschidere către cultura și știința contemporană și o fidelitate constantă față de tradiția și spiritualitatea Bisericii Ortodoxe. Potrivit gândirii teologice a părintelui profesor, teologia actuală trebuie să rămână biblică, patristică și în același timp deschisă pentru provocările lumii contemporane în vederea soluționării acestora în perspectiva cosmică a mântuirii și transfigurării în Hristos.

Continuând să calce pe drumul deschis de înaintașii săi, prin direcțiile de gândire dezvoltate de preotul profesor Dumitru Popescu, a contribuit în mod substanțial nu doar la dezvoltarea și îmbogățirea teologiei ortodoxe românești, ci și a teologiei ecumenice în general. La acest din urmă aspect putem adăuga aleasa prețuire de care s-a bucurat în cercurile teologice apusene, catolice și protestante, pentru contribuțiile aduse la dezvoltarea dialogurilor teologice pe plan ecumenic.

Întreaga pleiadă de idei și teme, abordate cu un ascuțit simț practic de către preotul profesor Dumitru Popescu, reprezintă un bogat tezaur de gândire teologică care ar trebui nu doar păstrat, ci exploatat și dezvoltat cu mult interes de către generațiile viitoare de teologi. În felul acesta, teologia transmisă prin intermediul Bisericii nu va rămâne un domeniu abstract și lipsit de relevanță, ci va fi în relație permanentă cu interogațiile și frământările omului modern, oferind răspunsuri și soluții menite să contribuie la înălțarea, transfigurarea și desăvârșirea omului în Hristos.

În fidelitate cu această perspectivă, întreaga teologie și viața preotului profesor Dumitru Popescu, au fost închinare slujirii lui Hristos și a semenilor. Despre o astfel de viață vorbește părintele profesor, aceste cuvinte răsunând încă la fel de vii și de provocatoare:

„Nu există o altă cale decât Hristos, nu există alt adevăr decât Hristos și nu există altă viață decât Hristos. În El și prin El sunt toate, toate bucuriile vieții, toate nădejile vieții, tot sensul vieții”⁵⁴.

⁵⁴ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Hristos, Biserică, Misiune*, Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Galați, 2011, p. 147.

Raportul dintre teologie și știință, în gândirea pr. prof. Dumitru Popescu

Explorând vastul capitol al interferențelor teologico-culturale pe care îl conține opera preotului profesor Dumitru Popescu, ne propunem să abordăm în cele ce urmează un domeniu concretizat în obiect de studiu și aprofundat cu un deosebit interes de către părintele profesor, și anume, raportul dintre teologie și știință, raport considerat a fi o permanentă și reală provocare pentru Biserica lui Hristos din toate vremurile.

În fața acestei provocări, preotul profesor Dumitru Popescu nu se rezumă doar la o analiză, fie ea cât se poate de profundă, nici la a oferi cu multă acuitate și limpezime răspunsuri cât se poate de clare la întrebările ridicate în urma interferării acestor două domenii, ci, angajându-se într-un dialog efectiv cu cultura contemporană, este un deschizător de drumuri⁵⁵ în multe direcții de cercetare care vizează elementele constitutive ale raportului dintre teologie și cultură.

Utilizând și de această dată o abordare cu caracter atât sintetic, comparativ cât și analitic, în studiile elaborate pe această temă, părintele profesor prezintă perspectiva adoptată de reprezentanții celor două mari curente teologice – cea din apus și cea din răsărit – în ceea ce privește modul acestora de raportare la știință. Viziunea adoptată de cele două școli de teologie, diferă în mod fundamental.

Făcând o analiză generală a modului de raportare al Bisericii la curente cu caracter științific ale vremii, preotul profesor Dumitru Popescu remarcă existența unei permanente tensiuni existente între teologie și știință, centrul de gravitație oscilând în favoarea sau în detrimentul fiecărui domeniu. "Dacă în primul mileniu de istorie creștină s-a pus accentul mai mult pe teologie decât pe știință, în cel de-al doilea mileniu accentul s-a schimbat mai mult în favoarea științei decât a teologiei"⁵⁶.

Aceeași tendință continuă să se manifeste și în perioada Evului Mediu, pentru ca mai apoi, modernismul să schimbe ordinea valorilor și a priorităților, după cum bine observă părintele doctor Doru Costache atunci când spune că,

⁵⁵ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană*, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2009, p. 77.

⁵⁶ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și Cultură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 97.

„dacă în Evul Mediu, domeniul public era dominat de teologie, domeniul privat rămânând locul incontrollabil al celor mai secrete experiențe (științifice dar nu numai), în modernitate, mintea autonomă și cercetarea științifică au acaparat domeniul public, excomunicând teologia, îngropând-o în domeniul privat”⁵⁷.

Pe un astfel de fundament, o relație constructivă era încă de la început sortită eșecului. Mai mult, având în vedere că teologia apuseană a fost definită în mare parte de platonism, maniheism iar mai apoi de scolasticism, aceasta se distanțează treptat de valorile autentice ale creștinismului și pune bazele unei științe separate de Dumnezeu.

Acest raport tensionat dintre teologie și știință, observă preotul profesor Dumitru Popescu, își are rădăcinile înfipite în antichitate, trăgându-și seva din dualismul filosofiei antice, aceasta având un rol marcant asupra mentalității lumii europene. Promovarea existenței a două lumi paralele, una inteligibilă, rațională, considerată a fi sufletul acestui univers, cealaltă constând doar din substanță și materie, a deschis drumul căutărilor și aprofundării pornind de la perspective diferite, operând cu mijloace diferite și urmărind finalități total diferite.

Concretizarea acestor influențe se vede foarte clar în conturarea celor două mari concepții cosmologice care au influențat nu doar cultura europeană, ci și teologia apuseană, conducând implicit la influențarea raportului dintre teologie și știință – deismul și panteismul. În deism, Dumnezeu este izolat într-o transcendență inaccesibilă. În panteism, Dumnezeu este confundat cu creația. În deism, este negată sfera realității obiective, este negată valoarea lumii vizibile, materiale, ceea ce contează cu adevărat sunt experiențele spirituale, mistice, prin care omul evadează în final din această închisoare de ordin material.

La polul opus, panteismul aduce în prim plan lumea naturală, realitatea pământească, în acest caz, sufletul și valorile spirituale fiind neglijate. Gândirea omului trebuie să fie preocupată nu de aprofundarea unor idei și concepte considerate abstracte, ci, să caute să aprofundeze studiul naturii, al științelor.

⁵⁷ Pr. Dr. Doru COSTACHE, *Istoria recentă, actualitatea și perspectivele raporturilor între teologie și reprezentarea științifică a lumii*, în *Știință și Teologie. Preliminarii pentru Dialog*, Editura Eonul Dogmatic, București, 2001, p. 28.

Teologia apuseană, preluând aceste concepții, este influențată în mod radical. Dacă în primul mileniu a predominat influența filosofiei platoniste, concepția deistă având un rol determinant în distanțarea religiei de știință, în cel de-al doilea mileniu, centrul de greutate se mută, iar dorința omului de a se ancora tot mai puternic în imanența acestei lumi, deschide drumul spre cercetare, cunoaștere și progres din punct de vedere științific, fără precedent. Această răsturnare radicală a valorilor și preocupărilor omului care a determinat trecerea de la spiritual la material, preotul profesor Dumitru Popescu o pune pe seama mării deziluzii de care creștinismul are parte la sfârșitul primului mileniu, când, mult promisa și așteptat-a revenire pentru a doua oară a Mântuitorului, nu s-a produs. Despre acest eveniment și efectele produse, vorbește pe larg istoricul francez Georges Duby, un specialist în studii medievale, într-o lucrare consacrată acestui subiect, intitulată sugestiv, *Anul 1000*⁵⁸. Din acel moment, dorința după paradisul ceresc a fost pervertită într-o căutare perseverentă a științei și a lucrurilor materiale⁵⁹.

În urma trecerii de la platonism la aristotelism, teologia apuseană începe un proces amplu de ancorare în lumea văzută, retezând treptat orice legătură cu transcendentul. Se dezvoltă astfel un nou tip de teologie care funcționează după aceleași principii pe care se bazează și știința. Astfel, teologia s-a transformat în știință, "viziunea duhovnicească asupra lumii fiind substituită de teologia scolastică în care centrală era legea cauzalității. Aceasta stabilea relații exterioare între cauză și efect, Dumnezeu fiind redus la o Căuză primă⁶⁰.

Această dihotomie dintre teologie și știință, sub influențele iluminismului, a eliminat aproape total religia din viața socială, transferând-o în sfera vieții private. Astfel, s-a creat un mediu propice pentru aducerea științei în prim-planul culturii, căreia i s-a conferit obiectivitate și un cuvânt decisiv în sfera vieții sociale. Gândirea este considerată "superioară

⁵⁸ Georges DUBY, *Anul 1000*, Editura Polirom, București, 1996.

⁵⁹ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și Cultură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, pp. 97-100.

⁶⁰ Dr. Adrian LEMENI, *Teologie și știință. Perspective oferite de Pr. Acad. Dumitru Popescu*, în Volumul *Omagiu Părintelui academician Dumitru Popescu*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 117.

tuturor formelor de înțelegere a realității din trecut, fiind de aceea normativă pentru credința și viața creștină”⁶¹.

În același timp, Iluminismul, prevalându-se de ideea ordinii naturale din care scolastica eliminase prezența divină, a respins orice influență a teologiei în aria de activitate a științei, proclamând astfel autonomia rațiunii, ignorându-l total pe Dumnezeu⁶². Prinde contur tot mai mult ideea că omul este stăpânul universului, pe care-l poate subordona și conduce, în vederea satisfacerii propriilor dorințe. Lumea naturală este izolată de cea supranaturală, Dumnezeu este izolat de creație. Referitor la acest aspect, părintele profesor spune că:

„Ordinea naturală a fost înțeleasă atât de autonomă și de închisă în sine, încât exclude din principiu, în opoziție cu ordinea supranaturală, orice prezență a Duhului din ea. Dar pe această cale, eliminând prezența Duhului din creație, scolastica a pus baza unei științe care se separă de Dumnezeu, a golit creația de misterul său, de taina ei, dată în Duh și a înlăturat prin aceasta orice limită în cale cunoașterii științifice, lăsând impresia că poate cunoaște totul, chiar și ființa lui Dumnezeu”⁶³.

Construind astfel imaginea unui Creator distant, prin faptul că a interpretat transcendența divină ca absență din creație, occidentul creștin a devenit incapabil să mai recunoască raționalitatea și caracterul teonom al creației, aceasta mai ales în condițiile în care facerea lumii a fost înțeleasă ca act de putere divină și mai puțin ca expresie a unei gândiri precedente, aptă să proiecteze acele pârguri prin care universul să-și poată urmări și împlini sensul⁶⁴.

⁶¹ Alexander SCHEMANN, *Church, World, Mission*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New-York, 1979, p.193.

⁶² Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Știința în contextul teologiei apusene și al celei răsăritene*, în volumul *Știință și Teologie, preliminarii pentru dialog*, Editura Eonul Dogmatic, București, 2001, p. 15.

⁶³ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și Cultură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 100.

⁶⁴ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Ortodoxie și contemporaneitate*, Editura Diogene, București, 1996, pp. 190-192.

Transformarea teologiei în știință, izolarea lumii naturale de cea supranaturală prin ancorarea omului în imanența creației și izolarea lui Dumnezeu în transcendent, reducerea Revelației la rațiunea omului căzut, au fost factori care au condus la conflict în dintre relația teologie și știință, în cultura apuseană.

În pofida acestor permanente tensiuni și răsturnări ale valorilor în raportul dintre teologie și știință, nu pot fi trecute cu vederea contribuțiile enorme pe care știința le-a adus în sânul civilizației umane. Noile direcții de dezvoltare din domeniul medical, progresul tehnologic, pătrunderea cunoașterii umane în lumea microcosmosului sau macrocosmosului, sunt doar câteva dovezi în acest sens.

Cu toate acestea, avem obligația de a vedea întreaga realitate, iar preotul profesor Dumitru Popescu vorbește nu doar despre realizările științei, ci și despre părțile ei negative. "Desigur", afirmă părintele profesor,

„concepția mecanicistă a favorizat imensul progres științific și tehnologic pe care îl cunoaștem astăzi și care constituie o adevărată glorie a culturii occidentale. Dar această concepție ne-a oferit totodată și spectacolul trist al regresului spiritual și moral al lumii în care trăim. Factorii economici, financiari și politici au dobândit o importanță considerabilă, în detrimentul preocupărilor de ordin spiritual. Trăim într-o lume în care valorile materiale au triumfat asupra celor spirituale.

Pe de o parte, asistăm la victorii ale științei și tehnicii care depășesc cu mult cele mai optimiste expectative ale veacului al XVIII-lea, dar, în viața lui interioară, omul se simte prins în ghearele unor forțe iraționale pe care nu le mai poate controla. Explozia de violență și senzualitate, care se răspândește peste tot în societate și cuprinde cercuri mereu mai largi, constituie dovada concludentă a degradării climatului spiritual al omului și al societății contemporane”⁶⁵.

Despre această dominare a științei asupra existenței umane și despre modul în care omul contemporan se raportează la știință, continuă să vorbească preotul Dumitru Popescu într-un alt studiu dedicat acestui subiect. El afirmă:

⁶⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Omul fără rădăcini*, Editura Nemira, București, 2001, p. 7-8.

„Prin chiar esența ei, știința a concentrat atenția omului contemporan asupra lumii obiective, căzând într-o exagerată idolatrizare a faptelor, care a făcut să ignore viața interioară a omului și să-l lase astfel pradă unor forțe iraționale care l-au asaltat neîncetat”⁶⁶.

Concluzionând pe baza aspectelor prezentate anterior, referitor la efectele nocive infuzate în existența omului prin intermediul realizărilor științifice, am putea face câteva observații.

În primul rând, prețul pe care omul a trebuit să-l plătească pentru dobândirea progresului științific, a fost *regresul spiritual*. A plătit din plin acest preț și încă mai continuă să-l plătească, fără a se întreba, cel puțin, dacă într-adevăr merită.

În al doilea rând, libertatea câștigată prin ruperea de transcendent și ancorarea în imanența lumii, în scopul construirii unui paradis pământesc, l-a transformat pe om în *robul propriei libertăți*. Rob al păcatului și al forțelor malefice, iraționale, care-i conduc viața, ființa umană fiind transformată prin depersonalizare, într-o simplă mașină. Astfel, paradisul pământesc pe care omul a vrut să-l construiască cu ajutorul științei, sfidând paradisul ceresc promis de Dumnezeu, înăbușă aspirația fundamentală a ființei umane către eternitate, iar viața se transformă într-un infern. Despre această robie a libertății, care a transformat în infern viața omului, vorbește și teologul britanic Lesslie Newbigin în unul din studiile sale, arătând că la polul opus al victoriilor dobândite prin intermediul științei, omul contemporan ”se simte fără ajutor în ghearele unor forțe iraționale care îi transformă viața în infern”⁶⁷.

Despre adevărata dimensiune a libertății spirituale, ca fiind un har care ne apropie de Dumnezeu, nu de lumea aceasta și care se dobândește prin dizolvarea propriei libertăți în voia desăvârșită a lui Dumnezeu, vorbește Sfântul Maxim Mărturisitorul atunci când spune că adevărata libertate spirituală

⁶⁶ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Știința în contextul teologiei apusene și al celei răsăritene*, în volumul *Știință și Teologie, preliminarii pentru dialog*, Editura Eonul Dogmatic, București, 2001, p. 16.

⁶⁷ Lesslie NEWBIGIN, *The other side of 1984: Questions for the Churches*, Editura World Council of Churches, Geneva, 1992, p. 17.

„încetează să mai vrea ceva deosebit de ceea ce vrea Dumnezeu. E ceea ce zice către Tatăl însuși Mântuitorul care a modelat în Sine firea noastră. *Dar nu cum voiesc Eu, ci cum voiești Tu* (Matei 26, 39); iar după El și dumnezeiescul Pavel, ca unul ce se tăgăduiește pe sine și nu se mai știe ca având voință proprie: *Căci nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine* (Galateni 2, 20) ... Căci nu spun că se va produce o suprimare a libertății, ci mai degrabă întărirea ei în fixitate și neclintirea cea după fire sau o cedare liberă, că de unde avem existența de acolo să dorim a primi și a ne mișca. Aceasta deoarece chipul s-a urcat la Arhetip și s-a adecvat ca o pecete originalului și nu mai are și nu mai poate să fie dus de acum înainte spre altceva, sau mai limpede și mai adevărat spus, nici nu mai poate să vrea ca unul ce a primit lucrarea dumnezeiască, mai bine zis, a devenit Dumnezeu prin îndumnezeire și se îndulcește mai mult prin ieșirea (extazul) din cele ce sunt și se cugetă prin fire ale ei, din pricina harului Duhului ce a biruit și o arată având pe Dumnezeu singur lucrător în ea.”⁶⁸

Continuând această idee, preotul profesor Dumitru Popescu, amintește și modalitatea prin care se desfășoară această lucrare dumnezeiască, și anume, prin manifestarea energiilor necreate. El afirmă:

”Această relație dinamică manifestată prin energiile necreate, îl ferește pe om să se transforme în sclavul lumii, adică să se lase dominat de lucrul mâinilor sale, și îl ajută să-și găsească adevărata libertate de fiu al lui Dumnezeu, capabil să domine nu numai natura exterioară, ci și pe sine, fiindcă doar astfel se manifestă ca făptură zidită după chipul și asemănarea cu Dumnezeu”⁶⁹.

⁶⁸ SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, în *Colecția Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 80, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1983, p. 75-78.

⁶⁹ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Hristos, Biserică, Societate*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999, p. 98.

În cel de-al treilea rând, dorința și nevoia de închinare a omului, tânjirea sufletului după Acel ceva superior lui, a fost pervertită într-o închinare idolatră în fața materiei a lucrurilor sau chiar a propriei persoane. "Dorul omului după infinit", scrie profesorul Cristinel Ioja,

„se găsește în însăși natura spiritului omenesc sau altfel spus, omul caută nemurirea, o caută sub orice chip și sub orice formă, fie idolatră, fie autentică”⁷⁰.

Așezat între transcendent și immanent, omul alege imanentul, pe care îl poate vedea, pipăi, experimenta și cuceri în final. Se afundă atât de puternic în această lume, încât sfârșește prin a oferi închinare creației în locul Creatorului. Cât de relevante și de actuale sunt în acest caz, cuvintele rostite de Clement Alexendrinul:

„Vai ce lipsă de credință în Dumnezeu! Atât cât vă este în puterea voastră, voi îngropați în pământ ființa cea nemuritoare și băgați în morminte neprihănirea și sfințenia, despuind Dumnezeirea de ființa Ei adevărată și reală! Pentru ce dați prerogativele lui Dumnezeu celor care nu sunt dumnezei? Pentru ce cinstiți pământul, părăsind cerul? Ce este oare altceva aurul sau argintul sau oțelul sau fierul sau arama sau fildeșul sau pietrele prețioase? Nu sunt oare pământ și din pământ? Nu sunt oare toate aceste pe care le vezi, copiii unei singure mame, a pământului? Pentru ce, oameni deșerteți și cugetători de deșertăciuni, pentru ce, hulind locul cel mai presus de ceruri, târați evlavia pe pământ plâsmuindu-vă dumnezei pământești? Că mergând la aceste ființe născute, în loc să mergeți la Dumnezeul cel nenăscut, ați căzut în cel mai adânc întuneric”⁷¹.

Sub influența culturii contemporane secularizate, subiectul închinării s-ar putea să nu mai fie idolul din lut sau din piatră, construit de mâna omului, despre care vorbea la vremea sa apologetul Atenagora Atenia-

⁷⁰ Cristinel IOJA, *Homo Adorans. Între Iisus Hristos și politeismul lumii contemporane*, Ediția a doua, Editura Universității "Aurel Vlaicu", Arad, 2009, p. 31.

⁷¹ SFÂNTUL CLEMENT ALEXANDRINUL, *Cuvânt de îndemn către elini*, în *Scrieri*, partea I, *Colecția Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 4, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, pp. 116-117.

nul⁷², nici împăratul pe care unii îl cinsteau mai mult decât pe Dumnezeu, împotriva acestora luând atitudine Sfântul Teofil al Antiohiei⁷³, cu siguranță însă, omul modern, la fel ca în antichitate, "a transformat omenirea în dumnezeire"⁷⁴, oferind închinarea unui nou idol, idolul științei.

Spre deosebire de apus, teologia răsăriteană, distanțându-se în mod egal de influențele concepțiilor deiste sau panteiste, a fost constantă în afirmarea prezenței și a lucrării Duhului Sfânt, atât în Biserică, cât și în cosmos, vorbind încă de la început despre

„transfigurarea omului și a cosmosului în Hristos, care este mai importantă decât orice veleitate științifică, deoarece duce la formarea omului nou, care se ridică peste determinismul legilor naturale și își dobândește adevărata libertate de fiu al lui Dumnezeu în Hristos”⁷⁵.

Aceste afirmații nu au fost influențate de învățăturile sau filosofile vremurilor, ci au o puternică fundamentare biblică și o reală valorificare a tezaurului gândirii Sfinților Părinți, a căror învățături sunt permanent valorificate și actualizate. La vremea lor, Părinții Bisericii "au combătut diferitele sisteme cosmice de mântuire, care confundau pe Creator cu creatura și care aveau o mare răspândire și influență în lumea de atunci. Astfel, Părinții Bisericii au vorbit despre alcătuirea logică a materiei, raționalitatea internă a creației și legat de aceasta, despre transfigurarea omului și a cosmosului în lumină, după modelul și paradigma taborică a transfigurării lui Hristos. Materia nu este fără logos, fără rațiune, ci are o structură rațională, fiind în strânsă legătură cu Rațiunea veșnică a Tatălui, Care le ține pe toate împreună și pe fiecare în parte, într-o sinteză

⁷² ATENAGORA ATENIANUL, *Solie în favoarea creștinilor*, în *Apologeți de limbă greacă*, Colecția Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, pp. 384-387.

⁷³ SFÂNTUL TEOFIL AL ANTIOHIEI, *Trei cărți către Autolic*, în *Apologeți de limbă greacă*, Colecția Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, pp. 289-290.

⁷⁴ TERTULIAN, *Apologeticum*, în *Apologeți de limbă latină*, Colecția Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 56.

⁷⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și Cultură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 105.

unică și armonioasă”⁷⁶. Această ultimă afirmație, aparținând părintelui profesor Cristinel Ioja, mergând pe drumul deschis deja de preotul profesor Dumitru Popescu, nu fac decât să reafirme pentru generația contemporană de teologi și oameni de știință, ceea ce, la vremea sa, concluziona preotul Popescu: Temeiul dialogului dintre teologie și știință este Ordinea interioară a Universului⁷⁷.

Acesta este mijlocul prin care creația poate fi transfigurată, din interiorul ei, prin Hristos. Potrivit preotului profesor Dumitru Popescu, aceste afirmații constituie un fundament puternic pe care se poate construi un dialog între teologie și știință, deoarece

„acest fundament implică atât un aspect supranatural, cât și unul natural, ele aflându-se în relație reciprocă, fără confuzie și fără separație între ele. Aspectul supranatural este dat de energiile necreate, ca purtătoare ale ideilor sau rațiunilor divine, cu focarul lor în Logosul Creator, care constituie obiectul creației. Aspectul natural este dat în energiile create și în raționalitatea interioară a materiei, cu legile naturale, care alcătuiesc obiectul de cercetare al științei”⁷⁸.

Dacă inițial a existat o permanentă tensiune între teologie și știință, se poate observa în prezent o schimbare de optică atât în rândul teologilor, cât și în rândul oamenilor de știință. Sigur, trebuie să recunoaștem că acest conflict nu a fost înlăturat în mod total. Încă mai există tensiuni, păreri contradictorii sau puncte de vedere diametral opuse. Cu toate acestea, nu se mai poate vorbi despre un conflict declarat între teologie și știință, ci, doar între unii teologi și anumiți oameni de știință. Conflictul există între ”felul de a gândi al unora dintre reprezentanții științei și între felul de a face teologie al unora dintre reprezentanții teologiei”⁷⁹.

Sau, după cum afirma profesorul Cristinel Ioja,

⁷⁶ Cristinel IOJA, *Homo Economicus, Iisus Hristos. Sensul creației și insuficiențele purului biologism*, Editura Marineasa, Timișoara, 2010, p. 29.

⁷⁷ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Omul fără rădăcini*, Editura Nemira, București, 2001, p. 73-74.

⁷⁸ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Omul fără rădăcini*, p. 73.

⁷⁹ Gheorghe Ioan SAVIN, *Apologetica*, Vol. 1, Editura Anastasia, București, 2001, p. 136.

„acest conflict există nu între știința ca atare și revelația în sine ci între schemele interpretative ideologice în care acestea au fost prezentate apologetic”⁸⁰.

Încercând să găsească punctul de întâlnire pe care să se fundamenteze un dialog constructiv între Teologie și Știință, preotul profesor Dumitru Popescu recunoaște că, în ceea ce privește modul de raportare la Dumnezeu, cele două domenii se deosebesc în mod fundamental. Deși știința constituie un domeniu deschis spre transcendent, ea este permanent limitată de imanentul în care operează.

Militând în favoarea inițierii și dezvoltării unui dialog constructiv între teologie și știință, preotul profesor Dumitru Popescu vorbește despre raționalitatea creației, ca punct de întâlnire între cele două domenii. Această învățătură elaborată de Sfinții Părinți și aprofundată de părintele Dumitru Stăniloae, demonstrează în cel mai elocvent mod, că între spirit și materie, la fel ca între trup și suflet în persoana umană, nu există un antagonism, ci dimpotrivă, o relație interioară.

Așadar, dialogul dintre teologie și știință

„implică atât un aspect supranatural, cât și unul natural, ele aflându-se într-o relație reciprocă, fără confuzie și fără separație între ele”,

afirmă preotul profesor Dumitru Popescu, pentru ca mai apoi să explice:

„Aspectul supranatural este dat de energiile necreate, ca purtătoare ale ideilor sau rațiunilor divine, cu focarul lor în Logosul Creator, care constituie obiectul credinței. Aspectul natural este dat de energiile create și în raționalitatea interioară a materiei, cu legile naturale, care alcătuiesc obiectul de cercetare al științei”⁸¹.

Întemeindu-se pe prezența și acțiunea Duhului în întreaga creație, teologia Ortodoxă, încă de la început, a reușit pe de o parte să se distanțeze de valorile lumii păgâne, iar pe de altă parte, să se angajeze într-un dialog

⁸⁰ Cristinel IOJA, „Omul – între cunoașterea teonomă și cunoașterea autonomă”, în *Teologia*, Nr., Arad, 2000, p. 94.

⁸¹ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Omul fără rădăcini*, p. 73.

cu științele vremii. Astfel, îi vedem pe Sfântul Vasile cel Mare⁸² și mai apoi pe Sfântul Grigorie de Nyssa⁸³, care, făcând apel la cunoștințele științifice ale vremii lor, caută să prezinte momentul creației lumii și a facerii omului, într-o viziune creștină, fundamentată în Revelația divină, care are în centrul ei Pantocratorul, susținătorul întregului univers.

Mai mult, pornind de la prezența Duhului atât în Biserică, cât și în întreaga creație, preotul profesor Dumitru Popescu observă că

„teologia răsăriteană a reușit să pătrundă atât de adânc în taina universului, pe temeiul Revelației divine, încât a devansat știința contemporană cu nenumărate secole. Dacă ar trebui să ne referim la relația dintre teologia răsăriteană și știința contemporană, atunci ar trebui să spunem că teologia a jucat un rol profetic față de știință sub mai multe aspecte, scoțând în evidență aspecte ale creației care aveau să fie descoperite mult mai târziu de știință”⁸⁴.

O punte de legătură între teologie și știință, observă preotul profesor Dumitru Popescu, a fost întinsă în momentul în care s-a pătruns în lumea subatomică. Acest nou domeniu a dovedit că lumea, universul, nu sunt doar materie închisă în sine, ci o realitate care rămâne deschisă spre infinit. Ca urmare a acestor descoperiri, știința a fost nevoită să recurgă la o schimbare de atitudine în raport cu teologia, acceptând faptul că, ”știința și teologia se pot întâlni în profunzimile creației, la nivelul subatomic, unde știința și teologia pot ajunge la concluzia comună, că la temelia lumii există o ordine rațională, care deschide lumea către transcendent”⁸⁵. Această ordine rațională, menită să

⁸² SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron*, în *Scrieri*, partea I, *Colecția Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.

⁸³ SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre facerea omului*, în *Scrieri*, partea a doua, *Colecția Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p. 15-92.

⁸⁴ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și Cultură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 105.

⁸⁵ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană*, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2009, p. 85.

„comunice într-un mod intim și profund cu raționalitatea omului, ...seamănă cu o scară pe care omul urcă spre o tot mai adâncă cunoaștere a lui Dumnezeu. Prin Raționalitatea lumii, Creatorul adresează un mesaj omului, iar prin procesul înțelegerii lumii, omul ajunge la o înțelegere a Creatorului”⁸⁶.

Așadar, rezultatele spectaculoase din domeniul microfizicii, confirmă din punct de vedere științific afirmațiile teologiei referitoare la raționalitatea cosmosului și relaționarea părților în cadrul întregului. Un nou concept al fizicii actuale, acela de vid cuantic, în care există convertiri interdependente materie-energie, confirmă existența unui nivel subcuantic, la nivelul căruia este înmagazinată informația primară dată de o energie primară care se răsfrânge în universul cuantic, în fiecare particulă regăsindu-se amintiri ale informației primare (inteligența materiei)⁸⁷.

Astfel, observă profesorul Cristinel Ioja,

”fizica contemporană, a descoperit că dincolo de materie și energie există un câmp informațional, un *logos* intern care orientează ordinea naturală spre ordinea supranaturală. Așadar, știința, care a trecut progresiv de la materialitatea universului văzut la energie și de la energie la informație, a ajuns să sesizeze existența unui *cod secret al universului*, a unei raționalități⁸⁸ care se află la temelia întregului cosmos și pe care teologia răsăriteană a pus-o în evidență cu multe secole înainte de orice investigare științifică modernă. În abordarea cosmosului de către fizica contemporană nu se face altceva decât să se repete, desigur cu alți termeni, constatarea Părinților Bisericii referitoare la raționalitatea internă a creației”.

⁸⁶ Cristinel IOJA, ”Dimensiunea profetică a teologiei în raport cu știința contemporană”, în *Teologia*, nr. 3-4, Anul IV, Arad, 2001, p. 63.

⁸⁷ Dr. Adrian LEMENI, ”Teologie și știință. Perspective oferite de Pr. Acad. Dumitru Popescu”, în *Omagiu Părintelui academician Dumitru Popescu*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 130.

⁸⁸ Cristinel IOJA, ”Dimensiunea profetică a teologiei în raport cu știința contemporană”, p. 67.

Referitor la acest aspect deosebit de important, preotul profesor Dumitru Popescu face referire adeseori, de fiecare dată tratându-l nu separat, ci împreună cu corespondentul său teologic – ordinea interioară a universului și raționalitatea creației. Într-unul dintre studiile sale, părintele profesor scrie:

„Astfel, știința care a trecut progresiv de la materialitatea universului văzut la energie și de la energie la informatică, a ajuns să sesizeze acest cod secret, această ordine rațională sau această raționalitate care se află la temelia întregului cosmos și pe care teologia răsăriteană a pus-o în evidență cu nemăsurate secole înainte de orice întreprindere științifică modernă. Teologia răsăriteană a susținut cu tărie că nimic în creație nu este rezultatul hazardului și necesității, ci rezultatul lucrării și intervenției creatoare a lui Dumnezeu în cosmos, din lăuntrul universului, nu din exteriorul lui, adică prin raționalitatea internă a creației. Providența divină vrea să spună că ordinea universului își are originea în ordinea divină, că nu poate fi rezultatul unor forțe arbitrare și întâmplătoare. Și iată că știința astăzi, după ce a reușit să pătrundă mai adânc taina universului, începe să părăsească teoria hazardului și a necesității pentru a începe să bată la porțile Rațiunii transcendente”⁸⁹.

Despre această ordine și raționalitate a creației vorbește pe larg Grigorie Palama în teologia sa, printre altele, pornind de la cuvintele Scripturii ”La început Dumnezeu a făcut cerul și pământul” (Facerea 1, 4), afirmă:

„Astfel a făcut Dumnezeu la început cerul și pământul ca pe o substanță care cuprindea totul și purta în potență toate, dezaproband de departe, precum se cuvine, pe cei ce socotesc în chip greșit că materia a preexistat de la sine. ...Cel ce a adus toate la existență din cele ce nu sunt, a împărțit fiecareia rânduiala proprie și cuvenită însușirilor sale, ...așezând și îmbinând în chipul cel mai armonios și mai potrivit un

⁸⁹ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și Cultură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, pp. 107-108.

lucru cu altul și pe fiecare cu toate și pe toate cu fiecare. Dând Marele Meșter o astfel de rânduială fiecăruia din marjinile întregului, a fixat în nemișcare și a pus totodată în mișcare tot acest întreg, făcându-l o lume bine întocmită”⁹⁰.

Microfizica actuală, confirmă cosmologia teonomă afirmată de teologia răsăriteană. Această cosmologie teonomă, fundamentată biblic și patristic, trece dincolo de influențele deismului și ale panteismului, promovând o dinamică a creației care nu este văzută izolată de Creatorul ei, ci în strânsă legătură cu El, prin intermediul energiilor necreate și ale Logosului etern.

În același timp, cosmologia teonomă trece dincolo de tensiunea dintre creaționism și evoluționism, tensiune care a transformat în antagonism relația dintre teologia scolastică și știința modernă. Referitor la acest aspect, preotul profesor Dumitru Popescu aduce câteva precizări pertinente:

„Această cosmologie teonomă se distanțează atât de creaționism, cât și de evoluționism. Nu poate accepta nici creaționismul, care consideră că lumea a fost perfectă din momentul creării ei, intrând în conflict cu evoluționismul, și nici evoluționismul nu-l acceptă, fiindcă acesta consideră că lumea se dezvoltă prin ea însăși, fără legătură cu Dumnezeu. Cosmologia teonomă depășește aceste două tendințe prin conceptul de creație continuă, care își are obârșia în creația de la început, prin care Dumnezeu a scos lumea din neant, și se încununează cu creația finală, când totul se transformă în Hristos, ca Logos Creator și Logos Mântuitor, într-un cer nou și pământ nou. Această creație continuă este posibilă doar în măsura în care Creatorul păstrează o legătură internă cu universul, prin energiile Sale necreate, și aduce lucrurile la existență, prin rațiunile lor interne, la timpul potrivit, după înțelepciunea Sa”⁹¹.

⁹⁰ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Tomul Aghioritic*, în *Filocalia*, Vol. VII, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977, p. 435-436.

⁹¹ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Ortodoxie și Contemporaneitate*, Editura Diogene, București, 1996, p. 186.

Cosmologia teonomă rezolvă și problema opoziției dintre om și natură. Cosmologia autonomă, rezultată ca urmare a influențelor deiste, erijează omul într-un stăpân al universului, oferindu-i dreptul de a exploata fără milă natura. Cosmologia panteistă, considerând cosmosul ca având substanță divină, interzice orice intervenție umană. În schimb, în cosmologia teonomă, cosmosul posedă raționalitate internă, așa că omul nu mai vede în natură un dușman, ci vede frumusețea operei lui Dumnezeu și intenția acestuia de a desăvârși întreaga creație prin intermediul mântuirii cosmice. Sau, după cum afirma profesorul Cristinel Ioja, "Prin îndumnezeirea lui, omul transfigurează creația, o personalizează, anticipând dimensiunile stării eshatologice, a cerului nou și a pământului nou"⁹². Acest lucru este realizabil datorită faptului că între Rațiune Supremă a Logosului Creator și Mântuitor, între rațiunile divine din creație și rațiunea umană ca ipostază a Rațiunii Logosului, există o legătură indisolubilă.

Despre diferențele esențiale dintre cosmologia autonomă și cea teonomă, explică preotul profesor Dumitru Popescu, făcând apel la finalitatea lor, dar și la efectul pe care-l au asupra vieții omului. În volumul *Ortodoxie și contemporaneitate*, scrie:

„Două cosmologii, două destine, una autonomă, care duce la secularizare, și alta teonomă, care se încununează cu transfigurarea. Atâta vreme cât omul va rămâne sclavul primei dintre ele, al unei cosmologii autonome care face abstracție de Dumnezeu, va trăi permanent sfâșierea launtrică dintre tendința lui exterioară de a domina lumea, prin știință și tehnologie, și tendința interioară de a deveni sclavul lumii și al legilor ei naturale, prin lipirea lui de cele senzuale și materiale. Aceasta explică de fapt și enormul decalaj dintre progresul tehnologic al vremii noastre și regresul spiritual și moral al omului contemporan, adevărându-se astfel cuvintele Mântuitorului, că omul nu are nimic de câștigat dacă dobândește lumea, dar își pierde sufletul”⁹³.

⁹² Pr. Prof. Dr. Cristinel IOJA, "Aspecte fundamentale ale misticii în Teologia Ortodoxă", în *Teologia*, nr. 2, Anul IX, Arad, 2000, p. 89.

⁹³ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Ortodoxie și Contemporaneitate*, p. 194-195.

Cu toate că această raționalitate a universului poate fi interpretată în mod diferit de către oamenii de știință – în sens deist sau panteist – în funcție de modul în care este conceput "logosul", ca o idee sau ca o persoană, această ordine rațională a creației, susține preotul profesor Dumitru Popescu, are meritul de a deschide dialogul dintre teologie și știință⁹⁴.

Referitor la acest posibil dialog dintre teologie și știință, se poate observa un anume interes, exista anumite deschideri reciproce, atât din partea teologilor, cât și din partea unor savanți redutabili, care, plecând de la diferite cercetări oneste în diverse domenii de vârf ale științei, recunosc și își asuma limitele proprii, specifice demersului de cercetare științifică, ceea ce-i face să fie deschiși dialogului cu alte forme de cunoaștere.

Trăim astăzi, totuși, într-o societate dominată de ceea ce înseamnă puterea științei. Știința avansează tot mai mult. Dacă inițial a existat o opoziție reală a științei față de religie, care a durat din secolul al XVIII-lea până la începutul secolului trecut, în momentul în care s-a pătruns în lumea subatomică, oamenii de știință au început să își schimbe opinia, afirmând că este loc și pentru Dumnezeu. Uneori, prin exagerare, se pornește de la premisa că unica formă de cunoaștere legitimă și autentică este cea dată de cunoașterea științifică. Cu toate acestea, exista oameni de știință onești, care depășesc această poziție de autosuficiență și își dau seama de limitele interne ale cercetării științifice, manifestându-și deschiderea către alte forme de cunoaștere, inclusiv cunoașterea religioasă. De asemenea, de partea cealaltă, în mediul teologic, există o preocupare de a stabili anumite punți de legătură către cunoașterea științifică și, mai ales, de a valorifica semnificațiile unor descoperiri din știință, care pot fi exploatate din perspectiva potențialului foarte cuprinzător al Revelației divine.

În fața acestei realități caracterizată de un real optimism, preotul profesor Dumitru Popescu face o precizare importantă:

„Și iată că știința astăzi, după ce a reușit să pătrundă mai adânc în Taina universului, începe să părăsească teoria hazardului și a necesității pentru a începe să bată la porțile Rațiunii transcendente”⁹⁵.

⁹⁴ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană*, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2009, p. 85.

⁹⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și Cultură*, Editura Institutului Biblic și de

În felul acesta, știința începe nu doar să recunoască ci chiar să demonstreze că, la originea creației nu există evenimente întâmplătoare, hazardul, ci o condiție cu mult superioară tuturor celor pe care noi putem să le imaginăm – ordinea superioară care reglează constantele fizice, condițiile inițiale, comportamentul atomilor și viața stelelor. Puternică, liberă, existentă în infinit, tainică, implicită, invizibilă, sensibilă, ea, ordinea, se află acolo, eternă și necesară în spatele fenomenelor, foarte sus deasupra universului, dar prezentă în fiecare particulă⁹⁶. Toate aceste afirmații nu fac decât să confirme ceea ce Teologia răsăriteană a susținut încă de la început, promovând o dinamică a creației care nu este văzută izolată de Creatorul ei, ci în strânsă legătură cu El, prin intermediul energiilor necreate și ale Logosului etern.

Optimismul și bucuria din spatele cuvintelor preotului profesor Dumitru Popescu, atunci când vorbește despre deschidere reciprocă, dialog constructiv, perspectivă transcendentă sau apropiere de Dumnezeu prin intermediul raportului dintre teologie și știință, sunt umbrite parcă de un sentiment de tristețe, atunci când observă că ”nu avem prea mulți teologi, care să se ocupe serios de știință. Se organizează simpozioane și se militează pentru dialogul teologie-știință, însă apetitul general este foarte scăzut. Mulți se refugiază într-o spiritualitate de tip gnostic”. De cealaltă parte, continuă părintele profesor,

„adevărul este că nu prea avem nici oameni de știință interesați de un dialog cu teologia. Există intelectuali români, care rămân deschiși față de Ortodoxie, dar există și intelectuali, care se complac în atitudini defăimătoare față de credința ortodoxă, spre paguba lor. Nu avem fizicieni care să înțeleagă lumea așa cum au înțeles-o Werner Heisenberg, Max Planck, Albert Einstein sau Paul Davies. Acesta din urmă a fost atât de optimist cu privire la capacitatea cunoașterii științifice, încât considera că știința Îl poate descoperi pe Dumnezeu cu mai multă certitudine, decât o poate face teologia”⁹⁷.

Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 109.

⁹⁶ Jean GUITTON, *Dumnezeu și Știința*, Editura Harisma, București, 1992, p. 57.

⁹⁷ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană*, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2009, p. 80.

Deși preotul profesor Dumitru Popescu, în cadrul dialogului purtat pe această temă cu profesorul Cristinel Ioja, pledează în favoarea ideii că "generațiilor viitoare le revine sarcina de a evidenția tot mai mult locul lui Dumnezeu atât în spațiul științelor, cât și în spațiul culturii în general", ambii teologi amintiți sunt nevoiți să amintească faptul că astăzi, există prea puțini teologi care să fie și adevărați oameni de cultură, capabili să inițieze un dialog constructiv cu intelectualii vremii. Există nu doar oameni de cultură, ci și teologi plafonați, care nu pot depăși orizontul teologic scolastic în care s-au format. Această plafonare este dublată de un slab fundament teologic din viața unora, care încă mai confundă creaționismul cu concepția răsăriteană despre creație⁹⁸.

Concluzii

Concluzia finală pe care o putem desprinde în urma acestei analize succinte a operei preotului profesor Dumitru Popescu în ceea ce privește relația dintre teologie și cultură, respectiv dintre teologie și știință, este aceasta: Ceea ce trebuie să primeze în cadrul acestui raport este dialogul. Nu antiteză, nu ignorare, nu separare, ci un dialog real, sincer, constructiv, benefic pentru ambele părți. Acest dialog nu trebuie să conducă la dizolvarea identităților, ci la asumarea propriei identități. Prin depășirea autosuficienței și a triumfalismului, trebuie recunoscute limitele, dar și afirmate valorile, de aceea, raportarea teologiei la știință trebuie făcută în mod selectiv, așa cum au făcut-o Părinții la vremea lor. Fără teologie, știința nu se poate ridica la existența unui Dumnezeu personal. Pe de altă parte, teologia are nevoie de cultură pentru a cunoaște și răspunde problemelor care frământă omenirea într-o epocă determinată⁹⁹.

Fundamentul acestui dialog nu trebuie să fie afirmația sau descoperirea științifică, ci Adevărul Revelației divine, puternic fundamentat biblic și patristic. Punctul de întâlnire din cadrul acestui dialog este ordinea și raționalitatea Creației, afirmate de Teologie și confirmate de descoperirile științifice recente. De asemenea, acest dialog trebuie să aibă în vedere atât aspectul supranatural care

⁹⁸ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru POPESCU, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană*, p. 64-82.

⁹⁹ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, "Teologie, cultură, știință – o întâlnire necesară", în *Știință și teologie – preliminarii pentru dialog*, Editura Eonul Dogmatic, București, 2001, p. 9.

”este dat de energiile necreate, ca purtătoare ale ideilor sau rațiunilor divine, cu focarul lor în Logosul Creator, care constituie obiectul credinței, cât și aspectul natural, care este dat de energiile create și în raționalitatea interioară a materiei, cu legile naturale, care alcătuiesc obiectul de cercetare al științei”¹⁰⁰.

Rezultatele acestui dialog dintre teologie și știință, nu trebuie să aibă în vedere în primul rând, evidențierea progresului științific și ideologic, ci promovarea adevărului rostit odinioară de Sfântul Atanasie cel Mare, adevăr care transcende istoria, păstrându-și relevanța:

„Rânduiala lumii este o armonie universală în care nu se răzvrătesc cele de sus față de cele de jos și nici cele de jos față de cele de sus, ci din toate se înfăptuiește o unică armonie, pentru că Unul este Cărmuitorul și Împăratul întregii creații, susținând și mișcând toate cu lumina Sa”¹⁰¹.

În centrul acestei creații este Hristos, Logosul Creator și Răscumprător. Prin El, înțelegem că lumea aceasta nu a fost creată ca să fie secularizată,

”ci ca să fie transfigurată și îndumnezeită pentru a deveni cer nou și pământ nou în Împărăția lui Dumnezeu, la sfârșitul veacurilor”¹⁰².

¹⁰⁰ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Omul fără rădăcini*, p. 73.

¹⁰¹ SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Cuvânt împotriva elinilor*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 15, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 154.

¹⁰² Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Misiunea Bisericii într-o lume secularizată*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004, p. 9.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 179 - 191

Protestantismul și neoprotestantismul în istoria creștinismului. Misiune-Convertiri-Reveniri

Ierom. Drd. Nicolae DANCO

sa_cunoastem_adevarul@yahoo.com

Abstract:

Protestantism and neo-Protestantism arose in the history of Christianity due to the revolt against some church rules and teachings, which were often against Christian principles. Promoters of Protestantism, former members of the Catholic Church and even its clergy, were very indignant when they saw that the superior hierarchy invented certain rules and teachings only to have a luxurious living and to support the pharaonic constructions at the Vatican (St. Peter's Cathedral). Their resistance is understandable, however their great mistake was that they parted from the Church and established new cults, breaking thus with the gracious apostolic succession and, implicitly, with the Body of Christ. The negative effect of schism and heresy is that it cannot preserve its unity, as there always will be groups that will endlessly break apart from each other. We can see this clearly nowadays, as many Protestant and neo-Protestant groups in the world and in our country, are constantly dividing themselves. If Protestantism opposed certain exaggerated Catholic ordinances, the emergence of neo-Protestantism can be attributed to the pride and leadership desire of certain religious leaders who organize their own cults as they please.

Keywords:

Catholicism, reformer, Protestantism, neo-Protestantism, conversion.

Apariția protestantismului și a neoprotestantismului

Majoritatea cultelor neoprotestante atunci când trebuie să vorbească de istoria propriului cult, își descoperă originea în Reforma protestantă din Europa Apuseană, petrecută la mijlocul secolului al XVI-lea. Principalii inițiatori ai acestor reforme au fost Martin Luther, Ulrich Zwingli și Jean Calvin, cu o destul de bună pregătire teologică, primii doi fiind și clerici catolici. Desigur că reforma lor a fost preluată automat în ierarhia Bisericii Apusene ca o abatere gravă de la învățătura catolică fiind considerați și condamnați caeretici. Dacă am privi obiectiv revolta acestor reformatori ar trebui să le dăm dreptate, pentru că viața morală a multor oameni, în special a multor clerici apuseni, a decăzut foarte mult în aceasta perioadă și cu toate că ei propovăduiau învățătura lui Hristos, viața lor nu era întocmai după ceea ce predicau. Reformatorii nu au luptat și nu s-au împotrivit neapărat doctrinei Bisericii Catolice care a fost propovăduită dintotdeauna, ci inovațiilor introduse de anumiți episcopi și promovate cu mult zel de către clericii acestora. Unul din principalele motive a fost învățătura care propunea oamenilor *indulgențe* potrivit căreia cu cât dădeai mai mulți bani bisericii cu atât se iertau mai multe păcate. Iar cea mai mare indignare a lui Luther a fost atunci când într-o predică rostită de către vestitul călugăr orator dominican, Tetzel (+1519), l-a auzit spunând că: „*îndată ce aurul (banul) sună în cutie, sufletul zboară spre cer*”¹. Această învățătură, călugărul dominican o propovăduia cu binecuvântarea arhiepiscopului Albert de Brandenburg Mainz. L-a rândul lor și aceștia pot fi înțeleși, pentru că au ajuns la astfel de aberații datorită faptului că trebuiau să trimită foarte mulți bani către scaunul papal, care în acel timp se străduia să termine catedrala Sfântului Petru din Vatican.

Iată că aceste abateri grave ale clerului de la învățătura morală a evangheliei, precum și exagerarea în cazul câtorva învățături, i-au determinat pe reformatori să dorească a nu mai face parte dintr-o astfel de biserică. Un alt factor care a provocat apariția cultelor protestante a fost implicarea Bisericii în viața politică dar și folosirea numelui lui Dumnezeu pentru a argumenta anumite atitudini și reacții negative ale Bisericii apusene

¹ Ioan RĂMUREANU, *Istoria Bisericească Universală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004, p. 428.

(Inchiziția, cruciadele etc.)². Primul lor gând a fost de a reveni la învățătura creștină a Bisericii Primare, argumentând că de-a lungul secolelor această învățătură a fost deformată de către catolicism. Marea lor greșală a fost faptul că s-au depărtat de Biserică, s-au rupt de succesiunea apostolică și au început cu de la sine putere „*să refacă biserica lui Hristos*”. La rândul lor au început să introducă în practica și învățătura lor inovații străine de practica Bisericii Primare. Mai întâi introduc anumite concepte străine de duhul evanghelic, bazându-se pe interpretarea greșită a anumitor texte biblice precum „*sola gratia*”, „*sola fide*”, „*sola scriptura*”. Ajung să renunțe la multe învățături pe care nu le mai pot avea datorită faptului că nu mai au succesiune apostolică. Renunță la preoția sacramentală susținând pe baza textului de la I Petru 2, 9 preoția universală, fiind conștienți bineînțeles că nemaiaivând continuitate apostolică nu mai pot avea nici preoție harică. Renunțând la ierarhia harică automat admit concepția Bisericii invizibile, afirmând că Biserica nu poate fi depozitarul adevărului și nici Sinoadele Ecumenice nu pot fi infailibile, contrar învățăturii biblice dar și a Bisericii Primare³. Pe lângă aceste inovații ei resping majoritatea învățăturilor catolice dar și ortodoxe, unele în totalitate (Preacinstirea Maicii Domnului, cinstirea Sfinților și a Sfinței

² Eusebiu TIHAN, *Secte și grupări pseudoștiințifice. Aspecte psihosociale*, Editura Focus, București 2002, p. 24.

³ Privind infailibilitatea Sinoadelor Ecumenice este foarte important să cercetăm pasajele biblice care vorbesc despre Sinodul de la Ierusalim, care a fost un mini-sinod ecumenic la care a luat parte întreaga Biserică „*atunci apostolii și preoții, cu toată Biserica au hotărât.....*” (Faptele Apostolilor 15, 22). Decizia unui sinod nu este luată doar de către ierarhii prezenți ci și de Duhul Sfânt „*păruți-s-a Duhului Sfânt și nouă...*” (Faptele Apostolilor 15, 28) care este în acord cu promisiunea făcută de Mântuitorul Iisus Hristos apostolilor lui: „*dar Mângâietorul, Duhul Sfânt, pe care-L va trimite Tatăl în numele Meu, Acela vă va aduce aminte despre toate cele ce v-am spus eu*” (Ioan 14, 26). Ierarhia, potrivit învățăturii părinților post-apostolici, confirmă prezența văzută a Bisericii lui Hristos. În acest sens Sfântul Ignatie Teoforul spune: „*toți să respecte pe diaconi ca pe Iisus Hristos; să respecte și pe episcop care este chipul Tatălui, iar pe preoți ca pe sobor al lui Dumnezeu. Fără de aceștia nu se poate vorbi de Biserică*” (SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL, Epistola către Tralieni, III, 1); „*Nimeni să nu facă fără episcop ceva din cele ce aparțin Bisericii. Acea Euharistie să fie socotită bună, care este făcută de episcop sau de cel căruia episcopul i-a îngăduit*” (SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL, Epistola către Smirneni VIII, 1).

Cruci, venerarea icoanelor, sărbătorile etc.) iar altele au primit o nouă explicație doctrinară (Botezul și Euharistia au devenit simboluri, etc.).

Reformatorul principal Martin Luther, nu a avut ca scop prin reacțiile sale anti-clericaliste să organizeze o „nouă biserică” ci el plănuise doar reformarea Bisericii în care s-a născut⁴. Dar iată că de la această idee au pornit majoritatea micilor reformatori care au avut același gând și anume de a restabili adevărul evanghelic în cultul din care făceau parte, însă au ajuns să formeze un nou cult și astfel s-a ajuns astăzi la aceasta invazie de culte protestante și neoprotestante. Interesant de observat este faptul că majoritatea cultelor neoprotestante înființate nu au reușit să-și mențină unitatea, ci tot timpul grupările s-au divizat.

Oamenii ajung să adere la astfel de grupuri religioase străine de duhul Bisericii lui Hristos, pentru că de foarte multe ori lipsește exemplul moral și râvnitor spre cele duhovnicești în comunitățile din care fac parte. Aceasta îl conduce pe om la incertitudine, la întrebări și la o continuă căutare a răspunsurilor, căci omul a căutat dintotdeauna un răspuns la cele ce privesc divinitatea⁵. Astfel dacă nu ajunge să caute acolo unde trebuie Adevărul, foarte ușor va ajunge să adere la un cult neoprotestant, deoarece membrii acestora sunt dispuși să propovăduiască concepțiile lor oricui și oricând. Tocmai de aceea mișcările neoprotestante au avut o evoluție simțitoare în ultimul secol.

Neoprotestantismul a început să-și facă apariția în țara noastră începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, printre primii fiind *baptiștii*. Aceștia așa cum îi cunoaștem astăzi își au originea din grupul imigranților englezi separatiști conduși de John Smith, în timpul căruia se și organizează prima adunare baptistă la Amsterdam (Olanda) în anul 1606. Nu peste mult timp, baptiștii se vor diviza în *baptiști generali* (urmașii lui John Smith) și baptiști particulari (conduși de pastorul Henry Iacob). Primii considerau că Hristos a murit pentru mântuirea tuturor oamenilor, iar a doua grupare datorită influenței doctrinei calvine, considera că Hristos a murit doar pentru cei predestinați spre mântuire.

În țara noastră mișcarea baptistă pătrunde pentru prima dată în anul 1856, datorită unei familii imigrante germane baptiste care se stabilește în București. După această dată sunt organizate mai multe adunări bap-

⁴ Vasile MUNTEAN, *Istoria Creștină Generală*, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008, p. 123.

⁵ Nicolae ACHIMESCU, *Noile mișcări religioase*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2002, p. 5.

tiste, însă de limba maghiară. În anul 1886 este organizată prima adunare baptistă de limbă română în localitatea Chesa din județul Bihor. În anul 1920 în urma unui congres, bapțiștii din Țara Românească și cei din Transilvania hotărăsc să se unească. Numărul bapțiștilor după Marea Unire crește simțitor⁶, ajungând ca la recensământul din anul 2002 să fie în jur de 130.000 de membrii. Pentru prima dată această comunitate este recunoscută de către statul român în anul 1927, apoi prin anul 1942-1943 au fost desființate majoritatea cultelor religioase printre care și bapțiștii. În perioada comunistă viața lor a fost destul de grea, ca a tuturor celorlalte cultelor neoprotestante, putând să se dezvolte mult mai bine doar după anul 1989. Cultul funcționează după un propriu Statut adoptat la Congresul din anul 2007. În zilele noastre Cultul Baptist este organizat în 14 comunități teritoriale având peste 1 800 de clădiri care deservește serviciile religioase, cu peste 800 de pastori. Pregătirea pastorilor se face în șase seminarii liceale și două facultăți de teologie pastorală, la Oradea și București. În ceea ce privește doctrina, aceștia se ghidează după principiul „*sola scriptura*” și acceptă doar acele învățături pe care ei le consideră că au temei scripturistic⁷. Nu sunt împotriva tradiției Bisericii Primare, nici împotriva Sinoadelor, însă nici nu consideră învățătura și deciziile acestora ca normative pentru viața creștinului. Acceptă doar acele învățături pe care ei le identifică ca având și temei scripturistic⁸.

O altă denominațiune neoprotestantă din țara noastră care s-a extins destul de mult în ultimele decenii este cea a *pentecostalilor*. Aceștia pun accentul foarte mult pe „*botezul cu Duh sfânt*”, susținând că după acest botez ei primesc „*darul vorbirii în limbi*”, precum au primit apostolii și

⁶ 1922- 22 228 de membrii; recensământ 1930 – 60 562 de membrii; 1942 – 93 842; 1989 - 90 000 de membrii.

⁷ Autoritatea supremă în viața creștinilor bapțiști este Biblia. La adunările duminicale se pune accent doar pe predicarea cuvântului lui Hristos, aceasta este însoțită de rugăciune, studiu biblic și închinare prin cântare. Ei practică doar două ritualuri (taine) după porunca Mântuitorului: Botezul și Cina Domnului, care sunt doar simboluri. Refuză botezul copiilor, susținând că doar cel ce poate să-și mărturisească credința îl poate primi. Nu au preoție sacramentală și implicit nici ierarhie, susținând „*preoția universală*”, potrivit căreia toți membrii au chemare de la Dumnezeu pentru a-I sluji. Deasemenea nu recunosc puterea de mijlocire a Maicii Domnului și a sfinților.

⁸ Informații preluate de pe pagina oficială a *Cultului Baptist* din România: <http://uneabaptista.ro/despre-noi/istoric/> (accesat 02.04.2019)

creștinii în perioada primară a creștinismului. Acest lucru l-a afirmat pentru prima dată însuși întemeietorul acestei denominațiuni, pastoral baptist Carol Parham, din Kansas, care în anul 1901 spune că Duhul Sfânt s-a pogorât peste ei și astfel au început să vorbească în limbi. Aceasta nouă învățătură este primită de americanii din California câștigând numeroși aderenți, iar în anul 1906 ea trece și în Europa, pentru prima dată în Norvegia și apoi în Germania, unde pastorul luteran I. Paul se convertește și devine conducătorul denominațiunii⁹.

În România învăătura penticostală pătrunde pentru prima dată în anul 1922 prin intermediul corespondenței dintre familia țăranului Gheorghe Bradin și Pavel Budeanu care îi trimite din S.U.A. o broșură intitulată „*Adevărul biblic*”, care prezenta învăătura penticostală. Acesta întemeiază prima adunare penticostală din România în satul Păuliș, din județul Arad, pe 10 septembrie 1922. În anul 1925 această sectă este interzisă prin decizia Ministerului Cultelor. Cultul Penticostal din România îi consideră vinovați de acest lucru, dar și pentru „*persecuțiile*” îndreptate împotriva adepților penticostali în perioada imediat următoare, pe clericii ortodocși din acea regiune și în special pe preotul ortodox Cornel Popescu din Păuliș și pe Episcopul ortodox al Aradului, Grigorie Comșa, condamnându-l ca fiind „*cel mai mare dușman al lor*” în perioada 1925-1937¹⁰. Recunoașterea oficială a Cultului Penticostal are loc pe 14 noiembrie 1950, cu numele de „*Biserica lui Dumnezeu Apostolică*” prin decretul nr. 1203, semnat de președintele parlamentului, Petru Groza. Cultul s-a organizat destul de bine fiind condus de către un președinte, iar deciziile privind organizarea internă se luau și se iau în cadrul Congreselor organizate periodic¹¹.

Din punct de vedere doctrinar, cultul și învăătura penticostalilor nu se deosebește foarte mult de cel al celorlalte culte neoprotestante, singura diferență fiind „*botezul cu Duh Sfânt*” și „*vorbirea în limbi*”¹².

⁹ Petru DAVID, *Călăuza creștină. Sectologie*, Editura Episcopiei Argeșului, Curtea de Argeș, 1994, p. 157.

¹⁰ <http://www.cultulpenticostal.ro/wp-content/uploads/Istoric.pdf> (accesat 04.04.2019)

¹¹ Numeric, creștinii penticostali au cunoscut o evoluție strălucitoare. Dacă în 1922 când s-a înființat prima adunare număra câteva zeci de adepți, în anul 1982, după estimările Cultului, existau 785 de biserici, 142 de pastori și aproximativ 150 000 de adepți, inclusiv copii. Iar în 1995 se presupunea că au ajuns la un număr de 400 000 de adepți.

¹² În cadrul cultului sunt oficiate doar două taine, Botezul (printr-o singură afundare) și

Comunitățile lor sunt organizate ierarhic în comunități locale, filiale și regionale iar pregătirea personalului slujitor se realizează în cele câteva seminarii și institute teologice penticostale din țară.

Pe lângă cele două mari culte neoprotestante din țară se numără și altele, însă acestea fiind și la nivel organizatoric și în ceea ce privește numărul de adepți, mult mai redus. Printre aceștia îi amintim pe Adventiștii de Ziua a VII¹³, Creștinii după Evanghelie¹⁴, Martori a lui Iehova etc.

Misiune – Convertiri - Reveniri

Trebuie să recunoaștem că prozelitismul neoprotestant a avut și are un impact destul de mare asupra creștinilor ortodocși (în mare parte nepracticanți), iar aceasta se întâmplă pentru simplul fapt că o parte dintre aceștia nu citesc Scriptura și nu sunt foarte interesați de învățătura Bisericii. Foarte mulți sunt ortodocși pentru că s-au născut în familii ortodoxe și au fost botezați, însă de-a lungul vieții nu au reușit să cunoască bogăția și frumusețea ortodoxiei. Astfel dacă la un moment de cotitură al vieții, intră în contact cu un membru al unei comunități neoprotest-

Cina Domnului care trebuie să fie făcută cu pâine nedospită și vin nefermentat, ambele fiind doar simboluri. Cu toate că promovează „preoția universală”, cei care pot oficia cultul liturgic sunt doar pastorii ordinați prin punerea mâinilor mai marilor lor. Au de asemenea în ritualul cultului lor spălarea picioarelor și deși nu acceptă botezul copiilor se recomandă aducerea acestora pentru a fi binecuvântați împreună cu părinții de către pastor. Informații preluate de pe <http://www.cultulpenticostal.ro/wp-content/uploads/Marturisirea-de-credinta.pdf> (accesat 04.04.2019)

¹³ O învățătură fundamentală care îi deosebește pe adventiști de celelalte denominațiuni creștine este sărbătorirea sâmbetei ca zi de odihnă și nu duminica.

¹⁴ Evangheliștii – Creștinii după Evanghelie, își au originea în Elveția începând cu secolul XIX. Neavând practic un întemeietor, învățătura lor este un amestec între învățătura lui Zwingli și învățătura baptistă. Pătrunde în România în anii 1901-1902 prin Francois Bernay care își predică învățăturile printre sașii din zona Brașovului. La această ramură de neoprotestanși s-a alipit în timp și ramura „Creștinilor după Scriptură”, avându-l ca întemeietor pe fostul preot ortodox Teodor Popescu de la biserica „Cuibul cu Barză” din București, fiind atras în aceste învățături greșite de Dumitru Cornilescu (cântăreț la biserica menționată) și Raluca Calimachi. În jurul anului 1937 ei se unesc cu „Creștinii după Evanghelie”, singura diferență între ei fiind practica botezului copiilor, acceptată de „Creștinii după Scriptură”.

tante, datorită disponibilității și căldurii cu care este primit în comunitatea lor și faptul că în aceste culte se pune foarte mult accentul pe partea sentimentală, și nu pe Adevăr, foarte ușor poate aluneca un astfel de om spre erezie¹⁵. Tocmai de aceea este important ca atunci când cineva dorește să-L cunoască pe Hristos întru Biserica Lui, însă nu știe care este, datorită invaziei de culte creștine care își arogă dreptul de „Biserica adevărată a lui Hristos”, este necesar să studiem puțin istoria și doctrina cultului în care intrăm. Cred că varianta istorică este cea mai simplă. Dacă vom coborâ în istoria creștinismului, vom putea constata cum dispar multe din adunările protestante și neoprotestante, încât dacă ajungem la începutul secolului al XVI –lea vor dispărea cu toții din istorie.

Adunările creștine nou apărute au un oarecare success pentru că ele în mare parte încearcă să-și adapteze practica și doctrina la nevoile sociale ale omului¹⁶, astfel împlinindu-se cuvintele Sfântului Apostol Pavel care îl atenționează pe Timotei „*va veni o vreme când nu vor mai suferi învățătura sănătoasă, ci – dornici să-și desfruteze auzul – își vor grămădi învățători după poftele lor*” (II Timotei 4, 3). Aceste culte pur și simplu au în doctrină un amestec de învățături din majoritatea cultelor, încercând să facă pe plac tuturor celor care vor adera la ei¹⁷. Ei încearcă să-l facă pe Hristos după plăcerea oamenilor și nu pe oameni după învățătura lui Hristos. Aceste „deraijate doctrinare” demonstrează că fondatori nu au dorit și nu doresc să cunoască Adevărul, să studieze învățătura și practica Bisericii Primare, ci ei pur și simplu doresc să-l prezinte pe Hristos și învățătura Sa, potrivit principiilor lor doctrinare, generate de cultura lor teologică și de raportarea personală la Dumnezeu. Tocmai această instabilitate a făcut ca mulți dintre protestanții și neoprotestanții sinceri

¹⁵ Radu HAGIU, *Costel Pislac. Mărturia unui fost predicator neoprotestant*, articolul se găsește în Revista Familia Ortodoxă, mai, 2014.

¹⁶ Eusebiu TIHAN, *Secte și grupări pseudoștiințifice*, p.25.

¹⁷ O astfel de adunare este și „Biserica punctul zero” din Brașov, întemeiată de un anume pastor Fănel Șerban, care după spusele lui, primește înștiințare de la Dumnezeu în anul 2010 să întemeieze această biserică. Doctrina este un amestec între învățătura ortodoxă și a cultele neoprotestante. De exemplu, spune că Botezul și Euharistia nu sunt simboluri, dar în același timp nu au nici puterea de a oferi iertarea păcatelor etc. Detalii despre această adunare se pot obține de pe <http://punctulzero.com/ce-credem-noi/> (accesat 24.04.2019)

în căutarea lor a lui Dumnezeu, au ajuns să cunoască ortodoxia și să afirme că este singura Biserică a lui Hristos¹⁸.

În lumea creștină sunt foarte multe cazuri de oameni care se convertesc sau revin de la cultele protestante și neoprotestante la Biserica Ortodoxă, majoritatea mărturisind că principala cauză care i-a determinat să primească ortodoxia, ca Adevărata Biserică a lui Hristos, este faptul că au regăsit în aceasta, mărturisirea de credință și cultul liturgic al Bisericii Primare. În acest sens este foarte grăitoare mărturisirea părintelui Peter E. Gillquist care în cartea lui „*Cum am devenit ortodox*” relatează pibegia celor 2000 de protestanți evanghelici, care doar atunci când au început să certeze sincer și obiectiv viața Bisericii Primare¹⁹ și-au dat seama că sunt în derivă, și că Biserica lui Hristos nu s-a dizolvat dispărând cândva în istorie, ci ea este prezentă undeva în lume după încredințarea dată de Hristos (Matei 16, 18). Este foarte important de reținut că aceștia și-au dat seama că nu sunt Biserica lui Hristos (pentru că nimeni nu i-a investit cu această putere), însă datorită căutării sincere a lui Dumnezeu, au dorit să fie în Biserica Lui și astfel au alcătuit din membrii de conducere ai cultului mai multe grupe de cercetare, care trebuiau să redescopere cultul, doctrina și viața primilor creștini, ca astfel să descopere care este Biserica lui Hristos. După ce au prezentat concluziile cercetărilor, s-au convins că acestea se regăsesc cel mai fidel în Biserica Ortodoxă și astfel au hotărât ca întreaga lor comunitate să se convertească la ortodoxie, fiind primiți de către Biserica Antiohiei în anul 1978²⁰. Acest model de recunoaștere al Bisericii lui Hristos a fost urmat de mulți alți creștini protestanți și neoprotestanți, fiind metoda cea mai eficientă care i-a determinat să recunoască faptul că acele culte din care faceau parte nu au cum să fie adevărata Biserică pentru că au apărut târziu în istorie²¹. Pe lângă toate aceste dovezi istorice și doctrinare, ceea ce îi cucerește de aceasta dată pe eterodocși, este frumusețea rânduiei liturgice ortodoxe, detaliu care a reușit să cucerească întreg poporul rus²².

¹⁸ Paul SILADI, *Ortodoxia în Occident. 10 convertiri*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2014, p. 31, 51, 112.

¹⁹ Peter E. GILLQUIST, *Cum am devenit ortodox. O călătorie înspre credința creștină primară*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2016, p. 59-74.

²⁰ Peter E. GILLQUIST, *Cum am devenit ortodox*, p. 218.

²¹ Paul SILADI, *Ortodoxia în occident*, p. 65; Nicholas MAVROMAGOULOS, *Căutând Adevărul*, Editura Episcopiei Giurgiului, 2013, p. 317.

Acest aspect este o dovadă de necontestat pentru acei creștini care au ca bază a doctrinei lor *sola Scriptura*, mai ales că singurele texte biblice de la Prorocul Isaia (1-7) și din cartea Apocalipsei (2-4) unde se vorbește de slujirea cerească a lui Dumnezeu, se aseamănă cu rânduiala liturgică ortodoxă. Acest aspect a ajuns să-l cucerească și pe părintele James Early, fost pastor și misionar baptist în Serbia, care după ce a văzut atașamentul și dragostea oamenilor față de Biserica Ortodoxă, a dorit să vadă ce stă la baza acestui atașament. S-a hotărât să participe la Sfânta Liturghie, la început ca iscoadă, însă a fost cucerit de frumusețea acesteia și astfel s-a născut în inima lui dorința de a cunoaște mult mai bine acest nou cult sub toate aspectele lui²³. După o îndelungată cercetare a ajuns la concluzia că Biserica întemeiată de Hristos se regăsește în Ortodoxie²⁴.

Studiind mărturiile celor care s-au convertit la ortodoxie de la cultele protestante și neoprotestante, precum și mărturiile celor care au plecat de la ortodoxie spre celelalte culte, putem observa o imensă diferență a cauzelor care i-au determinat să facă acest pas. Primii au ajuns să se convertească după un studiu aprofundat al învățăturii de credință, iar ceilalți, în marea lor majoritate, dacă ascultăm cu atenție mărturiile lor, atât a creștinilor simpli, a oamenilor cu o pregătire intelectuală, dar și a foștilor preoți ortodocși caterisiți sau a celor care de „*bună voie*” au renunțat la slujirea preoțească²⁵, mărturisesc că ceea ce i-a determinat să facă acest pas au fost multe tradiții legate de anumite rânduieli bisericești, precum și comportamentul nu întocmai după învățătura lui Hristos, atât a credincioșilor cât și a clericilor ortodocși. Greșit în această atitudine, este

²² Trimișii Prințului Vladimir al Kievului, participând la Sfânta Liturghie oficiată în catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol la sfârșitul secolului X, exclamă: „*Nu mai știam dacă ne aflăm în cer sau pe pământ. Căci n-am găsit în altă parte atâta splendoare și frumusețe. Știm doar că, acolo, Dumnezeu rămâne împreună cu oamenii... iar cultul ortodox depășește pe oricare altul. Nu putem uita acea frumusețe...*”, la Pr. Prof. Dr. Ioan RĂMUREANU, *Istoria Bisericească Universală*, p. 233.

²³ James EARLY, *De la baptism la Bizanț. Cum a străbătut un misionar baptist lumea întreagă pentru a descoperi dreapta credință*, Editura Theosis, Oradea, 2018, p. 110.

²⁴ James EARLY, *De la baptism la Bizanț*, p. 128.

²⁵ Mărturii ale foștilor preoți ortodocși: Cristian Florea, <https://www.youtube.com/watch?v=JVPTKhDg19E>; Mihai Costinaș, <https://www.youtube.com/watch?v=016dqzmmRBE>; Cristian Negrici, <https://www.youtube.com/watch?v=VI7WZW4HFyI> etc.; (Accesat 23.04.2019).

faptul că atunci când dorești să fii în Biserica lui Hristos nu trebuie să te abată de la cunoașterea adevărului, nici comportamentul imoral, nici anumite tradiții locale, care nu sunt ale Bisericii. Am putea să ne întrebăm, ce s-ar fi întâmplat cu păgânii din primele secole, dornici de a cunoaște învățătura lui Hristos, dacă în căutarea lor se opreau la gestul lui Iuda și al lui Petru, care deși l-au cunoscut pe Hristos, desi au văzut manifestarea dumnezeirii Sale prin minunile făcute, l-au trădat. Dacă s-ar fi oprit la comportamentul lor, cu siguranță că nu ar fi devenit creștini. Însă pentru ei important a fost Hristos și nicidecum gestul lui Iuda și a lui Petru. Și cred că aceeași atitudine ar trebui să o aibe toți acei oameni care doresc să afle Biserica lui Hristos. Să se străduiască a cunoaște frumusețea doctrinei Bisericii Ortodoxe, înlăturând toate acele tradiții locale care nu sunt ale Bisericii, deși sunt acceptate în multe cazuri de către slujitorii ei.

Trebuie să recunoaștem că sunt multe tradiții locale legate de anumite taine și evenimente ale comunităților ortodoxe, care de multe ori sunt străine de duhul Bisericii lui Hristos. Cele mai multe obiceiuri sunt legate de înmormântare, nașterea copilului și căsătorie.

Creștinii care aparțin comunităților religioase neoprotestante, în special la sat, reușesc să cunoască cultura și practica religioasă ortodoxă, doar cu ocazia acestor evenimente importante din viața fiecărei familii. Dacă la aceste evenimente nu reușim să prezentăm frumusețea învățăturii creștine a Bisericii lui Hristos, celor care nu sunt ortodocși (cred că de multe ori ar trebuii catehizați chiar și creștinii ortodocși), foarte greu aceștia vor mai avea șansa să cunoască adevărata învățătură ortodoxă, pentru că în foarte multe cazuri, în special la evanghelizările neoprotestante și la emisiunile posturilor lor de televiziune, învățătura ortodoxă este prezentată de către foștii preoți ortodocși într-un mod de-a dreptul batjocoritor²⁶. La aceste evanghelizări dar și la emisiunile televizate, se poate observa dorința celor prezenți de a auzi în mărturiile acestor foști preoți, a câtor mai multe lucruri și „*învățăături greșite*” din practica și doctrina ortodoxă. O sete de a auzi astfel de lucruri, parcă pentru a-și odihni conștiința (care îi mustra) că au ales să părăsească Biserica Ortodoxă și să se „*pocăiască*” în cadrul cultului la care au aderat.

²⁶ A se vedea următoarele emisiuni: Elohim 40, cu fostul preot ortodox Cristian Florea, https://www.youtube.com/watch?v=HX2zgq7_5UI; Lumini peste veacuri, https://www.youtube.com/watch?v=Euov_WS_zZY etc.

Cel mai des sunt confundate și asociate tradițiile și obiceiurile locale ale comunităților ortodoxe cu doctrina ortodoxă. Faptul că acestea au fost practicate de către ei și sunt acceptate în multe cazuri de către slujitorii bisericii, asta nu înseamnă că acestea și aparțin Bisericii. Cele mai multe astfel de tradiții sunt legate de înmormântare, care de multe ori sunt străine de duhul învățaturii creștine (datul animalelor peste scriul și groapa mortului; înțepatul inimii celui decedat; punerea în sicriu a mai multor pungi cu mac pentru ca astfel acesta numărând bobitele să nu se mai întoarcă acasă etc.). La acestea se mai adaugă în diferite regiuni ale țării, parastasele și pomenile pompoase, care de multe ori se lasă cu multă băutură și beții, toate acestea demonstrând că învățătura bisericii nu este receptată corect de către credincioșii ei, fiind necesară o catehizare serioasă a lor. Toate acestea le-am scos în evidență pentru că le-am constatat ca și membru activ al cultului penticostal din satul natal, dar și acum ca și preot ortodox în perioadele de catehumenat cu persoanele aparținând diferitelor ramuri neoprotestante. La primele întâlniri de catehizare, am putut observa că raportarea lor la învățătura ortodoxă se rezumă pur și simplu doar la tradițiile locale, care nu aparțin bisericii, și la înțelegerea greșită a doctrinei Bisericii noastre. Încercând să dau vâul tradițiilor locale de pe adevărata învățătură creștin ortodoxă, deschiderea lor spre a cunoaște frumusețea ortodoxiei a fost alta. Consider că este foarte important să fie prezentată prin cateheze, doctrina Bisericii, atât creștinilor ortodocși dar și celor de alte confesiuni, specificându-se exact ce ține de învățătura ortodoxă și ce nu.

Concluzii

Cei care aparțin diferitelor culte protestante și neoprotestante ajung de multe ori să blameze învățătura de credință ortodoxă, pentru simplul fapt că nu știu nimic despre ea sau nu vor să cunoască adevărata ei învățătură. Acest aspect este accentuat la numeroasele evanghelizări neoprotestante, unde depun mărturie împotriva Bisericii lui Hristos foștii ei slujitori, care fie au fost caterisiți fie, spun ei, au aflat „adevărata biserică”. În aceste mărturii, în mare parte, sunt prezentate tradițiile și obiceiurile pe care ei obișnuiau să le pună în practică ca și preoți (pentru anumite foloase), dar care nu sunt ale Bisericii. Astfel mulți dintre neoprotestanți rămân doar la acest nivel de cunoaștere al ortodoxiei. Tocmai de aceea este foarte important ca atunci când avem șansa de a dialoga

cu astfel de oameni, să-i ajutăm să facă diferența între Tradiția Bisericii și tradițiile locale care nu sunt ale Bisericii, cu toate că de foarte multe ori sunt acceptate sau trecute cu vederea de chiar slujitorii altarelor. Cea mai eficientă metodă este de a le prezenta învățătura Bisericii Primare, pe care noi o numim Tradiție. De exemplu, botezul copiilor deși nu apare în mod explicit prezentat în Scriptură, din Tradiția Bisericii Primare noi știm că acesta a fost practicat încă de la început. Aceasta este Tradiția Bisericii. Pe când tăiatul moțului, datul copilului prin fereastră după botez, îmbăierea copilului cu tot felul de semințe și plante după botez (semințe de cânepă, să crească iute, busuioc, ca să fie frumos etc.), bănuțul din scutec pentru noroc și somn liniștit etc., nu fac parte din tradițiile bisericești, ci sunt străine de duhul Bisericii. De aceea este foarte important ca atunci când prezentăm doctrina ortodoxă să facem diferența dintre Tradiție și tradițiile locale, care de multe ori nu au nicio legătură cu învățătura creștină. Doar cunoscând frumusețea și măreția învățăturii ortodoxe, eterodocși pot fi cuceriți de aceasta.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 192 - 208

Acrivie canonică și rigoare juridică în Pravilele Românești: Pravila de la Govora (1640-1641), Cartea de învățătură (1646) și Îndreptarea Legii (1652)

Pr. Drd. Nicolae-Cătălin MIRIȘAN

nicolaemirisan@yahoo.com

Abstract

Codices in general, regardless of where they had been drawn up, the authors who had written them or the language they had been written in, were applied consistently and with great utility in the ecclesiastical courts in Wallachia and Moldavia, but also in Transylvania, and their similarity and mutual completion led to their universal application in all Romanian regions. As it can be seen, they appeared in the three major Romanian provinces: Transylvania, Wallachia and Moldavia, each codex enjoying a wide circulation in all three provinces. One can see how alive canonical tradition has been in our Church from the keeping in force and the application of the codices for such a long time. Their importance is even greater for the history of old Romanian law, as they were used not only by the Church, but also by state civil authorities in court cases and even by rulers, recognized as the highest courts of justice at that time. Codices have always been invoked in court as official codes whose authority has been continually acknowledged in judicial practice in all the cases handled in past centuries. Due to their content, to their force of establishing themselves, but also to the authority invested in them by the Church and the State, these codices have become

norms for the observance of the discipline and the unity of the Church and the State, having a strong fertile impact on the Romanian social life, starting with the second half of the 15th century up to the 19th century. Although they were not perfect, they emerged as a necessity of the time when they were printed, being fully accommodated to the context of the mentalities and habits of the period of interference of the Middle Ages with the modern age.

Keywords

codex, justice, canonical, juridical, misdemeanor, punishment, the court, condemnation

Considerații general

Pravilele, în general, indiferent de locul în care au fost întocmite, de autorii care le-au elaborat, sau de limba în care s-au scris, au fost aplicate consecvent și cu multă utilitate în cadrul dicasteriilor din Țara Românească și Moldova, dar și în instanțele judecătorești bisericești din Transilvania. Asemănarea și completarea reciprocă dintre ele, au adus cu sine aplicarea lor universală în toate ținuturile românești; acestea oglindesc în mare măsură viața și organizarea bisericească și statală din provinciile românești

Cuvântul „pravilă”, deși de origine slavă, nu are în limbile slave bogăția de conținut și puterea de expresie pe care o regăsim în limba română. Astfel, înțelegem mai mult decât: lege, canon, nomocanon, canonic, legiuire etc., adică întregul înțeles sau conținutul acestor termeni, și anume: lege juridică, lege bisericească, lege divină, lege naturală, lege morală, credință religioasă, așezământ obștesc și bună chivernisire, obicei sau datină juridică, lege socială, lege și bună rânduială internă de stat etc.¹. Termenul de pravilă și derivatele acestuia au găsit în limba noastră cea mai largă întrebuințare în viața Bisericii, acestea continuând să fie uzitate până azi în limbajul nostru bisericesc.

În țara noastră, primele pravile sub formă de manuscrise, apar în secolele XIV – XV, ca rezultat al simbiozei cu popoarele slave, iar mai târziu, în veacul al XVI-lea, începe tipărirea acestora în limba română. Toate acestea, dintru început și fără excepție, poartă numele de pravile. Acestea sunt:

¹ Liviu STAN, „Vechile noastre pravile”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an. XXXIV (1958), nr. 9-10, p. 745.

Pravila lui Coresi, tipărită la Brașov în jurul anului 1563, sau, după unele surse, în anii 1570-1580,

Pravila de la Govora sau Pravila cea mică, tipărită la Govora în anii 1640-1641,

Pravila lui Vasile Lupu, sau Cartea de învățătură, tipărită la Iași în anul 1646 și

Pravila cea Mare, zisă și a lui Matei Basarab, sau Îndreptarea Legii, tipărită la Târgoviște în anul 1652.

Așa cum se poate observa, pravilele apar în cele trei mari provincii românești: Transilvania, Muntenia și Moldova, fiecare pravilă bucurându-se de o largă circulație în toate aceste trei țări. Este, de altfel, expresia și dovada menținerii unitare a tradiției nomocanonice în tot cuprinsul Bisericii românești, după modelul întregii ortodoxii. Cât a fost de vie în Biserica noastră tradiția nomocanonică, se constată din menținerea în vigoare și din aplicarea pravilelor vreme îndelungată, până în prima jumătate a secolul al XIX-lea. Abia anul 1865, prin Codul Civil al lui Cuza Vodă, marchează începutul unei evidente tendințe de părăsire parțială a prevederilor cuprinse în pravile. Cu toate acestea, la români, cuvântul *pravilă* s-a impus și a fost preluat din terminologia ecleziastică în cea de stat. El a fost multă vreme folosit și pentru a exprima noțiunea de lege comună, civilă sau de stat ².

Aplicabilitatea pravilelor constituie o evidență, așa cum se poate constata din numeroasele cazuri menționate în perioada imediat următoare tipăririi acestora. Prin aplicarea lor de-a lungul vremii se relevă aceea că pravilele nu au fost socotite doar coduri de legi bisericești, ci și de stat. În cuprinsul lor este cât se poate de vizibilă reglementarea relațiilor sociale și juridice specifice epocii feudalismului în care au apărut și au fost folosite ca legi ale țării.

Importanța lor este cu atât mai mare pentru istoria dreptului vechi românesc, cu cât ele au fost folosite nu numai de către Biserică, ci și de către autoritățile civile statale în cauzele de judecată și chiar de către domnitori, recunoscute drept cele mai înalte instanțe de judecată ale vremii. Pravilele au fost invocate mereu în justiție ca și coduri oficiale a căror autoritate s-a recunoscut continuu în practica judecătorească, în toate spețele instrumentate în veacurile trecute.

² Liviu STAN, „Tradiția pravilnică a Bisericii. Însemnătatea și folosul cunoașterii legilor după care se conduce Biserica”, în *Studii Teologice*, seria II, an. XII (1960), nr. 5-6, p. 346.

Pravila de la Govora (1640-1641)

Pravila de la Govora sau *Pravila cea mică*, numită astfel mai târziu pentru a se deosebi de *Pravila cea Mare* apărută la Târgoviște în 1652, a fost tipărită în tipografia domnească de la mănăstirea Govora între anii 1640-1641. În titlul acesteia se arată că este tipărită în vremea Matei Basarab, voievodul a toată țara Ungro-Vlahiei, în mănăstirea Govora, la anul 7149 de la zidirea lumii, iar de la nașterea lui Hristos 1640.

Pravila cuprinde o predoslovie ce se adresează tuturor mai marilor sfintei Biserici, majoritatea exemplarelor fiind semnate de „*Teofil, cu mila lui Dumnezeu Arhiepiscop și Mitropolit a toată Țara Românească*”, iar în unele exemplare, destinate Bisericii din Ardeal, înainte-cuvântarea este semnată de către „*Ghenadie, cu mila lui Dumnezeu Arhiepiscop și Mitropolit a toată Țara Ardealului*”³. Tot în predoslovie este menționat ca tipograf Meletie Macedoneanul, starețul Govorei, alături de Ștefan din Ohrida și alți călugări din mănăstirea Govora, tipărirea efectivă fiind supravegheată de vestitul Udriște Năsturel, iar traducerea în limba română a pravilei s-a făcut după un text slavon, de către călugărul cărturar din Țara Românească, Mihail Moxa.

În ceea ce privește cuprinsul Pravilei, se constată că aceasta nu a fost rânduit după un plan bine stabilit, ci conținutul este amestecat, fără a fi sistematizat, adesea neavând legătură între capitolele mari și cele mai mici, nefiind numerotate în întregime. Chiar dacă în cuprins se prezintă un număr de o sută cincizeci și nouă de capitole, în realitate sunt mai multe. La modul general, materialul pravilei își are ca izvoare canoanele și constituțiile Sfinților Apostoli, canoanele sinoadelor și ale Sfinților Părinți, legiurile civile și penale, canoanele penitențiale, rânduielile privind căsătoria și relațiile de familie, precum și rânduielile vieții monahale, având ca scop îndreptarea neregulilor și a moravurilor cu care se confrunta Biserica și societatea⁴. Pravila constituia un cod de legi necesar în mâna duhovnicilor pe care să-l folosească spre vindecarea sufletească a credincioșilor încredințați lor, însă reprezenta și un foarte util manual didactic pentru instruirea preoților, viitori duhovnici.

Ca și elemente specifice Pravilei de la Govora, amintim următoarele: este fixată la treizeci de ani vârsta canonică pentru intrarea în preoție, se

³ Liviu STAN, „Vechile noastre pravile”, p. 749.

⁴ Emil CATRINOIU și Petre MATEESCU, responsabili ai ediției *Pravila de la Govora*, Editura Fortuna, Râmnicu-Vâlcea, 2016.

stăruiește asupra importanței duhovnicești, arătându-se că nu este îngăduită administrarea tainei pocăinței fără hirotesia întru duhovnic a preotului, iar apoi se precizează că în situații iminente de moarte, când credinciosul ar putea să moară nespovedit, preotul poate și fără duhovnicie să săvârșească Taina Spovedaniei. De asemenea, se arată modul în care trebuie să fie împărțite darurile aduse la altar între preoți și slujitori; două treimi preotului iar o treime ostenitorilor și slujitorilor. O altă prevedere întâlnită se referă la alegerea arhierilor. Aceasta trebuie făcută cu maximă responsabilitate de către un sobor format din clerici și mireni. Tot în legătură cu cea mai înaltă treaptă a clerului, în capitolul opt zeci este precizat dreptul, dar și obligația mitropolitului țării, alături de sinod, de a judeca toate problemele de ordin bisericesc. Cât privește rânduiala monahală, pravila reglementează organizarea vieții de obște, punându-se accentul pe statornicia călugărilor în mănăstire, iar în cazurile de indisciplină, judecarea acestora să fie făcută doar în soboare monahale.

Cu toate că, într-o foarte mare măsură, cuprinsul pravilei are un pronunțat caracter duhovnicesc, fiind destinată preoților ca îndrumar de viață eclesială, totuși, în textul ei se reflectă și relațiile sociale și structura de clasă a societății din acea vreme, printr-o serie de dispoziții referitoare la judecată, administrație, poziția politică și socială a clerului.

Socotită, pe bună dreptate, ca fiind un cod clerical, și, într-o oarecare măsură, civil și penal, pravila indică o seamă de dispoziții cu privire la: cultul bisericesc, săptămâna liturgică, sărbătorile religioase, praznicele împărătești, Sfinții Apostoli, Sfinții Mucenici, boieri, episcopi, preoți, diaconi, mai marii Bisericii, poziția clerului în Biserică, condițiile de intrare în cler, averea Bisericii și administrarea ei, organizarea instanțelor de judecată ale acelei vremi (în capitolul o sută opt, pravila vorbește despre instituția de judecată episcopală și de cea boierească), combaterea sectelor și a ereziilor, raportul dintre stat și Biserică, căsătoriile nepermise între rude, desfrânare, adulter, avort, homosexualitate, spovedanie, Biserica, postul mare, ucidere voită și din imprudență, răpitori, ucideri, pângărire cu mortăciuni, zidirea de biserici, a doua și a treia nuntă, vrajbă, superstiții, căsătorie cu cei de altă religie, nuntă, obligația părinților de a-și crește copiii, a-i educa, a le asigura situația materială și de a-i căsătorii la timp, femeia care naște în postul mare, datoria copiilor de a-și asculta părinții, sinucidere, întinarea trupului, botezul în legea păgână, otrăvă, prunc născut mort, hulirea și ocărârea preotului, candidații la însurătoare, hoți și tâlhari, curăția trupeză, soția fratelui, conduita decentă a

femeii (cu referire la îmbrăcămintă și tunsoare), cei ce caută jocurile de noroc, cei ce se călugăresc, cei ce postesc sâmbăta, praznicul sfântului Ioan, umblarea la ospețe, cei ce mănâncă cu ereticii, el ce se însoțește cu o păgână, moartea egumenului, cei ce neagă religia, cel ce se leapădă de haina monahală, împreunarea cu animale sau cu nașii, cearta între frați, ponegritori, oprirea nunții, oprirea facerii de ospețe în postul mare, oprirea episcopului, judecată, blestem, soție desfrânată, femeia fermecătoare, spurcăciune, mireni, puterea preotului, mama ce-și omoară copilul, hoții de icoane, naștere, cel ce se află în pagubă, muritorii de foame, pocăința adevărată, praznice și post, dezlegare și scurtarea postului, pravila și viețuirea călugărilor etc.⁵

Fiind un cod penitențial, pravila enumeră șirul lung de infracțiuni și pedepse specifice orânduirii feudale și, în general, ale societății omenești. Printre infracțiuni sunt enumerate: erezia, crima, sinuciderea, desfrăul, iar dintre pedepsele aplicate de pravilă, le amintim, pe de o parte, pe cele cu caracter specific bisericesc: cercetarea, oprirea de la sfânta împărtășanie, oprirea de la biserică, metaniile, postul, pocăința, sfatul duhovnicesc, învățătura, anatema, neîngroparea, excluderea din monahism, caterisirea, iar pe de altă parte, pe cele cu caracter civil, specific feudal: bătaia, confiscarea averii, munca silnică, înrobirea, schilodirea, condamnarea la moarte etc.⁶

La vremea apariției Pravilei, Biserica Ortodoxă din Țara Românească era organizată ca mitropolie ce dispunea de o administrație statornică în rânduieli, cu un mitropolit la cârmă și cu episcopi sufragani ce se întruneau în sobor; fiind reprezentanți ai marilor averi bisericești aveau și drepturi politice ca membri de drept ai Divanului domnesc, în raport cu statul feudal, Biserica bucurându-se de autonomie administrativă, iar mitropolitul se făcea direct răspunzător de bunul mers al treburilor bisericești. De aceea și aplicarea măsurilor disciplinare și a pedepselor făcea parte din prerogativele înaltei autorități eclesiale.

Textul pravilei cuprinde numeroase dispoziții de drept penal și anume, la fiecare infracțiune prevede și sancțiunile sau pedepsele respective.

⁵ Lucian PREDESCU, „Mihail Moxa și opera sa”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXXVIII (1960), nr. 9-10, p. 917-918.

⁶ Ioan N. FLOCA, „Pravila de la Govora din 1640-1641”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXXXI (1963), nr. 3-4, p. 314-315.

Sunt echivalate *crimelor* infracțiunile prin care se suprimă viața unui individ sau a societății laice sau bisericești: erezia, schisma, crima, omorul, patricidul, pruncuciderea, conspirația, atentatul, desfrâul, prostituția, curvia, apostazia, tâlhăria, simonia, sacrilegiul, sugrumarea, avortul, violul, sodomia, răpirea femeilor, sperjurul, suicidul, incestul, nerespectarea gradului de rudenie la căsătorie, schilodirea, lovirile, superstiția când este însoțită de vrăji și farmece.

Delictelor le sunt echivalate infracțiunile prin care se atentează la viața individului sau a societății civile ori bisericești în mod indirect: blestemul, injuriile, minciuna, profanarea de morminte, mărturia mincinoasă, clevetirea, gâlceava, îndeletnicirea cu activități incompatibile misiunii preoțești, săvârșirea slujbei de către preotul suspendat, părăsirea parohiei prin mutarea în altă eparhie fără carte canonică, tănuirea, complicitatea etc.

Contravențiile sunt echivalate cu infracțiunile ce subminează indirect și fără un grad mare de pericolozitate baza materială sau morală a societății: înșelăciunile în afacerile oficiale, săvârșirea nedreptății, impunerea cu sila a plății pentru serviciile bisericești, camăta, mita, părăsirea slujbei, vrajba între preoți, alte atitudini necuviincioase care afectează imaginea Bisericii.

Pentru toate acestea, pravila prevede diferite pedepse aplicate în funcție de gravitatea lor și gradul de vinovăție, ce pot fi clasificate în: pedepse cu caracter bisericesc-canonic și pedepse cu caracter civil și penal, dar și în pedepse temporare sau definitive.

Cele *canonico-bisericești*, *vremelnice* sunt indicate cu fermitate spre aplicare de textul govorean: certarea, avertismentul sau dojana duhovnicească, oprirea de la sfânta împărtășanie, oprirea de la sfânta liturghie, oprirea de la intrarea în biserică, metaniile, canon însoțit de post, pocăința, iar cele *definitive* sunt: anatema, neîngroparea cu preot, excluderea din monahism, caterisirea.

Din categoria *pedepselor de drept civil și penal*, în pravilă sunt menționate: bătaia sau maltratarea fizică, confiscarea averii, munca silnică, înrobirea sau degradarea socială, schilodirea și pedeapsa capitală.

În ceea ce privește instanțele de judecată, pravila face deosebire între judecata episcopală și judecata boierească. Clerul bisericesc superior a avut un rol deosebit în judecata feudală, mitropolitul ocupând supremul loc de judecată în Divanul Domnesc. Instanțele de judecată civile erau Domnitorul – judecător în primă și ultimă instanță, Divanul Domnesc –

ca instanță de fond și de apel și judecata pârcălabilor – judecători de provincie care judecau în calitate de reprezentanți ai domnului. Pe lângă cea mirenească, judecata bisericească face deosebire între *judecata penitențială*, făcută de preotul duhovnic în scaunul spovedaniei, unde se judecă faptele declarate sub formă de mărturisire a păcatelor și *judecata organizată după modelul justiției laice*, cu instanțe individuale și colective (episcopul și sinodul)⁷.

Cu importanța cuvenită se pot aminti aici și elementele de drept internațional cuprinse în pravilă, în legătură cu obiceiurile războiului. Creștinul, în vreme de război, are obligația să-l considere frate pe dușmanul învins, cel care se predă și, de asemenea, trădarea este condamnată în pravilă, iar trădătorul socotit vinovat și aducător de sminteală și tulburare între creștini.

Pravila de la Govora ne apare astfel ca o „lege oficială” promulgată de către autoritatea de stat și de cea bisericească, ca prima colecție tipărită de legi civile și bisericești a Statului feudal român și a Bisericii Ortodoxe Române. Cu un foarte variat conținut canonic-bisericesc, fără a lipsi și elemente de drept civil și penal luate din materialul intrat în competența instanțelor bisericești, pravila cuprinde norme morale pentru clerici dar și pentru mireni, ceea ce îi conferă particularitățile unei adevărate enciclopedii bisericești. Prin tot acest variat cuprins canonic-bisericesc și civil, Pravila govoreană, prima pravilă tipărită cu caracter oficial de lege românească, prezintă o deosebită importanță pentru istoria dreptului românesc în general și pentru cea a dreptului canonic în special⁸.

Cartea românească de învățătură (1646)

Contextul economic, social și politic al Moldovei primei jumătăți de secol XVII postulează apariția Cărții de învățătură, în anul 1646. Economia Moldovei din această perioadă începe să aibă un accentuat caracter agrar. Proprietățile boierilor dar și ale mănăstirilor sporiseră semnificativ.

⁷ Ioan N. FLOCA, „Importanța canonică-juridică a Pravilei de la Govora (1640-1641)”, în *Mitropolia Ardealului*, an. IX (1964), nr. 6-8, p. 510-514.

⁸ Ioan N. FLOCA, „Originile Dreptului scris în Biserica ortodoxă Română” - teză de doctorat în teologie, cu o predoslovie de Înaltpreasfințitul Părinte Nicolae Mladin, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului, în *Mitropolia Ardealului*, an. XIV (1969), nr. 1-3, p. 103-104.

Boierimea moldoveană își asigura veniturile mai ales prin extinderea și exploatarea moșiilor, iar prin acțiunile ei politice își consolida poziția de clasă stăpânitoare. Moșiile reprezentau principala sursă de venit pentru feudali, exploatarea acestora vizând nu doar obținerea cantităților necesare gospodăriilor, ci și pentru piața de desfacere. În acest context, boierii și mănăstirile urmăreau sporirea propriilor venituri de pe moșii prin creșterea producției agricole, insistând asupra exploatării țăranilor dependenți, a căror brațe de muncă reprezenta o mare necesitate. În același timp, dezvoltarea forțelor de producție a determinat implicit și o însemnată dezvoltare a meșteșugurilor, cu largul sprijin al domniei moldovene. Și din acest punct de vedere, apariția Pravilei de la 1646 a fost determinată de condițiile istorice concrete ale timpului și locului, din dorința reglementării disciplinei penale, prea sumar respectată până la acea vreme în statul feudal moldovenesc.

Astfel, în 1646, în tipografia mănăstirii Sfinții Trei Ierarhi din Iași, iese la lumină prima prăvilă oficială a Moldovei, intitulată „*Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe*”, firesc, aprobată de domnitorul Vasile Lupu, din a cărui poruncă și cheltuială a fost și inițiată. Acesta avea nevoie de o legiuire foarte cuprinzătoare, nu doar pentru că astfel urmărea să imite monarhia bizantină, ci și pentru că era reprezentantul la vârf al clasei stăpânitoare, care avea multă nevoie de măsuri penale unitare pentru păstrarea ordinii sociale. În mod vădit, din dispozițiile cu caracter penal ale pravilei se constată că s-a avut în vedere consolidarea puterii domnitorului, precum și a întregului aparat administrativ statal⁹.

Din cuprinsul Pravilei reiese că aceasta este alcătuită din două părți distincte, însă de fapt este grupată în mai multe pravile ce tratează cazuri sau spețe organizate după un anumit plan.

Prima parte, compusă din șaisprezece pricini, poate fi împărțită în două, și anume: „Pravila pentru toți lucrătorii pământului” și „Pravilele împărătești pentru furtișaguri”. Această categorisire este confirmată de izvoarele diferite utilizate în alcătuirea primei părți. Prima subdiviziune corespunde „Codicelui Agrar” care circula în lumea bizantină a timpului, o prelucrare și adaptare medievală la nevoile locale a prevederilor din legea lui Justinian și a legilor ulterioare apărute în cadrul imperiului ro-

⁹ Andrei RĂDULESCU - coordonator colectiv de autori, *Carte românească de învățătură - 1646*, Ediție critică, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1961.

mano-bizantin, iar a doua subdiviziune corespunde textului unei lucrări a penalistului italian Prosper Ferinaccius. *Partea a doua* a Pravilei, împărțită în 78 de glave, reprezintă o prelucrare după același autor italian, care, la rândul ei, este o prelucrare după izvoarele clasice ale dreptului roman, în special după opera împăratului Justinian¹⁰.

Întocmirea ei nu a constat doar în simpla traducere după un text grecesc, ci și în alegerea materialelor și organizarea lor astfel încât pravila să se prezinte ca o lucrare unitară dar și un instrument cât se poate de util în înfăptuirea actului de justiție, atât civilă cât și bisericească. În afară de dispozițiile penale, Pravila mai cuprinde și o serie de dispoziții de drept civil, ca: prevederi și reguli la moștenire, la căsătorie și divorț, la pierderea zestrei, la repudierea soției, obligația soției la coabitare cu soțul, la atribuirea către mănăstire a averii călugărului ce părăsește monahismul, precum și la reguli de ordin canonic: hulierea patriarhului, trădarea cinului călugăresc, alte abateri monahale. Este important de amintit că legiuirea corespunde într-un tot condițiilor istorice ale Moldovei acelei vremi; ea consacră dependența țăranimii de glie, printr-o seamă de prevederi: fuga țăranului de la pământul și stăpânul său este sancționată cu amendă, privilegiu penal pentru boierime și tratament diferențiat în fața legii pentru celelalte stări și trepte ale poporului, pentru bogați și săraci.¹¹ Biserica, clerul și domnia fac obiectul multor dispoziții penale laice, iar pedepsele cu caracter canonic sunt prevăzute pentru infracțiuni privind domeniul privat laic. Când un eretic era judecat și apoi trimis de autoritatea bisericească la judecătorul laic spre executare, acesta era obligat să aplice sancțiunea fără cercetare.

În ceea ce privește pedepsele, pravila lui Vasile Lupu prevede sancțiuni foarte aspre pentru acele fapte ce aduc atingere fie siguranței personale, fie intereselor de clasă ale domnitorului și ale boierilor. Tortura, de origine romană, s-a aplicat ca procedeu de cercetare și probațiune în procedura inchiziției, s-a răspândit cu repeziciune în toată Europa, așa încât, către sfârșitul secolului al XIV-lea, a devenit de uz general. Erau stabilite detaliat mijloacele și modurile de aplicare ale torturii, anume: câte lovituri, câte suplicii trebuiau să fie aplicate, ce asistență medicală să fie acor-

¹⁰ Ioan N. FLOCA, „Pravila lui Vasile Lupu”, în *Studii Teologice*, seria II, an. XXXII (1980), nr. 7-10, p. 629.

¹¹ Stelian I. MARINESCU, „Considerații asupra pedepselor aplicate de Pravila din 1646”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXXXII (1964), nr. 1-2, p. 175-209.

dată pacientului. În pravilă, găsim menționată tortura și sub numele de „muncă”, aplicată pentru dovedirea furtului, a uciderii, a otrăvirii, a ereziei și a complicității. În materie de crimă sau de otrăvire, tortura se aplică în moduri diferite, în funcție de circumstanțele în care a fost săvârșită. De asemenea, persoana care va renunța la călugărie în timpul noviciatului și timp de un an nu se va mai întoarce în mănăstire, este osândit precum ereticul, iar tortura este îndreptățită spre aplicare.

Pravila este foarte bogată în pedepse și chinuri, fiind amintite: pedeapsa capitală (prin tăierea capului, spânzurarea, arderea de viu, tăierea în bucăți, târrea legat de cal, turnarea de plumb topit în gură), mutilarea (tăierea mâinilor, orbirea, tăierea limbii - pentru cei ce jură strâmb, însemnarea sau tăierea nasului - mamei care-și dă fiica spre nelegiuiri pe bani, pecetluirea în palmă - celui ce incendiază pădurea) și pedepsele corporale (bătaia), pedepsele privative de libertate (ocna - nu și pentru boieri, închisoarea, închiderea în mănăstire - pentru clerici și monahi), exilul (concepția veche conform căreia societatea are dreptul să deporteze din sânul ei pe acei membri care tulbură orânduirea statală, se aplica fie vremelnice, fie pentru toată viața), pedepsele umilitoare (pierderea cinstei, plimbarea în pielea goală pe ulițe călare pe măgar) dar și pedepsele pecuniare (amenda și confiscarea averii, de cele mai multe ori ca pedeapsă complementară celor mai grave). În general, acestea sunt pedepsele prevăzute de pravila moldovenească, ele având ca scop intimidarea și descurajarea făptuirii nelegiuirilor.

În legătură cu infracțiunile vizate și condamnate de pravilă, acestea sunt foarte precis descrise. Dintre cel mai grave, sunt amintite: omuciderea, pruncuciderea, paricidul, otrăvirea, furtul la drumul mare (în caz de recidivă), vămuirea abuzivă, furtul și vânzarea de sfinte moaște, sacrilegiul, însușirea bunurilor bisericești, complicitate la crimă, bigamia, sunt pedepsite cu moartea, iar rănirea, doar dacă este cauzatoare de moarte, atrage pedeapsa capitală. Aceeași pedeapsă se aplica și pentru: exploatarea roabelor sau servitoarelor, răpire, ierosilie, viol, sodomie, onanie, zoofilie, incest.

În glavele referitoare la circumstanțele atenuante se întâlnesc câteva aplicări ale pedepsei cu moartea, în sensul că pentru unele infracțiuni, tinerii și bătrânii beneficiază de aceste circumstanțe. De asemenea, Pravila prevede privilegii pentru cei cu ranguri înalte, dar și îndatoriri. Privilegiul se referă la aceea că boierul nu poate fi condamnat la o pedeapsă umili-

toare, iar atunci când acestuia i se aplică pedeapsa cu moartea, ea nu poate fi decât prin tăierea capului. Astfel legiuirea consacră principiul inegalității pedepsei boierului față de omul din popor. Însă în anumite cazuri, boierul este pedepsit mai aspru decât omul de rând.

„Cartea românească de învățătură” devine prima legiuire laică oficială a Moldovei, care așează acest stat românesc înaintea multor țări europene, din punctul de vedere al legiuirilor tipărite. Pravila românească de la Iași pune la dispoziția clasei feudale dominante a Moldovei acelor vremi, mai ales în materie penală, un consistent material juridic cules din tezaurul compilațiilor de drept bizantin. Faima de care s-a bucurat pravila în rândul clasei dominante feudale a fost atât de mare încât (într-o altă ordine) conținutul ei, cu norme de drept agrar și drept penal, a fost primit și integrat la anul 1652, în textul „Îndreptării Legii” din Țara Românească.

Socotită a fi un important izvor juridic al Moldovei evului mediu, Pravila de la 1646 vine în întâmpinarea judecătorilor, atât în pricini agrare cât și în cele penale, fără însă a lepăda obiceiurile împământenite. Aceasta nu avea nicidecum un caracter obligatoriu pentru țară și nici nu includea vechile obiceiuri juridice, a căror putere de lege o recunoștea fără echivoc. Devine astfel, un manual de drept, un nomocanon românesc, destinat nu doar școlii superioare din Țara Românească, ci și un manual destinat să servească atât nevoilor Țării Moldovei, cât și ale Ardealului, unde „Cartea românească de învățătură” s-a impus prin intermediul Bisericii, singura lor instituție națională¹².

Folosită în Moldova alături de pravilele existente în limba greacă și în limba slavă, având aceeași valoare în fața instanței de judecată, pravila a fost aplicată și în practica de judecată mirenească și bisericească și a celorlalte două țări românești. Așa se explică faptul că după doar șase ani de la apariția acesteia la Iași, pravila se reeditează la Târgoviște prin încorporarea ei, la anul 1652, în pravila Țării Românești, intitulată „Îndreptarea Legii”.

Rămasă în vigoare vreme de aproape două sute de ani, „Cartea de învățătură” constituie un valoros izvor pentru știința vechiului drept românesc, precum și a istoriei dreptului, în general.

¹² Ioan N. FLOCA, „Pravila lui Vasile Lupu”, p. 636-637.

Îndreptarea Legii (1652)

Denumirea de Pravila cea Mare i s-a dat Pravilei de la Târgoviște sau Pravilei lui Matei Basarab, apărută în anul 1652, pentru a se deosebi de Pravila de la Govora, tipărită cu doisprezece ani mai înainte. Pravilei Mari i se mai spune și „Îndreptarea Legii” întrucât cu aceste două cuvinte începe însuși titlul ei, așa cum a fost tipărit la 1652:

„Îndreptarea legiei cu Dumnezeu care are toată judecata arhierească și împărătească de toate vinile preoțești și mirenești. Pravila Sfinților Apostoli, a celor șapte soboare și toate cele nemeastnice. Lângă acestea și ale sf. dascăli ai lumii: Vasile vel., Timotei, Nichita, Nicolae, teologia dumnezeieștilor bogoslovi, scrise mai înainte și tocmite cu porunca și învățătura blagocestivului împărat Kir Ioan Comninul, de cuvântătorul diacon al marei Besearici lui Dumnezeu și păzitor de pravili Kir Alexei Aristinu. Iar acum de întâi prepuse toate de pre elinește pre limba rumânească, cu nevoința și userdia și cu toată cheltuiala a prea sf. de Hristos Kir Ștefan, cu mila lu Dumnezeu mitropolit Târgoviștei, exarh plaiului și a toată Ungro Vlahia. În tipografia prea luminatului meu domn Io Matei Voevod Basarab. În sf. Mitropolie, închinată Înălțării Domnului nostru Iisus Hristos. Martie, 20 vleit 7160, al lui Hristos 1652”¹³.

Din acest complex titlu se poate înțelege cu multă ușurință scopul cu care a fost întocmită pravila, numele inițiatorilor și sprijinatorilor tipăririi ei, dar și numele celor ce s-au ostenit cu sistematizarea și traducerea acesteia. Pravila nu este alcătuită de un singur cărturar, ci de un colectiv de autori, oameni învățați, îndrumați de Mitropolitul Ștefan al Ungro-Vlahiei.

Destinată atât pentru românii din Țara Românească și Moldova, cât și pentru cei din Ardeal, pravila târgovișteană are caracterul unui cod complet de legi bisericești, dar și civile sau de stat. Nu doar că a circulat și s-a găsit în multe exemplare în Moldova și în Ardeal, dar există dovezi despre aplicarea ei în aceste mari provincii românești. Ea a fost conside-

¹³ Iorgu D. IVAN, „Pravila Mare de-a lungul vremii”, în *Studii Teologice*, seria II, an. IV (1952), nr. 9-10, p. 580.

rată în Ardeal și utilizată ca un cod oficial al Bisericii chiar și de greco-catolici, care începând cu anul 1700 au intrat în legături cu Biserica Romei¹⁴. Rămâne în vigoare până în epoca modernă de după Cuza Vodă, când au început să apară noi coduri și legiuri de stat și bisericești. Nefiind abrogată în mod expres de nicio legiuire ulterioară, a rămas permanent aplicabilă pentru Biserică datorită cuprinsului său, iar în justiția civilă a fost invocată până târziu, în perioada interbelică.

Conținutul pravilei este împărțit în două părți mari și un apendice. Partea întâia poartă de fapt numele de „Îndreptarea Legii” și este împărțită în 417 capitole (glave), dintre care 314 sunt extrase din nomocanonul lui Manuil Malaxos, iar în restul de 103 glave se cuprinde integral textul Pravilei lui Vasile Lupu. Partea a doua este alcătuită din capitole nenumerate și cuprinde colecția canonică a lui Alexei Aristen (cu comentariile acestuia la toate canoanele), apoi canoanele câtorva sfinți părinți și un fragment din tipicul Patriarhului ecumenic de la Constantinopol, Nichifor Mărturisitorul. Apendicele pravilei cuprinde întrebări și răspunsuri ale lui Atanasie Sinaitul¹⁵. Tot în legătură cu conținutul ei observăm că pe lângă canoane și legi bisericești, se găsesc o seamă de dispoziții de drept bisericesc, cu accent pe evidențierea diferențelor dintre obiceiurile Bisericii și cele ale Statului. Pravila se referă nu doar la obiceiurile consemnate în textele pe care le traduce, ci și la tradiția autohtonă, obiceiul pământului. Pravila, în cea mai mare parte, cuprinde canoane și legi bisericești în legătură cu arhieriei, poziția, drepturile și îndatoririle lor, apoi în legătură cu preoții și ceilalți clerici, cu călugării, cu familia și căsătoria, cu judecata bisericească, însă nu lipsesc nici norme de doctrină și practică liturgică.

Pravila arată că arhieriei au cea mai înaltă demnitate în Biserică, având și rolul de judecători civili, ca mari demnitari de stat, nu doar bisericești. Așa se explică aceea că, insultele sau violențele aduse acestora se pedepseau ca și când ar fi fost aduse unor demnitari ai statului. Este menționată obligația episcopului de a evita vrajba, patima, sau primirea de foloase bănești necuvenite. De asemenea, patriarhului i se recunoaște dreptul de devoluțiune. Cu privire la preoți, pravila reiterează dispozițiile canonice referitoare la vârsta hirotoniei, stabilește interdicția robilor de a deveni

¹⁴ Liviu STAN, „Vechile noastre pravile”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an. XXXIV (1958), nr. 9-10, p. 758.

¹⁵ Liviu STAN, „Vechile noastre pravile”, p. 756-757.

preoți fără învoirea stăpânilor lor, îngăduie primirea în cler a copiilor născuți nelegitim. Grijă pentru viața morală a clericilor se află printre preocupările de îndrumare a pravilei, oprindu-i de la îndeletnicirile nedemne și incompatibile nu doar cu starea clericală, ci și cu conduita creștinească. Se insistă cu fermitate și asupra disciplinei vieții monahale, chiar dacă se poate observa și o oarecare îngăduință cu privire la neobligativitatea purtării uniformei clericale când aceștia călătoresc, ori pentru alte nevoi justificate¹⁶.

Căsătoria este atent reglementată în textul pravilei. Se stabilește vârsta minimă a celor ce se căsătoresc (12 ani pentru fete și 14 ani pentru băieți). De asemenea, este condamnată diferența prea mare de vârstă între viitorii miri, se oprește căsătoria între persoane din clase sociale foarte diferite, sunt statornicite obligațiile părinților față de copiii lor, dar și ale copiilor față de părinți, se precizează obligativitatea binecuvântării bisericești pentru validitatea căsătoriei, precum și impedimentele la căsătorie în gradele de rudenie opritoare¹⁷. Și divorțul este reglementat și acceptat cu îngăduință pentru cazurile de hulă, defăimare, conspirație împotriva stăpânirii, dispariția unuia dintre soți vreme de trei ani, sau călugăria unuia din soți. Neobișnuit pentru un astfel de text, pravila cuprinde și dispoziții care îngăduie ca bărbatul să-și bată soția.

Cu privire la judecata bisericească, instanței episcopale (cu îndoită competență: civilă și bisericească) i se atribuie posibilitatea aplicării unor pedepse foarte aspre, deși unele sunt incompatibile cu specificul justiției bisericești, ca de exemplu: pedeapsa capitală prevăzută pentru incest sau sodomie, ori aplicarea unei pedepse neobișnuite împotriva clericilor în culpă și anume întemnițarea pe viață în mănăstire.

Pe lângă spețele de ordin moral sau canonic, pravila cuprinde și unele precizări în legătură cu învățătura de credință ortodoxă și practica liturgică. Erau susținut combătute superstițiile în legătură cu sfintele Taine sau cu marile sărbători, sunt condamnate practicile greșite în legătură cu săvârșirea slujbelor, se insistă asupra principiilor de apărare pentru păstrarea credinței adevărate în fața influențelor catolice sau protestante.

¹⁶ Liviu STAN, „Importanța canonică și juridică a Pravilei de la Târgoviște (1652)”, în *Studii Teologice*, seria II, an. IV (1952), nr. 9-10, p. 568-569.

¹⁷ Miron M. DAN, „Principii de morală privitoare la familie în Pravila cea Mare”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXXXVII (1969), nr. 11-12, p. 1187-1197.

Observăm astfel că Pravila cea Mare nu a fost gândită doar ca un cod de legi, ci și ca un îndreptar de credință, având în vedere apriga ofensivă catolică dar și protestantă.

În ceea ce privește conținutul civil și penal al Pravilei de la Târgoviște, exemplificăm câteva spețe de care se ocupă, în materie civilă: căsătoria, divorțul, zestrea, moștenirea, înfierea, tutela, proprietatea, donațiile, ipoteca, prescripțiile, iar în materie de drept penal: crimele, furtul, tâlhăria, adulterul, exploatarea imoralității, răpirea, sacrilegiul, incestul, falsificarea banilor¹⁸.

Pedeapsa cu moartea este prevăzută în textul legiurii pentru: exploatarea imoralității, incest, răpire, omor și tâlhărie, amăgirea călugărilor pentru a-și părăsi mănăstirea, complicitate și instigare la crimă. Pentru fapte de o gravitate inferioară acestora, sunt menționate pedepse ca: trimiterea la ocnă, expulzarea din localitate sau din regiune, umilirea în public, tăierea nasului, confiscarea bunurilor. Însă de departe, cea mai gravă faptă considerată de pravilă era trădarea de patrie, sancționată pe măsură și încadrată ca fiind mai gravă decât crima uciderii de părinți.

„Îndreptarea Legii” este o operă de codificare legislativă românească, o îmbinare de norme de drept canonic și drept civil. Aceste norme legislative cuprind elemente de drept laic și de drept bisericesc, cele din urmă fiind precumpănitoare. Ele prevăd sancțiuni ce se vor aplica preoților, călugărilor și mirenilor în caz de greșeală; printre aceste abateri se prevedea și pedepsirea – mai cu seamă a clericilor – celor ce nu păzeau cu sfințenie Postul Paștilor și al Nașterii Domnului sau alte posturi pentru prăznuirea marilor sfinți și mucenici din sinaxarul ortodox. Aceste codice de legi s-au întrebuințat până la începutul veacului al XIX-lea și alături de „Legea pământului” au reprezentat norme juridice pentru toți locuitorii Principatelor Române; dar, ca peste tot în Europa acelor vremi, prevedea inegalitatea pedepselor după criteriul rangului social deținut¹⁹. Pravila a reprezentat o puternică contribuție la formarea dreptului românesc și un important îndrumător didactic. Clasa feudală dominantă găsea în „Îndreptarea Legii” un prim corp de legi scris în limba română, destinat să-i sprijine autoritatea judecătorească și care a rămas unica tipăritură în

¹⁸ Liviu STAN, „Importanța canonică și juridică a Pravilei de la Târgoviște (1652)”, în *Studii Teologice*, seria II, an. IV (1952), nr. 9-10, p. 575.

¹⁹ Andrei RĂDULESCU - coordonator colectiv de autori, *Îndreptarea Legii - 1652*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962.

legislația țării, până la apariția legiuirilor de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea²⁰. Socotită drept cel mai cuprinzător, cel mai variat (cu conținut juridic, religios, economic, politic, cultural) și cel mai bine întocmit din vechile coduri ale Bisericii, dar și ale statului, Pravila cea Mare reprezintă oglinda cea mai fidelă a vieții bisericești și de stat a acelei vremi și cel mai important document istoric și de veche legislație a poporului nostru, ea depășind ca importanță și cuprins alte pravilele asemănătoare.

Concluzii

Așa cum se poate observa, prin conținutul acestor legiuiiri, prin forța lor de a se impune dar și prin autoritatea investită din partea Bisericii și Statului, pravilele au devenit normative pentru respectarea disciplinei și unității bisericești și statale, cu un puternic impact fecund asupra vieții sociale românești, începând cu a doua jumătate a secolului al XV-lea și continuând până în secolul al XIX-lea.

Fără a le socoti perfecte, acestea au apărut ca o necesitate a vremii în care s-au tipărit, fiind acomodate întru totul contextului mentalităților și obiceiurilor răstimpului de interferență a evului mediu cu epoca modernă. Readucerea în actualitate a rolului și importanței lor, în special pentru viața bisericească, constituie pentru fiecare generație o obligație morală ce se naște din dorința păstrării nealterate a valorilor doctrinare, morale, canonice și liturgice ale Bisericii noastre ortodoxe.

²⁰ Ioan V. COVERCĂ, recenzie la „Îndreptarea Legii 1652”, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962, în *Glasul Bisericii*, an. XXII (1963), nr. 1-2, p. 175.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 209 - 223

Rolul publicațiilor și periodicelor Bisericești în viața pastoral-misionară a Bisericii și conștiința neamului

Pr. Drd. Ovidiu MURARI

murariovidiu@yahoo.com

Abstract:

In general, the church press is the most current and accessible pastoral media for both, church's servants and believers, concerned with the divine light of divine teachings. The beginnings of the church press are related to the development of theological education, because only after the training of able people, aware of their duty to the Ancestral Church and their own nation, it was possible the production of periodicals. The church press assumes the use and understanding of the functioning of all possible means of communication with as many people as possible, but unlike the mass media in general, the essence of its ultimate message is not from this world. Religious publications should always be understood in the context of the Christian mission and its purpose, which must be the illumination of the mind, the movement of the heart, and the willingness of the faithful to live for the most active and living religious and moral life.

Keywords:

Press, Church, communication, mission, ecclesiastical media

Introducere

Credința creștină este fundamentată pe o realitate istorică: Întruparea Fiului lui Dumnezeu în lume pentru mântuirea omului din robia păcatului și a morții. Mesajul lui Hristos transmis și păstrat de Biserică și propovăduit de Apostoli în toată lumea este mesajul vindecării și al vieții, prin care ni se dăruiește nu numai informația vieții ci, se deschid și porțile Vieții veșnice.

Prin Jertfa Mântuitorului pe Cruce, urmată de Învierea Sa și de Pogorârea Duhului Sfânt, Biserica lui Hristos a trăit din valorile Duhului Sfânt și a intrat în mod mistic în realitatea eshatologică a vieții lui Hristos prin Liturghie. În același timp, însă, fiind Trupul eclesial al lui Hristos ale cărui membre sunt persoane umane libere și unice, Biserica a propovăduit mereu Cuvântul întrupat al lui Dumnezeu, urmând îndemnul Mântuitorului Hristos:

„mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă” (Matei 28, 19-20).

Așadar, predica Bisericii nu este doar un simplu mijloc de propagare a ideilor, cum este cazul la instituțiile sociale, ci este însăși esența ei de cuvântare a Verbului divin. Prin cateheze și predică, creștinul nu intră doar în realitatea ideatică a Bisericii, ci și în cea sacramentală a ei, primind în viața lui Cuvântul lui Dumnezeu în mod evanghelic și euharistic¹.

Între viața Bisericii și viața societății există o permanentă comunicare și întrepătrundere, aceasta deoarece „punctul de legătură al Bisericii cu lumea, în general, în constituie Logosul sau Cuvântul veșnic al Tatălui, ca Cel prin care toate au fost create. Căci, „fără de El nimic nu s-a făcut, din ce s-a făcut. Întru El era viața și viața era lumina oamenilor” (Ioan 1, 3-4)”². Deși idealul vieții creștine, mântuirea sufletului, nu este din lumea aceasta, pe calea mântuirii, credincioșii Bisericii se află mereu într-o

¹ IOAN VALENTIN ISTRATI, „Teologie și presă scrisă în istoria Mitropoliei Moldovei”, în vol. *„Calea Mântuirii” la zece ani de la apariție (2000-2010) – Importanța pastoral-misionară și culturală a presei bisericești în Ortodoxia românească*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010, p. 73-74.

² IOAN TULCAN, „Mărturisirea credinței ortodoxe prin intermediul mass-mediei bisericești și relevanța misionară a acesteia”, în vol. *„Biserica și Școala” – 140 de ani de istorie și cultură ecleziastică*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2017, p. 32.

relație dinamică și nemijlocită cu societatea în care trăiesc. Ba mai mult, am putea spune că „noua tehnologie informațională are influență decisivă asupra relațiilor și mentalităților umane și sociale”³. Prin viața liturgică și sacramentală, prin lucrarea cultural-misionară și social-filantropică, Biserica participă activ la viața socială⁴.

Comunicarea socială și cea bisericească stabilesc puncte de convergență dar în același timp și de divergență.

„Presa bisericească este cea care intersectează, pe de o parte, vocația sfințitoare, mărturisitoare, misionară a propovăduirii Evangheliei în lume, de cealaltă parte, menirea funcțională, problematizantă și critică a presei în cadrul organismului social. Putem afirma cu certitudine că principala datorie a presei bisericești este legată de slujirea misionară a Bisericii”⁵.

Într-o lume din ce în ce mai secularizată, Biserica a depășit epoca în care adevărurile de credință erau propovăduite numai de la înălțimea amvonului, ci, pe lângă activitatea misionară din instituțiile sociale ale statului și prin cele create, ea s-a deschis mai mult lumii, utilizând în folos misionar noile metode de comunicare, prin cuvântul tipărit, prin radio, televiziune și variatele forme ale internetului care schimbă în bună măsură modul comunicării între oameni și eficiența acestei comunicări. Altfel spus,

„Biserica nu poate neglija nici o modalitate de a se face cunoscută lumii, câtă vreme aceasta ajută la promovarea valorilor sale de credință, cultură teologică, spiritualitate și dialog interpersonal, animat de dorința adâncirii tainelor credinței vii și mântuitoare a Bisericii. În felul acesta, Biserica evidențiază maturitate, responsabilitate și curajul măr-

³ CRISTINEL IOJA, *Homo Economicus*, Editura Marineasa, Timișoara, 2010, p. 125.

⁴ NICOLAE DASCĂLU, „Funcțiile și rolul presei bisericești în societatea românească de ieri și de azi”, în vol. *„Calea Mântuirii” la zece ani de la apariție (2000-2010) – Importanța pastoral-misionară și culturală a presei bisericești în Ortodoxia românească*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010, p. 13.

⁵ NICOLAE DASCĂLU, „Funcțiile și rolul presei bisericești în societatea românească de ieri și de azi”, p. 14.

turisirii sale de credință, într-o lume ce, nu de puține ori, manifestă indiferență, ostilitate și opacitate față de realitatea, misiunea și lucrarea Bisericii în lume”⁶.

Presa bisericească – liant între misiunea Bisericii și viața socială

Ar fi interesant de văzut felul cum a evoluat presa bisericească, ca liant între misiunea Bisericii de a propovăduire a Cuvântului lui Dumnezeu și viața socială a poporului, în Țările Române. Într-un fel, începuturile presei bisericești sunt legate de dezvoltarea învățământului teologic, căci abia după formarea unor oameni pregătiți, conștienți de datoria pe care o aveau față de Biserica strămoșească și propria națiune a fost posibilă apariția unor periodice.

Apariția unor periodice bisericești a fost o urmare firească a existenței unor ziare cu profil politic atât în Muntenia, cât și în Moldova (*Curierul românesc*, apărut în 1829, *Albina românească*, *Gazeta de Moldavia*, *Gazeta de Transilvania*). Probabil sub influența acestora, entuziastul călugăr săliștean Dionisie Romano, a editat primele periodice bisericești în Țara Românească. Nefiind sprijinit de autoritățile bisericești superioare, încercările sale nu au dus la rezultatul dorit. Astfel, împreună cu profesorul Gavriil Muntean, au tipărit la Buzău, în 1839, primul număr din *Vestitorul bisericesc*, gazetă religioasă și morală. Cea mai mare parte a articolelor (de regulă traduceri) erau semnate de cei doi redactori, la care se adaugă unele cuvântări rostite de arhim. Eufrosin Poteca”⁷. Cu toate că nu s-a remarcat în mod deosebit, merită să fie consemnat faptul că *Vestitorul bisericesc* a fost primul ziar din Biserica noastră.

Același Dionisie Romano, a făcut o nouă încercare de a edita un ziar bisericesc. A apărut la București, din 1850 până în 1852, sub titlul de *Eho eclesiastic*, gazetă religioasă-morală. Nici acest ziar nu a avut o soartă mai bună nefiind sprijinit de autoritățile bisericești superioare, încât, după doar doi ani și-a încetat apariția.

Cel de-al treilea ziar din Țara Românească a fost *Predicatorul*, care apărea săptămânal la București între 1857-1859, cu câteva întreruperi.

⁶ IOAN TULCAN, "Mărturisirea credinței ortodoxe prin intermediul mass-mediei bisericești și relevanța misionară a acesteia", p. 37.

⁷ *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, coord. Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010, p. 686.

În Moldova nu a existat nici un ziar bisericesc până la Unirea Principatelor⁸.

Nici ziarele și revistele apărute după Unirea Principatelor n-au avut o soartă mai bună, având o existență efemeră. Au urmat alte periodice: la București – *Biserica* (1862-1864), *Vocea Bisericii – ziar literar și științific-religios* (1870-1872) – la Iași au apărut câteva gazete bisericești, tot cu o existență scurtă – *Preotul* (1861-1866), „foaie bisericească, destinată pregătirii teologice și coordonării pastorale a preoților, urmărind totodată îmbunătățirea vieții religios-morale a credincioșilor”⁹, *Predicatorul moralului evanghelic și al umanității* (1864-1865), tipărită la Iași, publicația oferea cititorilor un bogat conținut de teologie, morală și istorie bisericească și *Foaia oficială a Sfintei Mitropolii a Moldovei* (1868-1872), care avea scopul

„de a înconștiința și a edifica pe clerul și poporul ortodox asupra tuturor intereselor spirituale ce nu mai puțin au o strânsă legătură cu societatea”¹⁰.

Prima revistă bisericească de înaltă ținută teologică a fost *Biserica Ortodoxă Română*, organul oficial al Sfântului Sinod (azi buletinul oficial al Patriarhiei Române). A apărut lunar - de la 1 septembrie 1874 până azi (cu scurte întreruperi) – sub conducerea unui comitet format din membrii ai Sfântului Sinod și profesori de teologie, încât ea a contribuit la afirmarea teologiei ortodoxe românești. De-a lungul timpului, în paginile revistei s-au publicat numeroase studii și articole de teologie dogmatică, morală și pastorală, vieți de sfinți, hotărâri sinodale, cronici ale evenimentelor bisericești interne și externe, recenzii de carte și reviste, promovând învățătura de credință creștin-ortodoxă și prezentând în special viața și activitatea pastoral-misionară și cultural-socială a Bisericii Ortodoxe Române¹¹.

Din inițiativa mitropolitului Iosif Naniescu, a apărut la Iași, *Revista Teologică* (1883-1887), în paginile căreia au apărut numeroase studii de teologie și de istorie bisericească.

⁸ MIRCEA PĂCURARIU, *Cultura teologică românească – scurtă prezentare istorică*, Editura Basilica, București, 2008, p. 208.

⁹ *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 513.

¹⁰ *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 281.

¹¹ *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 89.

Spre deosebire de periodicele bisericești din Țara Românească și Moldova – care aveau un pronunțat caracter teologic-bisericesc – cele din Transilvania aveau și un caracter național-politic, literar, pedagogic și chiar economic. Amintim aici ziarul șagunian *Telegraful Român*, la început o <gazetă politică, industrială, comercială și literară>, care de la 3 ianuarie 1853 apare fără întrerupere până astăzi, cel mai vechi ziar din țară cu o asemenea existență, fiind redactat de mari teologi și oameni de cultură.

La Arad a apărut, ca organ oficial al eparhiei, *Biserica și Școala* <foaie bisericească, școlară și economică>, din 1877 până în 1948. Redactată de mari oameni de cultură care

„au știut să îmbine studiile de istorie bisericească cu cele de istorie biblică și cu probleme de teologie sistematică și practică, dar și cu informațiile despre acțiunile instituțiilor și asociațiilor culturale și religioase, încât revista s-a impus ca o publicație cu un rost bine determinat în instruirea maselor, în trezirea și formarea conștiinței naționale românești”¹².

Prin purtarea de grijă a ÎPS Timotei al Aradului, publicația a reapărut începând cu luna februarie 1992.

Eparhia Caransebeșului își avea propriul său organ de publicitate *Foaia diecezană* (1886-1948) în paginile căruia s-au publicat

„documente referitoare la trecutul Bisericii și al învățământului românesc din Banat, monografiile parohiale și biografii, necroloage, evocări, recenzii, îndrumări pastorale și misionare. De asemenea erau abordate și chestiuni literar-școlare, medicale și economice sau politice”¹³.

Interzisă în perioadă comunistă, publicația a fost reluată în anul 1995.

În 1907 profesorul Nicolae Bălan, viitorul mitropolit al Ardealului, a editat la Sibiu *Revista Teologică*, <organ pentru știința și viața bisericească>, cu colaborarea unor distinși teologi din Transilvania și din vechea Românie. Cu o întrerupere între anii 1916-1921, a apărut până în 1947, în paginile ei publicându-se studii de teologie, de istorie bisericească, teme pastorale și liturgice, predici, recenzii, știri din viața biseri-

¹² *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 89.

¹³ *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 281.

cească de pretudindeni, încât a devenit una din cele mai bune reviste de specialitate¹⁴.

După 1948 Bisericii noastre i s-a permis să editeze opt reviste de specialitate doar pentru uz intern, conținând studii, articole, recenzii, cronici, etc., scrise de membrii Sfântului Sinod, de profesori de la cele două Institute teologice, de profesori de seminar, de preoți, doctoranzi, etc. Între acestea se numără trei reviste centrale bisericești: *Biserica Ortodoxă Română* – buletinul oficial al Patriarhiei Române, care a publicat și continuă să publice îndeosebi dări de seamă asupra evenimentelor importante din viața bisericească internă, articole de îndrumare pastorală și omiletică, regulamente bisericești, etc., *Studii Teologice* – revista celor două Institute teologice, a publicat studii din cele patru ramuri ale teologiei, reușind să impună teologia ortodoxă românească în cercurile bisericești de peste hotare, și *Ortodoxia* – revista trimestrială a Patriarhiei Române, se ocupă îndeosebi de problemele teologice interconfesionale care se pun Bisericii noastre în cadrul dialogului ecumenic contemporan, care apar la București, sub îngrijirea unui comitet de redacție, sub președinția celor trei patriarhi ai timpului: Iustinian Marina, Iustin Moiescu și Teoctist Arăpașu. Ele apar până astăzi și se trimit tuturor parohiilor ortodoxe din țară¹⁵.

Pe lângă acestea, au apărut alte cinci reviste bisericești editate de Centrele mitropolitane: *Glasul Bisericii* (pentru Mitropolia Ungrovlahiei), *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, *Mitropolia Ardealului*, *Mitropolia Olteniei și Mitropolia Banatului*, toate își continuă apariția până astăzi. Revistele mitropolitane se trimiteau tuturor parohiilor din cuprinsul Mitropoliei respective, precum și altor așezăminte cultural-bisericești din țară și de peste hotare. Revistele mitropolitane publicau, în primul rând, studii privind istoria și monumentele bisericești din eparhiile respective, dări de seamă asupra evenimentelor bisericești pe plan local, precum și studii de interes general bisericesc și ecumenic.

Trebuie să reținem faptul că aceste opt reviste bisericești au beneficiat nu numai de colaborarea ierarhilor și a profesorilor de teologie, ci și de colaborarea unor istorici de artă, profesori universitari din mediul laic, inclusiv a unora care, ani în șir, n-au avut dreptul (impus de regim) să pu-

¹⁴ MIRCEA PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române – compendiu, ediția a II-a*, Editura Andreiană, Sibiu, 2007, p. 378-379.

¹⁵ MIRCEA PĂCURARIU, *Cultura teologică românească...*, p. 295.

blice în periodice sau edituri de stat; în felul acesta revistele noastre bisericești erau apreciate și în alte medii culturale, nu numai în Biserică¹⁶.

După 1990, pe lângă cele opt reviste teologice și ziarul *Telegraful Român* și-au început apariția o serie de periodice. Vechile reviste „centrale”, unele apărute acum sub titluri noi sunt: *Biserica Ortodoxă Română*, *Studii Teologice și Ortodoxia*, precum și cele mitropolitane: *Glasul Bisericii* (București), *Teologie și Viață* (care continuă revista *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, la Iași), *Revista Teologică* de la Sibiu (care continuă *Mitropolia Ardealului*), *Mitropolia Olteniei* (Craiova), *Altarul Banatului* (fosta *Mitropolia Banatului*). Pe lângă acestea au apărut însă și periodice noi, cu apariție lunară sau trimestrială (*Vestitorul Ortodoxiei*, *Candela Moldovei*, *Tabor*, etc.). De asemenea, majoritatea Facultăților de Teologie din țară publică Anuare, cu studii ale profesorilor de la Facultățile respective. Facultatea de Teologie din Arad editează ea însăși o revistă de un înalt nivel teologic și academic intitulată *Teologia*.

Putem observa cu ușurință faptul că marile reviste ale Bisericii Ortodoxe Române susținute de către Patriarhie și revistele și publicațiile bisericești susținute de centrele mitropolitane, după 1990, au luat un nou avânt odată cu deschiderea și posibilitățile oferite de libertatea de exprimare.

La 7 februarie 2005, prin purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, pe atunci Mitropolit al Moldovei, a fost lansat la Iași, primul cotidian creștin din România și, până în prezent, singurul cotidian creștin ortodox din lume, Ziarul Lumina. Într-o societate aflată în tranziție și într-un spațiu mediatic dominat de senzaționalism și informații agresive, Lumina își propunea să aducă mai multă liniște, încredere și respect, să fie un ziar onest și echilibrat. Să aducă în prim-plan valorile morale și spirituale tradiționale, să cultive speranța și să apropie pe oameni de viața Bisericii.

După puțin timp, în cursul lunii noiembrie 2007, s-a constituit nucleul redacțional la București. După consolidarea echipei editoriale de la București și intensificarea cooperării cu toate centrele eparhiale din țară, s-a conturat ideea publicării unei ediții naționale a ziarului, sintetică și reprezentativă, precum și adăugarea unor ediții regionale, în care să fie oglindite și aprofundate fapte și evenimente din toate zonele geografice ale țării. Cotidianul conține știri, documentare și reportaje din spațiul

¹⁶ MIRCEA PĂCURARIU, *Cultura teologică românească...*, p. 295.

vieții religioase, evenimente locale, naționale și internaționale, știri economice și financiare, editoriale și opinii, ș.a

De la 1 ianuarie 2008, celor două publicații LUMINA li s-a alăturat și *Vestitorul Ortodoxiei – revistă de informație bisericească a Patriarhiei Române*, care apărea deja încă din decembrie 1989 la inițiativa și cu binecuvântarea PF Teoctist, acum doar schimbându-și numele și formatul într-unul de revistă, imprimată într-un format nou, integral color, cu multe fotografii și un conținut îmbogățit prin cooperarea cu celelalte canale mediatice ale Centrului de Presă Basilica al Patriarhiei Române. Publicațiilor tipărite li s-au adăugat în timp: radio-ul Trinitas, televiziunea Trinitas Tv, website-urile precum și prezența în rețelele de socializare, media creștină asumându-și astfel în structura organismului eclesial o funcție slujitoare, coerentă și consecventă cu menirea Bisericii în lume.

Cu siguranță, această înflorire a presei bisericești post-revoluționare este o consecință a nevoi de a vorbi deschis, de a pune și a discuta probleme legate de viața Bisericii, mărturie vie că adevărul și credința se cer împărtășite de mai mulți, că există o sete de comuniune reflectată și la acest nivel.

Presa eclezială – modalitate de slujire și mărturisire

După ce am făcut o trecere în revistă foarte succintă a publicațiilor și a revistelor bisericești din Patriarhia Română, care și-au adus un aport deosebit în dezvoltarea teologiei românești și au fost asemenea unui liant care a ținut aprinsă dorința de unitate de credință și conștiință națională a fiilor Bisericii de pe întreg cuprinsul țării, vom încerca să vedem menirea presei bisericești ca fiind o „necesitate reală pentru misiunea și prezența eficientă a Bisericii în mijlocul comunității mai mici sau mai extinse, ea fiind în strânsă legătură cu transmiterea mesajului de viață, credință, mărturisire și slujire a Bisericii în fiecare context istoric.”¹⁷

Fiind o noutate în mass-media românească, liniile presei creștine nu sunt definite în totalitate, aceasta deoarece ea aduce în spațiul mediativ o altfel de abordare a faptelor:

¹⁷ IOAN TULCAN, "Istoria recentă a publicației „Calea Mântuirii” și implicațiile ei bisericești, culturale și misionare”, în vol. „Calea Mântuirii” la zece ani de la apariție (2000-2010) – Importanța pastoral-misionară și culturală a presei bisericești în Ortodoxia românească, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010, p. 70.

„presa creștină aduce în spațiul mass-media o abordare nepătimasă, echilibrată a faptelor, oferind publicului o alternativă cu accent deosebit pe aspectul formativ, nu doar pe latura informativă, promovând mesajul speranței și al iubirii creștine. Presa creștină trebuie să prefigureze normalitatea care va fi în societate”¹⁸.

Calificativul „bisericească” atribuit presei eclesiale, îi conferă acesteia un statut aparte, acela de for al instituției Bisericii, cu binecuvântare, statut și mandat oficial oferite din partea ierarhiei. Lucrarea mediatică este înțeleasă de Biserică ca modalitate de slujire și mărturisire. Misiunea presei constă în vocația ei de a se adresa inimii, gândirii și duhului fiecărui om.

„Presa bisericească nu trebuie să cedeze tentației alienate populismului religios sau a dominației represive. O presă bisericească responsabilă nu va face apel niciodată la raporturi de forță, presiune și putere, ci la relații de comuniune. Țelul ei este să întărească pe oameni ca persoane, iar nu o masă inertă și supusă presiunii mediatice schimbătoare sau mediocrității colportate de opinia publică ignară”¹⁹.

În zilele de 17-19 mai 1994, avea loc la Cluj, primul Seminar dedicat presei bisericești ortodoxe. Concluziile acestui Seminar, publicate în *Vestitorul bisericesc* au fost formulate în următorii termeni:

„Pornind de la constatarea că nu s-a ajuns să se precizeze statutul presei bisericești și al jurnalistului bisericesc, participanții la seminar și-au exprimat dorința ca autoritatea bisericească să încurajeze eforturile de găsire a unui loc bine stabilit presei bisericești în structura actuală a Bisericii.

¹⁸ NARCISA ELENA BALABAN, „Face Biserica misiune prin mass-media?”, în vol. *„Calea Mântuirii” la zece ani de la apariție (2000-2010) – Importanța pastoral-misionară și culturală a presei bisericești în Ortodoxia românească*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010, p. 34.

¹⁹ FLORIN-CĂTĂLIN GHIȚ, „Relevanța misionară a relației dintre teologie și cultură în presa bisericească”, în vol. *„Calea Mântuirii” la zece ani de la apariție (2000-2010) – Importanța pastoral-misionară și culturală a presei bisericești în Ortodoxia românească*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010, p. 112.

Biserica va trebui să încerce să vadă în presa bisericească o cale de activare a dimensiunii sale profetice, să abordeze prin ea semnele timpului, să redeschidă canalele de comunicare între diferitele structuri și segmente ecleziale, mai precis între cler și ierarhie, ierarhie și credincioși, credincioși și teologi.

Mai departe, presa bisericească ar trebui să devină un virtual liant în spațiul credinței românești într-un moment în care fărâmițarea pe plan social e mai mult decât evidentă.

Prin tematica pe care o abordează, de la explicarea vieții Bisericii, în ansamblul ei, până la lecturile teologice făcute temelor de mare actualitate, presa bisericească este datoare să îndeplinească o funcție formativă. Din acest punct de vedere ea va trebui să devină un activ factor catehetic și misionar.

Se impune ca presa bisericească să nu fie un simplu spațiu auctorial, ci unul al mărturisirii, al diaconiei. La rândul său, jurnalistul biserice să fie, în primul rând, un mădular al Bisericii, iar nu un redactor sau reporter fără identitate”²⁰.

În peisajul generic al mass-mediei, presa bisericească sau presa eclezială este o presă aparte. Ea este oarecum specializată, militantă, fără a fi partizană sau de propagandă și cu un public țintă în genere precis și constant. Cu toate acestea, prin natura lui, adevărul credinței nu este circumscris exclusiv sferei conștiinței religioase și de aceea există potențial și un public țintă al presei bisericești care nu este foarte familiarizat cu valorile credinței. Preotul Dr. Michel Kubler, directorul Centrului de Studii Bizantine și Întâlniri Creștine „Sfinții Apostoli Petru și Andrei” din București, într-un articol publicat în Ziarul Lumina, referindu-se la rolul unui ziar creștin subliniază următoarele:

„un cotidian creștin este o dată un ziar ca toate celelalte și, în același timp, diferit de toate celelalte. El trebuie să trateze actualitatea cu aceleași exigențe profesionale ca și confrății lui, seculari și să formeze un spațiu de dezbatere între opiniile publicului său. Dar el trebuie, de asemenea, să facă loc actualității religioase, să răspândească modul de a

²⁰ *Vestitorul Ortodoxiei*, anul VI, nr. 117, 1-15 iunie 1994, p. 1-2.

gândi al Bisericii și, mai ales să facă, ca Biserica și lumea să comunice mai bine, aceste două realități care, în Occident cel puțin, se ignoră adesea sau întrețin clișee reciproce, care împiedică dialogul. Cu cât mai mult lumea se îndepărtează de Biserică, cu atât trebuie să existe creștini – clerici și mireni – „cufundați” în universul media. Astfel, Biserica va putea să stăpânească regulile și tehnicile pentru a discerne „semnele timpului”, aducând o viziune creștină asupra evenimentelor și pentru a denunța ceea ce în mass-media merge împotriva valorilor evanghelice”²¹.

Presa bisericească își asumă folosirea și înțelegerea funcționării tuturor mijloacelor posibile de comunicare cu cât mai mulți oameni, însă, spre deosebire de mijloacele de comunicare în masă în general, esența mesajului ei ultim nu este din lumea aceasta. Ea se folosește de realizările științifice și tehnice ale lumii acesteia și își face simțită prezența spirituală în lumea aceasta fără a fi din lume. Ca simptom al stării spirituale a Bisericii și societății, presa bisericească devine doar relativ recent în raport cu tradiția eclezială bimilenară, un mijloc de comunicare și mărturisire pe scară largă a Bisericii²².

În zilele noastre, Biserica și slujitorii ei nu mai pot rămâne închiși într-un ghetou strict liturgic și într-un imobilism pastoral evident, ci trebuie ca prin toate mijloacele să lucreze la vestirea Evangheliei Împărăției și aceasta nu lăsându-se acaparați de „duhul lumii” ci asumând lumea și înălțând-o înspre măsurile transfigurării și înveșnicirii. „De aceea, socotim că Biserica nu mai poate face astăzi abstracție de mijloacele pe care lumea, prin evoluția ei științifică și tehnică să i le pune la dispoziție, mijloace pe care, desigur trebuie să le asume pentru desfășurarea misiunii ei în lume. În acest sens, presa scrisă, poate deveni mijloc real de sprijinire a lucrării Bisericii în lume, dacă este folosită cu discernământ și dacă știm cu adevărat să-i vedem rostul și rolul în sensul unui demers constructiv, și nu doar în dimensiunea secularizată a acesteia”²³.

²¹ MICHEL KUBLER, „Cui folosește presa creștină?”, traducere din franceză de Augustin PĂUNOIU, în *Ziarul Lumina*, 13 februarie 2011.

²² FLORIN-CĂTĂLIN GHIȚ, „Relevanța misionară a relației dintre teologie și cultură în presa bisericească”, p. 109.

²³ LUCIAN FARCAȘIU, „Necesitatea catehezei liturgice și realizarea ei prin intermediul

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, în ședința sa din 13-16 august 2000, a adoptat un document care oferă câteva poziții fundamentale ale învățaturii ei despre relația dintre Biserică și stat și despre un număr de probleme actuale importante din punct de vedere social.

Printre aceste se numără și relația dintre Biserică și mijloacele de informare în masă seculare: „Misiunea luminătoare, învățătoarească și pacificatoare socială a Bisericii o constrânge la conlucrare cu mijloacele de informare în masă seculare în stare să poarte mesajul ei diferitelor segmente ale societății. Sfântul Apostol Petru îi cheamă pe creștini:

„Fiți gata întotdeauna să răspundeți oricui vă cere socoteală despre nădejdea voastră, dar cu blândețe și cu frică” (I Pt. 3,15).

Toți clericii și laicii sunt chemați să dea cuvenita atenție contactelor cu mijloacele de informare în masă seculare în scopul realizării muncii pastorale și educaționale și pentru a trezi interesul societății seculare pentru diferite aspecte ale vieții bisericești și ale culturii creștine. În aceasta e nevoie de multă înțelepciune, responsabilitate și prudență în ce privește poziția unui anume mijloc de informare în masă față de credință și Biserică, orientarea lui morală și relațiile pe care le are cu conducerea bisericească.

În fiecare formă de mass-media (tipărite, radio-electronice, computerizate) Biserica are propriile ei mijloace media, care au binecuvântarea conducerii bisericești. Ea este prezentă aici fie prin instituții oficiale, fie prin inițiative private ale clericilor și laicilor. În același timp, Biserica interacționează cu mass media seculară prin instituțiile și împuterniciții ei. Această interacțiune se realizează atât prin crearea unor forme speciale ale prezenței Bisericii în mass media seculară (cum ar fi suplimente ale ziarelor și revistelor, pagini speciale, rubrici TV și radio), precum și în afara acestora (declarații, interviuri, participarea la diferite forme de dialoguri și dezbateri publice, precum și suporturi audio și video, cum sunt filme, înregistrări și reproduceri)²⁴.

publicației „Calea Mântuirii”, în vol. „Calea Mântuirii” la zece ani de la apariție (2000-2010) – *Importanța pastoral-misionară și culturală a presei bisericești în Ortodoxia românească*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010, p. 266.

²⁴ *Fundamentele concepției sociale a Bisericii Ortodoxe Ruse*, traducere de Ioan I. ICĂ jr. după textul original rus de pe site-ul oficial al Patriarhiei Moscovei: www.russian-or-

Nelucrând cu precădere cu știri sau informații, așa cum lucrează presa secularizată, presa bisericească are la bază speciile genului discursiv teologic, întemeiate toate pe o coerență dogmatică și pe o libertate teologumenală, corelată, aceasta din urmă, cu tăria proprie fiecăruia și cu exemplul momentului în care se află. Dacă faptul religios în sine preocupă prea puțin publicațiile laice, Biserica ar putea să-și facă auzit glasul în marile dezbateri ale societății prin intermediul propriilor ei publicații.

„Presa bisericească este o „Liturgie după Liturgie”, deoarece înmulțind darurile inteligenței credinței și aducând pe Dumnezeu în cuvintele oamenilor, vom reuși cândva să-L aducem și în sufletele lor. Presa bisericească nici nu este altceva decât ceea ce-i oferim spre ascultare omului secularizat”²⁵.

Publicațiile religioase trebuie înțelese întotdeauna în contextul misiunii creștine și a scopului acesteia, care trebuie să fie luminarea minții, mișcarea inimii și înduplecarea voinței credincioșilor pentru o viață religioasă-morală cât mai vie și mai activă. Adică, misiunea Bisericii trebuie să-l cuprindă pe om în integralitatea ființei sale. Nici un fel de unilateralitate nu este de dorit, căci ar însemna o diminuare a impactului învățăturii creștine propovăduite asupra nevoii de primenire spirituală a oamenilor²⁶. Pentru atingerea acestui scop, Biserica întrebuițează mai multe mijloace pastoral-misionare: servicii divine cu predici, meditații religioase, întruniri religioase în și afară de biserică, procesiuni, colportaj cu cărți, broșuri, reviste cu conținut religios.

Biserica trebuie să încerce să găsească în presă o cale de activare a dimensiunii sale profetice, să abordeze semnele timpului, să redeschidă canalele de comunicare între diferitele structuri ecleziale. Presa bisericească nu trebuie să devină doar un virtual liant în spațiul credinței românești

thodox-church.org.ru, în „Gândirea socială a Bisericii – Fundamente-documente-analize-perspective”, volum realizat de Ioan I. ICĂ jr. și Germano MARANI, Editura Deisis, Sibiu, 2002, p. 259.

²⁵ FLORIN CAREBIA, „Presa bisericească bănățeană în trecut și astăzi”, în *Altarul Banatului*, anul XIII (52), 2002, nr. 7-9, p. 183.

²⁶ IOAN TULCAN, „Istoria recentă a publicației „Calea Mântuirii” și implicațiile ei bisericești, culturale și misionare”, p. 63.

și prin tematica pe care o abordează ea, este datoare să îndeplinească o funcție formativă.

Concluzii

Biserica secolului XXI nu va putea ignora mass-media, cum nu se va putea lipsi de catedralele, de muzica și arta sacră a secolelor precedente și nu are dreptul să se zgârcească atunci când este vorba de „nervul societății moderne”.²⁷ Mai mult, este chemată să transmită prin aceste mijloace de comunicare în masă bogăția credinței, a vieții și spiritualității sale

Fiind un spațiu al mărturisirii, presa bisericească este un mod de a ne arăta iubirea pentru aproapele nostru,

„căci comunicarea trebuie să devină comuniune și de aceea, pe bună dreptate, se poate afirma că nu se poate scrie o istorie corectă și completă a poporului nostru fără a apela la moștenirea tipografică lăsată de slujitorii Bisericii noastre strămoșești”.²⁸

Așadar, revistele teologice și presa bisericească în general, au constituit și constituie mijlocul de informare pastorală și de orientare cel mai facil, cel mai accesibil și cel mai actual atât pentru slujitorii Bisericii, cât și pentru credincioșii preocupați de lumina tălmăcitoare a învățăturilor dumnezeiești, deoarece prin presa bisericească se transmit nu numai cunoștințe despre dogmele credinței, ci credincioșii sunt invitați să intre pe calea mediatică în universul liturgic transmis prin intermediul acestei prese. În felul acesta, misiunea Bisericii Ortodoxe devine tot mai vie, mai adecvată noului context de viață al omului de astăzi, dar, și în legătură cu noile provocări ce stau în fașa mărturisirii credinței în Dumnezeu în lumea contemporană.

²⁷ FLORIN CAREBIA, „Presa bisericească bănățeană în trecut și astăzi”, p. 183.

²⁸ FLORIN CAREBIA, „Presa bisericească bănățeană în trecut și astăzi”, p. 183.

Episcopii Gherasim Raț și Procopie Ivașcovici ai Aradului în contextul reînființării Mitropoliei Transilvaniei și a despărțirii ierarhice

Pr. Drd. Petru URSULESCU

petru_ursulescu2008@yahoo.com

Abstract:

The Bishops Gherasim Raț and Procopie Ivașcovici of Arad during the restoration of Mitropolia of Transylvania and its hierarchical independence. The Romanian fight for national and religious independence reached its peak during the reign of the Habsburgs. From 1706, the Episcopacy of Arad had been led only by Serbian Bishops, until 1829 when Nestor Ivanovici became the first Romanian born Bishop. The Bishops that succeeded him, Gherasim Raț and Procopie Ivașcovici continued the fight against Serbian influence and instigated a the restoration of the former Episcopacy of Transylvania. Andrei Șaguna was their main supporter and he would later become the archbishop and metropolitan of all Romanians within the Habsburg Empire.

Keywords:

Gherasim Raț, Procopie Ivașcovici, Andrei Șaguna, Episcopacy of Arad, Bishops, Metropolitan of Transylvania, hierarchical independence.

Introducere

Începutul secolului al XIX-lea a constituit pentru credincioșii ortodocși români de sub jurisdicția Episcopiei Aradului apogeul luptei pentru emanciparea națională, bisericească și culturală prin im-

plicarea marilor bărbați ai neamului nostru, Moise Nicoară, Dimitrie Țichindeal și alții. După un sfert de secol de frământări, în scaunul episcopal de la Arad, în 1829, a fost ales un episcop român în persoana lui Nestor Ioanovici, aceasta, după mai bine de 100 de ani de când episcopii de la Arad au fost de neam sârbesc. La numai un an de la instalarea sa episcopul Nestor Ioanovici a trecut la Domnul, în 1830, urmând iarăși o perioadă de incertitudini în privința alegerii unui nou episcop. Această tergiversare de a numi un episcop la Arad se pare că ar avea legătură cu dorința greco-catolicilor, susținuți de împărat, de a trece la uniație mai multe sate românești de pe Valea Deznei, din Podgoria Aradului și de pe Valea Mureșului, importante centre misionare ale acestora. Această idee de favorizare de către Curtea de la Viena a uniților a fost însă respinsă de către împărat. În cele din urmă, în 1835, a fost numit episcop al Aradului Gherasim Raț, un fervent luptător împotriva prozelitismului uniat și un susținător al ideii de separație ierarhică și al reînființării Mitropoliei Transilvaniei.

Episcopul Gherasim Raț s-a născut în anul 1793 în localitatea Roit, județul Bihor, provenind din familia nobiliară "Raț de Teiuș" din Ardeal, ce s-a refugiat în Bihor datorită prigoanei uniater din secolul al XVIII-lea. La fel ca și familia Raț în aceeași perioadă s-au refugiat și alte familii din Transilvania în aceste părți printre care amintim la Galșa familia "Popa de Teiuș", veniți în aceste locuri tot datorită prigoanei ortodocșilor transilvăneni din aceeași perioadă¹. Gavril Raț, viitorul episcop Gherasim a studiat la Oradea, Timișoara, Carloviț și Viena. După terminarea studiilor teologice și după căsătorie s-a preoțit fiind numit protopop al Peștișului în Bihor iar din 1822 a activat ca profesor la Institutul Teologic din Arad. După moartea soției s-a călugărit iar la 3 februarie 1835 a fost ales episcop al Aradului².

¹ Pr. Traian TERE BENȚIU, *Gheorghe Popa de Teiuș*, Imprimeria Județului Arad, S. A., Arad, 1927, p. 7.

² Protopresviterul Dr. Gheorghe CIUHANDU, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț - Pagini mai ales din Istoria Românilor Crișeni - (1830-1840)*, Tipografia Diecezană Arad, Arad, 1933, p. 187-188.

1. Episcopul Gherasim Raț și lupta pentru despărțirea ierarhică de sârbi

Situația tensionată din perioada revoluției de la 1848-1849 necesita lămurirea problemelor dintre români și sârbi pe de o parte și pe de altă parte crearea unei ierarhii naționale a tuturor românilor ortodocși. Artizanii acestor idei au fost episcopul de la Arad, Gherasim Raț și viitorul mitropolit al Transilvaniei, Andrei Șaguna. Legăturile dintre cei doi datează încă din anul 1839, când episcopul arădean, aflat la Carloviț, a propus mitropolitului să-l facă arhimandrit pe Andrei Șaguna și să-l numească președinte al Consistoriului din Oradea, aflat sub jurisdicția Episcopiei Aradului. Șaguna n-a acceptat această propunere, așteptând vacantarea unui scaun episcopal, așteptarea fiind încununată în cele din urmă cu accederea în scaunul Mitropoliei transilvane. Relațiile dintre Gherasim Raț și Andrei Șaguna s-au intensificat după înăbușirea Revoluției în toamna anului 1849, când deja se întrevedea marele ideal al românilor "independența bisericească prin separarea de ierarhia sârbească"³.

În data de 23 martie 1848, studenții români de la Budapesta au alcătuit o Petiție în 7 puncte ce viza despărțirea celor trei episcopii ale românilor de la Arad, Timișoara și Vârșeț de Mitropolia de la Carloviț și alipirea lor la Episcopia de la Sibiu, toate să fie conduse de către un mitropolit. Toate aceste revendicări ale românilor au fost sprijinite de guvernul de la Budapesta. Românii din Arad avându-i în frunte pe Ioan Arcoși, președintele comunității arădene și pe Vicențiu Babeșiu au convocat o Adunare în cadrul căreia au lansat un "Apel către românii din Banat și Crișana de a trimite delegați la Adunarea de la Pesta în vederea organizării unui Congres bisericesc" și transferarea acestuia la Arad sau la Timișoara. Acest apel se încheie cu cuvintele

„Să ne ridicăm iubiți frați români, să mergem să ne vadă lumea și înaltul ministeriu, că și noi viem, că și noi ne-am deșteptat din letargicul somn, în carele ne-a fost aruncat despotismul veacurilor - să ne vadă și să creadă că românul numai atunci e adevărat viu, când e liber”⁴.

³ Pr. Gheorghe LIȚIU, "Episcopul Gherasim Raț și Potosințul Andrei Șaguna", în *Biserica și Școala*, an LXVIII, 1944, Arad, 12 noiembrie, nr. 46, p. 363.

⁴ I. D. SUCIU, R. CONSTANTINESCU, *Documente privitoare la Istoria Mitropoliei Ba-*

În acest sens românii din Episcopia Aradului au cerut episcopului Gherasim Raț înlăturarea din cadrul Consistoriului arădan a funcționarilor de alt neam și numirea preoților români în aceste funcții, introducerea limbii române în bisericile din Arad în locul celei sârbești, "poruncirea parohilor români să nu mai blagoslovească, ci să binecuvânteze poporul", încheind cu cuvintele

„Episcopul românesc este al românilor săi, înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor, dator cu împlinirea acestor prea drepte lucrări. Via regele! Via patria liberă! Via românii și românul lor episcop Gherasim Raț!”⁵.

Precum aminteam mai sus, mai mulți români din Banat și Ungaria, printre care avocatul Emanuil Gojdu, preotul Ioan Arcoși, preotul Nicolae-Tincu Velea, s-au adunat la Pesta pentru a stabili atitudinea pe care trebuie să o adopte românii față de situația politică și bisericească din acea vreme. În data de 9/21 mai a avut loc cea mai importantă întâlnire a românilor la Budapesta în cadrul căreia s-a protestat asupra ridicării la rang de Patriarhie a Mitropoliei de Carloviț. Pe lângă aceasta s-au întocmit două acte ce lămureau scopul Adunării de la Pesta. Primul act intitulat "Înștiințare către Românii de legea răsăriteană neunită" viza tocmai drepturile românilor din Imperiu, precum și convocarea unei Adunări de data aceasta la Timișoara în 13/25 iunie 1848, cu "știrea înălțatului minister". Al doilea act întocmit la Pesta în data de 9/21 mai a fost intitulat "Petițiunea neamului românesc din Ungaria și Banat" înaintată ministerului, în cadrul căreia se amintea că națiunea română este una dintre cele mai vechi din Ungaria și a apărut interesele statului în cele mai vitrege vremi fiind un scut de apărare împotriva musulmanilor și a altor popoare barbare. Se amintește despre influența slavă în cult și în scrierile bisericești și școlare, precum și despre "Privilegiile ilirice" de care au beneficiat la început și românii, însă, ulterior acestea au fost monopolizate de ierarhia și preoțimea sârbească. Principala doleanță a românilor era ieșirea de sub influența Mitropoliei de Carloviț în toate treburile bisericești și școlare. Sunt amintite câteva cereri, printre care cea mai importantă era despărțirea ierarhică de sârbi, ieșirea de sub jurisdicția Mitropoliei de Carloviț, constituirea unui sinod propriu sub conducerea

natului, doc. 367, p. 683-684.

⁵ I. D. SUCIU, R. CONSTANTINESCU, *Documente privitoare...*, doc. 369, p. 687-688.

unui "vicar-metropolit", folosirea limbii române în cadrul cultului divin și desemnarea unui "comisar ministerial" pentru a intermedia împărțirea fondurilor bisericești și școlare între români și sârbi. Deasemenea tot în cadrul aceleiași adunări s-a stabilit ca în data de 13/25 iunie să convoace o Adunare a tuturor românilor la Timișoara unde, românii, "dreptcredincioși în lege, iubitori de patrie, nu au alt cuget decât soarta poporului românesc pe calea legii se o ajutore, și starea creșterii de sub jugul străin să o smulgă... mărturisind credința către înălțatul împărat și legile patriei"⁶. Adunarea de la Timișoara din 13/25 iunie nu s-a mai ținut, datorită intervenției episcopului sârb de Timișoara Pantelimon Jivcoviți la ministrul cultelor Eotvos Josef, totuși câțiva dintre deputații români s-au întrunit în cartierul timișorean Fabric, unde au întărit cele hotărâte la Pesta⁷.

În paralel cu acțiunile românilor, mitropolitul Iosif Raiacici a convocat la 15/27 mai 1848 o Adunare la Carloviț, inițial aceasta a fost convocată la Neoplanta (Novi Sad), unde acesta a fost proclamat ca patriarh. La acest Congres au participat foarte puțini români, deoarece aceștia doreau o conducere bisericească proprie. Consistoriul arădean în frunte cu episcopul Gherasim Raț nu a recunoscut titlul de patriarh lui Raiacici, deoarece nu a fost acordat cu consimțământul poporului român. În ședința din 3/15 iunie 1848 a Consistoriului arădean se menționează că

"acest Consistor (arădean n.n.) cunoscând adunarea sârbească din Carloviț drept răscoală sau răzvrătire, titlul de patriarh asumat de episcop ilegal, și fără audierea românilor, nu va acorda niciodată ca rezultat al răzvrătirii anticonstituționale"⁸.

În acesta context relațiile dintre sârbi și români erau foarte încordate, arhimandritul Emilian Cengheleț părăsind conducerea Mănăstirii Hodoș-Bodrog. În locul lui a fost adus protodiaconul Ghenadie Popescu, un apropiat al episcopului Aradului, care era foarte iubit de către români. După înfrângerea Revoluției în 1849, patriarhul l-a trimis din nou pe Emilian Cengheleț la Bodrog, unde, la ieșirea cu Cinstitele Daruri n-a pome-

⁶ Teodor V. PĂCĂȚIAN, *Cartea de Aur*, vol. I., Ediția a doua, Tipografia Iosif Marschall, Sibiu, 1904, p. 343-347.

⁷ I. D. SUCIU, R. CONSTANTINESCU, *Documente privitoare...*, doc. 378, p.698.

⁸ I. D. SUCIU, R. CONSTANTINESCU, *Documente privitoare...*, doc. 377, p. 694-695.

nit pe episcopul Aradului. Deasemenea ieromonahii sârbi de la Bodrog la Înălțarea Sfintei Cruci n-au pomenit pe episcopul Aradului la Sfânta Liturghie, ci pe patriarhul Raiacici. Toate acestea au determinat Consistoriul arădean să îi cheme pe cei vinovați. Știindu-se ocrotiți de patriarh, aceștia nu s-au prezentat, ceea ce a constituit un afront adus episcopului român din Arad⁹.

Episcopul de la Sibiu, Andrei Șaguna, a înaintat împăratului de la Viena, în primăvara anului 1849 mai multe petiții, cea mai de seamă fiind "Petiția națională" din 13/25 februarie, în care solicita despărțirea ierarhică. Aflat la Viena, Șaguna a adresat și patriarhului Raiacici la 16/28 martie 1849 o scrisoare în care solicita separația ierarhică,

„acum a sosit timpul cel mai de pe urmă în care Fericirea Ta să te enunți categorice pentru independența neamului românesc, atât bisericească cât și politică... numai independența ierarhiei române de la cea sârbească e unica mijlocire... ce poate să producă iubirea cea creștinească și dragostea cea frățască”¹⁰.

Patriarhul de la Carloviț a anunțat că va supune această cerință a lui Șaguna episcopului de la Arad Gherasim Raț și episcopului din Bucovina Eugeniu Hacman pentru a se consulta în această problemă. Răspunsul lui Gherasim Raț la scrisoarea patriarhului Raiacici este extrem de clar și coincide cu vederile lui Șaguna în această situație, pronunțându-se pentru separația de ierarhia sârbă și pentru restaurarea Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei. Episcopul din Bucovina avea însă o altă părere, el propunea ca patriarhul sârb să devină patriarh peste ambele mitropolii, sârbă și română, locțiitor al patriarhului de Constantinopol iar unitatea dogmatică a celor două Mitropolii să fie făcută în sinoade comune. Această propunere era pe placul patriarhului de Carloviț, care devenea în acest fel reprezentantul tuturor ortodocșilor din cadrul Imperiului habsburgic. Această idee a episcopului Hacman nu era nici pe placul lui Șaguna, nici a episcopului Aradului.

⁹ Pavel VESA, *Episcopia Aradului în timpul episcopului Gherasim Raț, (1835-1850)*, Editura Mirador, Arad, 2008, p. 180-181.

¹⁰ Dr. Ilarion PUȘCARIU, *Metropolia Românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea Mitropoliei, dimpreună cu o colecțiune de acte*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1900, p. 102-103.

La 7 septembrie 1849, după înfrângerea Revoluției, episcopul Andrei Șaguna i-a adresat episcopului Aradului o scrisoare în cadrul căreia îi făcea cunoscute intențiile sale despre "lucrările întregii noastre națiuni". I-a trimis deasemenea și "Petiția națională" din 13/25 februarie 1849 și "Promemoria despre dreptul istoric pentru autonomia Bisericii române". Episcopul Gherasim Raț îi răspunde la 10 septembrie, mulțumindu-i pentru toată râvna pe care o are pentru cauza națională și bisericească, promițându-i tot sprijinul pentru realizarea acestui deziderat¹¹.

Episcopul Șaguna i-a solicitat episcopului Aradului să trimită la Viena trei sau patru bărbați care să stăruie pe lângă împărat pentru dobândirea drepturilor pentru românii din Ungaria. Trimișii erau Vicențiu Babeș, Grigorie Popovici și Teodor Șerb, care urmau să se alăture celorlalți români din monarhia habsburgică și să obțină separația față de Biserica sârbească și reînființarea Mitropoliei Transilvaniei.

În scrisoarea din 2/15 octombrie 1849, episcopul Andrei Șaguna era satisfăcut de măsurile pe care episcopul Gherasim Raț le-a luat pentru izbânda cauzei naționale și bisericești. Datorită sănătății șubrede și pentru faptul că nu se putea deplasa a încredințat celor trei deputați "Petițiunea Arădanilor" prin care se solicita "alegerea unui cap ecleziastic de sine stătătoriu... sub care vor sta ceilalți episcopi naționali". În cadrul acestei Petiții se face amintire de cererile precedente ale românilor către împărat și se dau asigurări de ascultare față de tron și monarhie, evidențiindu-se starea grea în care se aflau românii având o conducere bisericească străină,

„credincioasa lor națiune e condamnată să rămână și pe viitor pradă odioasei supremații a altor națiuni, a rămâne turmă fără voe liberă, destinată să escontenteze interesele altor seminții de oameni, cari abia se pot asemena în credință, numer și merite cu ea”¹².

La 5 noiembrie 1849 a scris și episcopul Gherasim Raț patriarhului Raiacici cerându-i acordul pentru separarea ierarhică și pentru dobândi-

¹¹ Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 109-110; apud. A.N.D.J. Arad, F.E.O.R. Arad, *Actele Revoluției de la 1848-1849, dosar 95/1849, f. 1*.

¹² Teodor V. PĂCĂȚIAN, *Cartea de Aur...*, p. 631-633.

rea autonomiei bisericești a românilor din Transilvania și Ungaria, unde spunea printre altele,

„că dorința comună a românilor ca în trebile sale bisericești să nu atârne de o altă națiune... românii din monarhia austriacă să aibe, precum au avut cândva, o ierarhie română deschilinită de cea sârbească”¹³.

Toate aceste lucruri dovedesc faptul că episcopul Aradului Gherasim Raț l-a sprijinit pe viitorul mitropolit al Ardealului Andrei Șaguna în mișcarea de emancipare națională și ecleziastică a românilor din Ungaria și Transilvania și anume în pregătirea pentru despărțirea ierarhică a românilor față de Mitropolia ortodoxă sârbă de la Carloviț și pentru reînființarea Mitropoliei ortodoxe a românilor din Transilvania.

Episcopul de vrednică pomenire, Gherasim Raț al Aradului a trecut la cele veșnice în data de 15/27 august 1850, fiind înmormântat în vechea Catedrală a Aradului, de unde a fost reînhumat în cripta reședinței episcopale de la Mănăstirea Arad-Gai.

2. Episcopul Procopie Ivașcovici (1853-1873)

După moartea episcopul Gherasim Raț a urmat o perioadă de trei ani de incertitudini. Patriarhul Raiacici nu dorea nominalizarea nici unuia dintre candidații la episcopie, Patrachie Popescu, Ghenadie Popescu și Ioan Popescu. Primul dintre candidați, arhimandritul Patrachie Popescu era și administratorul Episcopiei de la moartea lui Gherasim Raț, până în 1853.

La 11 noiembrie 1852 a fost ales episcop al Aradului arhimandritul Procopie Ivașcovici de la Mănăstirea Cruședol, care nu a fost pe placul patriarhului de la Carloviț. Noul episcop, român de origine, provenea dintr-o familie numeroasă din localitatea Goruia, comitatul Caraș-Severin. A ajuns profesor la Carloviț, fiind cunoscător a mai multor limbi. În 1846 a ajuns arhimandrit și stareț al Mănăstirii Cruședol, unde a funcționat până în 1852, când a fost ales episcop al Aradului¹⁴.

Patriarhul de la Carloviț dorea să numească episcop la Arad un om ce ar putea să reprezinte mai bine interesele ierarhiei sârbe decât

¹³ I. D. SUCIU, R. CONSTANTINESCU, *Documente privitoare...*, doc. 410, p. 737-738.

¹⁴ Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități*, p. 132.

dorințele românilor. Cu toate că episcopii români n-au putut participa la Sinodul de la Carloviț din 1852, în pofida opoziției patriarhului Raiacici, la Arad a fost ales Procopie Ivașcovici, arhimandritul de la Mănăstirea Cruședol. Lui Andrei Șaguna nu i-a fost permisă intrarea la sinod, însă, datorită purtării sale a câștigat simpatia împăratului. Acesta avea să noteze:

„Majestatea Sa s-a îndurat a-mi da complăcența prea înaltă pentru purtarea mea în sinodul carlovițean din toamna anului 1852, era patriarhului Raiacici a i se vesti neplăcerea preaînaltă dimpreună cu episcopii serbesci și în fine a denumi de episcopi pre cei aleși în acel sinod, pre archimandritul Bezdinului, Mașirevici, la Timișoara, pre archimandritul Cruședolului, Procopiu Ivacicovici, la Arad și pre archimandritul Hodoșului, Emilian Cengheleț, la Vârșeț.”¹⁵.

3. Episcopul Procopie Ivașcovici și reînființarea Mitropoliei Transilvaniei

Perioada de arhipăstorire a lui Procopie Ivașcovici în cadrul Eparhiei Aradului coincide cu momentele tensionate de constituire a unei ierarhii independente față de sârbi și crearea unei Mitropolii românești. Această dorință a românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria era pe deplin justificată, deoarece ierarhii sârbi din protectori ai păstoriților lor au devenit prigonitori ai acestora, prin numeroasele abuzuri săvârșite de clerul sârbesc.

Episcopul Aradului, român la origine, s-a format între sârbi, fiind starețul unei mănăstiri sârbești, dar totuși a fost un reprezentant de seamă al românilor din Ungaria, luând parte în mod activ la procesul de despărțire ierarhică a românilor de sârbi, precum și la mișcarea pentru reînființarea Mitropoliei ortodoxe a românilor din Transilvania.

Episcopul Procopie Ivașcovici era înfățișat

”ca un bărbat blând și bun, însușiri cari l-au ridicat mai în urmă, până la scaunul de patriarch sârbesc în Carloviț, totuși pentru cauza română era de tot dificil. Român de nascere dar crescut cu Sârbii și între Sârbi, nu se scia nici când în-

¹⁵ Dr. Ilarion PUȘCARIU, *Metropolia Românilor ortodocși...*, p. 127-128.

spira, cu atât mai puțin entuziasma pentru cauza metropoliei române. El vorbea, scria, se ruga la altar mai bine în limba serbească. Se afla mai bine între Serbi și concrescut cu ei, nu putea cuprinde, că e posibil, ca Românii să se poată emancipa vre-odată de Serbi. Numai fiindcă era în fruntea unei eparchii române, încunjurat de inteligență română, fu adus și el la conlucrare”¹⁶.

În cele din urmă episcopul Andrei Șaguna prin spiritul său hotărât și convingător a reușit să-l determine pe episcopul Aradului să adere la mișcarea de separație ierarhică.

După moartea patriarhului Raiacici, în anul 1862 s-au ținut două conferințe la Timișoara prezidate de episcopul Aradului, în cadrul cărora s-a luat hotărârea ca la Congresul sârbesc pentru alegerea unui nou patriarh să nu participe românii. Tot la Timișoara s-a hotărât ca să se alcătuiască o Petiție adresată împăratului în care s-a solicitat reînființarea Mitropoliei Transilvaniei. Această Petiție a fost alcătuită în data de 15 mai 1862, fiind semnată de Andrei Șaguna, Procopie Ivașcovici și de alți reprezentanți ai românilor. Pe lângă această Petiție, și comunitatea ortodoxă română din Arad, sub conducerea lui Ioan Arcoși a hotărât ca la vreun congres sârbesc să nu mai ia parte nici un român adevărat, înaintând împăratului o altă cerere în care se solicita separația ierarhică și reînființarea Mitropoliei tuturor românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria¹⁷.

În luna februarie a anului 1862 Andrei Șaguna și Procopie Ivașcovici, în fruntea unei delegații românești, au mers la Viena pentru a solicita reînființarea Mitropoliei transilvane. În 1863 episcopul Aradului se găsea la Carloviț pentru a stabili condițiile în vederea separării averilor bisericești. În anul 1864, episcopul Ivașcovici în fruntea unei delegații a românilor din Arad și Timișoara au plecat din nou la Carloviț, motivând că nu pot participa la alegerea noului patriarh, deoarece au înaintat împăratului mai multe memorii în vederea despărțirii ierarhice.

Dorința românilor s-a împlinit în ajunul Crăciunului la 24 decembrie a anului 1864 când împăratul Francisc Iosif I a emis un "Autograf împărătesc" prin care recunoștea Mitropolia ortodoxă română a Transilvaniei iar Andrei Șaguna va avea rangul de mitropolit al tuturor românilor din

¹⁶ Dr. Ilarion PUȘCARIU, *Mitropolia Românilor ortodocși...*, p. 77.

¹⁷ Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități...*, p. 136.

Imperiul habsburgic. Datorită importanței actului îl vom reda mai jos după textul original din limba germană:

”Autograful îperătesc pentru înființarea metropoliei române și denumirea episcopului Șaguna de arhiepiscop și metropolit.

Iubite baron de Șaguna. Ascultând rugările românilor gr.-or. din Transilvania și Ungaria, în consonanță cu intențiunea manifestată prin rezoluțiunile mele din 27 Septembrie 1860 și din 25 Iunie 1863, am încuviințat, ca pentru denșii se se înființeze o metropolie independentă, coordonată cu cea serbescă, și ca biserica episcopescă din Transilvania se se ridice la demnitate metropolitană.

Tot deodată aflu de a te denumi pre domnia ta de arhiepiscop și metropolit al românilor gr.-or. din Transilvania și Ungaria. Viena, în 24 Decembre 1864. Francisc Iosif m. p.”¹⁸.

În Circulara de Crăciun, mitropolitul Andrei Șaguna a specificat faptul că Episcopia Ardealului a fost ridicată la rangul de Mitropolie având jurisdicție asupra tuturor românilor din Imperiu.

În 28 decembrie 1864 episcopul Procopie Ivașcoviți l-a consultat pe mitropolitul Ardealului, cerându-i părerea în privința participării la Congresul Bisericii Sârbe de la Carloviț. S-a stabilit de comun acord ca mai întâi să poposească la Viena pentru a-i mulțumi împăratului pentru rezoluția dată¹⁹. La Congresul bisericesc din 1865 a fost recunoscută autonomia Mitropoliei ortodoxe române de la Sibiu, iar în data de 8 iulie 1865 Consistoriul eparhial din Arad a primit o Circulară cu nr. 118 din partea patriarhului Samuil Mașirevici în cuprinsul căreia se comunica faptul că Episcopia Aradului și Caransebeșului ”să se socotească dezlegate în privința legăturii cu Metropolia greco-orientală din Carloviț”²⁰.

Consistoriul eparhial arădean a stabilit la 17 februarie 1866 ca românii din orașul Arad să țină de Biserica Catedrală iar sârbii de Biserica ”Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, azi Biserica sârbească. În acest sens a fost alcătuită o comisie alcătuită din protosinghelul Miron Romanul, protopopul Ioan Raț, parohul Catedralei din Arad, părintele Ioan Rusu și doi preoți din partea sârbilor, pentru a definitiva această decizie.

¹⁸ Dr. Ilarion PUȘCARIU, *Metropolia Românilor ortodocși...*, doc. 51, p. 305.

¹⁹ Andrei ȘAGUNA, *Corespondență*, 1/2, doc. 39, p. 139-141.

²⁰ Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități...*, p. 138.

Primul Congres al Bisericii Ortodoxe a românilor din Transilvania și Ungaria s-a ținut la Sibiu în 1868, fiind elaborat Statutul Organic care, în capitolul al IX-lea a consfințit reînființarea Mitropoliei Ortodoxe Române din Transilvania și separarea ortodocșilor români de sârbi.

În 1873, după moartea mitropolitului Andrei Șaguna, episcopul Aradului Procopie Ivașcovici a fost ales mitropolit al Transilvaniei, dar la mai puțin de un an a fost ales în scaunul de patriarh al sârbilor la Carloviț.²¹

Concluzii

Perioada de început a secolului al XIX-lea a coincis cu dorința de emancipare națională și ecleziastică a românilor din Ungaria și Transilvania. Episcopia Aradului care încă de la înființare a fost cârmuită de episcopi sârbi avea jurisdicție asupra ținuturilor arădene, bănățene, hălmăgene și bihorene. Majoritatea credincioșilor ortodocși erau români iar dorința acestora era de a avea episcopi din neamul lor. După multe încercări și jertfe ale marilor bărbați ai Bisericii și ai Neamului românesc dintre care îi amintim pe Moise Nicoară, Dimitrie Țichindeal și alții, în cele din urmă, în scaunul Episcopiei Aradului a fost numit primul episcop român în persoana lui Nestor Ioanovici. Episcopii ce au urmat la conducerea Episcopiei Aradului, Gherasim Raț și Procopie Ivașcovici, au stăruit împreună cu cel care a devenit mitropolit al Transilvaniei, Andrei Șaguna, având de partea lor "intelighenția română", pentru a ieși de sub influența ierarhiei sârbești de la Carloviț și pentru înființarea unei mitropolii care să aibă jurisdicție asupra tuturor românilor din Imperiul Habsburgic. Dacă procesul de separație ierarhică a fost unul de durată ce s-a prelungit în decursul a câteva decenii, reînființarea mitropoliei Transilvaniei a fost realizată cu aportul episcopilor, preoților și credincioșilor români, fiind acordată prin "Autograful împăărătesc" de către Franz Josef în ajunul Crăciunului anului 1864.

Cu aceasta se încheie o perioadă grea pentru românii ortodocși din Imperiul Habsburgic, însă, încă de pe acum se întrevăd zorii unității naționale din 1918 și a celei spirituale din 1925, când toți românii din cele trei provincii se vor constitui într-o singură Patriarhie, sub conducerea unui patriarh din neamul lor.

²¹ I. D. SUCIU, R. CONSTANTINESCU, *Documente privitoare...*, doc. 565, p. 921-922.

Pe urmele vechilor cărți românești călătore din secolele XVII-XVIII în zona Aradului

Drd. Lia-Ramona VLAD (LUPU)

Abstract

Books always had an important role in the life of the romanian people; it preserved and affirmed the original mark of ethnicity , language, conscience, feelings of the romanian people, national existence, the pain of defeats or joy of victories. The journey of "The travelling books" and also of those that assisted this cultural journey it`s a very important matter to analyze in order to highlight how humanism and a popular folk enlightenment favored the penetration of church writings into romanian society. Another aspect to be pursued, in the context of this analysis, is that of the special appreciation of the romanian books among a community. But perhaps the most important aspect is that by resurrecting these testimonies we fulfill once more the desire of those who wrote them, not to be forgotten and take into account the truths written within.

Keywords:

book, culture, copist, manuscript, colportaj, document, Iluminism, epocă;

Introducere

Istoricul Nicolae Iorga afirma că

„epocele din istoria omenirii nu se caracterizează numai prin cărțile ce se scriu, dând o nouă formă potrivită cu dănsesele elementelor ce se găsesc etern în sufletul umanității. Ele se recunosc uneori, adeseori, în opere de o vechime și o depărtare foarte mare, în care află tot ceea ce le trebuie pentru a trăi sufletește, pentru a da un nou impuls și o nouă direcție acțiunilor de care se simt capabile”¹.

Cartea a ocupat întotdeauna un loc important în viața poporului român; a păstrat și a afirmat marca originară a etniei, limba, conștiința și trăirile poporului român, existența națională, durerea înfrângerilor sau bucuria victoriilor. Afirmarea și menținerea unității spirituale sau posibilitatea de a putea vorbi despre o unitate de neam în veacurile trecute au fost posibile, tocmai, datorită circulației cărții.

Viața *cărților călătore*, dar și a celor care facilitau această călătorie culturală, este un aspect deosebit de important de analizat pentru a evidenția cum un umanism și un iluminism de factură populară au favorizat pătrunderea scrierilor bisericești în societatea românească.

Pe fondul acestor coordonate, intenționez să fundamentez prezentul studiu, care își propune să urmărească circulația manuscriselor și a cărților vechi de cult în părțile Aradului, într-o perioadă caracterizată de prozelitismul protestant și catolic din Transilvania și Crișana, în secolele XVII - XVIII.

De asemenea, vor fi subliniate aspecte deosebit de semnificative, în ceea ce privește contextul istoric care a facilitat amplificarea acestui fenomen popular și cultural deopotrivă, deoarece, în ciuda interdicțiilor impuse de Imperiul habsburgic, cartea a pătruns în societatea românească și a devenit simbol al rezistenței față de oprimarea națională și confesională și nu doar o simplă cerință a bisericii.

O altă latură care va fi urmărită, în contextul acestei analize, este cea a prețuirii deosebite de care s-a bucurat cartea românească în rândul

¹ Nicolae IORGA, „Faze sufletești și cărți reprezentative la Români”, în *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XXXVII, București, (1915), p. 545.

unei comunități. Este interesant de stabilit cine erau cei care solicitau un astfel de bun, destul de greu de procurat, dacă ținem cont de distanțele mari față de centrele tipografice sau de costurile pe care le implica o astfel de achiziție la care participa, de multe ori, întreaga comunitate.

De asemenea, nu trebuie omisă, din acest registru al cărții românești, prezența, până târziu în secolul al XVIII-lea, a copiștilor itineranți al căror rol era de a acoperi cererile de carte pe care tiparul nu le putea satisface.

Apoi, demersul, de a urmări destinul cărților călătore, poate releva nu numai imagini sugestive despre locul lor în viața oamenilor și despre viața oamenilor în lumina cărții, ci și măturii de viață și trăire pur românească. În acest sens, sunt evocatoare însemnările făcute de-a lungul timpului pe filele cărților, deoarece dezvăluiedate istorice care servesc la creionarea unor crâmpie de viață culturală românească, din perioada medievală și început a epocii moderne, ce au ca numitor comun dorința de unitate și neatârănare. Dar, poate că cel mai important aspect este acela că readucând aceste mărturii la viață, împlinim încă o dată dorința celor care le-au scris, de a nu fi uitate și de a lua aminte la adevărurile cuprinse în ele.

Cadrul cultural-istoric și intensitatea fenomenului cultural în zona Aradului

În lumea rurală puternic ancorată în oralitate, în care experiența se transmite prin gest și prin cuvânt, predicția era într-un fel regina bățăliilor date pentru educația religioasă a maselor. Această oralitate este tot mai puternic și permanent agresată de ofensiva unor factori care promovează cultura scrisă în detrimental unei culturi orale asimilată frecvent superstițiilor².

Reforma religioasă și dominația principilor protestanți asupra Transilvaniei a însemnat promovarea cărții, a culturii scrise, așa încât credincioșii să aibă acces direct în limba vulgară la Scriptură. Absolutizarea adevărilor biblice, simplificarea practicilor de cult a trimis în mod indiscutabil spre eliminarea balastului numit cu termen generic de "superstiție" și în același timp a tins spre multiplicarea sau generalizarea celor

² Barbu ȘTEFĂNESCU, *Lumea rurală din Crișana între Ev Mediu și Modern*, Oradea, 1998, p. 196

care să aibă acces direct la Biblie, în condițiile spargerii monopolului bisericesc asupra Sfintei Scripturi.

Nu trebuie să uităm că sub impulsul reformei apar primele tipărituri în limba română, iar, drept răspuns, prin contrareforma ortodoxă, sesizabilă în secolul XVII, apar lucrări ca *Biblia de la București* (1688) sau *Cartea Românească de învățătură* tipărită la Iași în 1643. Se observă o creștere considerabilă a cărților în limba română, dar în același timp se intensifică circulația și colportarea lor. Acest fenomen este intens și în zona Aradului, ca o formă de manifestare a legăturii puternice între români. Astfel se poate explica prezența în acest areal a unor cărți provenite din centre tipografice aflate la mare distanță. În timp, legăturile sudate între cărți și cititori vor contura orizontul spiritual românesc³.

Nu se cunoaște încă impactul asupra lumii țărănești, însă este certă creșterea numărului preoților care aspiră să-și depășească condiția țărănească, urmărind să stopeze degradarea lor socială⁴. Preoții caută să dobândească o nouă condiție, care să le crească prestigiul social în raport cu comunitatea, autoritatea feudală sau cu preoții celorlalte confesiuni recepte. Aceste momente vechi de limbă și cultură bisericească sunt un prețios tezaur, dar și un izvor de cunoaștere a trecutului românesc, în special în direcția culturală. Analizând apariția acestor manuscrise se pot urmări condițiile istorice care le-au favorizat apariția și pot scoate în evidență rolul lor original la afirmarea unitară a vechii culturi scrise românești⁵. Există în zona Aradului, un număr mare de cărți tipărite în Țara Românească și Moldova în secolele XVII, XVIII, într-o perioadă de ofensivă a catolicismului în Transilvania. Ele au fost aduse în această parte în ciuda restricțiilor administrative dictate de către Imperiul austriac, dovadă un imbold mult mai adânc decât simpla cerință de cărți a bisericii. În condițiile de oprimare națională și confesională, cărțile venite de peste munți erau un important element de susținere a vieții spirituale a românilor ardeleni, o formă de legătură puternică cu românii de peste ambii versanți ai Carpaților. Acastă legătură o evidențiază patriarhul Chiril Lu-

³ Elena-Rodica COLTA, "Cartea veche românească în părțile Aradului expresie a unității naționale", în :*Ziridava*, IX, (1978), p. 465.

⁴ Keith HITCHINS, *Mit și realitate în istoriografia românească*, Ed. Enciclopedică, București, 1997, p. 12.

⁵ Al. DUȚU, *Sinteză și originalitate în cultura română*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1972, p. 5.

charis atunci când îl atenționează pe principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen:

„Pentru îndeplinirea fericită și pașnică a acestei schimbări de religie ar trebui mai întâi să se rupă legătura de sânge și simțire care svâcnește în taină dar cu multă putere între românii din Țara Transilvaniei și locuitorii Țărilor Moldovei și Munteniei. Negreșit domnii vecini ai ziselor țări niciodată nu vor îngădui aceasta și foarte sigur vor pune piedici, dacă nu cu armele cel puțin cu îndemnuri tainice”⁶.

Legătura între țări a continuat să existe și după înfăptuirea unirii cu Roma, ortodoxia fiind considerată de către români o notă etnică distinctivă⁷.

Cărți, manucrise, copiiști în zona Aradului

În decursul veacului al XVII-lea se observă progrese remarcabile, atât la nivelul vieții sociale și economice, cât și în sectorul cultural. În Țara Românească și Moldova, domnitorii sunt sprijiniți în demersul cultural de cărturari și înalți dregători ca Varlaam, Grigore Ureche, Simion Dascălul, Gheorghe Ștefan, Dosoftei, Dimitrie Cantemir, Udriște Năsturel, Mihail Maxa, Radu Greceanu, Constantin Cantacuzino sau Antim Ivireanul, toți pasionați de scrierea cărților și de răspândirea învățaturii, în scopul întăririi conștiinței de neam.

“Noul tip de cărturar, fie el mitropolit sau mare feudal, nu mai slujea unei instituții universale ca Biserica sau domniei. El reprezenta în primul rând acea realitate nouă a culturii naționale, slujea limba poporului său și literatura română; ei reușeau să dea expresie unor idei și sentimente a căror permanență poate fi urmărită și în evoluția ulterioară a culturii române⁸.

Această înviorare culturală esrte oglindită clar în limba și literatura neamului. În concordanță cu spiritul iluminist european, la nivelul sta-

⁶ Mircea PĂCURARIU, “Ajutoarele acordate de Țara Românească Bisericii ortodoxe din Ardeal”, în *Mitropolia Olteniei*, XII, (1960), pp. 602-603.

⁷ Elena-Rodica COLTA, “Cartea veche românească în părțile Aradului expresie a unității naționale”, p. 465.

⁸ George IVAȘCU, *Istoria literaturii române*, I, Ed. Științifică, București, 1969, pp. 163-164

tului și al Bisericii se introduce limba română, cea mai înaltă expresie a spiritului românesc eliberat de influența limbii slavone, care va asigura unitatea între mediile culturale, între sat și oraș, între literatura scrisă și cea orală, cu scopul ultim de a asigura unitatea etnică a neamului⁹.

Noua concepție de cultură trezește sentimentul național exprimat convingător de către cărturari. Este momentul fixării limbii literare, cronicile debutează cu scrieri în limba țării, apar noi cărți de învățătură, sporesc preocupările culturale și nu în ultimul rând se simte nevoia înființării tipografiilor, care vor statornici în timp circulația controlată a cărții românești¹⁰.

Printre cărțile care au circulat în zona Aradului se numără *Cazania lui Varlaam*, tipătită la Iași în 1643. În primii anii de la apariție au ajuns în zonă exemplarele de la Leasa și Ignești. La mijlocul secolului al XVII-lea este menționat un alt exemplar al *Cazaniei* la Tisa. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, Monahul Nistor, din Țara Românească, vinde în Arad diacului Filip *Cazania* de la Agrișu Mare. În anul 1708 este amintit exemplarul de la Brusturi, iar în 1734, cel de la Coroi¹¹.

Șirul monumentelor culturii scrise, deschis de *Cartea românească de învățătură*, va spori prin alte tipături edificatoare. Astfel amintim pentru anul 1714 un *Catavasier*, care aparținea bisericii din Oci, așa cum reiese dintr-o însemnare:

„Această carte iou luat Crișan Ioan din Oci...să fie urmașilor lui și a pruncilor lui și cine va lua o să fie anatema de el și de la pruncii lui. Scris-am eu popa Adam 1719”¹².

Un *Liturghier* din 1713 se găsește la Iercoșeni, păstrat în prezent la mănăstirea Gai din Arad, și aparține preotului din Bășărăbeasa încă din 1717. Există un număr mare de cărți provenite de la Târgoviște, procurate probabil înainte ca centrul tipografic de la Blaj să-și înceapă activitatea. După anul 1747, când se deschide tipografia de la Blaj, este interzisă pro-

⁹ Florian DUDAȘ, *Manuscrisele românești medievale din Crișana*, Ed. Facla, Timișoara, 1986, p. 25.

¹⁰ Florian DUDAȘ, *Manuscrisele românești...*, p. 25.

¹¹ Florian DUDAȘ, *Vechi cărți românești călătore*, Ed. Sport Turism, București, 1987, pp. 145-146.

¹² Elena-Rodica COLTA, „Cartea veche românească în părțile Aradului expresie a unității naționale”, p.467.

curarea cărților de peste munți. Chiar și în condiții de prohibiție, cărțile de la Rîmnic și București le concurează.

Alte cărți identificate în zona Aradului în secolele XVII-XVIII sunt: *Pravila de la Govora*, 1640 (Slatina de Mureș); *Îndreptarea legii* (Căpâlnaș, Feniș, Lipova, Hălmagiu, Tăgădău); *Psaltirea slavo-română*, 1680 (Cladova); *Viața și petrecerea sfinților*, Iași, 1682-1686 (Arad); *Cheia înțelesului*, București, 1678 (Iosaș), *Evangelia lui Șerban Cantacuzino*, București, 1682 (Arad, Corbești); *Biblia de la București*, 1688 (Arad)¹³; *Antologhion*, Rîmnic, 1705 (Bata, Felnac, Semlac, Turnu); *Evangelhie*, București, 1723 (Agrișu Mic, Apateu, Arad, Chișineu Criș, Comlăuș, Cuvin, Drauț, Galșa, Mileva, Mîsca, Pîncota, Sîntea Mare, Socodor, Sînteani, Șiclău); *Triodion*, Rîmnic, 1731 (Arad, Bocsig, Budești, Cuvin, Julița, Lipova, Mănăștur, Pîncota, Semlac, Sîntea Mică, Socodor); *Chiriadodromion*, București, 1732 (Arad, Lipova, Fiscuț, Șimand, Țele); *Antologhion*, Rîmnic, 1737 (Arad, Cîntei, Hălmagiu, Nădab, Ostrov, Pîncota, Șiclău, Socodor, Tîrnova, Țela)¹⁴.

Un număr însemnat din cărțile amintite au ajuns în vestul Transilvaniei la scurt timp după apariție și sunt folosite intens, pentru că, prin învățătura transmisă, reprezintă adevărate table de valori specifice unui timp românesc, iar cei care le-au tipărit și au ajutat la promovarea lor au fost conștienți că răspund doleanțelor neamului. Spiritul umanist și raționalist care le conferă plinătate, le-a transformat în mijloace de red-eșteptare și afirmare socială și națională

Acest context de eferescență spirituală, caracterizat print-o cerere crescândă de cărți, a favorizat conturarea fenomenului de multiplicare al scrierilor cu ajutorul copiștilor. Începând cu jumătatea secolului al XVII-lea și până în prima parte a secolului următor, în pragul Epocii Luminilor, sunt atestați un număr mare de copiști și manuscrise.

Pe fondul acestui fenomen cultural, vom prezenta activitatea copiștilor care și-au desfășurat activitatea în ținuturile Aradului. Unul dintre aceștia este Vasile Sturza Moldoveanu care copiază un *Octoih* în localitatea Felnac¹⁵.

¹³ Florian DUDAȘ, *Manuscrisele românești...*, p. 27.

¹⁴ Elena-Rodica COLTA, "Cartea veche românească în părțile Aradului expresie a unității naționale", p.467

¹⁵ Florian DUDAȘ, *Manuscrisele românești...*, p.56.

Agaton Moldoveanul a activat în părțile Aradului la începutul secolului al XVIII-lea (1701), mai exact la Șiria, unde copiază *Molitvenicul*, după ediția imprimată la Bălgrad, 1689, și *Rânduiala diaconstvelor*, Bălgrad, 1687¹⁶.

Popa Constantin, din Țara Românească, a venit de peste munți, la începutul secolului al XVIII-lea, și a activat ca preot în satul Șimand unde realizează o selecție de scrieri. El se apropie de *Noul Testament de la Bălgrad* și de *Evanghelia lui Șerban Cantacuzino*, 1682¹⁷.

Ioan Muncăceanul se afla în anul 1760 la Hălmațiu, iar în 1757 scrie un *Codice miscelaneu* care cuprinde diferite texte, de la molitve și cuvântări funerare, la texte noi de literatură populară. Manuscrisul cuprinde printre altele și *Rugăciunea călătoriei*, scrisă de Pavel Nenadovici, și *Rânduiala sfințirii bisericii*, aparținând lui Sinesie Jivanovici. Se presupune că ar fi terminat de scris cartea în anul 1758, în satele învecinate Cuied și Hodiș, deoarece în primăvara anului 1760 se afla deja în apropiere de Gurahonț, mai exact isatul Dieci, unde scrie la sfârșitul unui *Molitvenic*, tipărit la Blaj în 1757 mai multe propovedanii și cântece: "*Cântecul zoriilor*", "*Cântecele lui Solomon, Lazăr și David*". El completează și lipsurile unui *Antologhion* (Rîmnic, 1705)¹⁸.

Diacul Simion din Seghiște începe să copieze în anul 1735, în satul Secaci, prima parte a *Chiriadromionului* de la Bălgrad, text pe care îl finalizează în Seghiște în anul 1733¹⁹.

Dascălul Ioan din Hălmațiu a colaborat alături de Ioan Muncăceanul la realizarea unui *Miscelaneu*. În anii următori a copiat și un *Ceaslov*, iar în 1782 completează cu texte scurte un Octoih din satul Brusturi și un *Catavasier* (București, 1742) al satului Vidra²⁰.

Diacul Flore din Groși a copiat *Cazania lui Varlaam*²¹. Chiar dacă nu realizează manuscrisul *Cazaniei* în zona Aradului, ci în satul Sibiel co-

¹⁶ Florian DUDAȘ, *Manuscrisele românești...*, p.62.

¹⁷ Florian DUDAȘ, *Manuscrisele românești...*, p. 66.

¹⁸ Iorian DUDAȘ, *Manuscrisele românești...*, p. 79.

¹⁹ Iorian DUDAȘ, *Manuscrisele românești...*, p. 93.

²⁰ Iorian DUDAȘ, *Manuscrisele românești...*, p. 98.

²¹ Iorian DUDAȘ, *Manuscrisele românești...*, p. 99; Iorian DUDAȘ, *Manuscrise realizate după "Cazania lui Varlaam" descoperite în vestul Transilvaniei*, în: *Crisia*, X, (1980), p. 71.

pistul Varlaam Moldoveanul trebuie amintit pentru exemplarul de la Arad²².

Cartea manuscrisă apărut, a înflorit și s-a răpândit și în condițiile circulației impresionante a tipăriturilor, reflectând nevoia de spiritualitate a poporului. Statornicită în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, activitatea copiştilor a înregistrat punctul maxim al dezvoltării în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, pe de-o parte ca expresie a biruinței scrisului românesc, iar pe de altă parte ca o componentă a vieții culturale, a luptei naționale a românilor din Transilvania împotriva asupririi și exploatării. Copiștii s-au ridicat din rândul preoților satelor, dintre țărani, și au știut să prețuiască cartea, învățătura și cultura, iar cărțile, pe care le-au transcris și au ajutat la răspândirea lor, au fost primite cu un interes deosebit de către comunitățile sătești.

Circulația cărților (dania, prețul, prețuirea manuscriselor, cititorii manuscriselor)

Despre drumul cărților tipărite și al manuscriselor dintr-un ținut în altul, de la un proprietar la altul, de-a lungul veacurilor, stau mărturie însemnările de pe filele lor. Acestea sunt mărturii documentare prin care istoria a fost notată de cei modești, pentru ca faptele trăite de ei să nu se piardă sau din simplul motiv că doreau să-și atearnă pe hârtie suferințele, eșecurile sau victoriile. Însemnările descoperă istoria prin cei mulți și neînsemnați, iar prin întâmplările din viața concretă, aspectele vieții, mental, redau sufletul țării în diverse vremuri.

Însemnările sunt dintre cele mai variate, cele mai multe făcând referire la soarta cărților și implicit la prețuirea lor. Din conținutul lor aflăm informații despre schimbul cărților, despre procesul de vânzare-cumpărare, despre acțiunea de danie sau acțiunea prin care întreaga comunitate participa la achiziționarea cărților, fapt ce atestă unitatea etnică. Chiar dacă sunt texte simple, redactate într-o manieră populară, specifică vremurilor pe care le oglindesc, ele constituie mărturii autentice de trăire românească. Însemnările de pe filele unor exemplare atestă și modul de difuzare a acestor scrieri, descoperind fenomenul cultural al colportaju-

²² Elena-Rodica COLTA, *Un manuscris transilvănean după Cartea românească de învățătură (1643), executat de copistul Varlaam Moldoveanul*, în :Ziridava, XIV, (1982), p. 418.

lui, apărut pe fondul cererii sporite de carte. Această activitate a fost întreprinsă de oameni știutori de carte, care iubeau și prețuiau învățătura, fiind conștienți de rolul lor.

În secolul al XVIII-lea, colportajul a luat amploare în societatea românească, implicându-se profund în viața culturală a Transilvaniei. Și în zona Aradului această activitate a fost deosebit de activă prin intermediul unor reprezentanți de seamă. Astfel, în perioada 1730-1775, Dascălul Ioan Muncăceanul copiază și colpoartază cărți în zonă²³. În anul, 1752 soseau la Arad 200 de cărți de la Rîmnic, aduse de către legătorul Oprea²⁴, iar în anul 1763 vinde cu 5 florini un *Triod* (Rîmnic, 1731), în satul Julița²⁵. Diacul Alexandru Rîmniceanu vinde în satul Coridratău, lângă Sebiș, un exemplar al *Cazaniei* imprimată la București (1768)²⁶. Mihai Rîmniceanu aduce cărți imprimate din Țara Românească. El vinde un *Penticostar* (București, 1743) în 1771 în Șiad și precizează printr-o însemnare că exemplarul nu poate fi înstrăinat mai mult de 8 săptămâni, iar în anul 1787 întărește dania unui *Chiriadodromion* (Alba Iulia, 1699) în Nermiș; vinde un *Triod* în Comănești, în 1786 și un exemplar al *Cazaniei* în Coroi²⁷. Simion Pantea și-a desfășurat activitatea de colportor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, astfel, la 19 august 1793, vinde la Arad un *Penticostar* (Blaj 1768) cu suma de 16 florini²⁸. Un alt reprezentant al fenomenului este Toma Pârcălab care vinde un *Antologhion* satului Ciunțești²⁹.

Valoarea cărților reiese din talentul și munca investite în elaborarea lor, din învățătura pe care o transmit, dar și din faptul că erau dorite și prețuite de comunitatea satului, pentru care erau moștenirea spirituală a unei nații.

Cartea, bun cultural de valoare, a intrat prin procesul de vânzare-cumpărare în mecanismul comercial. Valoare materială a cărților, în contextul societății care le-a produs și le-a întrebuințat, varia. Au existat cazuri

²³ Florian DUDAȘ, *Vechi cărți românești...*, p. 24.

²⁴ Florian DUDAȘ, *Vechi cărți românești...*, p. 25.

²⁵ Florian DUDAȘ, *Vechi cărți românești...*, p. 26.

²⁶ Florian DUDAȘ, *Vechi cărți românești...*, p. 25.

²⁷ Florian DUDAȘ, *Vechi cărți românești...*, p. 30.

²⁸ Florian DUDAȘ, *Vechi cărți românești...*, p.32.

²⁹ Florian DUDAȘ, *Vechi cărți românești...*, p.38.

când unele exemplare au fost vândute mai scump sau când necunosându-se valoarea lor reală s-a ajuns la înstrăinarea lor.

Vom prezenta, în acest sens, costurile pe care oamenii, individual, sau comunitatea le suportau pentru a achiziționa aceste cărți. Astfel, în anul 1659 a fost achiziționată Cazanul pentru suma de 30 florini³⁰, în anul 1701, exemplarul de la Tisa al *Cazaniei* s-a vândut cu 25 de florini, iar în 1708, în satul Brusturi, *Cazania* a fost vândută cu 32 florini; în 1750, un exemplar al *Cazaniei* (Rîmnic, 1748) costa 16 zloți; un *Triod* (Rîmnic, 1731) a fost achiziționat de satul Julița cu suma de 5 florini; *Evanghelia* (București, 1760) cumpărată, în 1764, în Comănești, a costat 12 florini și 10 zloți. *Adunarea Cazaniilor* (Viena, 1791) cumpărată în 1795, în satul Seleuș, a costat 7 florini.

Sunt multe cazurile când pentru achiziționarea exemplarelor, în lipsa banilor, se recurgea la plata în natură. În acest sens, în Sinteia, în anul 1725, *Evanghelia învățătoare* (Mănăstirea Dealu, 1644) a fost plătită cu o clăie de fân. O *Evanghelie* a costat, la Arad, în 1760, 4 ferdele de grâu, iar *Cazania lui Varlaam* a fost achiziționată, în 1783, în satul Somoscheș, pentru 3 căbele și jumătate de grâu³¹.

Prețurile prezentate arată valoarea cărților și depind de interesul pentru ele și de tirajul în care apar. Cu cât o carte este mai rară, cu atât îi crește prețul. Valoarea scrierilor de răsnet pentru epocă, cum ar fi *Cazania*, Biblia de la București, Pravila de la Târgoviște, s-a menținut constantă, chiar dacă au apărut ediții ulterioare. În veacul al XVIII-lea, o carte putea fi achiziționată cu suma de 10-15 florini. Dacă anul, când se făcea achiziția, era îmbelșugat, cu aceeași sumă se puteau cumpăra o pereche de boi, 3-4 vaci, 1-2 cai sau 10 oi cu miei. Dacă comparăm prețurile produselor cu cele ale cărții observăm evaluarea importantă și constantă a celor din urmă.

Un aspect umanist legat de carte este dania, o modalitate de înzestrare cu cărți a comunităților, iar copiiștii și coplortorii din Muntenia și Moldova s-au remarcat în acest sens.

În anul 1701, negustorul colporteur, Filip Scrob, dăruiește *Cazania lui Varlaam* satului Agrișu Mare să fie

³⁰ Florian DUDAȘ, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Ed. de Vest, Timișoara, 2005, p. 124.

³¹ Florian DUDAȘ, *Vechi cărți românești...*, p. 47-64, Florian DUDAȘ, *Cazania lui Varlaam...*, p. 126-128.

„dulceață pre limba românească, să o propovăduiască cum se cade, cu talentul să sporească fiecare sămânța cuvântului în toate duminicile când va fi strâns norod și ca din o fântână adăpa să răcoare”³².

Cartea era dăruită și în scopul iertării păcatelor. Astfel, Ilie Haiduc dă în 1711 un *Octoih* (copiat de Vasile Sturza Moldoveanu în satul Felnac)

“pentru pacea ce-am făcut cu Alecsa, pentru o greșală ce au omorât pe Blaj Ioan, frație Alecsii, și au dat-o pentru acea greșală să-i fie pomană și s-au împăcat cu Alecsa, Haiduc Ilie, ca oameni buni, s-a făcut pace și s-au iertat pentru această carte”³³.

Tot pentru iertarea păcatelor a fost dăruit și *Penticostarul* bisericii satul Seleuș, în 1743: *„Această sfântă carte au cumpărat Morar Sima pentru sufletul lui Igna din Cighirel de pomană la biserică”³⁴.*

Petrișor Iorga din Vidra, în 1776, face danie o *Evanghelie* *“pentru sufletul său și pentru a soțu său”³⁵.*

Este deosebit de important faptul că din aceste însemnări aflăm detalii despre destinatarii cărților. Astfel, dintre cititori fac parte, în primul rând copiștii, cititori neobosiți de carte românească, apoi reprezentanți ai clerului. Însemnările acestora dezvăluie un lung șir de preoți, îndrumători spirituali ai comunităților și ocrotitori ai cărților. Ei au făcut însemnări spre aducere aminte și pentru a-și arăta peste veacuri rolul în luminarea poporului. Urmându-le exemplul, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, au început să însemneze pe filele cărților și manuscriselor țărani ștutori de carte.

Zorii luminilor-drumul spre emancipare națională

Cărțile și manuscrisele românești din Transilvania au fost scrise și răspândite din necesitatea culturală a populației românești, din dorința de

³² Florian DUDAȘ, *Vechi cărți românești...*, p. 79.

³³ Florian DUDAȘ, *Vechi cărți românești...*, p. 82.

³⁴ Elena-Rodica COLTA, “Însemnări de pe cărți vechi românești, documente ale veacurilor trecute”, în *Ziridava*, XI, (1979), p. 1061.

³⁵ Elena-Rodica COLTA, “Însemnări de pe cărți vechi românești, documente ale veacurilor trecute”, p. 1064.

învățătură și luminare prin cultura scrisă. Numărul lor considerabil, existent în special în lumea satelor, denotă într-un mod convingător biruința scrisului românesc în popor.

A doua jumătate a secolului al XVII-lea și prima jumătatea a celui deal XVIII-lea reprezintă în cultura română trecerea de la Umanism la Iluminism. Este perioada în care cartea ocupa o funcție importantă, iar cantitatea în care se imprima era de multe ori insuficientă, în acest context apărând copiiști specializați în scrierea manuscriselor care încercau să acopere și să suplinească nevoia de carte tipărită.

Adeziunea românilor la mișcarea iluministă demarează la sfârșitul deceniului 8 și începutul deceniului 9 al secolului al XVIII-lea, iar ca punct de reper în zonă este Congresul iliric de la Timișoara din anul 1790. Momentul Supplex-ului se răsfrânge direct asupra întregului spațiu românesc și reprezintă o fază de apogeu a mișcării luminilor la românii din Transilvania, penru ca apoi centrul de greutate să se deplaseze spre părțile vestice, unde este diseminată în jurul unor centre iluminise, printre care se numără și Aradul³⁶.

Dacă Zorii Luminilor se întrezăresc în centrele savante ale societății românești, nu sunt încă cunoscuți în mediul cultural al satului. Oamenii de cultură din vestul Transilvaniei rămân păstrători ai tradiției, ei traversând perioada marcată de asaltul Contrareformei sau al impunerii unirii cu Roma. Într-un climat feudal, conștiința lor ortodoxă și implicit națională relevă o tradiție culturală. În perioada în care se promova nevoia de lumină și unitate spirituală la români, se răspândesc cărți de învățătură și căți de ritual, deoarece ritul revitalizează și consolidează Ortodoxia.

Copiiști-cărturari cred cu tărie că păstrarea și afirmarea solidarității etnice este baza ideologică a mișcării culturale, a luptei penru drepturi. Cărturarii și cărțile creează în viața spirituală a populației românești din zonă unitatea interioară.

Cultura românească scrisă în mediul sătesc din Transilvania prefigurează o coordonată esențială a mișcării culturale. Fenomenul a contribuit la stabilirea unor relații culturale între copiiști, care permit schimbul de impresii, de evenimente, în general vizând evoluția societății românești. În acest context, putem vorbi despre prezența în vestul Transilvaniei a

³⁶ Nicolae, BOCȘAN, *Contribuții la istoria Iluminismului românesc*, Ed. Facla, Timișoara, 1986, p. 12.

unor grupuri intelectuale, prin meritul cărora s-a prelungit umanismul în cultura scrisă a poporului și s-a pregătit drumul spre Epoca Luminilor.

Concluzii

Legăturile culturale cărturărești s-au intensificat începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, iar acest fapt este evidențiat de relațiile strânse create și de ofensiva Reformei în Ardeal. Aceste legături ample de la începutul secolului al XVIII-lea evidențiază, pe fondul dominației habsburgice, solidaritatea și rezistența unui popor, dar și promovarea clară din partea domnitorilor români a unei politici culturale orientate spre Transilvania. Numărul mare al cărților și al însemnărilor din secolul al XVIII-lea demonstrează victoria clară a scrisului românesc printre românii din Transilvania, iar spre finalul secolului se profilează ideea de conștiință națională.

Importanța cultural-istorică a acestor documente revelatorii reiese și din faptul că exprimă spiritul unei epoci istorice, precum și idealul de căpătâi al poporului. Unitatea națională era posibilă doar prin unitatea condeielor, înfăptuită de către cronicari, preoți, cărturari, care s-au chinuit să demonstreze odată pentru totdeauna că moldovenii, muntenii și ardelenii au aceeași origine și astfel formează un singur neam.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 250 - 260

Biserica Ortodoxă Română „Stâlpul” poporului Român și „Temelia” Culturii Române.

Drd. Sorin ROȘCA

rosca.sorin2002@gmail.com

ABSTRACT

The role of the Romanian Orthodox Church in the development of the Romanian culture is obvious and concrete. The whole cultural evolution of the Romanian people was influenced by the involvement of the Romanian Orthodox Church. The argument for these statements is a simple one that can be retrieved by studying the history of the Romanian literature, art and architecture, where we can rediscover clearly the huge influence of the Church.

The role of the Romanian Orthodox Church in the development of the Romanian society in general and especially in mass-media area, is not over; it continues until today, when we can observe that the influence and the position of the Orthodox Church is a model of dignity and a mark of morality and professionalism that succeed to imprint a special attitude in a secularized world.

The present study suggests a "historical incursion" evoking precisely this special role that our ancient Orthodox Church played with great success in the spiritual and cultural education of the Romanian people.

KEYWORDS:

„the column” of the people, „the foundation” of the culture, the first printed matters, Romanian art, historical achievements, theological education, freedom and holiness.

Poporul român s-a născut creștin. Mai mult, creștinismul pe teritoriul românesc este de origine apostolică. Aceste scurte dar adevărate afirmații se pot defini ca fiind două dintre coordonatele fundamentale ale vieții religioase a românilor cu adânci implicații și cu semnificații deosebite în istoria poporului nostru. Poporul român, spre deosebire de alte popoare, a cunoscut credința creștină prin însuși procesul său de formare. Încreștinarea poporului român a fost un proces desfășurat concomitent cu etnogeneza sa, tot așa cum invers, etnogeneza poporului român a fost un proces ce s-a definit și prin încreștinarea elementelor din care s-a plămădit acest popor¹.

Etnogeneza poporului român s-a încheiat din romanizarea geto-dacilor, ori acest proces de romanizare a fost concomitent și împletit cu procesul încreștinării acestei populații. „Geto-dacii romanizați și încreștinați, au dat naștere românilor. Din această perspectivă, elementul creștin se afirmă drept unul din elementele constitutive ale etnosului românesc”².

Viața religioasă a continuat să se manifeste neîntrerupt pe teritoriul locuit astăzi de poporul român. Dovezile acestei realități sunt demonstrate de nenumărate izvoare sau argumente, cum ar fi cele: **folclorice**-fondul mitologic, tradiții și obiceiuri, dintre care multe sunt anterioare creștinării, dar au fost bine conservate după aceasta, **etnografice**-paralelisme și diferențe față de popoarele vecine, **arheologice**- bazilici, necropole, **arhivistice**- documentele și cronicile vremii și **istorice**-dezvoltarea bisericii, limba liturgică, organizarea ei.

Așadar, credința creștină și manifestările acesteia în viața poporului român au avut un rol determinant în ceea ce privește evoluția culturală și spirituală a acestuia, fiind „stâlpul și temelia” pe care s-a construit și consolidat specificul aparte a acestui popor.

În sprijinul acestei afirmații cităm un scurt pasaj din Dicționarul Enciclopedic de Etică Creștină, apărut la Paris în anul 2013:

¹ Viorel IONIȚĂ, *Originile și implicația ortodoxiei în istoria poporului român*, pe <https://www.crestinortodox.ro/editoriale/originile-implicatia-ortodoxiei-istoria-poporului-roman-70070.html>, 03.04.2019.

² Viorel IONIȚĂ, *Originile și implicația ortodoxiei în istoria poporului român*, pe <https://www.crestinortodox.ro/editoriale/originile-implicatia-ortodoxiei-istoria-poporului-roman-70070.html>, 03.04.2019.

”Religia a ocupat întotdeauna un loc special în analiza culturală. Practica religioasă este strâns legată de ansamblul sferei culturale și contribuie, prin creații artistice, literare și arhitecturale care îmbogățesc cultura unei întregi societăți, chiar și în ochii acelor persoane care nu aderă la o tradiție religioasă. Bogăția simbolică a creștinismului a făcut posibil un vocabular și stiluri pe care nu putem să le ignorăm dacă vrem să înțelegem formele și conținutul moștenirii culturale”³.

Mihai Eminescu, cunoscând rolul Bisericii și al credinței creștine în dezvoltarea culturii și a limbii române ca veșmânt viu al învățăturilor de credință și al cultului liturgic, a numit Biserica Ortodoxă Română

„maica spirituală a neamului românesc, care a născut unitatea limbii și unitatea etnică a poporului”⁴.

Biserica Ortodoxă a fost permanent una cu neamul românesc, identificându-se cu toate aspirațiile acestui neam, a sprijinit și binecuvântat, prin cuvânt și faptă, luptele, jertfele și strădaniile poporului nostru pentru apărarea pământului strămoșesc, pentru independență și unitate statală, mulți dintre ierarhii, preoții și călugării ei jertfindu-se pentru credință, neam și țară.

Străluciții noștri voievozi, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Iancu de Hunedoara, Constantin Brâncoveanu și toți ceilalți, s-au identificat până la sacrificiul suprem cu credința ortodoxă strămoșească, luptând, biruind și murind pentru aceasta.

Secole de-a rândul, Biserica Ortodoxă strămoșească a desfășurat o uriașă activitate culturală în țările românești. În incinta mănăstirilor și a bisericilor, s-au născut primele școli românești, în altele s-au copiat valoroase manuscrise și s-au tipărit cărți de slujbă și de învățătură creștină.

Cuvântul scris, mai întâi scris apoi tipărit, circula prin intermediul cărților de cult în limba slavonă. Se poate pune aici întrebarea: de ce nu și în română? Pentru că, traducerea cărților de cult grecești, a fost de-

³ Laurent LEMOINE, Éric GAZIAUX, Denis MÜLLER, *Dictionnaire encyclopédique d'éthique chrétienne*, Editura Cerf, Paris, 2013, p. 529.

⁴ Mihai EMINESCU, *Opere*, vol. 13, Ed. Academiei, București, 1989, p. 168.

terminată de nevoia Bizanțului de a creștina popoarele slave⁵. În acest scop, Chiril și Metodiu au tradus Biblia și cărțile liturgice în slavonă.

Manuscrisele în limba română datează de la sfârșitul secolului al -XV-lea. În perioada 1490-1515, avem prețioasele scrieri: Codicele Voronețean, Psaltirea Voronețeană, Psaltirea Șcheiană⁶.

Începuturile culturii scrise a românilor sunt profund legate de viața lor spirituală, de credința în Dumnezeu. Religia, alături de istorie, este cel dintai fundal de manifestare a culturii scrise și a literaturii.

Cartea religioasă românească este mai întâi o carte de cult în limba slavonă, apoi o carte de cult în limba română.

Primele tipografii din spațiul românesc au apărut la mai puțin de o jumătate de veac de la invenția lui Gutenberg (1455), funcționând, în incinta unor mănăstiri sau centre episcopale la Târgoviște, București, Iași, Buzău, Snagov, Râmnic ori Neamț, iar primii meșteri tipografi au făcut parte din cler: ieromonahul Macarie, diaconul Coresi (care reprezintă cea mai importantă personalitate a tiparului românesc, pe care unii specialiști o numesc întemeietorul limbii literare române), dar și monahul Mitrofan, Sf. Antim Ivireanu, viitorul mitropolit și alții⁷.

În Țara Românească, au promovat cultura miropoliții: Teofil (+1648), Ștefan I (+1668) Varlaam (+1679) și Teodosie I (+1708), aceștia din urmă fiind sprijinitori ai activității cultural-artistice sub domnitorii Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu.

Sfântul Mitropolit Antim Ivireanu este recunoscut ca un tipograf ce deține un adevărat record, fiind autor de cărți originale, traducător de cărți de slujbă în românește, predicator și păstor de suflete, artist și ctitor de biserici.

Unele tipăriri au fost premiere internaționale, precum Liturghierul de la Târgoviște, tipărit în 1508 în slavonă, fiind primul Liturghier ortodox din lume.

⁵ Florica GRECU, *Biserica Ortodoxă și cultura națională*, www.slideshare.net/geflor/biserica_si_cultura, 4.04.2019.

⁶ Florica GRECU, *Biserica Ortodoxă și cultura națională*, www.slideshare.net/geflor/biserica_si_cultura, 4.04.2019

⁷ PATRIARHUL DANIEL, *Cuvânt la Ziua Culturii Naționale*, pe <https://basilica.ro/patriarhul-daniel-de-ziua-culturii-nationale-biserica-a-plamadit-si-promovat-cultura-poporului-roman/>, 05.04.2019.

În Moldova, au sprijinit cultura poporului român mitropoliții: Teoctist II (+1528), Teofan I (+1530) și Grigorie Roșca (+1570), ultimii doi au contribuit și la împodobirea Mănăstirii Voroneț cu celebrele fresce interioare și exterioare, dar și Mitropolitul Anastasie Crimca (+1629) care a fost ultimul mare miniaturist moldovean.

Sfântul Mitropolit Varlaam (+1657) a cărui principală contribuție în domeniul culturii religioase este *Cazania* (1643), o lucrare în care limba română dobândește un stil propriu, depărtându-se astfel de modelele slavone, iar Sfântul Mitropolit Dosoftei (1671-1686) este primul versificator al Psaltirii (1673) în tot Răsăritul ortodox, primul traducător din literatura dramatică universală și din cea istorică în românește, primul traducător al cărților de slujbă în românește, din Moldova.

În Transilvania, ierarhul erudit și patriot Andrei Șaguna (+1873) a unit în mod pilduitor mărturisirea credinței ortodoxe cu dezvoltarea culturală și socială a românilor. A înființat o tipografie eparhială la Sibiu (1850), existentă și azi, în care a tipărit pe lângă toate cărțile de slujbă, manuale didactice, lucrări istorice și de alt gen, precum și ziarul *Telegraful Român*, care apare fără întrerupere din 1853 până azi. În 1861, Andrei Șaguna s-a numărat printre cei care au înființat „Asociația transilvană pentru cultură și literatură poporului român din Transilvania” (Astra), fiind primul ei președinte⁸.

În cadrul Bisericii Ortodoxe a înflorit și s-a dezvoltat o artă românească de mare valoare, arhitectură, sculptură, pictură, broderie, miniatură.

Reprezentative pentru cultura și arta românească sunt o mulțime de biserici și mănăstiri ortodoxe, adevărate cărți de identitate prin care ne putem prezenta geniul creator în fața altor popoare.

Ctitoriile domnești de la Cozia, Tismana, Hurezi, Dealu, Râmeț, Curtea de Argeș, Lainici, Antim, Stavropoleos Alba Iulia, Făgăraș, Putna, Neamț, Moldovița, Sucevița, Voroneț, Agapia, Secu, Dragomirna, Văratec Sfinții Trei Ierarhi din Iași, sunt mărturii superbe ale geniului artistic românesc și ale jertfelniciei voievozilor, ierarhilor, preoților și credincioșilor noștri.

⁸ PATRIARHUL DANIEL, *Cuvânt la Ziua Culturii Naționale*, pe <https://basilica.ro/patriarhul-daniel-de-ziua-culturii-nationale-biserica-a-plamadit-si-promovat-cultura-poporului-roman/>, 05.04.2019.

În toate aceste mănăstiri, s-a desfășurat o intensă activitate cultural-artistică, fiind scrise primele Letopisețe și Cronici ale istoriei românilor.

De asemenea, primele școli primare, cu predare în limba slavonă sau română, au luat ființă în incinta mănăstirilor, apoi a bisericilor de mir: Colțea, Sfântul Gheorghe Vechi, Antim sau Biserica Domnița Bălașa, din București, dar și Biserica Barnovschi, Sfânta Vineri și Sfântul Nicolae din Iași. Primele școli medii și primele școli superioare au fost înființate, de asemenea, tot cu sprijinul Bisericii: Colegiul de la Mănăstirea Sfinții Trei Ierarhi din Iași sau Academia de la Mănăstirea Sfântul Sava din București.⁹

”Astăzi, majoritatea colecțiilor muzeale din țară, care expun ^{Artă} Veche Românească, sunt constituite în cea mai mare parte din obiecte de cult, provenite de la mănăstirile și bisericile ortodoxe românești. Icoane fragmente de frescă, broderii, manuscrise, tipărituri, argintărie, sculptură în lemn sau piatră, toate ilustrează modul în care Biserica, fidelă artei bizantine, dar receptivă la influențele artei occidentale, ori tradiționale, a creat o artă proprie, originală. Prin toată această activitate culturală a Bisericii, a fost cultivată și sprijinită însăși aspirația poporului pentru cultura proprie, pentru păstrarea identității naționale și pentru dobândirea independenței naționale”¹⁰.

Arhitectura bisericească întâlnită pe teritoriul provinciilor locuite de români, reprezintă de asemenea un punct de reper în ceea ce privește dezvoltarea unei arhitecturi cu specific național.

Biserica Ortodoxă Română deține un însemnat patrimoniu cultural mobil și imobil. Peste 60% din monumentele istorice din România (categoriile A și B) sunt monumente bisericești: catedrale, biserici de mănăstire, biserici parohiale, biserici de lemn ale comunităților rurale, capele de cimitir, paraclise și biserici bolniță, aparținând unor vechi ansambluri

⁹ PATRIARHUL DANIEL, *Cuvânt la Ziua Culturii Naționale*, pe <https://basilica.ro/patriarhul-daniel-de-ziua-culturii-nationale-biserica-a-plamadit-si-promovat-cultura-poporului-roman/>, 05.04.2019.

¹⁰ PATRIARHUL DANIEL, *Cuvânt la Ziua Culturii Naționale*, pe <https://basilica.ro/patriarhul-daniel-de-ziua-culturii-nationale-biserica-a-plamadit-si-promovat-cultura-poporului-roman/>, 05.04.2019.

monastice, unele dintre acestea fiind înscrise în lista patrimoniului mondial UNESCO¹¹.

Astfel, pot fi cu ușurință identificate după specificitatea fiecăruia, mai multe stiluri arhitecturale, aici amintind de:

STILUL VECHI ROMÂNESC sau **MUNTENESC** reprezentat de o școală de meșteri constructori, decoratori, care nu mai copiază modelele străine, ci pornind de la vechile construcții din țară, transformă elementele străine într-un spirit nou, adaptat gustului, posibilităților și condițiilor locale. Ca urmare, se construiesc biserici de mici dimensiuni, mai mult la țară, și ctitorii boierești, având în general, plan treflat, de tip sârbesc, mai rar dreptunghiular sau cruciform, pronaos cu o turlă, despărțit de naos prin zid, cu o ușă sau prin coloane, au naos cu turlă și altar semi-circular, simplu la început, cu două absidiole (proscomidiar și diaconicon). Elementul de noutate întâlnit îl reprezintă la început pridvorul cu arcade deschise.

STILUL BRÂNCOVENESC, care înfloarește sub domnia lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714), reprezintă maturizarea și desăvârșirea stilului autohton, în arta construcției bisericești. Ctitoriile brâncovenești au plan triconic, cu turlă clopotniță pe pronaos, pridvor deschis, sprijinit pe stâlpi frumos sculptați, remarcându-se prin armonia și eleganța proporțiilor, cu multe podoabe sculpturale de influențe apusene, ale stilului Renașterii.

STILUL MOLDOVENESC este, în arhitectura bisericească, un stil compozit, care a rezultat din elementul autohton (la început mici bisericuțe de lemn, mai târziu de piatră și zid), peste care se suprapun influența bizantină și influențe apusene (romanice și gotice). Influența bizantină se reflectă în planul predominant treflat sau dreptunghiular, împărțirea interioară și elemente de decor exterior. De la stilul gotic au venit contraforții care sprijină zidurile, nervurile de piatră ale bolților, înălțimea bisericilor, elemente decorative cu sculptură în piatră la chenarele ușilor și ferestrelor ca și pietrele de la morminte, forma acoperișurilor, turelelor și clopotnițelor. În stilul moldovenesc se văd și influențe armenice în liniile arcurilor înclinate, elemente de decor exterior, tendință de înălțare și strâmtare a turelelor.

¹¹ PATRIARHUL DANIEL, „Cuvânt rostit la Conferința națională *Unitate dogmatică și specific național în pictura bisericească*”, în Ziarul Lumina, 30 mai 2018, p. 2.

STILUL ARHITECTONIC BISERICESC DIN TRANSILVANIA a fost influențat de condițiile istorico-politice specifice Transilvaniei, care s-a aflat sub veacuri de dominație străină și care au împiedicat aici dezvoltarea unei arte arhitectonice ortodoxe, în măsura în care această s-a manifestat în Moldova și Țara Românească. De aceea, bisericile de zid mai puțin impunătoare au suferit într-o mai mare măsură influența stilurilor apusene specifice bisericilor catolice și protestante, pe teritoriul Transilvaniei.

Așadar, toate aceste aspecte care țin de extraordinara contribuție a Bisericii Ortodoxe Române la dezvoltarea culturii române sunt cunoscute și recunoscute atât pe plan național cât și internațional.

De la primele tipărituri, la monumentalele și minunatele opere arhitecturale, de la pictura bisericească interioară și exterioară, la muzica de o frumusețe deosebită, precum și prin implicarea activă și eficientă în realizarea marilor idealuri de unitate națională, Biserica Ortodoxă Română poate fi numită pe drept cuvânt „stâlp” al poporului român și „temelie” a culturii române.

Astăzi însă, mai mult ca oricând, aceste realități trebuie afirmate și prezentate ca fiind adevăruri clare și de necontestat. Nimeni nu poate nega rolul extraordinar pe care Biserica Ortodoxă Română l-a avut și îl are în dezvoltarea culturii române¹².

Posibilitatea prezentării acestor realizări istorice și contemporane, prin mijloacele mediatice moderne consider că este o responsabilitate și o sarcină obligatorie care revine Bisericii Ortodoxe Române și reprezentanților săi. Asistăm, din păcate, în ultima perioadă la un asalt neconținut împotriva Bisericii și a credinței în Dumnezeu Cel Adevărat. Ușurința cu care astăzi circulă informația, atât cea cu un conținut pozitiv cât și negativ, crează mediul perfect pentru a informa sau dezinforma. Oportunitatea pe care mediul virtual, mass-media scrisă și audiovizualul o oferă, prin transmiterea de mesaje și informații, trebuie exploatată într-un mod excepțional.

Am văzut cu toții, cu câtă rapiditate se propagă o știre negativă despre o persoană care face parte din cler sau despre o stare de fapt. În acest caz, impactul asupra ascultătorului, cititorului sau privitorului mai puțin familiarizat cu modul duhovnicesc de viețuire pe care Biserica Ortodoxă

¹² David PESTROIU, „Misiunea Bisericii în postmodernitate”, în *Theologia Pontica*, anul II (2009), nr. 1, p. 130-145.

îl manifestă, asigură și promovează, poate fi de multe ori extrem de negativ.

Rolul Bisericii Ortodoxe Române în dezvoltarea culturii române și în atingerea idealurilor de unitate ale poporului român, dar și asigurarea unei educații teologice și duhovnicești de care poporul român s-a învrednicit, poate fi foarte ușor șters și anulat în rândul opiniei publice mai puțin ancorate în viața Bisericii, prin promovarea în mass media și în mediul virtual, a informațiilor negative prezentate de multe ori cu un vădit scop tendențios și chiar răutăcios¹³.

Biserica trebuie să conștientizeze impactul puternic pe care tehnologia îl are asupra societății. Manipularea prin mass-media, accesul generalizat al oamenilor la presă și internet pot fi arme teribile întoarse contra Bisericii. Este suficientă mediatizarea unor probleme interne.

Un exemplu în acest sens este cazul de la Mănăstirea Tanacu, în urma căruia Biserica a avut, mai are și poate va mai avea mult de suferit.

Nu avem voie să neglijăm puterea mass-media. În mentalitatea omului simplu din mediul rural, impactul produs de tehnicile de manipulare poate fi fatal. Este obligatorie prevenirea oricăror atacuri de presă contra Bisericii și stingerea din fașă a oricăror posibile surse ale acestor atacuri. De asemenea, trebuie găsite soluții viabile pentru a lupta contra tentativelor de manipulare extrem de frecvente în cazul canalelor media comerciale¹⁴.

Propriile canale media de comunicare ale Bisericii constituie o bună soluție misionară. Înființarea de către Patriarhia Română a Centrului de presă Basilica, din care fac parte Televiziunea Trinitas, Radio Trinitas, Publicațiile Lumina, Agenția de Știri și Biroul de Presă, reprezintă dovada că Biserica Ortodoxă Română urmărește promovarea valorilor autentice, a învățăturii de credință, a evenimentelor din viața socială și culturală

a Bisericii în vederea prezentării adevărului și a realității într-un mod obiectiv și profesionist.

De menționat aici, este faptul că cei implicați în fenomenul mass-media al Bisericii Ortodoxe Române sunt adevărate repere de profesionalism, atât din punctul de vedere al dotării tehnice și a calității transmisiilor, cât mai ales al pregătirii profesionale a reporterilor și a realizatorilor de emisiuni.

¹³ David PESTROIU, „Misiunea Bisericii în postmodernitate”, p. 130-145.

¹⁴ David PESTROIU, „Misiunea Bisericii în postmodernitate”, p. 130-145.

Varietatea și complexitatea temelor dezbătute în emisiunile radiofonice în studiorile Radio Trinitas sau în cele televizate ale Televiziunii Trinitas este posibilă și datorită selecției care se face atunci când sunt invitați la dialog oameni foarte bine pregătiți în domeniile lor, cu o conduită morală adecvată și o autoritate recunoscută în mediile în care aceștia activează.

În spațiul on-line, asistăm la o înmulțire rapidă a site-urile care urmăresc promovarea Ortodoxiei însă care nu de puține ori, nu reprezintă opinia oficială a Bisericii și care, prin conținutul lor violent anti-ecumenic și de respingere a modernității, aduc mari deservicii Bisericii.

În fața acestui fenomen este obligatoriu ca Biserica să aibe o reacție fermă și rapidă și să țină cont de mai multe aspecte cum ar fi: încurajarea site-urilor oficiale ale Bisericii, care să fie în permanență actualizate cu elemente care să le facă atractive: fotografii, materiale audio-video, știri sau forumuri de discuții. De asemenea,

„reprezentanții autorizați ai Bisericii trebuie să avertizeze credincioșii cu privire la faptul că unele site-uri on-line, deși se prezintă ca ortodoxe, denigrează în mod grav Biserica, slujitorii săi, conducerea acesteia și realizările ei”¹⁵.

Pentru apărarea credincioșilor de „abuzul” informațional de orice natură pot fi considerate ca și soluții, promovarea de către reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române a unui mod de viață echilibrat, prin diminuarea expunerii la manipulările mass-media precum și prin punerea accentului pe cultură. Efectele pozitive nu vor întârzia să apară dacă vor fi în continuare promovate lecturile biblice și patristice și invocarea trecutului cultural și istoric excepțional pe care Biserica Ortodoxă Română l-a reprezentat în formarea culturală, religioasă și națională a poporului român, urmărindu-se prin aceasta, dezvoltarea trăirii religioase autentice.

Stadiul societății actuale cu toate coordonatele sale definitorii nu poate surprinde Biserica, aceasta fiind chemată să-și deschidă mesajul către oameni, atât ca indivizi cât și ca grup social. Din acest motiv, Biserica Ortodoxă Română trebuie să folosească toate strategiile misionare adaptate vectorului postmodern de exprimare existențială, spre a defini acel nou tip de umanism, destinat zilei de mâine, despre care Prea Feri-

¹⁵ David PESTROIU, „Misiunea Bisericii în postmodernitate”, p. 130-145.

citul Părinte Patriarh Daniel afirma că „trebuie să redescopere legătura profundă dintre libertate și sfințenie”¹⁶.

În concluzie, putem afirma fără teama de a greși că, pentru poporul român, misiunea apostolească a Bisericii Ortodoxe Române s-a împlinit și se împlinește sub ochii noștri.

Ca o sinteză a misiunii ei apostolești, redăm un citat publicat în anul 1925 care sintetizează foarte bine rolul pe care Biserica Ortodoxă Română l-a avut și îl are în dezvoltarea culturii române și în menținerea conștiinței naționale a poporului român:

”De la început și de-a lungul istoriei, Biserica a fost una cu națiunea românească. Tot ce avem astăzi mai scump și cu care ne mândrim, nu ne vine decât de la biserică și prin biserică, de ex: cel mai vechiu monument al limbii noastre care atestă lumii latinitatea noastră, este terminologia bisericească; cele mai vechi cărți ale noastre, sunt cărțile bisericești; cele mai vechi monumente de pictură sunt icoanele noastre; cele mai mărețe monumente și mai frumoase modele de arhitectură ale noastre sunt mănăstirile noastre. Primele focare de cultură, multă puțină câtă a fost, nu le găsim decât în mănăstirile noastre. Biserica ne-a păstrat limba și naționalitatea, cultura și ortodoxia noastră; ea ne-a păstrat unitatea noastră etnică. Acestea sunt adevăruri istorice, stabilite astăzi pe deplin și necontestate de nimeni! Biserica, ca o corabie mântuitoare ne-a adus acum la limanul mântuirii. Din ghiarele morții întunecoase am trecut în grădina vieții libere”¹⁷.

¹⁶ Daniel CIOBOTEA, *Confessing the Truth in Love. Orthodox Perceptions of Life, Mission and Unity*, Ed. Trinitas, Iași, 2001, p. 179.

¹⁷ Nicolae CORNEAN, „Rolul Bisericii Ortodoxe în trecutul neamului românesc”, în *Foaia Diecezană*, 8 februarie 1925, p.3.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 261 - 286

Aspecte eshatologice reflectate în programul iconografic al bisericilor de lemn din Arhiepiscopia Aradului

Drd. Sorin Gheorghe SĂPLĂCAN

ssosoghe@yahoo.com

Abstract:

The wooden churches from Arad county along with the architecture present an iconography that attracts with its simplicity and diversity. But there is a predominant character that is present in all the churches which give a spoken unity of the eschatological message revealed by the icons and most of all by the iconographic program. In a short introduction to the study we will talk about the wooden churches from Romania and specially from Arad county, why and how there were constructed, and why the wood was used, when they begin to be built and what churches survived until our days. The first chapter will be a short history of wooden churches from Transylvania. The second chapter will be a short analysis of the architecture of the wooden churches in order to try to answer to the question of what caused the architecture and iconography of the wooden churches. Because of the historical and geographic conditions, culture and tradition and economical and technical restrictions the wooden churches result into monuments of art and spiritual inestimable value. Another question to answer is that if in this certain condition the final composition of the church was adapted and structured with intention to transmit a message or not. The third chapter will analyse the icons from the wooden churches and the iconographic program. Will be analysed what they have in common and what are the difference and why. After this in the fourth chapter will try to identify the eschatological message related to the iconography and the general iconographic program. If the message was minded which is this. The message has more

levels of complexity and it is transmitted different to those who look at the icons related to the education, knowledge and spiritual understanding. In the conclusion the message revealed by the iconography of the wooden churches will be structured and synthetized. Because is not intended to be an exhaustive study at the end of the conclusions we will identify the future research directions related to this subject and in general with the iconography of all the wooden churches from all over Romanian territories.

Keywords:

icon, iconography, eschaton, eschatology, iconographic program, wooden church, Arad wooden churches

Introducere

Cercetarea unui univers atât de specific ca acela al programului iconografic al bisericilor de lemn deschide perspective nebănuite în înțelegerea mentalității și sensibilității colectivității satului transilvănean, implicit al celui din arealul Arhiepiscopiei Aradului.

Chiar dacă bisericile din lemn din țara noastră sunt un domeniu extrem de interesant fiind realizate până acum ample studii închinat în principal aspectelor arhitecturale, iconografia este mai puțin analizată din punct de vedere al mesajului, fiind abordată, în general, prin prisma tehnicii și a stilului.

Depart de a fi o lucrare exhaustivă, studiul acesta se axează pe următoarele planuri majore: o scurtă incursiune în istoria bisericilor de lemn din Transilvania pentru a defini cadrul în care au fost pictate acestea, vom urmări identificarea surselor iconografice pe care zugravul de icoane le-a utilizat, vom explicita care au fost temele iconografice preferate de țărani, care au fost motivațiile și cauzele pentru care aceștia ajung să încline spre un subiect sau altul și programul generat în urma alegerilor acestora, iar la final pornind de la cele analizate înainte vom descifra aspecte eshatologice ale programului iconografic folosit și a variațiilor și excepțiilor folosite.

În viața țaranului român, neștiutor de carte, de acum trei secole, icoana a fost Scriptura scrisă în linii și culori, transmițând învățătura Bisericii. Icoanele au fost prezente în toate marile momente ale vieții omului. Începând cu botezul, creștinul primea icoana sfântului al cărui nume îl purta. Fetele la căsătorie aveau în zestrea lor o icoană ce o înfățișa pe Maica Domnului cu Pruncul sau Nașterea lui Iisus. În casa credinciosului,

icoanele își aveau locul și rolul lor bine precizat. Icoana, așezată pe grindă, călăuzește privirea spre Dumnezeu, care este în acest fel salutat înaintea gazdei.

Într-o lume a satului românesc din Transilvania de acum mai bine de două secole, singura speranță a țăranului român, aflat într-o stare de toleranță în propria lui țară, în condițiile în care orizontul lui se limita la câteva sate din jurul locului natal, contactul cu orașul fiind inexistent sau sporadic, când medicina nu depășea cu greu barierele orașului, fiind și ea la începuturi, a fost credința în Dumnezeu cu rugăciunea și icoana. Acesta au fost reazem și sprijin și speranță.

Singura speranță în fața atâtor pericole, de la calamități naturale la problemele zilnice, era credința în puterile protectoare, tămăduitoare ale sfinților mijlocitor către Dumnezeu. Pentru orice fel de ajutor se rugau Maicii Domnului, pentru copii Sfântului Spiridon, când era secetă Sfântului Ilie să le binecuvânteze pământul cu ploaie; când apărea pericolul ciumei țăranii se rugau Sfântului Haralambie și exemplele pot continua. Pentru țăranii români transilvăneni, nu valoarea artistică sau estetică a icoanei a fost apreciată, ci valoarea ei predicatorială și spirituală, ne fiind percepută ca artă, ci ca limbaj ce corespunde Cuvântului din Evanghelie, dezvăluind frumusețea sfântă izvorâtă din Duhul Sfânt. Icoana definește „sfințenia în așa fel încât ea nu este nici subînțeleasă, nici supra-adaugată de gândirea noastră, ci este vizibilă cu ochii trupești”¹. Faptul că țăranul român vede prezența harică și ocrotirea milostivă a lui Dumnezeu în toate cele prezente în jurul său o înfățișează deosebit Părintele Dumitru Stăniloae spunând că acesta „vede pe Dumnezeu în taina naturii. Un peisaj frumos al naturii e pentru el un adevărat rai. [...] El simte atât de aproape de om pe Dumnezeu, pe Maica Domnului, încât folosește pentru ei diminutive: (de familiaritate - n.n.) «Dumnezeu draguțu», «Măicuța Domnului»”².

Așadar întâlnirea cu bisericile noastre de lemn din Transilvania secolelor XIV-XVIII, înseamnă un parcurs către împărăția lui Dumnezeu pe care îl pregătesc și îl călăuzesc deopotrivă spațiul fizic al arhitecturii și spațiul pictural. Parcursul spațiului fizic, începând cu pridvorul sau pro-naosul (acolo unde pridvorul lipsește), locul transparent al întâlnirii în-

¹ Leonid USPENSKY, *Teologia icoanei*, Editura Anastasia, București, 1994, p. 113.

² Pr. Dr. Dumitru STĂNILOAE, „Opere complete”, vol. IX, *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, Editura Basilica, București, 2018, p. 165.

tunericului lumii trecătoare cu lumina dinlăuntru, este însoțit de lectura treptată a cărții deschise a picturii. Lumina Logosul întrupat, se revarsă în naos și altar prin jertfa, răstignirea, moartea și învierea Acestuia spre mântuirea noastră și propria noastră cale către Împărăția lui Dumnezeu, aflând singura ipostază rodnică: existența împreună, întru Hristos.

Scurt istoric al bisericilor de lemn din Transilvania

Bisericile de lemn, în general, au fost printre cele dintâi locașuri de cult ale românilor, multe din ele dăinuind peste veacuri. Ele oglindesc fără tăgadă unitatea românilor argumentând pe deplin afirmația istoricului Nicolae Iorga, că: „Creațiunea multilaterală a poporului nostru este aceeași peste toate provinciile”³. În spațiul Țărilor Române, timp de mai mult de un mileniu, „până la mijlocul secolului al XIV-lea în lumea sateilor, bisericile de lemn, au fost poate singurele noastre edificii de cult, în aceste biserici s-a făcut toată slujba dumnezeiască”⁴.

Un argument pentru folosirea lemnului ca material de construcție este că „Țările Române au fost un domeniu al lemnului, împlinit spre nord-vest, nord, est și sud de întinderi imense acoperite de păduri. Stejarul și bradul erau la îndemâna locuitorilor și meșterilor artiști pe care i-a format nevoia și timpul”⁵.

Un alt argument pentru că s-a folosit lemnul este că deși era un material accesibil de construcție a fost și o „modalitate de expresie în care meșterul, de cele mai multe ori anonim, și-a imprimat îndemânarea și întregul său simț artistic. Meșterii erau lemnarii români care existau în toate satele, capabili prin priceperea lor să facă biserici admirate, imprimând forme și sculpturi în lemn de cea mai aleasă frumusețe”⁶.

Lăcașuri de cult din lemn au fost construite și s-au păstrat pe întinsul întregului teritoriu actual al României, din Banat până în Maramureș, din Țara Crișurilor până la Brașov și apoi până în Bucovina și Basarabia.

³ Nicolae IORGA, *Vechea artă religioasă la români*, Editura Episcopiei Hotinului, Vălenii de Munte, 1934, p. 49

⁴ Pavel VESA, *Biserici de lemn de odinioară din județul Arad*, Editura Gutenberg, Arad, 1997, p. 8.

⁵ I. D. ȘTEFĂNESCU, *Arta feudală în Țările Române – pictura murală și icoanele de la origini până în secolul al XIX-lea*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1981, p. 17.

⁶ Pavel VESA, *Biserici de lemn de odinioară din județul Arad*, p. 8.

Formele de relief unde se menționează astfel de lăcașuri sunt și ele diferite, de la zonele muntoase până la șesul câmpiei de vest a Transilvaniei⁷. „Grupurile cele mai unitare și mai interesante sunt cele din nordul, vestul și sudul Transilvaniei. Datarea lor se poate face în prea puține cazuri cu precizie. Inscriptiile privesc mai totdeauna restaurările din veacurile XVII și XVIII și se referă unele la arhitectură, și altele la pictura murală. Sânt deseori nedesluite”⁸.

Pe fundalul condițiilor istorice, bisericile din lemn de la noi și-au păstrat de-a lungul veacurilor preponderența față de cele din piatră, care au fost copleșite, numeric chiar și în vremurile de înflorire de după secolul al XIV-lea. Mai ales în Maramureș se mai păstrează până astăzi biserici dinainte de secolul al XVIII-lea, ca cele de la Desești și Ieud din secolul al XIV-lea și cea din Bârsana din secolul al XV-lea. În zona Aradului „într-un document din 1338 august 20, este amintită biserica de lemn de pe moșia Sinteia, din comitatul Zărand, pe care o schimbau nobilii bărbați Ioan și Nicolae, fiii lui Briciu. Întemeietori de sate, prin defrișare, cnezii își marcau, cu certitudine, prezența prin ridicarea unei biserici, în mod firesc, din bogatul material lemnos, rezultat din acțiunea întreprinsă, ca și pereții caselor și ai anexelor gospodărești, de către cei ce veniseră din satul matcă”⁹. Această biserică avea „hramul Sfântul Mucenic Teodor și se afla în satul Chuba așezare dispărută, localizată între Chișineu-Criș și Sinteia Mare”¹⁰.

Răutățile vremilor au mistuit, în vâlmășeala lor, multe biserici de lemn (dar și din piatră), și odată cu ele un tezaur inestimabil al istoriei și artei poporului nostru. După invazii, populația, ocrotită de pădure, se întorcea la vatra străbună, refăcându-și locuințele și înălțând, ca semn de izbândă

⁷ Ioan GODEA, *Biserici de lemn din România*, Editura Meridiane, București, 1996, p. 31.

⁸ I. D. ȘTEFĂNESCU, *Arta feudală în Țările Române*, p. 17.

⁹ Mircea PĂCURARIU, Ioana CHRISTACHE-PANAIT, *Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă*, Editura Episcopiei Aradului, Arad, 1989, p. 244. Conform notei explicative din volumul citat hramul bisericii era fericitul Briciu Mărturisitorul, deci de fapt numele ctitorului (poate tatăl sau moșul celor doi nobili). Numele s-a păstrat în Munții Apuseni. Briciu Crăciun din Abrud a fost, în 1733, meșterul frumoasei biserici de lemn din Brădet. La Abrud este menționat, în 1837, un cantor din această familie (cf. Eugen Pavel, „Cărți cu însemnări manuscrise” (I), în *Sargetia*, XIII, 1977, p. 582).

¹⁰ Pavel VESA, *Biserici de lemn de odinioară din județul Arad*, p. 8.

și continuitate, un alt lăcaș de rugăciune. Nu rare au fost situațiile când năvălirile tătărești sau cele turcești au ras de pe pământ așezările însele. Zona Transilvaniei a fost un leagăn prielnic pentru construirea bisericilor de lemn dar și căile de acces din aceste zone spre punctele de interes semnalate de izvoare documentare au constituit și prilejuri de lupte și distrugerii. În acest sens o retrospectivă cifrică, asupra evenimentelor de acest fel din vestul Transilvănenei, înlesnită de vrednica lucrare a lui Coriolan Suciuc, este edificatoare, arătându-se că Valea Mureșului, cât și aceea a Crișului Alb, au constituit ușoare căi de pătrundere spre inima Transilvaniei¹¹.

Până la mijlocul secolului al XVIII-lea au fost construite în Transilvania nu mai puțin de 200 de mănăstiri cu biserici de lemn și câteva mii de biserici parohiale. Dintre acestea multe au fost incendiate sau dărâmate din ordinul generalului Bukow între 1761 - 1763. Au căzut jertfă urgiei acestuia aproape toate schiturile din Țara Făgărașului, care fiind din lemn, au fost arse. Tot atunci au fost distruse mănăstirile din părțile de nord ale Transilvaniei¹². În 1788, turcii au ars multe biserici de pe Valea Jiului. Dionisie Eclesiarhul a consemnat faptul că o oaste turcească, trecând pasul Vâlcan-Jiu, a pustiit, până la Hațeg, 16 sate „arzând casele oamenilor și bisericile”. Numeroase ctitorii zărandene au căzut victime evenimentelor de la 1848¹³.

Astfel că de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până la începutul secolului al XX-lea, în Transilvania, arhitectura bisericească ia o dezvoltare îmbucurătoare, în locul numeroaselor biserici fie distruse fie ajunse în stăpânirea uniților, mai ales în urma conscripției lui Bukow, ortodocșii au fost nevoi să-și ridice alte biserici, în funcție de posibilitățile lor materiale, în general de lemn (mai ales la sate), dar și din zid. Numeroase biserici din acest secol sunt ctitorite negustori români, ca o expresie a năzuinței lor de afirmare socială națională¹⁴.

De-a lungul veacurilor, unele biserici de lemn au fost nimicite și de calamități întâmplătoare mai ales incendii, cu precădere în secolul al XVIII-lea, în general în zonele de șes, multe altele au fost înlocuite prin

¹¹ Mircea PĂCURARIU, Ioana CHRISTACHE-PANAIT, *Episcopia Aradului*, p. 245.

¹² Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 403.

¹³ Mircea PĂCURARIU, Ioana CHRISTACHE-PANAIT, *Episcopia Aradului*, p. 245.

¹⁴ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, p. 625.

construcții din material solid (piatră sau cărămidă), procesul intensificându-se la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a celui următor. Pe lângă motivele deja amintite, dispariția unor biserici de lemn mai era și „rezultatul unei mentalități comunitare proprie sfârșitului de secol al XVIII-lea și începutul celui următor. Este vorba de înlocuirea bisericilor vechi, mici și neîncăpătoare cu altele noi și mai impunătoare, edificate tot mai puțin din lemn și mai mult din piatră. Acest fenomen este amplificat datorită faptului că în multe parohii crescând numărul credincioșilor se simțea nevoia construirii unor biserici mai încăpătoare. În multe parohii exista tendința înlocuirii bisericilor de lemn cu altele din piatră, compatibile exigențelor timpului, schimbând în acest mod întreg peisajul rural, dar de cele mai multe ori, la nivelul posibilităților enoriașilor, resimțindu-se de la cea mai săracă familie la cea mai bogată”¹⁵. Îmbucurător a fost totuși că bisericile nu erau distruse acolo unde erau în stare bună ci erau mutate în alte localități mai mici unde era nevoie de o biserică, astfel răspândindu-se „fenomenul mutării”, care a condus la salvarea unor monumente¹⁶.

Așadar, în general în Transilvania au rămas foarte puține biserici de lemn construite înainte de secolul al XVIII-lea, cele mai vechi fiind în Maramureș (Ieud 1364) Alba (biserica mănăstirii Lupșa 1429). Astăzi, în județul Arad nu se păstrează nici o biserică de lemn dinaintea secolului al XVIII-lea, ceea mai veche fiind de la anul 1724¹⁷, biserica de lemn din localitatea Groșeni, Arad, (astăzi mutată în curtea Spitalului Județean). Dacă la începutul secolului al XX-lea în județul Arad erau 69 de biserici de lemn, în 1925 au rămas doar 55 consemnate de istoricul prof. univ. dr. Coriolan Petranu¹⁸.

Procesul de dispariție accentuată a bisericilor de lemn a continuat și după cel de-al doilea război mondial, pana când statul a emis legea protejării monumentelor istorice. Din perimetrul actual al județului Arad, lista monumentelor istorice, legalizată prin H.C.M. 1160/1955, cuprindea 27 biserici de lemn, dintre care în 1989 mai existau 19 biserici monument istoric la Corbești, Roșia Nouă, Seliștea de Mureș (strămutată și restau-

¹⁵ Pavel VESA, *Biserici de lemn de odinioară din județul Arad*, p. 11.

¹⁶ Pavel VESA, *Biserici de lemn de odinioară din județul Arad*, p. 12.

¹⁷ Se ia în considerare anul citit de istoricul Coriolan Petreanu în 1925, undeva la intrarea în Pronaos, inscripție care s-a pierdut înainte de mutarea la Arad.

¹⁸ Nicu JIANU, *Biserici de lemn din Transilvania, județul Arad*, Editura Emia, Deva, 2007, p. 29.

rată la Mănăstirea Arad-Gai), Troaş, Julița, Groșii Noi, Ciunțești, Secaci, Groșeni (strămutată și restaurată în incinta Spitalului Județean Arad), Nermiș, Honțișor (strămutată și restaurată în incinta Arhiepiscopiei Aradului), Budești, Vidra, Voșdoci, Lunșoara, Țărmure, Tisa, Ionești, Cristești, iar celelalte 8 de la Monoroștia, Cărând, Seliște (fost Sic), Groși, Poienari, Sârbi, Rostoci, Iosaș, dispărute înainte, după cum s-a arătat mai sus, sau ulterior încadrării ca monumente istorice¹⁹.

După 1989 cercetări de teren au prilejuit aflarea unor vechi lăcașuri îndreptățite a fi consemnate și luate în evidența monumentelor istorice, numind dintre acestea pe cele de la Poiana, Buceava-Șoimoș, Bodești, Iercoșeni și Agrișu Mic.

În anul 2007 erau încadrate ca monument istoric doar 27 de biserici de lemn, astăzi din totalul de 52, bisericile monument rămânând doar 26, pentru că între timp a dispărut biserica veche din Budești care s-a distrus complet, fiind construită (tot din lemn) alta nouă și fără să le numărăm pe cele câteva nou construite în secolul XXI. O parte din cele care nu sunt incluse în cadrul monumentelor istorice sunt în curs de includere, dar sunt și cazuri în care acest lucru nu se poate realiza datorită lucrărilor de renovare care un alterat în unele cazuri complet orice sursă de autenticitate.

În pofida mulțimii bisericilor de lemn dispărute, din județul Arad, lotul celor existente susțin, cu succes, frecvența acestui tip de ctitorie. Un argument, în acest sens, îl constituie numărul lor mare păstrat în perimetrul aceleiași comune sau zone. Ca exemplu în arealul Hălmagiu avem așezările cu biserică de lemn de la Țărmure, Tisa, Ionești, Cristești, Bodești, adăugând-o și pe cea dispărută de la Poienari și cele din zona Petriș cu Mădrigești, Roșia Nouă, Corbești, Troaş și cele dispărute de la Săliște și Ilteu.

Dintre lăcașurile de lemn ajunse până în zilele noastre, doar un mic procent mai păstrează dovada actului de naștere, săpat în slova vremii. Cele mai multe au fost vitregite de acesta, prin înlăturarea, cu prilejul reparațiilor, a cadrelor originale ale intrărilor, existând totuși încă și posibilitatea dăinuirii unor datări, sub stratul de tencuială și pictură sau sub pervaz, așteptând încă să fie redescoperite²⁰.

¹⁹ Mircea PĂCURARIU, Ioana CHRISTACHE-PANAIT, *Episcopia Aradului*, p. 248.

²⁰ Mircea PĂCURARIU, Ioana CHRISTACHE-PANAIT, *Episcopia Aradului*, p. 250.

Arhitectura bisericilor de lemn

Construirea bisericilor se realiza pe tălpi groase din lemnul cel mai durabil, fie stejar, fie tisă sau pe o temelie, un soclu din piatră de râu. Planul este de cele mai multe ori dreptunghiular și mai rar treflat, corpul bisericilor fiind alcătuit dintr-o singură navă, despărțită transversal în două încăperi, pronaos (ca o tindă) și naos, terminată cel mai des spre răsărit printr-o absidă mai îngustă decât nava, de formă dreptunghiulară ori poligonală (cu trei, patru sau mai multe laturi), rareori circulară și la aceeași lățime sau mai mare ca naosul²¹.

Celei mai simple forme de plan, un dreptunghi, fără absidă se prezintă la bisericile de lemn de la Poiana și Secaci din județul Arad²².

La construcții mai noi (după începutul secolul al XVIII-lea) meșterii locali transilvăneni îmbină elemente venite din Țara Românească (pridor deschis, brâu, arcade oarbe etc.) cu cele de proveniență autohtonă, dând naștere unui stil artistic propriu²³.

Tipul de plan dreptunghiular cu capetele de apus și răsărit poligonale se află la Buceava-Șoimoș cu trei laturi, Agrișu Mic și Seliște (fost Sic) cu partea de vest poligonală cu trei laturi și altarul decroșat, poligonal cu cinci laturi. Bisericile din Țărmure și Iercoșeni, au altarul, în prelungirea navei, cu patru laturi, încheiate pe est, în ax²⁴. Numeroase lăcașuri de lemn din județul Arad sunt de plan dreptunghiular, cu absida, în prelungirea navei, poligonală, cu trei, cinci sau șapte laturi, răspândirea acestui tip fiind remarcată și în restul țării. Menționăm, dintre ele, pe cele de la Hontîșor, Vidra, Troaș, Seliște (cu trei laturi), Corbești, Julița, Groșii Noi (cu cinci laturi). Tipul de plan dreptunghiular, cu absida decroșată, poligonală, se regăsește astăzi, numai la monumentul de la Ionești, căci cele asemenea, de la Luguzău și Iermata, au fost demolate²⁵.

Pereții laterali ai bisericilor din lemn sunt făcuți din bârne solide, de stejar, gorun, carpen, frasin, fag sau tisă așezate orizontal și îmbinate la

²¹ Pr. Prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, vol. 2, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2002, p. 66.

²² Mircea PĂCURARIU, Ioana CHRISTACHE-PANAIT, *Episcopia Aradului*, p. 253.

²³ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, p. 625.

²⁴ Mircea PĂCURARIU, Ioana CHRISTACHE-PANAIT, *Episcopia Aradului*, p. 254.

²⁵ Mircea PĂCURARIU, Ioana CHRISTACHE-PANAIT, *Episcopia Aradului*, p. 255.

colțuri în mod ingenios și solid; pe dinăuntru, acestea sunt fățuite cu un strat de tencuială, spre a putea fi pictate²⁶.

Pronaosul este acoperit cu tavan drept, datorită turnului clopotniță, începând mai ales din secolul al XVIII-lea, pentru că în veacurile dinainte de adoptarea acestei modalități de construcție, când turnul cu clopotele era construit în vecinătatea bisericii, aceasta era acoperită, la interior cu o boltă comună pentru întreg spațiul, de formă semicirculară²⁷, deci și pronaosul fiind sub forma de boltă, cum mai întâlnim astăzi mai ales în zona Moldovei. Acest lucru a fost transmis de Prof. C. Petranu, care a intuit imaginea de început a lăcașului de lemn²⁸, deși nu dispunea de elemente concrete, de natura celor ce au fost relevate, de cercetările ultimelor decenii.

Naosul prezintă de obicei o boltă semicirculară în sensul lungimii, făcută din bârne așezate în lung și susținute uneori de arcuri dublouri transversale. Un portic deschis, sprijinit pe stâlpi, se întinde fie numai pe fațada de vest, fie pe cea de sud (unde în acest caz e și intrarea), fie pe laturile de sud și vest sau pe ambele fațade laterale. Acoperișurile, din șindrilă, sunt foarte înalte, în două sau mai multe pante (fețe) repezi, spre a înlesni scurgerea apei și a zăpezilor, și cu streșini joase și largi, spre a proteja corpul clădirii²⁹.

Bisericele de lemn au evoluat și trăiesc datorită obiceiului de a înlocui treptat bârnele care au putrezit sau s-au deteriorat prin altele noi. În numeroase cazuri, grinzi de stejar împodobite cu motive crestate ori reliefate și purtând inscripții se găsesc alături de grinzi de stejar ori de brad cu mult mai noi. Trupul edificiului păstrează în acest fel elemente de acum trei sau patru veacuri asociate cu altele apropiate de timpul nostru. O biserică așezată de pisanie ori documentar într-al XVIII-lea sau al XVII-lea secol, înfățișează, astfel o creație cu mult mai anterioară. Prefaceri și restaurări introduc, la rândul lor, elemente romanice sau gotice, mai rar bizantine, luate din arhitectura de piatră și cărămidă. Iar, în inte-

²⁶ Pr. Prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, vol. 2, p. 66.

²⁷ Mircea PĂCURARIU, Ioana CHRISTACHE-PANAIT, *Episcopia Aradului*, p. 255.

²⁸ Coriolan PETRANU, *Biserici de lemn din județul Arad*, Editura Institutului de arte grafice Drotleff, Sibiu, 1927, p. 34-35.

²⁹ Pr. Prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, vol. 2, p. 66.

rior, picturi murale de diferite vârste formează laolaltă ansambluri de inspirație și execuție variată³⁰.

Turnul-clopotniță ridicat peste pronaos este ceea ce deosebește cel mai mult bisericile de lemn transilvănene de cele din alte părți ale țării și constituie punctul de greutate al artei lor constructive. De o înălțime considerabilă în raport cu restul edificiului, el țâșnește deasupra acoperișului ca un adevărat turn de catedrală gotică, dând părții superioare a bisericilor un aer exotic. Executate cu o artă îngrijită, aceste turnuri-clopotniță sunt alcătuite dintr-o bază în formă de turlă prismatică cu patru laturi, peste care se ridică un foisor deschis pe stâlpi (camera clopotelor), terminat printr-un elegant coif piramidal, înalt și ascuțit, ca o săgeată care vrea să străpungă cerul, având în vârf o cruce de metal înfiptă în bulbi minusculi; uneori, mai ales în Bihor, Cluj, Sălaj și Sătmar, coiful acesta e încadrat, la bază, de patru mici turnulețe. Fără îndoială, turnurile acestea trădează o influență a artei culte occidentale de stil gotic, dar ele reprezintă de fapt interpretări românești reușite ale modelelor străine și realizări meritorii ale artei constructive populare. Există și turnuri de tip baroc, mai scunde și de o înfățișare mai greoaie³¹.

Sub înfățișarea de azi, edificiile de lemn, biserici istorice, atestă planurile originale. Elemente constructive, procedee străvechi și motive decorative ne duc, la rândul lor, cu sute de ani înapoi, în secolele de care ne vorbește tradiția. Decorurile murale, creștăturile și motivele cosoroabelor, stâlpilor și glafurilor de uși și ferestre reproduc modele inspirate dintr-o lume străveche³².

Iconografia bisericilor de lemn

Ideea de biserică românească este inseparabilă de cultul icoanelor, care este atât de strâns legat mai ales de viața religioasă, cultică a creștinului. Icoanele din bisericile noastre au teme doctrinar-dogmatic, liturgic, pedagogic și decorativ, toate sprijinite pe o îndelungată tradiție și necesități sufletești, rezultând o preocupare permanentă pentru purtarea de grijă pentru ele. „Reprezentările iconografice de pe pereții bisericilor de lemn, ilustrau dogmele Bisericii creștine, tălmăceau

³⁰ I. D. ȘTEFĂNESCU, *Arta feudală în Țările Române*, p. 18.

³¹ Pr. Prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, vol. 2, p. 67.

³² I. D. ȘTEFĂNESCU, *Arta feudală în Țările Române*, p. 18.

dumnezeiasca liturghie, transformându-se într-un adevărat catehism pictural ortodox care își puneia amprenta asupra vieții tuturor enoriașilor”³³.

Organizarea compartimentală a bisericilor de lemn ține de necesitățile liturgice ale cultului religios ortodox ce impun împărțirea interiorului în pronaos, naos și Altar. De asemenea, bolțile interioare sunt adaptate tot unor nevoi de ordin religios, fiind ca niște replici ale bolții cerești, loc de unde Dumnezeu veghează și se pogoară asupra oamenilor și spre care își îndreaptă aceștia privirile și întreaga ființă în timp ce se roagă.

Sărăcia și prigonirea de veacuri, de care a avut parte poporul din Ardeal, precum și spațiul restrâns al pereților bisericilor de lemn împiedecau o dezvoltare amplă a artei iconografice românești și astfel vechile noastre biserici de lemn aveau de multe ori pictate doar cele patru icoane principale, cerute de vechea regulă liturgică. Aceste patru icoane erau: a Mântuitorului, a Maicii Domnului cu Iisus în brațe, la locul obișnuit și azi de-a dreapta respectiv de-a stânga ușilor împărătești. La dreapta de la ușa de miazăzi se fixa icoana hramului bisericii, iar în stânga, adică spre miazănoapte fie al doilea hram dacă exista, sau de preferință icoana unui ierarh cum e deseori întâlnit Sfântul Nicolae, sau a vreunui sfânt preferat de credincioșii locului³⁴.

În afară de aceste icoane de primă necesitate în cult, vechile biserici de lemn mai aveau și alte icoane pictate în funcție de spațiul disponibil, de obicei destul de redus. Mai apare și factorul stării materiale a sătenilor care de multe ori fiind precară, a condus la pictarea doar a celor patru icoane de la catapeteasmă iar în rest să se recurgă la o zugrăveală simplă cu stele sub formă de cruce pe tavanul pronaosului și pe bolta naosului și a Altarului, pereții laterali îmbrăcând doar forme ornamentale populare și vegetale ale pomului vieții.

Zugravii bisericilor din lemn fie erau săteni, adesea slujitori ai bisericii, de unde rezultă anonimatul la multe biserici de lemn, fie acolo unde se putea pictorii vremii care circulau în zonele transilvane. Rosturile meșteșugului se transmiteau în interiorul comunității, fără o ucenicie specializată în breaslă. Tehnica folosită nu a atins nivelul picturii pe zid, iar degradările au fost mai grave și mai rapide. Interstițiile bânelor erau înfundate cu câlți încleiați, iar fața lemnului era acoperită cu un grund

³³ Pr. Pavel VESA, *Biserici de lemn de odinioară din județul Arad*, p. 8.

³⁴ Pr. Pavel VESA, *Biserici de lemn de odinioară din județul Arad*, p. 110.

rudimentar de văruială sau cu o pânză pe care era aplicată pictura, în culori de tempera cu ou. În secolul al XIX-lea s-au folosit și culori de ulei.

Ceea ce se poate remarca ușor la bisericile mai vechi din lemn, din județul Arad este că icoanele erau tipărituri, mai târziu prin veacul la XVIII-lea, era folosită tehnica maruflată care consta în pânze zugrăvite și lipite apoi pe pereți sau pe bolți, îmbrăcând întreaga navă a bisericii. În felul acesta, materialul pe care erau pictate icoanele servea și pentru izolarea curenților de aer care circulau altfel printre bârnele cioplite ale bisericilor de lemn. Lucrările preotului Iosif din Bihor (veac. XVIII) care era și tipăritor de antimise prezentau această tehnică a pânzei fie tipărită fie zugrăvită, precum și răzlețele lucrări ale preotului Gheorghe Bila din județul Arad. Icoanele zugrăvite pe pânză sunt mai puține și de o dată mai recentă. Între acestea, de o frumusețe aleasă, ca și culori și ca stil iconografic, este zugrăveala bisericii din Ociu datând din 1821 realizată de către Nichifor Barozu³⁵.

Așa cum ne arată mărturiile icoanelor păstrate până astăzi sau descrise de istorici, acolo unde s-a pictat s-au avut în vedere diferite erminii fie a picturii bizantine provenită dinspre Țara Românească în diferite manuscrise copiate, fie prin filiera occidentală, latină, cu precădere dinspre zona Italiei. La erminie s-a adăugat influența autohtonă rezultând reprezentări „populare”, față de care concepția Renașterii este filtrată, iar ideea picturii bizantine simplificată pentru un spațiu restrâns rezultând o altă lume, o concepție diferită, dar originală având ca scop principal pedagogia privitorului. Ipotezele naivității și neștiinței nu sunt întemeiate și nu explică nimic din ceea ce vedem în pictura bisericilor de lemn din întreaga Transilvanie³⁶.

Pentru că pictura era aplicată pe pereți de lemn formați din bârne, în edificii supuse diferitelor intemperii, au suferit întâi tencuielile de bază și umpluturile dintre grinzi, mai apoi stratul de suprafață al picturii. Astfel că icoanele originale ale monumentelor de lemn s-au păstrat destul de rar, în multe lăcașuri ajungând până astăzi forma dată de restaurări și copii târzii. Refacerile și repictările au urmat una alteia și de aceea de multe ori compoziția programului iconografic pare că este în disonanță. Mutarea bisericilor a ruinat de multe ori substratul picturii, iar fumul lumânărilor a alterat culorile trebuind să fie pe alocuri refăcute. Chiar dacă

³⁵ Pr. Pavel VESA, *Biserici de lemn de odinioară din județul Arad*, p. 111-112.

³⁶ I. D. ȘTEFĂNESCU, *Arta feudală în Țările Române*, p. 48.

refacerile și îndreptările aduc anumite adăugiri rezultând uneori lucrări neînțelese de restaurator, studiul iconografic nu e îngreunat prin aceasta pentru că citirea atentă a ansamblurilor iconografice și analiza amănunțelor, ne duce la izvoare și luminează fizionomia unei lumi deosebit de interesante apărute de multe ori fără intenția autorilor.

Mesajul eshatologic al programului iconografic al bisericilor de lemn

Icoana, nevoie esențială a creștinilor ortodocși, face parte din religie, ea fiind un mod de cunoaștere a lui Dumnezeu, ajutându-i pe creștini să înțeleagă mai bine învățătura creștină. Prin intermediul imaginii sacre care este icoana, cel care se roagă intră în comuniune cu persoana reprezentată în icoană sau cu evenimentul pe care-l cinstește și care îi este descoperit în aceasta.

Cuvintele Mântuitorului Iisus Hristos „Fericiți sunt ochii voștri că văd și urechile voastre că aud” (Matei 13, 16) stabilesc un raport specific între imagine și cuvânt, prin lectură și prin imaginea văzută primim cunoașterea aceluiași lucru. La fel ca și textele liturgice, icoana corespunde sensului și conținutului Sfintei Scripturi, „fără a se reduce totuși la o simplă și servilă ilustrare a Cuvântului Evangheliei”³⁷. Cuvântul și imaginea sunt două limbaje ce exprimă mesajul unic al Evangheliei lui Hristos.

Menirea icoanei nu este aceea de a reprezenta evenimente istorice sau personalități, ci mijlocește întâlnirea tainică și reală, totodată, cu o prezență sensibilă, dintre om și Dumnezeu. În icoană, a fost și este înfățișată nu latura fizică a persoanei, ci latura spirituală: este redată lumea sfințită, transfigurată.

Reprezentarea icoanelor în biserică se face după canoane bine stabilite având un program iconografic pe care-l prezintă în deosebi erminiile picturii. Regulile de pictare a bisericilor s-au transmis la început de la pictor la pictor pe calea tradiției orale și a practicii. Cu timpul un unii călugări cărturari din răsărit, care pictau în stilul artei bizantine, au început să-și noteze reguli mai de seamă ale meșteșugului lor. Aceste însemnări au constituit nucleul primelor manuale de pictură bisericească, numite erminii. Singura erminie bizantină păstrată a cărui autor se cunoaște este

³⁷ Nikolai OZOLIN, *Iconografia ortodoxă a Cincizecimii*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2002, p. 25.

ce alcătuită de Dionisie din Furna, călugăr la Athos, acesta făcând un compendiu prin culegerea și sistematizarea celor cunoscute în secolul al XVII-lea³⁸.

Începând din secolul XVII-lea erminiile au pătruns și în Țările Române și au circulat în manuscrise grecești în mai multe redactări sau variante. Au circulat de asemenea în paralel și erminii rusești, dar și îndrumătoare pentru pictori din Apus, după cum reiese din manuscrisele păstrate și din aplicarea regulilor din erminii la programul iconografic al vechilor noastre biserici³⁹.

Programul iconografic al bisericilor de lemn nu a fost alcătuit intenționat în forma pe care o avem astăzi, ci mai degrabă este urmarea alegerilor făcute datorită spațiului limitat pe care îl ofereau pereții acestor construcții și posibilitățile materiale ale sătenilor care construiau biserica. Fie intenționat sau nu, s-au alcătuit compoziții care relevă în cadrul liturgic al lăcașului de cult un mesaj mult mai profund decât cel didactico-pedagogic, care a fost accentuat în cercetări mai mult datorită contextului educațional al perioadei istorice în care s-a pictat biserica.

În bisericile de lemn din Arhiepiscopia Aradului se disting trei tipuri principale de program, care au ca centru de pornire catapeteasma altarului care la majoritatea bisericilor de lemn din secolele XVII-XVIII au fost realizate ca un perete întreg. Astfel că naosului include și catapeteasma ca un perete întreg care devine parte integrantă a desfășurării iconografice în întreg programul bisericii.

Primul tip de catapeteasmă este cea în care în centrul peretelui răsăritean este fie pictată Crucea Mântuitorului Iisus Hristos având la bază pe Maica Domnului și apostolul Ioan. de aici pornesc mlădițe de vie care încadrează icoanele Sfinților apostoli în medalion.

Al doilea tip este cel în care catapeteasma este întreagă icoanele fiind pictate avându-L în centru pe Mântuitorul Iisus Hristos pe scaun încadrat de stânga și de dreapta de cei 12 apostoli deasupra este crucea cu răstignirea și unde este loc femeile mironosițe stând la poalele Crucii.

Al treilea tip este cel care se împarte în trei registre deasupra Ușilor Împărătești asemănător cu Iconostasele din bisericile de piatră unde registru de sus este cel al Răstignirii, cel median al Dreptului Judecător, iar

³⁸ Pr. Prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, vol. 2, p. 129.

³⁹ Pr. Prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, vol. 2, p. 133.

partea de jos se desfășoară praznicele Împărătești ca momentele cheie ale răscumpărării.

Așezarea temelor ilustrate este realizată în trei feluri, pictate în frize, în tablouri sau medalion. „Cel dintâi sistem e de origine orientală; se vede în Italia meridională, în Balcani și în Țările Române. Are drept origine *rotuli* ilustrați. Cel de-al doilea sistem are la bază tradiția elenistică și bizantină, întemeiată pe obiceiul de a decora pereții monumentelor cu tablouri încadrate și izolate prin spații de proporții variate”⁴⁰. Cele trei sisteme de pictare sunt uneori puse împreună pe pereții bisericilor de lemn (datorita renovărilor din diferite epoci) și par în luptă unul cu altul. Frizele și medalioanele au venit pe calea sârbească și din Apusul Italian, tablourile din Constantinopol prin influența Țării Românești și a Atosului.

Trecând dincolo de realizarea tehnică a stilului, referindu-ne la mesajul care se desprinde din programul iconografic al bisericilor de lemn, între altar și peretele pronaosului, adică în naos suntem în mijlocul drumului către îndumnezeire. Lucrarea de mântuire a lui Hristos ne învăluie transpunându-ne în propria noastră lucrare de mântuire. Fața este îndreptată spre catapeteasmă unde privirea ne este întâmpinată de Hristos cel care stă pe scaunul de judecată și în același timp pe Cruce ca jertfă înconjurat de scenele operei de mântuire de la Naștere sau Intrarea în Ierusalim (în funcție de spațiu) și până la Înviere. Dincolo de catapeteasmă pe masa Sfântului Altar stă însuși Trupul și Sângele Domnului care ne așteaptă să-L primim pentru a intra în Împărăție, pentru ca timpul de acum să primească în el o fărâamă din timpul veșniciei pentru ca vederea de acum să treacă spre lumea deschisă a Cerului. Astfel spațiul bisericii de lemn devine unul eshatologic, dar totuși al lui deja și nu încă, proiectând în jurul credincioșilor *uși și ferestre* spre Împărăția lui Hristos căruia Îi cerem să ne dea „să ne împărtășim cu Tine, mai cu adevărat, în ziua cea neînserată a Împărăției Sale”⁴¹. După cum arată Sfântului Maxim Mărturisitorul „Sfânta biserică a lui Dumnezeu este chip și icoană a întregului cosmos, constatător din ființe văzute și nevăzute, având accesai unitate și distincție ca și el. Ca edificiu, aceasta fiind un singur locaș, se deosebește totuși după forma ei spațială, împărțindu-se în locul destinat

⁴⁰ I. D. ȘTEFĂNESCU, *Arta feudală în Țările Române*, p. 33-34.

⁴¹ *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, p. 169.

numai preoților și liturghisitorilor, pe care îl numim ieration, și în cel lăsat pe seama întregului popor credincios, pe care îl numim naos. Tot așa și totalitatea lucrurilor aduse de Dumnezeu la existență prin creațiune, se împarte în cosmosul inteligibil, constatător din ființe spirituale și netrupești și în cosmosul acesta sensibil și corporal, țesut grandios din multe forme și naturi. Prin aceasta e un fel de altă biserică a lui Dumnezeu, nefăcută de mâni, indicată cu înțelepciune de aceasta, care e făcută de mâni. Această totalitate are ca ieration cosmosul de sus, destinat puterilor de sus, iar ca naos pe cel de jos, la îndemâna celor sortiți să trăiască o viață legată de simțuri”⁴².

Peretele Catapetesmei

Locul central al peretelui Iconostasului îl ocupă Mântuitorul Hristos care este înfățișat, la aproape toate bisericile de lemn pe catapeteasmă, ca „Dreptul judecător”. Înveșmântat după moda antică sau în haine arhieresti cu sacos, omofor și mitră, Hristos stă pe tron. Acolo unde a fost îndeajuns de mult spațiu, este înfățișată de-a dreapta Sfânta Fecioară Maria și de-a stânga Sfântul Ioan Botezătorul, zugrăviți în picioare înclinați și rugând-se. Acolo unde nu a fost destul loc, sunt înfățișați imediat lângă Mântuitorul sfinții apostoli, de regulă Petru la dreapta și Pavel sau Ioan la stânga. Tema aceasta poartă numele, în iconografie, de *Deisis*. Maria și Ioan mijlesc la Hristos și se roagă pentru îngăduința și iertarea păcatelor oamenilor. În erminia de la Athos, tema este cuprinsă în judecata din urmă⁴³. De aici a fost extrasă, și pictată în naos pe catapeteasma bisericilor de lemn. Explicația acestui procedeu stă în faptul că judecata din urmă făcea parte, în anume timp și regiuni ale lumii, din decorul naosului. Așa o vedem, în Transilvania, în Hațeg, la Sântă-Mărie-Orlea (pe peretele de miazăzi, în al doilea registru). Tot aci se vede și în biserica din Leșnic (la apus de orașul Deva), la Cetatea Colțului (pe peretele de apus al naosului) și la Nucșoara, în vechiul Zarand⁴⁴. Suntem în fața unei tradiții și a unui tip iconografic venit din Orientul asiatic în Bazilicate

⁴² SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Mistagogia*, trad. rom. de pr. Dumitru STĂNILOAE, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2017, p. 110-111.

⁴³ DIONISIE DIN FURNA, *Erminia picturii bizantine*, Editura Sofia, București, 2000, p. 215.

⁴⁴ I. D. ȘTEFĂNESCU, *Arta feudală în Țările Române*, p. 54, 78, 79.

(sudul Italiei) și, prin Transilvania, în Țara Românească. Din punct de vedere al reprezentării Dreptului Judecător cele mai bine reprezentate și conservate biserici de lemn sunt cele de la Ociu, Roșia, Groșeni (Spitalul Județean Arad).

Tema dreptului judecător a rămas singură să reprezinte judecata din urmă, în naos, în bisericile de lemn din Județul Arad din Bruznic, Buceava-Șoimuș, Ciunțești, Gai (Seliște), Iercoșeni (pe Catapeteasmă este doar Deisis simplificat cu Maica Domnului și Ioan Botezătorul), Poiana (refăcută) și Troaș. Observăm însă că Hristos e înfățișat și în veșmânt antic formând împreună cu Apostolii o dublă scenă: a Cinei celei de Taină și a Dreptului Judecător. Această abordare a înfățișării este de înțeles prin prisma faptului că într-un spațiu limitat era nevoie să se înfățișeze opera de mântuire realizată de Hristos pentru noi oamenii, dimpreună cu ținta pe care trebuie să o aibă creștinii înaintea lor și anume intrarea în Împărăție, îndumnezeirea.

La bisericile din Cristești, Groșii-Noi, Ionești, Julița (ce mai bine reprezentată și păstrată) și Mădrigești în mijlocul Apostolilor este reprezentată Răstignirea Domnului. Hristos este pe Cruce în mijlocul Catapetesmei ca în mijlocul Lumii. Acum Crucea devine scaunul de judecată de pe care Hristos judecă ca blândul și dreptul Judecător. Crucea are opt extremități, formă corespunzătoare unei foarte vechi tradiții, considerate cea mai autentică atât în Răsărit, cât și în Apus. Partea de sus a Crucii corespunde filacteriului cu inscripția care indică acuzația (Inscripția lui Pilat). Partea de jos a Crucii este un suport pentru picioare, pe care au fost bătute în două cuie picioarele lui Hristos. Suportul pentru picioare este reprezentat orizontal sau oblic. Această înclinare a stângiei de jos a Crucii, în sus, spre dreapta lui Hristos, și în jos, la stânga Lui, capătă sens simbolic: îndreptarea tâlharului celui bun și condamnarea celui rău, Crucea fiind comparată cu o balanță a dreptății⁴⁵. Astfel că semnificația eshatologică a programului iconografic reiese din simbolistica celor opt laturi ale Crucii care arată ziua a opta a Împărăției, și al scaunului de judecată a lui Hristos de la sfârșitul veacurilor, ea fiind barometrul, balanța de judecată a faptelor oamenilor după modelul celor doi tâlhari.

⁴⁵ Leonid USPENSKY, Vladimir LOSSKY, *Călăuziri în lumea icoanei*, Editura Sofia, București, 2003, p. 196.

La biserica din Țărmure în mijlocul Catapetesmei este reprezentată Învierea în locul scenei Deisis. Pogorârea la Iad a lui Hristos amplasată în mijlocul Apostolilor sub Răstignire arată că întreg locașul de cult este ca ziua Învierii, fiind pregustarea Împărăției cerurilor, ale cărei porți sunt deschise prin ridicarea din morți a Mântuitorului. Mai mult accentuat ca în celelalte reprezentări ale Dreptului Judecător pe scaun, Hristos în icoana Pogorârii la Iad, vestește ziua veacului viitor, aceasta fiind numită „ziua cea purtătoare de lumină”, căci atunci toți cei ce au umblat în lumina Lui, vor fi făcuți părtași pentru veșnicie luminii Împărăției cerești. Întâlnirea dintre primul și noul Adam primește o semnificație deosebită în mijlocul apostolilor și profeților Vechiului Testament arătând că învierea lui Hristos anunță vestea cea bună a învierii tuturor celor morți. Așadar accentul eshatologic al programului iconografic de felul acesta cade pe inaugurarea zilei a opta a veacului viitor prin Înviere.

La bisericile din Tisa și Vidra locul central este al Cinei cele de Taină, ceea ce ilustrează euharistia și anamneza întregii opere de mântuire, punându-ne înaintea scopul pentru care stăm în mijlocul bisericii, împărtășirea cu Hristos în mod deplin în Împărăție. Primirea Cinei are loc în cadrul aceleiași seri împreună cu Spălarea picioarelor ucenicilor în seara zilei de joi. Acest eveniment este descris în Erminia picturii bizantine astfel: „casă și în ea masă cu pâini pe ea și farfurii cu bucate și o cană cu vin și un pahar lângă ea. Și Hristos împreună cu cei 12 apostoli șezând la masă. Înspre partea stângă la pieptul Lui fiind culcat Ioan, iar spre partea dreaptă Iuda fără nimb, întinzând duce mâna la blid uzitându-se către Hristos este din profil”⁴⁶. Masa este sugerată semicirculară, nu dreptunghiulară, pentru a arăta continuitate Cuminecării cu Hristos precum și egalitatea între cei 12 Apostoli. Conform perspective psihologice, Hristos este înfățișat la dimensiuni mai mari decât Ucenicii Săi fiind situat în mijlocul laturii semicirculare cu fața către privitor. Chipul Său este trist și capul înclinat ușor spre dreapta ca în icoana Răstignirii. Cu mâna dreaptă binecuvintează, iar cea stângă se odihnește pe umărul ucenicului Ioan care la rândul lui stă plecat pe pieptul învățătorului. Sfântul Petru deoarece este reprezentat bătrân se află în partea dreaptă a lui Iisus, loc de mai mare cinste, în timp ce Ioan se află în partea stângă. Cina cea de Taină este momentul împărtășirii apostolilor, ea stând în centru icoanelor catapetesmei ne ajută să ne împărtășim cu privirea te taina euha-

⁴⁶ DIONISIE DIN FURNA, *Erminia picturii bizantine*, p. 113.

ristică la care luăm parte fiecare în modul cel mai real la Sfânta Liturghie. Așadar ospățul ca loc al prieteniei și al familiarității dintre oameni ajunge cadrul preferat al iconomiei dumnezeiești. Pâinea și vinul devin trupul și sângele fiecărui credincios tainic unit cu Trupul și Sângele Domnului. Istoria începe cu festinul Raiului și se încheie eshatologic prin Ospățul Stăpânului. În acest ansamblu istoria nu mai poate fi analizată ci contemporană.

Opera de mântuire

Zugravul, plătit de „tot satul”, desfășoară temele iconografice în peisajul plaiurilor, alege chipuri de țărani și straie corespunzătoare, pentru întruchiparea celor buni, dând răufăcătorilor, îndeosebi, ținuta dușmanilor, asupritorilor și răufăcătorilor. Peisajele arhitectonice cuprind fortărețe și case transilvănene, turnuri și terase, biserici de stil apusean baroc alături de încercări de a reda peisaje arhitectonice din Palestina alături de fațade de palate feudale și portice cu coloane. Arhitecturi istorice, inspirate ori copiate din monumente paleocreștine și bizantine, se văd pictate laolaltă cu edificii feudale din Transilvania și Ungaria. Grație acestor reprezentări știm cum arătau și cum se îmbrăcau strămoșii din veacurile XVII-XIX, reprezentarea acestora, în pictura bisericilor de lemn constituind adevărate documente sociale. Prin pensula zugravului sunt biciuite viciile (lenea, beția, hoția), sunt înfierate nedreptățile sociale („cel ce face judecata strâmbă”, „oamenii care mănâncă osteneala altuia”), sunt propagate aspirațiile și necesitățile vremurilor spre luare aminte sau îndreptare și spre împlinirea faptelor bune și păzirea poruncilor având a exemplu patimile Mântuitorului și nedreptățile care I s-au făcut din pricina noastră⁴⁷.

Nelipsit la toate bisericile de lemn este chipul lui Hristos care domină cerimea naosului, reprezentarea Lui având o tradiție îndelungată și o mare extensie spațial-geografică. Este zugrăvit în medalion, adeseori având înjur o inscripție din Liturghie. Unde a fost loc apar în colțuri conform tradiției bizantine, constantinopolitane, chipurile celor patru evangheliști, adeseori împreună cu simbolurile lor (Marcu - leu, Luca - bou, Ioan - vultur, Matei - înger sau tânăr) și zugrăviți într-o anumită ordine: Matei în colțul de nord-vest, Marcu la nord-est, Ioan la sud-est și

⁴⁷ Mircea PĂCURARIU, Ioana CHRISTACHE-PANAIT, *Episcopia Aradului*, p. 261.

Luca la sud-vest. Nu la toate bisericile ordinea e respectată. Mijlocul boltii bisericii de lemn de la Luncșoara este dominat de „Sfânta Treime”, înscrisă într-un cadru circular, alături de portretele celor patru evangheliști⁴⁸.

La Luncșoara conform scrierilor rămase bolta albastră a cerului înstelat avea la mijloc pe Iisus Pantocrator cu coroană de arhiereu pe cap, străjuit de o parte și cealaltă de Soare și Lună. O dispunere iconografică similară întâlnim la Rieni unde cele două motive cosmice sunt personificate (Soarele în chip de om văzut din față, iar Luna un chip omenesc văzut în profil, în semilună)⁴⁹.

Pictarea fondului înstelat este un limbajul stilistic arhaic, indicând opțiunile unor comunități sătești tradiționale, a căror memorie colectivă a păstrat amintirea unor motive având origine bizantină îndepărtată în timp, cum este cel al fundalului cu stele sub formă de cruce pe fundalului colorat⁵⁰. Pentru bisericile din lemn baza acestor lucrări, cu analogii strânse de natură iconografică și stilistică au stat un număr de modele care au pătruns în Transilvania din Țara Românească, prin intermediul unor reprezentanți ai stilului postbrâncovenesc. Fundalurile colorate și înstelate apar frecvent în repertoriul stilistic al zugravilor valahi care au lucrat în Transilvania sau la zugravi transilvăneni care au avut contacte directe sau indirecte cu Țara Românească.

Suprafața de pictat, restrânsă, a impus o selecție. Aceasta răspundea și caracterului cugetării bizantine, iubitoare de ordine, sinteză și logică, patimile lui Hristos, fiind socotite subiecte de primul ordin, au avut prioritate față de minuni și pilde.

Sucesiunea normală e înlocuită de procedee noi. În mod normal, pictura murală se realizează și se „citește” de la miazăzi la apus și miazănoapte, în sensul mersului acelor de ceasornic. În cele mai multe biserici

⁴⁸ Ioan GODEA, *Biserici de lemn din România*, p. 90.

⁴⁹ Ioan GODEA, *Biserici de lemn din România*, p. 91.

⁵⁰ Motivul fondului înstelat arhaic apare în tema Răstignirii Domnului la o icoana bizantină cu dublă față, datată în secolul al X-lea, simbolizând triumful crucii Împăratului slavei. Fondul divers colorat al acestui grup de icoane, dar mai ales fondurile roșii (fără stele) au precedente în pictura bizantină și rusească, în cea din Macedonia (secolele XIV-XV) și în cea moldovenească, la icoane datate între mijlocul secolului al XVI-lea și mijlocul celui următor; Acheimastou – Potamianou 1998, 12, Cat.1; A. EFREMOV, *Icoane românești*, Editura Meridiane, București, 2002, p. 104-105.

de lemn, picturile navei împodobesc poalele bolții și se urmează, aproape indiferent, pe peretele de miazănoapte ori de miazăzi. Iar pe aceștia în unele monumente de sus în jos; iar pe altele, de jos în sus ordinea e hotărâtă, la rândul ei, nu de proporțiile monumentului, ci mai ales de ierarhia, adică de importanța dată de pictor — temei⁵¹. De aceea vom vedea că la biserica din Groșeni (Spitalul Județean Arad) învierea este pe peretele de miazănoapte înspre pronaos lângă Iad, arătându-se scopul avut de Hristos pentru mântuirea noastră. Patimile lui Hristos sunt zugrăvite cu predilecție într-o zonă paralelă cu praznicele sau numai singure în funcție de loc, paralelizându-se înspre miazăzi patimile până la drumul pe Golgota iar pe peretele de miazănoapte Răstignirea, Coborârea de pe Cruce, Punerea în Mormânt și Învierea. În general se începe cu Intrarea în Ierusalim pe peretele dinspre miazăzi și se sfârșește cu Învierea pe peretele dinspre miazănoapte.

Așadar pereții Naosului și a Pronaosului încadrează Împărăția dinspre Catapeteasmă și Judecata dinspre Naos sau intrarea în biserică, realizând un cadrul circular al parcursului Mântuirii lui Hristos pentru noi oamenii și împreună cu Acesta încadrându-ne și noi pe calea mântuirii de la moarte la viață .

Judecata de apoi

Judecata de apoi se găsește zugrăvită într-un mare număr de biserici de lemn. Aceasta este amplasată fie în pronaos pe peretele dinspre miazăzi, sau pe peretele dinspre miazănoapte⁵², fie în naos pe peretele dinspre apus. Cauza primară a amplasării generale a Judecății pe peretele de apus al naosului este spațiul restrâns al pronaosului și lipsa unei diviziuni între pronaos și naos. Locul interior al judecății direcționată către Altar

⁵¹ I. D. ȘTEFĂNESCU, *Arta feudală în Țările Române*, p. 46.

⁵² Zugravii bisericilor de lemn s-au inspirat de multe ori din modelul bisericilor de piatră construite în secolele anterioare cum ar fi Sintă-Mărie-Orlea și Streiu care conțin un model de amplasare a Judecății aflat în absida de miazăzi a bisericii Sant'Angelo a Pianella, în Abruzzi și Santa Maria ad cryptas cum reiese din studiu picturilor bisericilor de piatră din Transilvania; Pentru miazănoapte cel mai probabil de model a servit în această zonă a țării biserica de la Crișcior. I.D. ȘTEFĂNESCU, *Arta feudală în Țările Române*, p. 54.

crează un mesaj de oglindire al evenimentului eshatologic plasând credincioșii pe calea spre mântuire, dar și în mijlocul Împărăției.

Bisericile din Bodești, Corbești, Ionești, Julița, Ociu, Roșia, Surdești, Țărmure și Troaș prezintă pe perețele de apus a naosului scena Judecata de apoi, singurele ce au pictată Judecata în pronaos fiind cele de la Budești și Groșeni (Spitalul Județean Arad), La Julița se prezintă o particularitate prin amplasare pedepselor din Iad separat în Pronaos.

Judecata din urmă chiar dacă prezintă și diferențieri de la o biserică la alta se găsește cu următoarele caracteristici. La partea superioară, Hristos judecător (la Ionești și Julița este reprezentată alegoria Tatălui, celui vechi de zile), încadrat de doi îngeri și acolo unde a fost loc și de apostoli stând pe scaune, nu are în stânga și dreapta sa pe Fecioara Maria și Ioan-Botezătorul, ne mai fiind figurată Deisis pentru că este deja reprezentată pe Catapeteasmă. (biserica din Ocișor). În dreapta compoziției, un înger desfășoară un pergament cu inscripție lămuritoare. Raiul figurat printr-o terasă de palat, copaci și izvoare, apare palid față de realismul impresionant al gurii iadului. Arhanghelul cu balanța judecății, inovație provenită din mitologia Egipteană și nu este prezentă la toate bisericile și atitudinea lui frontală vine din Italia benedictină⁵³. La Șurdești, aceeași temă a Judecății din urmă cuprinde îngerul vestitor cu trâmbiță, iar pupitrele cu cărți deschise, evocă cartea vieții. Credincioșii din stânga imaginii au uniforme militare din diferite epoci. Personajul zugrăvit în talgerul din stingă al balanței apare, la rândul lui, cuibărit și bucuros lângă cruce. Același amestec de note tradiționale răsăritene cu note apusene, complex de elemente din epoci și lumi diferite. Peste tot întâlnim însă viață și un spirit pătrunzător de istorisire.

Acolo unde nu apare Arhanghelul cu balanța este reprezentat Sfântul Apostol Petru, urmat de un arhanghel, deschide poarta raiului, reprezentat printr-o grădină cu arbori stilizați. Maria stă pe o bancă, între un înger și tâlharul cel bun cu crucea pe umeri. Deasupra, împărații și episcopii sunt pictați în cadre de nori. În dreapta raiului se deschide gura de foc a iadului. O femeie goală, cu șarpele încolăcit în jurul trupului, personifică păcatul originar. Doar la biserica din Țărmure vedem *hetimasia*, încadrată de Adam și Eva în genunchi. Balanța și cântărirea sufletelor este înlocuită de Sfânta Cruce. În rai e zugrăvită Maria între doi îngeri, și drepti numeroși care așteaptă la poartă. Apar fie pe același perete fie pe pereții

⁵³ I. D. ȘTEFĂNESCU, *Arta feudală în Țările Române*, p. 48.

imediat următori în stânga și dreapta patru îngeri aflați în cele patru unghiuri ale pământului stăpânesc cele patru vânturi ale pământului ca să nu bată nici pe pământ, nici pe mare, nici asupra vreunui copac.

Prin peninsula zugravului sunt biciuite viciile (lenea, beția, hoția), sunt înfierate nedreptățile sociale („cel ce face judecata strâmbă“, „oamenii care mănâncă osteneala altuia“), sunt propagate aspirațiile și necesitățile vremurilor spre luare aminte sau îndreptare și spre împlinirea faptelor bune și păzirea poruncilor prin ultima modalitate pedagogică frica de pedeapsa și chinul Iadului. Trecerea în rândul damnaților „a femeii care-și strică pruncii” (Julița), vizează comandamentul major al Secolului Luminilor aportul demografic, faptul având o crescută importanță pentru populația românească din Transilvania. În iad se află: „omul care n-au făcut nici bine, nici rău”, ori care poate fi tâcul acestei pedepse, de nu îndemnul la slujirea aproapelui, renunțarea la neutralitate, indiferență, neamestec, îndemnul la acțiune⁵⁴.

Compoziția are întotdeauna un caracter simetric. Există acea „ordonare stabilită a motivelor în cadrul imaginii, după care într-un mod asemănător se compun toate reprezentările Judecății de Apoi și ale Dreptului Judecător. Tema se construiește pe o axă mediană, în partea superioară a compoziției aflându-se figura lui Iisus Hristos, iar Paradisul și Iadul, la dreapta și la stânga Judecătorului, sunt poziționate, în mod antitetic iar în partea inferioară Arhanghelul cu trâmbița ori balanța sau așa cum este corect dogmatic Sfânta Cruce ca măsură a Judecății, ca *axis mundi*.

Deasupra e Împărăția prin oglindirea celor două ipostaze ale judecății având acoperământ Sfânta Treime, iar dedesubt se succed scenele răscumpărării care au ca deschidere Ușile Împărătești ale Altarului care e scara spre cele înalte și tainice la Împărăției Cerului de care suntem chemați să ne împărtășim prin Euharistie.

Concluzii

În linie generală, alegerea temelor apare strâns legată de spațiul restrâns, de intenții didactice și moralizatoare. Pictura nu este altceva decât o istorisire a mântuirii. E poate începe cu Facerea ori cu Răstignirea, continuă cu apostolii, cu patimile lui Hristos, se trece apoi la finalitatea judecății Dreptului Judecător și arată tot în cadrul judecății păcatele oa-

⁵⁴ Mircea PĂCURARIU, Ioana CHRISTACHE-PANAIT, *Episcopia Aradului*, p. 262.

menilor, caznele și suferințele celor ai Satanei și în final cu privirea fericii veșnice în Împărăție. Este firul pe care se înnoadă, este tangent sau se interpune câte un heruvim, un serafim, arhangheli și îngeri, femei înțelepte sau nebune, martiri, militari sau sfinți părinți. Programul iconografic este un perpetuum mobile al drumului către îndumnezeire, un ciclu al pocăinței pe care aici pe pământ îl repetăm, mișcându-ne de la cădere la ridicare, de la jertfa blândului Judecător, la sentința Dreptului Judecător. Această înfățișare încearcă să-i arate credinciosului de unde vine, ce este și ce-l așteaptă. Cine vrea să ajungă la Hristos, având îndrăzneală și iubindu-L, cine vrea să aibă parte de Dumnezeu, acela trebuie să aștepte Împărăția lui Dumnezeu. Doar întru această așteptare vom îndrăzni în orice, și în cele mici, și în cele mari, și nu vom rămâne niște fricoși; pentru că, după cum spune Sfântul Apostol Pavel în Epistola către Evrei, Hristos a venit „să izbăvească pe cei pe care frica morții îi ținea în robie toată viața” (Evrei 2, 15). Hristos a venit să ne dezrobească din frica morții și din toate fricile. Cine ne dă îndrăzneală? Ne spune chiar Hristos: „Îndrăzniți, Eu am biruit lumea” (Ioan 16, 33). Iar îndrăzneala o aflăm întru credința în Hristos și întru așteptarea Împărăției lui Dumnezeu. Dar noi, prinși fiind, din păcate, întru învălmășagul problemelor și grijilor noastre de zi cu zi, uităm de prea multe ori că așteptăm Împărăția lui Dumnezeu. Icoanele au și ele menirea să ne reamintească și să ne reazeze în starea de priveghere. La sfârșitul Crezului spunem că „aștept învierea morților și viața veacului ce va să fie. Amin”. Aceasta este așteptarea noastră, care, la sfârșitul Sfintei Scripturi, se arată în cuvintele eshatologice „Vino, Doamne Iisuse!” (Apocalipsa 22, 20).

Legarea scenei Judecății de Apoi de Dreptul Judecător prin scenele Patimilor, a Răstignirii, a Morții, Îngropării și Învierii Domnului creează un ciclu al continuei răscumpărări, a operei de mântuire care se repetă în fiecare Liturghie și în viața omului, rezultând un mesaj, un îndemn și un model al pocăinței neîncetate, a căderii și a ridicării.

Departate de a fi statice sau univoce, formele și structurile acestui univers simbolic sunt fluide și complexe, generând o multiplicitate de asocieri și corelații simultane. Formele singure și aparent simple, precum o emisferă sau o coloană, sunt astfel făcute pentru a sprijini mai multe înțelesuri în același timp, adesea derivate din contexte foarte diferite. În această privință, interpretările mistagogice ale arhitecturii bisericii reamintesc de tâlcuirile alegorice patristice ale Scripturii, în care elementele consecutive ale narațiunilor lineare sunt dezvăluite spațial într-un câmp

de semne care fac referire înapoi și înainte unele la altele, nu în timpul istoric, ci în cel eshatologic, într-o manieră asemănătoare cu interacțiunea elementelor pe suprafața unei picturi sau pe un punct fără extensie spațială, adică a temporal și spațial, arătând veșnicia Împărăției lui Dumnezeu.

Ca direcții viitoare de cercetare lucrarea de față deschide drumul unei analize amănunțite a icoanelor bisericilor de lemn atât din Județul Arad cât și din celelalte părți ale Transilvaniei pentru a evidenția mesajele deosebit de bogate în conținut, teologic, istoric, etnografic și social care se desprind din compoziția picturală complexă și simplă în același timp.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 287 - 301

Biblioteci, fundații școlare și societăți culturale la românii bihoreni în perioada dualismului austro-ungar (1867 – 1918)

Drd. Teodora NOJEA

traiannojea@gmail.com

Abstract

Confessional schools, through their representatives, fought against the national assimilation policy. Documents of the archives of former bihor schools (as preserved from the nineteenth and nineteenth centuries of the nineteenth century) highlight some of the struggle of confessional teachers and local priests to defend modest national institutions of the past.

Keywords:

learning, confession, history, education, Bihor, dualism

Atât în anii absolutismului (1849 – 1860), cât și ai dualismului (1867 – 1918), trebuie avut în vedere caracterul predominant confesional al învățământului românesc din Bihor. În anii absolutismului, se tindea spre distrugerea a tot ce era național și românesc, învățământul confesional fiind singura formă posibilă sub care putea să existe o școală românească ferită de efectele nocive ale legislației habsburgice și apoi austro-ungare.

Românii transilvăneni și bihoreni din noul stat, creat în mod arbitrar la 1867, au fost amarnic înșelați în ceea ce privește politica școlară. În aparență, prin legea din 1868 li se dădea libertatea de organizare a învățământului în limba maternă, dar evoluția ulterioară a lucrurilor a dovedit că totul fusese o ipocrizie tipică și repetată a stăpânitorilor noștri vremelnici.

Școlile confesionale, prin reprezentanții lor, au luptat împotriva politicii de asimilare națională. Documentele arhivelor fostelor școli bihorene (atât cât s-au mai păstrat începând din deceniile opt – nouă ale veacului al XIX-lea), pun în lumină o parte din lupta învățătorilor confesionali și a preoților locali pentru apărarea modestelor instituții naționale de altădată.

Făcând referire la școlile confesionale din Bihor, istoricul local Viorel Faur redă atât situația precară, cât și strădania acestora pentru existență:

„absența totală a sprijinului economic al statului – acordată doar școlilor care au aparținut națiunilor dominante – a determinat populația românească să-și autosubvenționeze așezămintele școlare, sau, altfel spus, să și le susțină din propriile-i resurse. Modalitatea legală de supraviețuire a acestora, mai cu seamă după 1867, a fost găsită în administrarea și îndrumarea lor de către cele două Biserici românești, împrejurare ce a avut consecințe pozitive și negative... Cu toate acestea, statul n-a renunțat la controlul său, prin intermediul unor inspectori școlari anume instituți, ca și prin numeroasele dispoziții prin care s-a încercat aducerea învățământului confesional românesc la unison cu cel de stat, subordonat guvernanților... Conducerea școlilor românești confesionale s-a prevalat de anumite prevederi ale legilor pentru a se sustrage tentativelor de anulare a autonomiei lor, acțiune care se afla în consens cu necesitatea de a fi păstrat neatins caracterul lor național”¹.

Revenind la eforturile conjugate ale intelectualității beiușene pentru propășirea maselor prin școală și cultură, nu putem trece cu vederea figura marelui român și patriot, avocatul Partenie Cosma (1837 – 1924).

¹ Viorel FAUR, „Mișcarea pentru înființarea unei școli secundare românești de fete în Oradea (1868 – 1900)”, în: *Crisia* VIII (1978), p. 203 – 204.

A fost ales cu mare entuziasm deputat în trei legislaturi consecutive (1872 – 1881), din partea cercului electoral Beiuș². A participat la istorica adunare politică și națională română de la Arad din 9 mai 1872, însuflând celor prezenți un patriotism cald și autentic românesc. Activitatea sa în Camera deputaților din Budapesta l-a făcut pe Petru E. Papp să declare că

„timp de nouă ani glasului lui răsună neînfricoșat în Parlamentul maghiar. Nu era lege la care să nu ia cuvântul și multe din propunerile lui au fost acceptate”³.

Între 1881 – 1896, prin „teroare și corupție”, a fost ales deputat Véghső Géllert, care,

„deși se considera român, totuși nu și-a ridicat glasul într-o chestiune privitoare la români, așa că mandatul său a fost socotit ca o continuă jignire a sentimentelor intelectualilor de aici”⁴.

Fără a exagera, putem spune că Véghső Géllert a reprezentat un „produs” la noii legislații electorale dualiste, legislație care a limitat și mai mult dreptul românilor de a alege și de a fi aleși în Parlamentul maghiar.

Treptat, viața politică beiușană este dominată de maghiari. S-a ridicat însă avocatul Vasile Ignat, care ia în mâinile sale responsabilitatea conducerii politice. Urmaș demn al lui Partenie Cosma,

„figură impunătoare, inteligență pătrunzătoare, prin însușirile lui cationiene, prin calitățile lui mari de naționalist intransigent în vremurile acelea de grea cumpănă, fu steaua călăuzitoare a românilor din Bihor și groaza ungarilor”⁵.

În casa sa, actualmente sediul Muzeului municipal, se întâlneau intelectualii de frunte ai Beiușului pentru tainice consfătuiri; de asemenea, Vasile Ignat a avut un important rol în procesul memorandiștilor⁶.

² Petru E. PAPP, *Din trecutul Beiușului*, Beiuș, 1928, p. 38.

³ Petru E. PAPP, *Din trecutul Beiușului*, p. 40.

⁴ Petru E. PAPP, *Din trecutul Beiușului*, p. 42.

⁵ Petru E. PAPP, *Din trecutul Beiușului*, p. 43.

⁶ De asemenea, avocatul Vasile Ignat a fost tatăl soției lui Ioan Ciordaș, Vioara Ignat. Primul birou avocațial al tânărului Ioan Ciordaș a fost deschis chiar în casa socrului său, Vasile Ignat, în anul 1902.

Anii devin tot mai tulburi, pe măsura intensificării procesului de maghiarizare forțată, dictată de Guvernul de la Budapesta. Petru E. Papp, un cronicar atent al acelor vremuri, spunea:

„eram elev de liceu în Beiuș. În sufletul meu de copil se sălășluisse o mare durere. Dacă ne plimbam prin oraș și vorbeam românește, publicul maghiar ne brusca. O ură neexplicabilă clocotea în sânul tineretului, ca nu mai are dreptul să vorbească în limba lui maternă... Spiritul maghiar devenise intolerant până la nebunie și era firesc ca odată și odată să izbucnească revolta sufletească a celor frustrați de drepturile lor”⁷.

Referindu-se la situația învățământului confesional ortodox din Crișana în anii grei ai dualismului, Petru Roșca sublinia că

„acest învățământ a luat ființă și s-a dezvoltat în cadrul și sub ocrotirea Bisericii noastre, care veacuri de-a rânduri a fost izvorul mângâierii noastre și care a trăit în conștiința noastră... Singura școală românească a rămas, astfel, școala primară confesională, care, neavând fonduri, cum aveau celelalte confesiuni privilegiate și neprimind nici sprijinul statului, s-a dezvoltat în condiții modeste... Școlile confesionale...au luminat ca o candelă modestă cărările poporului român și au vegheat la căpătâiul conștiinței naționale. Puțin sprijinite înlăuntrul, din greu dușmănite din afară, au crescut și s-au dezvoltat ca o floare în umbră”⁸.

Nu numai Beiușul se zbătea din pricina nenumăratelor greutăți, majoritatea legate în special de învățământul confesional ortodox și de utilizarea limbii române în școală și în viața de zi cu zi. Cu aceleași greutăți se zbăteau și celelalte școli din zonă. Astfel, într-un raport referitor la situația școlilor elementare ortodoxe din Bihor, întocmit de președintele Consistoriului din Oradea, Vasile Mangra, la 27 martie 1903, se arată, referitor la școlile inspectate – Cociuba Mare, Cheșa, Olcea, Ucuriș, Cără-

⁷ Petru E. PAPP, *Din trecutul Beiușului*, p. 45.

⁸ E. ROȘCA, *Monografia Mitropoliei Ortodoxe Române a Ardealului, începând de la repausarea Arhiepiscopului-Mitropolit Andreiu baron de Șaguna, până astăzi. Contribuții istorice*, Sibiu, 1937 p. 1023.

său, Mizieș, Budureasa, Curațele, Beiușele, Nimăiești, Petreasa, Căbești, Răbăgani, ș. a. –, că starea lor

„ne prezintă un tablou posomorât, edificiile școlare în mare parte sunt neîngrijite, unele chiar părăsite și pustie...de aceea, trebuiește neapărat să luam toate măsurile pentru asanarea relor...căci cu bucurie am constatat în cursul vizitațiunii ce am făcut că poporul astăzi nu mai e străin de școală, din contră, e doritor de carte și de învățătură...”⁹.

În încheierea acestor considerații, e necesar să specificăm faptul că nu doar legislația școlară dualistă e singura răspunzătoare vis-a-vis de situația derizorie a edificiilor școlare și a calității învățământului confesional ortodox din Bihor. De vină au fost și unii preoți și învățători locali, care nu au fost interesați de bunul mers al credinței și al școlii, având convingerea că statul – sau autoritățile superioare bisericești – trebuie să facă totul. Vina acestora, coroborată cu legislația restrictivă, au dus la constatările făcute de Vasile Mangra în 1903. Așadar, vina este colectivă, nu atât a statului dualist, care oricum nu era interesat de școala românească, cât a unor preoți și învățători locali, dezinteresați de ceea ce se întâmpla cu Biserica și școala lor.

Intelectualii satelor, preoții sau învățătorii, care au format o adevărată elită, au fost preocupați de evoluția spre modernitate dar și de conservarea identității naționale. De loc surprinzător este faptul că, în *Statutul Organic* (art. 2), era prevăzută obligativitatea comitetelor parohiale de a dota biserica lor cu cărți, adică de a „înființa o bibliotecă parohială”, spre facilitarea „cetirii cărților folositoare”¹⁰. Urmașii lui Șaguna au continuat acest demers. Ierotei Beleșiu, în calitate de președinte al Consistoriului ortodox orădean, a trimis la 21 februarie 1883, o circulară celor 6 proto-

⁹ Viorel FAUR, „Documente originale în colecția secției de istorie a Muzeului Țării Crișurilor”, în Viorel FAUR (ed.), *Contribuții la cunoașterea istoriei Bihorului*, vol. II (*Beiușul cultural*), Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1971, p. 236 – 237.

¹⁰ *** *Statutul organic al bisericei gr.-or. române din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1868, p. 15 – 16; referitor la istoricul bibliotecilor românești din Bihor în perioada anterioară și posterioară Statutului organic, a se vedea: Viorel FAUR, *Contribuții la istoricul bibliotecilor românești din Crișana (1830 – 1940)*, Editura Fundația culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995, 164 pp.

popiate, în care îndemna preoții ca să depună eforturi pentru ca „reuniunile să ia ființă și să prindă rădăcini în toate parohiile noastre”.

Pentru buna funcționare a acestora se încearcă adoptarea unui regulament, în care se făcea și următoarea precizare: „se mai înființează în fiecare parohie bibliotecile populare, conținând cărți în stil popular, menite ca să răspândească în popor cunoștințe folositoare relativ la economie și agricultură, la măiestriile și reuniunile ce stau în legătură cu acoperirea lipsurilor cotidiene ale agricultorului și, în fine, acele biblioteci, totodată, să contribuie și la educațiune și moralitate”¹¹, apărând astfel bibliotecile populare.

În 1895, pe teritoriul Consistoriului din Oradea, existau 27 biblioteci în 4 protopopiate: Oradea 10, Peștiș 10, Tinca 1, Vașcău 2, dar din 1901 se înregistrează un progres evident, la fel și în anii următori¹², după care informațiile devin rare și cu caracter de generalități, așa cum reiese din revista *Biserica și Școala* de la Arad. La Congresul Mitropoliei Ortodoxe din Ungaria și Transilvania, ținut în anul 1903, la Sibiu, s-a luat hotărârea, în ședința cu numărul IV din 4/17 octombrie, să se înființeze noi biblioteci școlare. La propunerea comisiei mitropolitane pentru școlile confesionale, consistoriile eparhiale au primit însărcinarea să studieze modalitățile prin care s-ar fi putut înmulți, într-o măsură corespunzătoare, bibliotecile școlare și cum puteau fi ele organizate. Consistoriilor eparhiale le erau solicitate rapoarte, pentru ca, pe baza lor, Consistoriul mitropolitan să poată face un raport care urma să fie prezentat la următorul congres, cu propuneri pertinente pe tema bibliotecilor școlare¹³.

Prea mare lucru nu s-a făcut, în sensul sporirii numărului de biblioteci școlare, astfel că, pentru a grăbi lucrurile, Congresul național bisericesc, ținut în toamna anului 1905, a votat un normativ pentru bibliotecile bisericești - școlare din mitropolie, care avea să intre în vigoare imediat după publicare. Normativul tipărit a fost trimis la Consistoriul din Ora-

¹¹ D. J. – A. N. Bh., fond *Protopopiatul ortodox Beiuș*, dos. XXVII, f. 72.

¹² *** *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial, ținute în sesiunea ordinară a anului 1901*, Tipografia diecezană, Arad, 1902, pp. 170 – 173. Acestea sunt reprezentate astfel, pe protopopiate: Oradea – 9, Peșteș – 17, Beliu – 1, Beiuș – 1, Vașcău – 21. De remarcat sunt eforturile învățătorilor și preoților din protopopiatul Vașcău, care de la un număr de 2 biblioteci (în anul 1895) au ajuns la 21 (în 1901), ceea ce arată că, prin străduință, se putea extinde rețeaua de biblioteci, mai cu seamă în spațiul rural al Crișanei.

¹³ D. J. – A. N. Bh., fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dos. 287/1900 – 1918, f. 20.

dea, în anul următor, într-un tiraj de 250 de exemplare. Mitropolitul Ioan Mețianu dădea indicații, în ședința Consistoriului mitropolitan, ca senat școlar, ținută la Sibiu, în 13 noiembrie 1906, ca la consistoriile eparhiale să fie oprite atâtea exemplare câte aveau trebuință „pentru publicarea în mod îndătinat”, iar restul să fie distribuite parohiilor în mod gratuit, cu precizarea de a se stăru

„ca pretutindenea să se înființeze biblioteci parohiale bine ajustate și bine îngrijite și purtând mereu grijă ca aceste biblioteci să fie întrebuințate cu folos din partea poporului și a tinerimii școlare”¹⁴.

Drumul spre înființarea de biblioteci bisericești - școlare a fost unul anevoios¹⁵. Într-o adresă trimisă protopopilor bihoreni Toma Păcală, Alexandru Munteanu, Vasile Papp și Moise Popovici, la 8/21 mai 1908, președintele Consistoriului orădean, Vasile Mangra, scria sec:

„ordinului circular de sub nr. 400 șc. privitor la înființarea bibliotecilor școlare, ești poftit a răspunde în 15 zile”¹⁶.

Un alt protopop, Nicolae Roxin, raportase deja la Consistoriu modul în care a decurs înființarea de biblioteci școlare în protopopiatul pe care îl păstorea. Acesta arăta, în raportul său, că fuseseră înființate biblioteci doar în Berechiu, Cefa, Homorog și Micherechiu. În celelalte parohii din protopopiatul Tinca nu se întreprinsese nimic, din cauza lipsei de bani. Protopopul semnala, cu amărăciune, că poporul refuza „dăruirile benevole”, iar de folosirea unor alte surse financiare bisericești pentru atingerea celui scop – înființarea de biblioteci – nici nu voiau să audă¹⁷.

Totuși, la chemarea ASTREI, despărțământul din Beiuș¹⁸, intelectualii de aici au dus o susținută luptă pentru înființarea de biblioteci parohiale și nu numai. Încă din ședința de comitet din 8 ianuarie 1899 s-a votat și

¹⁴ D. J. – A. N. Bh., fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dos. 287/1900 – 1918, f. 6.

¹⁵ Nicolae NISTOROIU, „Biblioteci bisericești – școlare înființate de românii ortodocși din Bihor la începutul secolului al XX – lea”, în: *Cele Trei Crișuri* 7 – 9 (2009), p. 35 – 50.

¹⁶ D. J. – A. N. Bh., fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dos. 287/1900 – 1918, f. 1.

¹⁷ D. J. – A. N. Bh., fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dos. 287/1900 – 1918, f. 2.

¹⁸ Informații despre istoricul și activitatea despărțământului ASTREI din Beiuș a se vedea la: Viorel Faur, *Istoricul despărțământului ASTREI din Beiuș (1898 – 1918)*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2006, 360 pp.

o primă sumă de 20 de florini, din fondul despărțământului, pentru înființarea de noi biblioteci¹⁹.

Drept urmare, iau ființă treptat biblioteci populare, pentru luminarea poporului, în următoarele localități din țara Beiușului: Sâmbăta, Lazuri și Cusuiș (1900), Băița și Vașcău (1902), etc.²⁰.

Alături de școlile confesionale, și bibliotecile populare și parohiale și-au adus aportul lor la luminarea poporului prin intermediul cărții, precum și la sporirea dragostei de limbă, credință și neam, cunoscut fiind faptul că în părțile bihorene credința, limba și neamul constituie un tot nedespărțit.

Vorbind despre fundațiile școlare și societățile culturale la românii bihoreni, trebuie să amintim în primul rând *Societatea de lectură a tinerimii române* din Oradea, societate care are întâietate față de instituțiile similare²¹. Ea a fost întemeiată „către capătul anului școlar 1851 – 1852, atunci când în românimea întreagă nu ieșise încă nimeni la lumină cu un asemenea proiect, cel puțin nu se afla nicio urmă de atare instituțiune”²².

Prin ședințe festive, prin publicații de tip almanah, conținând poezii culese din operele poeților români de pretutindeni, prin publicații literare proprii, societatea de lectură din Oradea a îndeplinit un rol de frunte în opera de culturalizare a poporului și de pregătire a acestuia pentru realizarea idealului de unitate națională²³.

Pe lângă societatea de lectură a tinerilor orădeni se remarcă și activitatea cultural – artistică a *Reuniunii de cântări Hilaria*, întemeiată în

¹⁹ Titus L. ROȘU, *Beiușul, centru politic și de cultură românească*, Editura Buna Vestire, Oradea, 1993, p. 279.

²⁰ Din raportul de activitate al despărțământului beiușean al ASTREI pe anul 1914, rezultă că existau în cadrul acestuia un număr de 16 biblioteci, cele mai importante (cu un număr mai însemnat de volume) fiind biblioteca despărțământului din Beiuș (cu 601 volume), biblioteca parohială și a școlii confesionale, biblioteca internatului, bibliotecile parohiilor Pocola (151 volume), Mizieș (117 volume), Sânmartin de Beiuș (81 volume), ș. a.

²¹ Pentru detalii referitoare la rolul și importanța acestei societăți culturale, a se vedea: Viorel FAUR, *Societatea de lectură din Oradea (1852 – 1875)*, studiu monografic, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1978.

²² Teodor NEȘ, *Oameni din Bihor (1848 – 1918)*, Oradea, 1937, p. 38 – 40.

²³ Dr. Viorel FAUR, *Cultura românilor din Bihor (1849 – 1918)*, Editura Fundația culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1992, p. 36 – 44.

1875 de un grup de coriști entuziaști. Astfel, *Hilaria* apărea ca o continuare fidelă a societății de lectură, desființată în anul 1875²⁴.

Momente semnificative ale drumului plin de izbânzi artistice și patriotice în același timp ale *Hilariei* sunt marcate în anii: 1904 (cu prilejul jubileului revistei locale *Familia*); 1906 (participare la festivalul coral dedicat Expozițiunii generale române din București); 1910 (cu prilejul vizitei compozitorului Tiberiu Bredniceanu la Oradea), dar mai ales este de menționat succesul înregistrat de *Hilaria*, în frunte cu Nicolae Firu, la concertele de la Arenele Romane din București, care i-au adus o adevărată consacrare și admirație generală²⁵.

De o binemeritată faimă se bucură printre românii bihoreni numele lui Nicolae Jiga, un adevărat „Mecena” al Bihorului²⁶. Nu vom insista aici

²⁴ Amănunte despre istoricul și activitatea *Hilariei* a se vedea la: Ioan CHIRA, *Hilaria – documente*, Oradea, 1976; Mihai BRIE, *Cultura muzicală bisericească de tradiție bizantină din Crișana*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2006, p. 132 – 151.

²⁵ Ioan CHIRA, *Hilaria – documente*, p. 7.

²⁶ Născut în Sănnicolaul Român, Bihor, din părinți plugari, avea numele de familie Judeu. A făcut școala primară în localitatea natală și la Oradea, unde a urmat doar două clase gimnaziale, apoi a părăsit școala și a intrat ca ucenic într-o prăvălie. Numele i-a fost schimbat în *Jiga* de către patronul său, pe când era ucenic. Mai târziu devine calfă și apoi își deschide o prăvălie. În 12 noiembrie 1817 se căsătorește cu văduva Ana Cosperda, originară dintr-o familie de macedoneni. Soția sa primește ca zestre o prăvălie, pe care Nicolae Jiga o va gestiona și care îi va permite să își dezvolte tot mai mult afacerile și să facă avere. Din căsătoria lui Nicolae cu Ana vor rezulta patru copii: Ioan (născut în 1818, decedat în copilărie), Ana, Maria (născută la 25 ianuarie 1824) și Nicolae (născut la 16 noiembrie 1820). În 1839 este numit inspector peste școlile din Bihor, funcție pe care o va deține până în 1870. În această calitate, Jiga intră în contact cu realitatea dură a școlilor românești, cu mizeria în care trăiesc elevii și începe să acorde ajutoare, la început câte puțin, sub formă de mâncare și haine, apoi cu sume tot mai mari destinate Bisericii, școlilor, culturii. Pe plan bisericesc, era un participant nelipsit la problemele comunității și s-a luptat mult pentru ca Biserica românească să iasă de sub tutela sârbească a Carlovițului. În acest sens, a fost desemnat să facă parte din delegația lui Emanuil Gojdu la Guvern, pentru a cere recunoaștere aspirațiilor naționale ale românilor ortodocși. La 1848 a fost delegat la Adunarea națională din Timișoara pentru ziua de 25 iunie, dar care nu s-a mai ținut. După revoluție, N. Jiga renunță a se mai implica în politică și se dedică activității școlare, bisericești și filantropice. Numai în perioada 1854 - 1864 a ajutat anual câte 20 de tineri studenți români

asupra vieții și activității sale pusă în slujba Bisericii și a poporului său, ci doar vom aminti câteva din realizările fundației școlare întemeiate de el pe lângă Biserica cu Lună și care mai apoi s-a extins în tot comitatul Bihor.

Fundația jiganiană s-a întemeiat în anul 1860, dar cu mult timp înainte de acest moment Nicolae Jiga a ajutat și susținut Biserica cu Lună, al cărei prim – episcop a fost din 1848 până în 1870. Astfel, în 1839 a cumpărat o casă care să servească de locuință preoților care vor sluji aici, donând în același timp și suma de 3.000 florini, iar în anul 1868 a plătit cheltuielile legate de renovarea și aurirea turnului bisericii, în valoare de 2.000 de florini²⁷.

Tot în anul 1860 Nicolae Jiga a pus bazele internatului de băieți numit *Fundația Sf. Nicolae*, pentru tinerii ortodocși ce frecventau școlile din Oradea. În *Statutul de funcționare*, alcătuit chiar de fondator, se prevedea că:

„scopul fundațiunii este creșterea de oameni de omenie și de cetățeni cu frica Domnului, creșterea de români și creștini adevărați, cari să lucreze spre binele Bisericii greco – orientale și cari să lumineze înaintarea poporului nostru (...). Se vor primi numai studenți, cari vor putea dovedi purtarea

ortodocși cu câte 50 de florini anual. A contribuit cu bani la repararea de biserici, a donat terenuri și imobile către biserici și școli, a înființat un fond pentru ajutorarea românilor care nu aveau suficienți bani pentru a-și deschide o prăvălie, a susținut tipărirea unor cărți și multe altele. Cea mai importantă realizare a lui Nicolae Jiga fost înființarea fundației „Zsigiană” cu un capital de 40.000 florini, cu scopul de a asigura burse pentru studenții români. În 1869 a mai înființat o fundație, cu un capital de 6.000 florini, dedicată susținerii elevilor români de la liceul din Beiuș. În anul 1865, împăratul austriac Francisc Iosif I l-a distins pe Nicolae Jiga cu ordinul „Crucea de Aur” pentru merite deosebite, ca mare comerciant și filantrop român; pentru mai multe detalii, a se vedea: Titus L. ROȘU, *Un deschizător de drumuri în lupta pentru emanciparea românilor bihoreni: mecenatele Nicolae Jiga (1790 – 1870)*, ed. a II-a, Editura Cogito, Oradea, 2006, 331 pp.

²⁷ Prot. Dr. Gheorghe LIȚIU, „Fonduri, fundații și legate bisericești administrate de comunitatea Bisericii cu Lună”, în *Din activitatea bisericească a Episcopiei Oradiei din ultimii două sute de ani (1784 – 1984)*, Editura Episcopiei Oradiei, Oradea, 1984, p. 131.

bună și cari, deosebit de cele bisericești, apoi în studiul limbii și literaturii române au meritat laudă...”²⁸.

Nu doar Biserica cu Lună, ci și alte biserici din comitat au beneficiat de dărnicia acestui mare român. Astfel, biserica și școala poporală din Tinca au primit, în 1860, suma de 4.000 de florini, iar pentru renovarea bisericii din satul natal, Sânicolaul Român, a donat suma de 2.000 florini²⁹.

Nicolae Jiga va ajuta și tinerimea studioasă din Beiuș, oferind, prin intermediul fundației sale, în anul 1868, suma de 2.000 de florini, destinată ajutorării elevilor nevoiași³⁰. Tot în Beiuș cumpără și o casă, care urma să fie închiriată elevilor, cu obligația ca din veniturile realizate din chirii, suma de 120 florini să fie destinată anual ajutorării elevilor săraci.

În iulie 1869 ia ființă oficial *Fundațiunea jigaiană pentru tinerimea română de religiuine gr. orientală studioasă la gimnasiul din Beiușiu*³¹, ajungându-se ca la 1896 această fundație să aibă un capital vărsat de 8.000 de florini, bani destinați exclusiv propășirii Bisericii și școlii beiușene.

Unul dintre biografii săi, Teodor Savu, fost beneficiar al fundației jiganiene, notează că

„numele său n-a rămas scris pe tratatele științifice, dar a rămas scris pe așezămintele înființate de el pentru binele și luminarea neamului său și a Bisericii sale strămoșești, precum și în inimile celor 88 de generații de tineri care au beneficiat din fundația sa filantropică”³².

Cuvinte elogioase spune și un alt biograf, Gheorghe Tulbure:

„purificat de egoism și preocupat de ideea de a se face folositor neamului său, și-a cinstit (dăruit, n.n.) avuția sa pe

²⁸ Diac. Teodor SAVU, „Nicolae Jiga”, în *Trepte vechi și noi în istoria eparhiei Oradiei. Mărturii – Evocări*, Ed.itura Episcopiei Oradiei, Oradea, 1980, p. 432.

²⁹ Prot. Dr. Gheorghe LIȚIU, „Fonduri, fundații și legate bisericești administrate de comunitatea Bisericii cu Lună”, în: *Din activitatea bisericească a Episcopiei Oradiei...*, p. 132.

³⁰ Titus L. ROȘU, *Beiușul, centru politic și de cultură românească*, p. 104.

³¹ Titus L. ROȘU, *Beiușul, centru politic și de cultură românească*, p. 106.

³² Diac. Teodor SAVU, „Nicolae Jiga”, în *Trepte vechi și noi în istoria eparhiei Oradiei...*, p. 433.

seama săracilor, pentru ca aceștia să-și poată agonisi averea cea netrecătoare a științei care luminează și întărește”³³.

Amintim aici și alte fundații școlare din părțile Beiușului: *Fundațiunea școlară a lui Dimitrie Negreanu*³⁴, *Fondul tinerimii*³⁵, *Fundațiunea de stipendii a lui Zaharia Mihoc*³⁶ precum și *Fundațiunea lui Vasile Stroiescu*³⁷. La toate acestea se adaugă și donațiile oferite de banca *Drăganul* din Beiuș, dar mai ales de *Albina* din Sibiu³⁸.

Și dacă l-am amintit pe Nicolae Jiga, nu-l putem trece cu vederea pe un alt mare mecenat al școlilor bihorene, și nu numai, anume pe Emanuil Gojdu³⁹.

³³ Titus L. ROȘU, „Contemporanii lui Nicolae Jiga despre el și opera lui”, în: *Legea Românească* 4 (1947), p. 25.

³⁴ Dimitrie Negreanu (1832 – 1903), originar din Tileagd – Bihor, mic negustor în Beiuș, lasă prin testament întreaga sa avere în folosul întreținerii și școlarizării tinerilor ucenici din părțile Beiușului. Din închirierea bunurilor sale imobile s-a contribuit la terminarea internatului ortodox de băieți, precum și acordării unor burse pentru ucenicii nevoiași.

³⁵ *Fondul tinerimii* designa o fundație întemeiată la 1869 de către un grup de tineri entuziaști care au donat suma de 950 de florini pentru susținerea bisericii și școlii „din deal”, cu condiția ca această sumă să crească până la 10.000 de florini. Administrată excelent, această fundație a tinerimii atinge în 1913 suma de 25.000 de florini.

³⁶ Zaharia Mihoc a fost preot în Pocola, iar în anul 1887 a depus la Consistoriul din Oradea suma de 4.000 de florini, cu scopul de a fi acordate stipendii (burse) în cuantum de 40 florini anul, unui număr de patru tineri ortodocși care învățau în școlile Beiușului.

³⁷ Basarabean de origine, Vasile Stroiescu (1845 – 1926) a ajutat mult comunitatea ortodoxă din Beiuș. Acesta – în special ca director și prin intermediul băncii *Albina* din Sibiu – a donat frumoase sume de bani școlilor ortodoxe române din oraș (amintim aici numai suma de 5.000 de coroane oferite ridicării școlii elementare de fete, în anul 1912, la care se adaugă și alte donații, majoritatea cu scopul ajutorării cu alimente și îmbrăcăminte a elevilor fără posibilități materiale); mai multe informații legate de subiect, a se vedea la Vasile Popeangă, *Mărturii transilvănene despre acte creatoare de pedagogie românească*, Ed. Universității „Vasile Goldiș”, Arad, 2007, pp. 208 – 210.

³⁸ Mihai DRECIN, „Rolul băncii Albina în sprijinirea învățământului românesc din Transilvania între 1895 – 1918”, în: *Studia hist.* XXXII (1987), fasc. 1, Cluj-Napoca, p. 28-34.

³⁹ Emanuil Gojdu (în maghiară *Gozsdu Manó*, 1802 - 1870) a fost un avocat de succes și un patriot ardelean de origine aromână, familia sa fiind originară din Moscopole. Gojdu

Fundația sa a fost întemeiată prin actul său testamentar din 4 noiembrie 1869, începând să funcționeze imediat după moartea ilustrului întemeietor. Potrivit prevederile testamentare, averea lui Gojdu urma să fie administrată de o reprezentanță, alcătuită din mitropolitul ortodox al Transilvaniei, episcopii de la Arad și Caransebeș, precum și din membri laici, din care unul obligatoriu trebuia să facă parte din familia Poinar⁴⁰.

Începând cu anul 1871, fundația Gojdu a oferit mereu burse de studii unor elevi și studenți români ortodocși din Transilvania. Dacă e să ne referim la cifre, vom observa că între 1871 și 1918 s-au acordat 3.327 de burse, în valoare de 2.296.873 florini⁴¹. Pe lângă aceste burse, s-au mai acordat și altele, în special dedicate doctoranzilor români transilvăneni, care majoritatea studiau în străinătate (Pesta, Cluj, Viena, Graz, Berlin, Zurich, Jena, Karlsruhe, Chemitz, Mariabrunn).

Ca principiu general, bursele se repartizau după cerințe și împrejurări locale, avându-se în vedere ca tinerilor care studiau la facultăți în stră-

a fost un luptător neobosit pentru drepturile românilor din Transilvania. Casa în care s-a născut mai poate fi văzută și astăzi în Oradea, lângă Biserica cu Lună. Studiile preuniversitare le-a făcut la liceul romano-catolic al călugărilor premonstratenși din Oradea și Pojon. Studiile universitare le-a făcut la Bratislava, Budapesta și Viena. Diploma de avocat a obținut-o la Budapesta, pentru ca mai târziu să o ia și pe cea de „notar cambial”. În 1824 s-a așezat la Budapesta ca avocat și politician. Gojdu era conștient de originea sa de român ortodox și chiar se mândrea cu asta. Prin tot ceea ce a făcut, a demonstrat, atât prin acțiunile întreprinse cât și prin declarațiile politice, că nu a uitat de originile sale românești și nici nu a ascuns faptul că se trăgea dintr-o familie modestă. Casa lui a fost cunoscută tot timpul ca fiind o casă românească, unde toți românii erau bine primiți și spijiniți. La locuința sa, obișnuia să țină întruniri cu deputații români. Cu aceștia și sub președinția lui, s-a discutat și un proiect de lege „pentru egala îndreptățire a naționalităților”. „Ca fiu credincios al Bisericii mele, laud Dumnezeu, căci m-a făcut român; iubirea ce am către Națiunea mea mă îmboldește a stărui în faptă, ca încă și după moarte să erump de sub gliile mormântului, spre a putea fi pururea în sânul Națiunii”, spunea marele patriot bihorean; o prezentare succintă a vieții și activității marelui mecenat, vezi la: Pavel Cherescu, *Un umanist român – marele mecenat Emanuil Gojdu (1802 – 1870)*, Editura Intact, București, 2002, pp. 10 – 23; pentru o prezentare mai amplă, vezi: Maria Berény, *Viața și activitatea lui Emanuil Gojdu (1802 – 1870)*, Societatea culturală a românilor din Budapesta, Giula, 2002, 237 pp.

⁴⁰ Pavel CHERESCU, *Un umanist român – marele mecenat Emanuil Gojdu (1802 – 1870)*, p. 30.

⁴¹ Pavel CHERESCU, *Un umanist român – marele mecenat Emanuil Gojdu (1802 – 1870)*, p. 35.

inătate să li se acorde burse mai mari decât celor care studiau în țară sau la școli inferioare. Absolvenților de facultăți, care urmau să susțină examene de diplomă sau doctorat, li se mai acordau atât stipendii pentru încă un an, cât și taxa pentru diplomă.

Bursele se acordau tinerilor lipsiți de mijloace materiale, pe bază de concurs, publicat în presă. Ele se anulau dacă tânărul pierdea vreuna din calificațiile cerute prin testament și anume: dacă părăsea caracterul național și bisericesc, dacă părăsea studiile, dacă dobânda avere sau bursă de la altă fundație, dacă nu depunea examenul la timp sau îl pierdea, dacă săvârșea o faptă imorală. Așadar, bursierii erau obligați să prezinte rezultatele obținute la sfârșitul fiecărui an școlar, pentru a li se acorda stipendii în anul următor⁴².

Pentru obținerea bursei în anul întâi, tinerii întocmeau un dosar cu acte, care cuprindea: certificatul de naștere, atestatul că părinții nu pot acoperi cheltuielile pentru învățătura lor, precum și actul de studii. Dosarele erau trimise, prin episcopiile din Arad și Caransebeș, la mitropolia din Sibiu pentru aprobare.

Dintre personalitățile mai cunoscute din Transilvania (inclusiv Bihor) au fost bursieri ai fundației Gojdu: Victor Babeș, Ioan Zaicu, Valeriu Braniște, Octavian Goga, Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, Traian Vuia, Aurel Lazăr, Dumitru Lascu, Nicolae Zigre, Aurelian Magieru, Aurel Vlad, Teodor Neș, Petru Groza, Constantin Daicoviciu, Dumitru Stăniloae și alții⁴³.

Prin fundația sa, Gojdu și-a asigurat un nume nemuritor printre mecenajii poporului român. Anual, bursierii Gojdu, în semn de recunoștință față de memoria întemeietorului fundației, participau la parastasul ce se organiza la mormântul său din cimitirul Kerepesi din Budapesta, unde, la sfârșitul anilor '80 ai secolului al XIX-lea s-a ridicat un impunător monument. Cu această ocazie, se țineau discursuri și se intona cântecul lui Ciprian Porumbescu *Adusu-mi-am aminte*. Din același sentiment de recunoștință, portretul lui Gojdu era expus în toate școlile românești ortodoxe din Transilvania.

Suferințele românilor bihoreni pentru Biserică, Școală și Neam au luat sfârșit în fericitele zile ale lunii aprilie 1919. O dată cu Învierea Mântui-

⁴² Emil ROȘESCU, *Cartea de aur ilustrată a Liceului Emanuil Gojdu*, Editura Crispapier Impex, Oradea, 1994, p. 28.

⁴³ Cornel SIGMIREAN, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 242.

torului se iviseră și zorile învierii neamului românesc dreptmăritor de la brazda de vest a țării. „Acum toate s-au umplut de lumină, și cerul, și pământul, și toate cele dedesupt”, după cum spune o frumoasă cântare din ale Învierii. Consemnând aici chipurile atâtor învățători confesionali și mari români, care s-au ostenit și au trudit pe altarele școlilor bihorene, nu intenționăm să facem altceva decât să le aducem un smerit omagiu de recunoștință, dar în același timp să înfățișăm celor de azi câteva pilde vii de dragoste, de dăruire, de jertfă, pentru Biserica lor, pentru școala lor, pentru țara aceasta și pentru binecuvântatul ei popor.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 302 - 316

Învăţământul Teologic din Banat în secolul al – XIX – lea

Drd. Teodor GOZOB

nicoaramdan@gmail.com

Abstract

In the nineteenth century, in Banat, there was an Orthodox Theological School with Romanian personality, situated in an environment at the confluence of the Austro-Hungarian Empire with the Ottoman Empire, foreign to the Orthodox spirit, but also with the self-controlled Serb dominance in the ecclesiastical domain. However, the wisdom of the Romanians from Banat region kept their Orthodox authenticity. In this respect, the theological schools in Varset, Caransebes and Arad have developed the originality of the Romanian Orthodox soul. Bishop Ioan Popasu must be remembered, the one who founded the Roman Orthodox Diocesan Theological Institute in Caransebes in 1865, under the guidance of Metropolitan of Transylvania, Andrei Saguna. In 1822 the Theological Institute of Arad was founded, through the first priestly professors Gavril Rat and Gavril Giulani, was marked by a theological activity at European standards. We can firmly affirm that in the nineteenth century there was no spiritual vacuum in Banat, so that at the Great Union of 1918 the Banatan Orthodox spiritual intelligence gave, in the person of Miron Cristea, the first Patriarch of Great Romania.

Keywords:

education, theology, Banat, 19th century, book, faith, Orthodoxy, school, Institute, Bishop, Priest, Metropolis

Introducere

Cartea este manifestarea de conștiință și vitalitate a unui popor. Tiparul i-a dat valențe necunoscute anterior, transformând-o în mijloc de comunicare largă a ideilor , un factor activ al progresului. Cartea din secolele XVI-XVIII tipărită în limba română, ca urmare a intensei circulații în tot spațiul românesc alături acestor adevăruri altele , proprii istoriei noastre: conștiința unității neamului și lupta comună pentru îndeplinirea acelorași aspirații, dusă în condițiile dominației străine, când îl despărțeau hotare politice puse de vicisitudinile vremurilor.

Românii au fost primul popor din sud-estul Europei, care și-au întemeiat limba literară din graiul viu al poporului.

Credința și cultura a întărit rezistența ortodoxiei românești din vestul Carpaților împotriva violentelor acțiuni ale prozelitismului catolic și calvin, folosite de guvernanți ca mijloc de deznaționalizare, ortodoxia, aceeași pentru întregul neam, fiind un factor important al unității .

Aducerea cărții pe un drum lung cu opreliști și primejdii a fost tot un act de conștiință și voință a unității poporului român, care prin jertfele, credincioșilor plăteau scump din puținul lor pentru bucuria de a o avea și de a o citi. Elaboratul este rezultatul cercetării cărților vechi românești de cult din fondul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului care numără 1933 exemplare, la care s-au alăturat 104 din fondurile altor biblioteci, reprezentând 258 ediții. Exemplarele din fondul Arhiepiscopiei provin de la 211 biserici din care 153 aparțin județului Timiș, iar 58, județului Caraș-Severin.

Fenomenul cultural este determinat de ansamblul faptelor istorice, sociale și economice în care se desfășoară. Așezat , în trecut, între Orient și Occident , neamul românesc din Banat a trăit ororile războaielor adesea pustiitoare și opresiunea dominațiilor străine. Prin rezistența neînfrântă și prin luptă, și-a păstrat nealterate străvechile orânduirii și ființa într-o totală unitate general-românească, sfidând hotarele arbitrare ce se voiau despărțitoare. Se zădărniceau astfel încercările străinilor de a-l rupe din întregul neamului care prin numărul, forța, întinderea, organizarea și poziția geografică a fost totdeauna obstacol în calea politicii lor de expansiune și dominare.

Acțiunile stăruitoare de catolicizare, nu lipsite de violență, folosite în acest scop de feudalism încă din secolul al XIII – lea și condiționarea ascensiunii sociale de acceptarea credinței catolice, urmată de înstrăinarea

de popor, nu au permis ridicarea unei stări proprii, capabilă să întemeieze mănăstiri ortodoxe în care să se dezvolte cultura. Dar se ridică din rândurile poporului elemente ce se vor afirma în limba lor deja din secolul al XVI – lea, prin mijlocirea tiparului.

În Biserică, serviciile religioase se oficiază după rânduieli precise, cartea fiind o necesitate, iar în Banat , bisericile ortodoxe sunt atestate documentar din secolul al IX – lea. Din secolele XIII-XIV ne sunt cunoscute două manuscrise păstrate în Colecția de artă bisericească veche a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului.

Tiparul înlocuiește în parte manuscrisul. Cazaniile, Mineele formau , în anii 1804-1805 lectura predilectă a numeroșilor știutori de carte din Banat, confirmate de însemnările pe care le-au lăsat , în multe din cele 548 exemplare existente în fondul Arhiepiscopiei Timisoarei. Viețile Sfinților din fiecare zi a anului, povestite frumos, profund morale si sociale , erau multă vreme singurele cărți accesibile poporului.

Și se extinde legătura cu spiritul european nou, raționalist, deschidere spre gândirea modernă ce se manifestă în Banat de la finalul secolului al XVIII – lea, prin condeiul cărturarilor. Spuse cu sufletul pentru suflet, difuzate prin mijlocirea tiparului în prefațe și nu de puține ori în cuprinsul cărții religioase, în limba de toți înțeleasă, în decursul secolelor, în Banat, ca și în întreg spațiul românesc , aceste idei au consolidat conștiința comunității de origine, de limbă, credință și aspirații, au dat unitate limbii scrise și culturii, când se urmărea stăruitor, divizarea și deznaționalizarea neamului românesc din vestul Carpaților, precum și izolarea de frații din țările românești¹.

- TIPOGRAFIA DE LA BUDA -

"Tipografia Universității din capitala Ungariei a desfășurat o activitate bogată. Seria tipăriturilor religioase ortodoxe în limba română o deschide doctorul Ioan Molnar-Piuaru cu reeditarea în 1804-1805 a celor 12 Minee apărute la Râmnic între anii 1776-1780, continuând în 1811 cu Oc-toihul, iar in 1812, cu Evanghelia. Prin circulara Episcopiei din Timișoara din august 1813, se vestește întregului popor

¹ Prot. Ion B. MUREȘIANU, *Cartea Veche Bisericească din Banat*, Editura Mitropoliei Banatului, Timisoara, 1985, p. 5-10.

împreună cu clerul ortodox faptul că Ioan Molnar a editat Evanghelia și Octoiul în limba română.

Cronologic și pe ediții , tipografia de la Buda a tipărit :

Mineele, 12 volume (1804-1805),

Învățătură creștinească (1806),

Polustav (1807),

Acatist (1807, 1819),

Psaltire (1808, 1813, 1817, 1818) ,

Octoih (1811, 1818, 1826, 1830) ,

Evanghelie (1812) ,

Polieleu (1814) ,

Culegere de multe rugăciuni (1815) ,

Triod (1816) ,

Strastnic (1816) ,

Rânduiala Sfințirii Apei (1816)

Datorințele Preoților (1817) ,

Catavasier (1823) ,

Catehismul mic (1825) ,

Tipicon (1826) ,

Cuvinte despre posturi (1828)”².

Două tipografii, care au tipărit carte românească din rațiuni politice, servind însă cauzei românești contrar scopurilor urmărite. Tipografia de la Viena voia izolarea de frații de peste munți și destrămarea unității neamului. Tipografia din capitala Ungariei ce activa din aceleași rațiuni, folosește alte mijloace . Prin reputația universității și prin activitatea intensă a atelierelor bine înzestrate și organizate, s-au depus eforturi pentru a atrage în sfera intereselor politice nu numai pe românii din vestul Carpaților, ci și pe cei din țările românești. Între anii 1799-1830, lucrările bănațenilor Paul Iorgovici, Dimitrie Țichindean, Damaschin Bojincă, Eftimie Murgu, Constantin-Diaconovici Loga, Pavel Vasici, abordează judicios și energic marile probleme românești³.

² Prot. Ion B. MUREȘIANU, *Cartea veche bisericească din Banat*, p.12.

³ Prot. Conf. Dr. Vasile PETRICA, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Roman Caransebes (1865-1927)*, Editura Episcopiei Caransebesului, 2013, p. 5.

Aceștia apără în mod savant și îndrăzneț cauza neamului în limbi de circulație europeană.

În viața Bisericii, școlile teologice au o însemnătate deosebită. În trecutul nostru, Biserica a mers în rând cu societatea, cu deosebirea că Transilvaniei și Banatului, fiind timp îndelungat sub stăpânire străină, nu li s-a îngăduit să-și rânduiască lucrurile după voința și rânduiala lor proprie. În multe rânduri au fost nevoiți să-și smulgă drepturile, obținându-le prin presiune sau să le realizeze subteran .

Începând cu reactivarea Mitropoliei Ardealului din anul 1864, datorită stăruințelor și diplomației Mitropolitului Andrei Șaguna (1808-1873), după rânduiala bisericească , i s-au atribuit în 1865 și două episcopii sufragane, respectiv: Aradul și Caransebeșul.

Episcopia Ortodoxă Română a Caransebeșului a pornit la drum cu un Institut Teologic Diecezan Ortodox . Pentru că prin Institutul Teologic și-a asigurat cadrele preoțești pentru Eparhie, în 1876 a luat ființă Institutul pedagogic diecezan, prin care s-a statornicit viitorul școlii românești confesionale.

La 21 ani de la arhieria sa în Caransebeș, Episcopul Ioan Popasu a înființat "Foaia Diecezană" , publicație cu cea mai veche și îndelungată apariție în Banat.

Pentru funcționarea sa , conform organizării Institutului Diecezan din Episcopia Caransebeșului, a emis, în anul 1888, un Regulament al acestui institut.

Precizez că Institutul Teologic Diecezan Ortodox Român din Caransebeș s-a transformat, în anul 1927, în Academie teologică. În anul 1822 s-a înființat, la Vârșeț, o școală clericală episcopescă, cu denumirea de seminar, pentru parohiile românești ale Eparhiilor Vârșețului și Timișoarei.

În această perioadă Biserica bănățeană se afla sub jurisdicția Mitropoliei Sârbe din Karloviț. Cel care a gândit și a luat toate măsurile pentru înființarea seminarului a fost Mitropolitul de Karloviț, Ștefan Stratimirovici. Planul de învățământ , alcătuit de el la 20 mai 1820, a fost confirmat favorabil de autoritatea imperială din Viena la 30 ianuarie 1821 și inaugurarea școlii s-a făcut la 17 noiembrie 1822. Matricolele pentru secția românească au fost scrise în perioada 1822-1850 în limba sârbă și abia după acest an în românește, fondurile bănești provenind de la Mitropolia Karlovițului. În cei 43 de ani cât a funcționat , au absolvit seminarul un număr de 1216 români, aceștia provenind din Eparhia Vârșețului și

Timișoarei. Școala nu deținea o bibliotecă proprie, atât profesorii, cât și elevii români, în parte, utilizau manualele lui Constantin Diaconovici Loga (1770 – 1850).

Menționez că în acest seminar , la secția românească, unica limbă de predare era limba română.

De altfel, atitudinea episcopilor sârbi față de românii care urmau școala clericală, nu era dintre cele mai favorabile. Pentru că afluența românilor la școala din Vârșeț era copleșitor mai mare, comparativ cu a celor pentru secția sârbească, în anul 1851 s-a stabilit un barem de către episcopul sârb, în sensul că „se primesc numai de la câte 25 comune câte un teolog” , dar din fericire, restricția n-a putut fi respectată întocmai.

La această școală s-au predat următoarele materii : Limba Română cu Gramatica, Teologia Dogmatică, Retorica și Omiletica, Teologia morală, Teologia pastorală, Catehetica, Istoria Bisericească, Tălmăcirea Evangheliilor duminicale și de sărbători, Cântările bisericești, Reguli bisericești, Metodica pentru învățători, Stilul bisericesc și Scrisul”⁴.

”La examen se foloseau calificativele : Eminență mare , eminență mică, clasa I, de mijloc. Pentru purtare: foarte bună, bună, de recomandat.

Pentru caracterizarea glasului se foloseau termenii : Gros, Subțire, foarte subțire, sonor, limpede, răgușit, răsfirat, îndeltnicit, înalt, moale etc.

Printre personalitățile teologice enumerăm : Sofronie Ivacicovici (în primii ani paroh al Vârșetului) , Dimitrie Petrovici (1823-1828), Ignatie Vuia (1835-1847), Lazăr Ștefanoviciu, Andrei Șaguna (1843-1845), Nicolae Tincu Velea (1839-1860) , George Peștean (1850-1865), Demetriu Teodor-Roșu (1860-1865)”⁵.

Cu toate că în perioada când Biserica Ortodoxă Română din Banat era sub ierarhie sârbească, totuși pe lângă neajunsurile ce le genera situația respectivă, ea a avut și aspecte benefice, întrucât i-a ferit pe ro-

⁴ Prot. Conf. Dr. Vasile PETRICA, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Roman Caransebes (1865-1921)*, p. 16-19.

⁵ Prot. Conf. Dr. Vasile PETRICA, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Roman Caransebes (1865-1921)*, p. 19.

mâni de prozelitismul catolic și a sedimentat sentimentul apartenenței la Ortodoxie.

Amintesc faptul că Episcopul Ioan Popasu a fost hirotonit de Mitropolitul Andrei Șaguna, împreună cu Episcopul Aradului, Procopie Ivașcovici (1808-1881), la praznicul Adormirii Maicii Domnului din anul 1865.

La 20 august 1865, Episcopul Ioan Popasu a ajuns la Caransebeș, unde a găsit din vechea Episcopie , o reședință impracticabilă, fiind dărăpănată⁶.

La deschiderea Institutului Diecezan a transferat secția românească a școlii clericale episcopesti din Vârșeț. Nu putem elimina tensiunile ivite cu acest prilej. Episcopiile Sârbești de la Vârșeț și Timișoara au fost împotriva acestui deziderat. Astfel că s-a apelat , pentru soluționare, la Ministerul de război din Viena, care prin Ordinul din 19 octombrie 1865, a încuviințat transferarea Institutului la Caransebeș, cu precizarea că Administrația financiară din perioada Imperiului Austro-Ungar, nu va contribui cu nimic la întreținerea acestui institut⁷.

Prin circulara din 8 octombrie 1865, Episcopul Ioan Popasu a transmis clerului din Eparhie datele referitoare la Institutul din Caransebeș.

Prima viza condițiile de primire, respectiv să fi învățat la gimnaziul public opt clase gimnaziale, iar pentru parohiile sărace se admit și 3-4 tineri care au absolvit doar patru clase gimnaziale.

Lucrurile au variat mai târziu. Al doilea pas îl constituia anunțarea concursului pentru postul al doilea profesor, întrucât George Peșteanu (1822-1866) avea locul asigurat prin continuitate. Telegraful Român și Concordia au preluat difuzarea concursului. Cel care a ocupat postul a fost preotul Mihail Velceanu (1815-1883) , parohul de la Dognecea.

Cursurile s-au deschis la 10 noiembrie 1865, lecția de inaugurare ținând-o Episcopul Ioan Popasu, cu un subiect din Pastorală⁸.

⁶ Prot. Conf. Dr. Vasile PETRICA, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Roman Caransebes (1865-1921)*, p. 20.

⁷ Prot. Conf. Dr. Vasile PETRICA, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Roman Caransebes (1865-1921)*, p.21.

⁸ Prot. Conf. Dr. Vasile PETRICA, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Roman Caransebes (1865-1921)*, p 22.

Apoi, totul a fost trecut prin filtrul minții episcopului și institutul a crescut și s-a dezvoltat continuu, având un rol excepțional în cultura românească fiind fermentul vieții bisericești din Eparhie.

A ridicat anii de studiu la trei ani față de cei doi cum a fost la Vârșeț.

Pentru cei care au trecut pragul Institutului Teologic Diecezan Ortodox Român din Caransebeș, erau numiți elevi, clerici, seminaristi, teologi și abia din anul 1926 titlul de student devine definitiv consacrat și utilizat⁹.

Institutul teologic era întreținut de Episcopie. La recrutarea cadrelor didactice, un rol determinant l-au avut ierarhii Caransebeșului, care le pregăteau pentru studii în străinătate. Majoritatea s-au specializat în vestitele centre teologice europene.

”Nominalizez , prin anii funcționării lor la Caransebeș și locul unde și-au făcut studiile :

George Peșteanu (1865 – 1868 , Vârșeț)
Mihail Velceanu (1865 – 1870 , Vârșeț)
Ioan Mihailovici (1867 – 1870 , Vârșeț)
Iosif Tempea (1868 – 1870 , Vârșeț și Budapesta – neterminate)
George Mărginean (1870 – 1873 , Cernăuți)
Filaret Musta (1870 – 1888 , Caransebeș, Debrețin și Lipsca)
Ioan Nemoianu (1874 – 1876 , Lipsca, Geneva)
Filip Adam (1876 – 1880 , Caransebeș, Lipsca)
Andrei Ghidiu (1880 – 1882 , Sibiu , Viena)
Dr. Leo Mureșan (1881 – 1894 , Viena)
Vasile Mândreanu (1875 – 1884 , Caransebeș și Budapesta)
Ioan Paul (1883 – 1886 , Viena și Budapesta)”¹⁰

Foarte mulți profesori au activat alternativ și la Institutul Pedagogic din Caransebeș, creația Episcopului Ioan Popasu , bazele sale fiind puse în anul 1876 , pentru că biserica și școala erau pe un singur palier. Remarc pe Vasile Mândreanu , care a tipărit în anul 1882, Gramatica română; Enea Hodoș a publicat un Manual de Istoria literaturii române în anul 1893 la Tipografia Diecezană din Caransebeș.

⁹ Prot. Conf. Dr. Vasile PETRICA, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Roman Caransebes (1865-1921)*, p. 23.

¹⁰ Prot. Conf. Dr. Vasile PETRICA, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Roman Caransebes (1865-1921)*, p. 37.

Ierarhul Nicolae Popea a fost membru corespondent al Academiei Române din anul 1877, iar din 1899, a devenit membru activ al acestei prestigioase instituții de cultură românești.

La angajare, cadrele didactice erau puse să semneze un înscris (declarație) prin care se angajau să fie loiali Bisericii Ortodoxe Române și Institutului Teologic.

În continuare, prezintă materiile predate în semestrul II al anului 1889 – 1890, astfel :

Anul I : Arheologia, Logica, Ermineutica, Istoria bisericească, Isagogia, Limba română, Exegeza, Tipicul și Cântarea bisericească, Muzica vocală și instrumentală.

Anul II : Dogmatica, Morala, Dreptul Canonic, Pedagogia, Economia rurală, Igiena, Tipicul și Cântarea bisericească, Muzica vocală și instrumentală.

Anul III : Liturgica, Catihetica, Exegeza, Dreptul Canonic, Literatura română, Retorica, Economia rurală, Tipicul și Cântarea bisericească, Muzica vocală și instrumentală¹¹.

Data fiind importanța bibliotecii pentru activitatea Institutului, din anul 1888 s-a stabilit un Regulament.

”La începutul secolului al XIX-lea, în timpul ultimului episcop sârb al Aradului, Pavel Avacunovici (1786 – 1815), în eparhia arădeană s-a declanșat o amplă mișcare pentru emanciparea națională și ecleziastică a românilor. Până la alegerea primului episcop de neam român, în persoana făgărășeanului Nestor Ioanovici (1829 – 1830), s-au înregistrat două mari evenimente importante pentru istoria românilor din Episcopia Aradului.

În toamna anului 1812, la Arad, s-a deschis prima școală pentru pregătirea învățătorilor români, cunoscută sub numele de ”Preparandie”; primul ei director a fost preotul Dimitrie Țichindeal, iar profesori, Constantin Diaconovici Loga (1770 – 1850), Iosif Iorgovici (1792 – 1820) și Ioan

¹¹ Prot. Conf. Dr. Vasile PETRICA, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Roman Caransebes (1865-1921)*, p. 48-49.

Mihuț (1755 – 1830). După numai un deceniu de la înființarea acesteia, în toamna anului 1822, a fost fondat Institutul Teologic de la Arad, cu predare exclusiv în limba română, o școală necesară pentru pregătirea aspiranților la preoție.

Din motive pecuniare, deschiderea cursurilor a fost întârziată până în februarie 1823. Primii profesori, preotul Gavril Raț, viitorul episcop Gherasim al Aradului (1835 – 1850) și preotul Gavril Giulani (paroh de Curtici, mai apoi protopop al Butenilor) erau considerați vârfurile elitei intelectuale a clerului ortodox din Eparhia Aradului, amândoi cu o bună pregătire teologică și culturală¹².

În îndelungata sa existență, învățăământul teologic de la Arad s-a mândrit cu o pleiadă de profesori cu o temeinică pregătire intelectuală, care nu s-au mărginit doar la activitatea de la catedră, ci au căutat să îmbogățească și literatura teologică, istorică și culturală a Bisericii Ortodoxe. Dintre ei îi amintim pe Augustin Hamsea, Vasile Mangra, Roman Ciorogariu, Teodor Botiș, Ilarion V. Felea, Petru Deheleanu.

Astfel încă de la deschiderea Institutului, Gavril Raț a predat Teologie Dogmatică, Tâlcuirea Sfintei Scripturi, Retorică bisericească, Teologie Morală, Metodul Catehizației. Profesorul Gavril Giulani a predat Istoria bisericească, Gramatica română, Teologie pastorală și Geografie politică. Profesorul Dimitrie Iacobescu a predat Teologie dogmatică și Tâlcuirea Sfintei Scripturi¹³.

În 1836, în locul profesorului Gavril Giulani este numit protosinghelul Grigorie Chirilovici (1780 – 1849), administratorul Mănăstirii Hodoș-Bodrog, fost protopop al Țirriei și paroh în Galșa. A fost profesor titular la Catedra de Teologie Pastorală până la sfârșitul anului școlar 1837 – 1838 , fiind numit Starețul Mănăstirii de la Hodoș-Bodrog, ca arhimandrit. Preoții Petru Varga și Petru Popovici au predat până în anul 1840. Urmează preoții Arsenie Popovici, Petru Rațiu, Ioan Mezei, Ștefan Puris și alții. Există, deci, o continuitate neîntreruptă a învățăământului teologic arădean până în zilele noastre.

¹² Preot Dr. Pavel VESA, *Învățăământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013, p. 9.

¹³ Preot Dr. Pavel VESA, *Învățăământul Teologic de la Arad (1822-1948)* , p. 57.

Din multitudinea aspectelor pe care le presupun structurile organizatorice ale Școlii clericale de la Arad în plină epocă a renașterii naționale, structura învățământului din Arad sugerează o cultură teologică de factură europeană. În cei patru ani ai existenței sale cu numai două cursuri, în primul an școlar 1822 – 1823 a funcționat numai cursul I , iar anul școlar următor, 1823 – 1824 , a funcționat și cursul al – II – lea.

În cele două cursuri , disciplinele predate au fost următoarele :

Cursul I = 1822 – 1823 : Teologia Dogmatică (Gavril Raț),
Istoria bisericească (Gavril Giulani),
Gramatica română (Gavril Giulani).

Cursul al II – lea = 1823 – 1824 : Tâlcuirea Sfintei Scripturi (Gavril Raț),

Teologie Morală (Gavril Raț) ,
Metodul Catehizației (Gavril Raț),
Teologia Pastorală (Gavril Giulani) ,
Istoria bisericească (Gavril Giulani) .

În cursul I, din primul an școlar , pe lângă disciplinele menționate, se mai predă Cântarea bisericească și Tipicul. La disciplinele menționate pentru cursul al II – lea , începând cu anul școlar 1824 – 1825, se mai adaugă Retorica bisericească pe care o predă Gavril Raț și Geografia politică pe care o predă Gavril Giulani.

Începând cu anul 1826 – 1827 cursurile se ridică de la doi la trei ani, primind tineri absolvenți de gimnaziu, numai în mod excepțional, doar pentru parohiile sărace, tineri cu o pregătire inferioară.

Conform planului de învățământ, în cei trei ani de studii teologice se predau :

1. Istoria Noului Testament (anul I)
2. Istoria Vechiului Testament (anul II)
3. Măiestria Tâlcuirii Sfintei Scripturi (anul II)
4. Istoria bisericească (I și II)
5. Teologie dogmatică cu Polemică (I și II)
6. Teologia morală (I și II)
7. Teologie pastorală (III)
8. Retorica bisericească (II și III)
9. Pedagogia și Metodica (I și II)
10. Gramatica română (I)

11. Epistolografia (III)

Acesată împărțire a materiilor a rămas în vigoare , cu mici schimbări, până în 1876¹⁴ .

”Conform unei noi programe de învățământ , începând cu anul școlar 1834 – 1835 , se propun următoarele discipline teologice :

Cursul I , semestrul I :

1. Pedagogia cu Catehetica
2. Gramatica limbii române

Cursul I , semestrul II :

1. Teologie dogmatică (partea I)
2. Metodul catehizației.

Cursul al II – lea , semestrul I :

1. Teologie dogmatică (partea II)
2. Istorie bisericească ;
3. Retorica bisericească (partea I)

Cursul al II – lea , semestrul II :

1. Teologie dogmatică (partea III)
2. Istorie bisericească ;
3. Retorică bisericească (partea II)

Cursul al III – lea , semestrul I :

1. Teologia pastorală
2. Teologia morală ,
3. Retorică bisericească (partea III)

Cursul al III – lea , semestrul II :

1. Teologia pastorală
2. Teologia morală ,
3. Stilul oratorical (omiletica practică) .

¹⁴ Preot Dr. Pavel VESA, *Învățămintul Teologic de la Arad (1822-1948)*, p. 64-67.

Această programă se va menține până după contopirea Institutului Teologic cu Preparandia , înființându-se Institutul pedagogic-teologic (1876 – 1877).

Cu timpul au urmat și alte modificări în structura procesului de învățământ. Teologia dogmatică devine disciplină de studiu numai pentru anul al II – lea, iar din 1852 se introduce Tâlcuirea Evangheliilor.

Dacă la început a fost supusă tuturor celor trei ani de studii, din anul școlar 1858 – 1859 se predă numai în semestrul de vară al anului al III – lea. Odată cu începutul anului școlar 1867 – 1868 este înlocuită cu Ermineutica biblică . În anul școlar 1856 – 1857, episcopul Procopie Ivașcovici introduce, după sistemul învățământului teologic de la Karloviț, disciplina Cronologia, care se predă la anul I.

După publicarea de către Mitropolitul Andrei Șaguna a Compendiului de Drept Canonic, începând cu anul școlar 1869 – 1870, se introduce Studiul Dreptului bisericesc, care ocupă un loc însemnat între disciplinele anului al III – lea. La întocmirea orarului s-a avut în vedere ca orele să fie repartizate, două-trei dimineața, iar după amiază două ore¹⁵.

În anul școlar 1875 – 1876 orele erau repartizate astfel :

Cursul I :

- 8 – 9 – Gramatica română
- 9 – 10 – Exerciții gramaticale
- 10 – 11 – Pedagogia ;
- 15 – 16 – Ermineutică
- 16 – 17 – Cântare și Tipic

Cursul II :

- 8 – 9 – Teologia dogmatică
- 9 – 10 – Retorică
- 15 – 16 – Istoria bisericească
- 16 – 17 – Cântare și Tipic

Cursul III :

- 8 – 9 – Teologia pastorală
- 9 – 10 – Dreptul canonic
- 15 – 16 – Teologia morală
- 16 – 17 – Cântare și Tipic

¹⁵ Preot Dr. Pavel VESA, *Învățămintul Teologic de la Arad (1822-1948)*, p. 71-79.

Profesorul Augustin Hamsea, în 1876, predă, în Cursul I : Științele pedagogice ; în Cursul al II – lea: Teologia dogmatică ; iar în Cursul al III – lea: Teologia morală și Dreptul canonic. Vasile Mangra predă în Cursul I: Limba și literatura română și Exerciții gramaticale; în Cursul al II – lea: Retorica și Istoria bisericească. Ioan Ignatie Papp predă în Cursul I : Ermineutica și în Cursul al III – lea: Teologia pastorală. Disciplinele Tipicul și Cantarea bisericească erau predate de învățătorul Petru Popovici¹⁶.

Cu timpul înmulțindu-se numărul cadrelor didactice și al disciplinelor teologice predate, planul de învățământ reflectă o pregătire completă, care se dădea în veacul al XIX – lea tinerilor teologi, aspiranți la treapta clericală. Materiile de învățământ care se predau pe atunci se împărțeau între puterile didactice existente.

Examenale se țineau semestrial. La examenale semestral al doilea din primul an , 1823, au trecut cu succes un număr de 42 elevi, iar 23 erau în situația de a repeta anul. Din anul școlar 1832 – 1833 , când începutul anului școlar era la 1 octombrie, termenul examenale semestrale era sfârșitul lunii februarie și sfârșitul lui iulie. Ele se țineau de regulă într-o zi sub conducerea episcopului, ori al unui comisar consistorial. După terminarea examenale, candidații se clasificau din obiectele de învățământ, iar rezultatele erau înaintate Consistoriului eparhial din Arad, Mitropoliei de Karloviț și Consiliului Locumtenențial regesc, mai târziu și Episcopiei de la Timișoara, care neavând școală teologică, își trimitea aspiranții la preoție la Institutele Teologice din Arad, Vârșeț sau Karloviț.

În anul 1842 se introduc și examenale particulare (private) sau cum s-au numit mai târziu, cursuri la fără frecvență. Au existat și obiecții la acest gen de examene, motivându-se că nu se pot dobândi cunoștințele necesare pentru un candidat de preot.

Până în 1860, clasificările se făceau în limba latină, apoi, începând cu anul școlar 1860 – 1861, numai în limba română.

Institutul pedagogic-teologic (1876 – 1927), la începutul anului școlar 1876 – 1877 a unit cele două secții: pedagogică și teologică, sub conducerea preotului Ioan Rusu (1816 – 1891). A condus Institutul până la pensionare, în 1881. Din anul 1860 a fost preot paroh în Arad.

Planul de învățământ reflectă pregătirea completă care se dădea în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX – lea tinerilor aspiranți la preoție.

¹⁶ Preot Dr. Pavel VESA, *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, p. 85-92.

După contopirea Institutului Teologic cu Preparandia (1876) , formând Institutul pedagogic-teologic, se introduc și alte discipline necesare pentru formarea clerului, Isagogia sau Introducerea în cărțile Sfintei Scripturi, Exegeza biblică , Teologia fundamentală, Catehetica, Cronologia, Dreptul Canonic, Patrologia și Enciclopedia științelor teologice.

În a doua jumătate a secolului al XIX – lea , pe lângă disciplinele principale de studiu se pune accent tot mai mult pe direcția practică a procesului educativ.

În 1882, durata cursurilor a fost mărită de la 3 la 4 ani . Școala a fost reorganizată în conformitate cu cerințele pedagogice numai în 1894, după ce, în 1892, sub conducerea profesorului Dr. Petru Pipos, se pun bazele școlii de aplicație¹⁷.

Concluzii

În încheiere, ca o concluzie a celor prezentate , afirm cu tărie că învățământul teologic în Banat a reprezentat în secolul al XIX – lea o puternică rezistență de mărturisire a credinței ortodoxe , în condiții vitrege, dar cu conștiința apartenenței la neamul românesc și la unitatea culturală, reprezentată de preoții-teologi luminați și de poporul care i-a urmat cu nădejde mare în Dragostea Mântuitorului Omenirii – Domnul Iisus Hristos – Dumnezeu !

Instituțiile de învățământ de la Vârșeț, Caransebeș și Arad au dat măsura valorii în învățământul teologic ortodox românesc și au pus bazele unității de credință și neam , astfel, ca la Marea Unire din 1918 , Banatul a fost la loc de cinste în intelectualitatea României.

¹⁷ Preot Dr. Pavel VESA, *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, p. 93-102.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 317 - 338

Lazăr Iacob și publicația *Biserica și Școala* în perioada 1914 -1922

Pr. Drd. Tudor BUDEANU

prtudor@yahoo.com

Abstract

I chose this theme from the desire to rediscover aspects of the life of a man of great moral and intellectual value, the father Professor Lazar Iacob, about which so few things were written, although he had an outstanding teaching and publishing activity. First of all Lazar Jacob remained in the memory of those with whom he worked as a professor, journalist, jurist, historian, as the man endowed by God with and exceptional beauty, qualities that determined the course of his career as a presence discreet, modest and with a huge work capacity. His studies are precise, profound and clear. He does not use long and superfluous phrases, and his answers to various problems require no adjustment. Because of this, he does not have many published articles, and the more complex studies in the field of church law are extremely concise, leaving the impression of a man of extreme rigor both in his relations with his peers and his canonical-legal work.

Keyword:

Lazar Iacob, professor, jurist, journalist, exceptional morality, Newspaper Church and School, canonical, studies.

Introducere

Am ales această temă din dorința de a redescoperi aspecte din viața unui om de o deosebită valoare morală și intelectuală, părintele profesor Lazăr Iacob, despre care s-au scris atât de puține lucruri, deși a avut o activitate profesorală și publicistică de excepție. Înainte de toate Lazăr Iacob a rămas în amintirea celor cu care a colaborat ca profesor, jurnalist, jurist, istoric, ca fiind omul înzestrat de Dumnezeu cu o moralitate și frumusețe sufletească de excepție, calități ce au determinat parcursul carierei sale, ca fiind o prezență discretă, modestă și cu o uriașă capacitate de muncă.

Studiile sale sunt precise, profunde și clare. Nu utilizează fraze lungi și de prisos, iar răspunsurile date de către el la diverse probleme nu mai necesită nici o ajustare. Din această cauză nu are foarte multe articole publicate, iar studiile mai complexe din sfera dreptului bisericesc sunt extrem de concise, lăsând să se vadă amprenta unui om extrem de riguros atât în raporturile sale cu semenii cât și în opera sa canonic-juridică.

Viața profesorului Lazăr Iacob, oglindită în ziarul *Biserica și Școala*

Pentru românii din partea de vest a țării, publicația *Biserica și Școala* a avut rolul de a păstra vie identitatea națională și culturală, oferind cititorilor informații deosebit de importante despre viața comunității ortodoxe românești sub toate aspectele sale, așa cum desprindem și din antetul jurnalului că se dorea ca *Biserica și Școala* să fie *foaie bisericească, scolastică, literară și economică*.

Planul românilor de a avea o publicație ortodoxă, care să cuprindă și ale aspecte din viața arădenilor, a fost dus la bun sfârșit prin colaborarea pe care *Biserica și Școala* a avut-o cu *Teologia și Preparandia* arădeană, jurnalul devenind în perioada de care ne ocupăm în acest studiu adică anii 1914-1921, un jurnal de atitudine și verticalitate creștină. Profesorii de la Seminarul ortodox, așa cum era numită facultatea de teologie, au reușit să transforme atât localul prin renovare, cât și viața elevilor seminariști în centru și model viu al spiritualității ortodoxe, elevii fiind antrenați în activități menite să deschidă noi oportunități în dezvoltarea lor personală. În acest sens *Biserica și Școala* menționează o excursie a studenților teologi la Ineu, în data de 16 iunie 1918, alături de directorul seminarului Iosif Olaru și de profesorii Silviu Beșan, Sabin Evuțian, Dr. Lazar Iacob, Dr. Teodor Botiș și comisarul Dr. Ioan Brennd Orfer cu sco-

pul educativ, de a se familiariza cu beneficiile tratamentelor balneare, efectuate de institutul din Ineu „*gyogypedagogiai intizet*”¹ și a locurilor istorice din orașelul, în care s-a născut și a păstorit ca protopop Sava Brancovici”². Analizând publicațiile profesorului Lazăr Iacob în cadrul jurnalului *Biserica și Școala* în special cel referitor la reforma învățământului teologic vom observa că una din cerințele profesorului era tocmai acela de a se crea posibilitatea realizării unui cadru mai larg de studiu pentru studenții teologi, pentru a acumula cunoștințe din domenii cât mai variate, medicină, igienă, agricultură, stupărit, spre a putea răspunde la probleme diverse în parohiile unde vor sluji ca preoți, dar mai ales pentru a ridica parohiile lor la un nivel demn pentru timpul de atunci. Lazăr Iacob, are un rol important în promovarea valorilor de viață creștină în societatea românească în perioada primului război mondial și în cadrul tinerilor teologi de care a fost mereu foarte apropiat atât ca vârstă cât și ca preocupări, fiind considerat un pionier în promovarea unor metode noi de predare centrat pe nevoile practice din viața unui viitor preot.

Biserica și Școala, redă o parte din viața profesorului Lazăr Iacob în perioada sa arădeană, care a fost una extrem de importantă atât pentru cariera sa ulterioară, cât și pentru orașul Arad. Aici la Arad a efectuat studiile de teologie, iar apoi ca „*bursier al Episcopiei Aradului*”³ a continuat studiile de doctorat la Facultatea de Teologie din Cernăuți. Tot aici în Arad a fost numit de către episcopul Ioan Ignatie Papp, profesor la seminarul teologic, devenit ulterior facultate, unde a predat dreptul bisericesc și a suplinit *catedra de Istoria Bisericii Universale* așa cum rezultă din actul Episcopiei Aradului nr. 2045/1922, publicat în ziarul *Biserica și Școala*

„se publică concurs pentru îndeplinirea catedrei de Istoria bisericească universală și națională și dreptul bisericesc la institutul teologic din Arad devenită vacantă prin renunțarea profesorului Dr. Lazar Iacob, cu un salariu de bază de 2200

¹ Redacția, „Excursiune școlară” în *Biserica și Școala*, anul XLII, Arad, 3/16 Iunie 1918, nr. 23, p. 4.

² Redacția, „Excursiune școlară”, p. 4.

³ Arhiva Arhiepiscopiei Aradului, act 1744, 6300, dosar 171 III 905/ 1906; act 139, 2895, dosar 171 III 905/1907, act 3020, dosar 171 III 905/1908.

*Lei lunar și accesoriile din vistieria statului. Arad, din șed, Consistoriului bisericesc ținută în 7/20 Iulie 1922*⁴.

Numirea lui Lazăr Iacob ca profesor la Institutul Teologic de către episcopul Ioan Ignatie Papp, a adus bucurie colegilor profesori din Institut care au solicitat această numire cu ceva timp înainte. Acest fapt este menționat în studiul lui Teodor Botiș, profesor iar mai apoi director al Institutului astfel

*„... la începutul anului școlar 1908—1909 Consistorul eparhial implini dorința veche a colegiului profesoral și numi pe candidatul de profesor dr. Lazar Iacob, de prefect de studii la seminar și de profesor ajutător. Cu începerea anului școlar viitor 1909—1810..... iar în vara anului 1910 de profesor titular*⁵.

Aradul sau *mica Vienă* cum era denumit orașul datorită vieții sale culturale a fost pentru Lazăr Iacob locul în care a trăit primele sale realizări profesionale și familiale. Dacă în anul 1909 a fost an de început pentru cariera profesorală, tot anul 1909, va fi și anul realizării pe plan familial fiind anul „căsătoriei sale cu Cornelia Moldovan”⁶. Cununia a fost oficiată în catedrala din Arad, cu hramul Sfântul Ioan Botezătorul, la data de 29 iunie /12 iulie de către arhimandritul Augustin Hamsea, protopopul Vasile Beleş și preotul Gavril Bodea având ca naș pe Ștefan Cicio Pop avocat și deputat dietal și soția sa Eugenia născută Macaveiu. Anul 1910 va fi pentru Lazăr Iacob anul intrării în cler fiind hirotonit diacon de către episcopul Ioan Ignatie Papp „prin actul 2316/1910”⁷.

Date precise și extrem de importante despre viața profesorului Lazăr Iacob ne sunt oferite de ziarul *Biserica și Școala*, mai ales în anii în care Teodor Botiș, coleg la Institutul Teologic din Arad cu profesorul Lazăr Iacob, va ajunge redactor al acestui ziar, inaugurând practic o perioadă de dezvoltare a studiilor teologice publicate în paginile ziarului. Profesorii

⁴ Redacția, „Concurs”, în *Biserica și Școala*, anul XLVI, Arad, 10/23 Iulie 1922, n r . 28, p. 3.

⁵ Teodor BOTIȘ, „Viața internă și organizația institutului teologic din Arad”, în *Biserica și Școala*, anul XLV, Arad, 31 Octomvrie (13 Noemvrie) 1921, nr. 44, p. 43.

⁶ Arhiva Arhiepiscopiei Aradului, Estras din protocolul cununaților, nr. 73/1910, III 99/ 1910.

⁷ Arhiva Arhiepiscopiei Aradului, act 2316, dosar III 99/ 1910.

de la teologia arădeană vor colabora intens cu redacția pentru realizarea unui ziar de calitate și pentru a oferi un suport de studiu pentru studenți, care din cauza sărăciei nu puteau procura cărțile necesare studiului.

Anul 1914 aduce noi provocări în sânul comunității ortodoxe din Arad, prin izbucnirea războiului și prin înrolarea în armata austro-ungară a sute de tineri din Arad și împrejurimi, unii dintre ei fiind profesori și învățători la școlile românești, la Preparandia arădeană, fiind tineri integri, de o rară frumusețe sufletească. Începutul anului 1914 îl găsește pe Lazăr Iacob alături de protopopul Vasile Beleş care asistat de preoții Gavril Bodea și Traian Vățian slujesc un parastas ridicat pentru odihna și amin-tirea marelui mecena Emanuil Gojdu, iar la finalul slujbei de parastas din 9 februarie, Traian Vățian dădea citire testamentului marelui om de cultură, fiind *„testamentul făcut cu atâta înțelepciune prevedere în viitor”*⁸.

Catedrala arădeană, alături de Institutul Teologic vor deveni pentru Lazăr Iacob locurile în care va petrece cea mai mare parte a timpului său, timp dedicat românilor ortodocși arădeni.

Fiind apropiat al episcopului Ioan ca diacon ceremonial, a participat la numeroase slujbe de sfințire a locașurilor de cult din Eparhia Aradului care se întindea în acea vreme și peste județele Bihor și Timiș. Astfel este alături de chiriarh la sfințirea bisericii din Leș, localitate în apropiere de Oradea, unde oamenii au reușit cu mare efort și dăruire să termine lucrările la locașul de cult. La slujba de sfințire pe lângă episcopul Ioan Ignatie Papp, au mai slujit și

*„vicarul episcopesc Vasile Mangra, care venise din Oradea cu trenul de dimineața ; protopresbiterii: Mihai Lucuța, Gheorghe Tulbure preoții: Gheorghe Pap, Iosif Nagy, Ștefan Făt, Vasile Fărcuț, Traian Nagy, Vasile Bulzan și diaconul Dr. Lazar Iacob. Răspunsurile liturgice le-a cântat frumos și cu deosebită precizie, reuniunea de cântări „Hilaria” din Oradea-mare sub conducerea vrednicului dirigent, Dl Nicolae Fîru”*⁹.

⁸ Redacția, „Parastas mecenatului Emanuil Gozdsu”, în *Biserica și Școala*, anul XXXVIII, Arad, 16 februarie (1 martie) 1914, p. 55.

⁹ Redacția, „Sfințirea bisericii din Leș”, în *Biserica și Școala*, anul XXXVIII, Arad, 25 maiu /7 iunie 1914, nr. 21, p. 4.

Este prezent în suita episcopului Ioan, tot ca diacon și participă la „Sfințirea bisericilor din Hodoni și Sat Chinez”¹⁰, la 25 mai 1914, alături Mihaiu Lucuța protopop, Ioan Oprea administrator protopopesec, preoții Nicolae Micluța, Iuliu Țioldan, Vichentie Radu și Cornel Popoviciu, diaconii, Cornel Lazar și Grigorie Vermeșan, iar în luna august în acelaș an a fost prezent la comemorarea zilei de naștere a regelui *Franz Iosif I*, sărbătoare ce a luat o deosebită amploare în cadrul coroanei austro-ungare, dând posibilitatea popoarelor ce formau statul dualist să aducă elogii și să exprime mulțumirea față de monarhul care a promovat numeroase reforme benefice pentru minoritățile din cadrul imperiului. Românii din Arad erau recunoscători pentru viața religioasă ce a înflorit sub conducerea lui, având un seminar- institut teologic, preparandia pentru pregătirea viitorilor învățători, gimnaziul de fete, catedrala ortodoxă, jurnalul Biserica și Școala, Asociațiunea Femeilor Ortodoxe, în care activa și soția profesorului Lazăr Iacob, Cornelia, alături de preotesele, învățătoarele și femeile dedicate promovării culturii neamului românesc. În acest sens, pentru a celebra ziua împăratului, la catedrala din Arad a avut loc o „slujbă de doxologie”¹¹ care se va desfășura sub conducerea protosinghelului Roman Ciorogariu deoarece episcopul Ian Ignatie Papp era bolnav. Din sobor au făcut parte protopresbiterii Vasile Beleş, Gheorghe Popoviciu, preoții Traian Vătan, Gavril Bodea, Dimitrie Muscan, Victor Fizeșan și diaconii Cornel Lazar, Dr. Lazar Iacob și Moise Popoviciu. A asistat la serviciul divin și generalul din cetate, cu statul său major și „ostășimea aparținătoare bisericeii noastre aflătoare în garnizoană”¹².

Prin acest articol jurnalul *Biserica și Școala* reușește se ofere numeroase informații despre importanța pe care a avut-o catedrala din Arad, despre prestanța slujitorilor și a profesorilor de la teologie, dar și de importanța economică și militară a garnizoanei Arad, care era condusă de un general, prezent la slujbă alături de statul major, adică toți ofițerii de rang superior, precum și soldații ortodocși de pe cuprinsul garnizoanei. Biserica și Școala reușește să devină în această perioadă, un jurnal modern, cu articole bine scrise de autori cu studii serioase la Viena, Bu-

¹⁰ Redacția, „Sfințirea bisericilor din Hodoni și Sat Chinez ”, în *Biserica și Școala*, anul XXXVIII, Arad, 1/14 iunie 1914, nr. 22, p. 181.

¹¹ Redacția, „Doxologia din catedrală”, în *Biserica și Școala*, anul XXXVIII, Arad, 10/28 august 1914, nr. 3, p. 280.

¹² Redacția, „Doxologia din catedrală”, p. 280.

dapesta, Cernăuți, ce reușeau să stârneasă publicului larg interesul pentru lectură și informare, devenind parte integrantă din viața arădenilor ortodocși.

Anul 1914, a fost un an cu multe provocări și frământări politice internaționale, ce au culminat cu izbucnirea primului război mondial. Situația cu totul nouă a impus mobilizări masive de cadre pentru armată, astfel mulți tineri intelectuali din Arad vor deveni peste noapte soldați ai Austro-Ungariei. Pe lângă pericolul războiului Aradul este avertizat de posibilitatea izbucnirii unei epidemii de holeră, ceea ce a sporit tema și nesiguranța populației. Episcopul Ioan Ignatie Papp, încearcă să gestioneze situația și să țină sub control populația județului și emite un

„Circulară către toate oficiile protopresbiterale și parohiale din eparhia Aradului”¹³.

Astfel prin actul nr. 5500/1914 din 8 octombrie Ignatie Papp își exprimă îngrijorarea față de pericolul declanșării epidemiei și cere atenție deosebită tuturor profesorilor, preoților și învățătorilor la sporirea măsurilor de păstrare a igienei în instituții și instruirea copiilor pentru păstrarea curăteniei. Ziarul Biserica și Școala redă astfel cuvintele episcopului nostru

„Marele războiu, la care a fost împinsă monarhia noastră, afară de neliniștea generală și de multe alte nenorociri împreunate cu orice războire, a adus asupra unor părți a patriei noastre și primejdia multor boale molipsitoare, între cari e și cholera, boala cea mai înfricoșată. Deși din partea organelor administrative ale țării noastre s’au luat de cu vreme toate măsurile necesare pentru împedecarea acestei plăgi grozave și pentru reducerea ei posibilă, este și de datorita conducătorilor firești ai poporațiunei deci și de datorința preoților și a învățătorilor noștri, să vegheze neadormiți asupra igienei publice, și să stea cu prevenire în ajutorul celor încredințați conducerii lor. De aceea dispunem: ca preoții și învățătorii noștri să urmărească cu cea mai mare băgare de seamă și bunăvoință starea sanitară a credincioșilor noștri.

¹³ Episcopia Aradului, „Circular nr. 5500/1914”, în *Biserica și Școala*, anul XXXVIII, Arad, 5/18 octomvrie 1914, nr. 40, p. 327.

*Preoții încă de pe acum să pregătească poporul atât de pe amvon, cât și în convenirile lor zilnice despre ivirea cholerei, dându-le sfaturile de lipsă pentru preîntîmpinarea și vindecarea ei*¹⁴.

La începutul anului Școlar 1914-1915, profesorii Institutului Teologic Arad, au făcut o colectă pentru sprijinirea bolnavilor, răniților și a familiilor greu încercate, colectă la care participă și Lazăr Iacob cu „*suma de 5 coroane*”¹⁵ alături de colegii profesori Roman Ciorogariu 20 cor, Dr. Iustin I. Suciu 10 cor, Trifon Lugoșan 5 cor, Teodor Pap 4 cor. În total Institutul Teologic a donat „*suma de 113 coroane și 88 fileri*”¹⁶ Sumele donate par mici, dar ele trebuie raportate la salariile profesorilor care abia acopereau cele necesare traiului zilnic, deci efortul profesorilor arădeni merită toată considerația. În această perioadă dificilă pentru toți transilvănenii, implicarea Bisericii noastre Ortodoxe devine deosebit de promptă, Biserica făcându-și simțită creativ prezența în toate sferele de activitate. Episcopul este nelipsit de la activitățile social filantropice, iar profesorii de la teologia arădeană prin articolele moralizatoare scrise de autori ca Gheorghe Ciuhandu, Teodor Botiș, Lazăr Iacob și Roman Ciorogariu care era și redactor al jurnalului, au ținut speranța aprinsă în inimile românilor, care doreau pacea și revederea cu cei dragi.

Toamna anului 1914 va fi una tristă, datorită numărului mare de răniți și morți, în marea lor majoritate tineri. Profesorii arădeni primesc cu durere vestea tristă a morții profesorului și colegului lor dr. Avram Sădean, cel care a activat sub conducerea lui Roman Ciorogariu la Institutul Teologic arădean și avea în lucru o amplă monografie a acestui institut. Vorbind despre lucrarea lui Avram Sădean, Roman Ciorogariu menționa

„Cu aceasta conștiință de dascăl român a început cercetările asupra trecutului preparandiei noastre ca să scrie monografia institutului nostru pe serbarea centenară din anul 1912. Cercetările aceste făcute în arhivele de aici, și în arhiva imperială din Viena, au luat proporții cu mult mai mari decât să poată fi gata monografia pe terminul jubilar și

¹⁴ Episcopia Aradului, „Circular nr. 5500/1914”, p. 327.

¹⁵ Redacția, „Colectă”, în *Biserica și Școala*, anul XXXVIII, Arad, 26 octombrie (8 noiembrie) 1914, nr. 43, p. 346.

¹⁶ Redacția, „Colectă”, p. 346.

aceste cercetări au avut influința unei revelații asupra sufletului lui. Stătea fascinat înaintea centrului cultural ce s'a format acum sunt 100 de ani în Arad prin neînchipuita însuflețire a înaintașilor noștri dela acest institut”¹⁷.

Lazăr Iacob menționează și el preocuparea pentru istoria neamului românesc și în special pentru istoria Institutului arădean care îl frământa pe Avram Sădean deși prietenul său era profesor de limba și literatură română

„Curând cadrele catedrei i s'au părut prea înguste și-1 vedem alergând să desgroape scrisori vechi, cari să facă lumină în jurul bărbaților noștri din trecut. Școala noastră, cu trecutul ei centenar, a dat bun prilej pentru afirmarea frumoaselor sale calități sufletești. La temeliile acestei școli sunt suferințele și luptele celor dintâi profesori, cari n'au fost numai dascăli, ci au fost și luptători pentru desrobirea sufletului românesc”¹⁸.

Dr. Avram Sădean era ginerele părintelui Petru Cimponeriu din Vinga, căsătorit cu fiica acestuia Aurora în luna iunie 1918 și doar la câteva luni va cădea secerat pe front. Profesorul Avram Sădean a fost prieten apropiat lui Lazăr Iacob, care cu multă tristețe va vorbi despre deosebita lor camaraderie în cadrul parastasului ținut în catedrala arădeană pentru comemorarea profesorului român. Prietenia lui Avram Sădean cu colegii de la Institutul Teologic este redată și de profesorul Roman Ciorogariu, prin publicarea în *Biserica și Școala*, a unei scurte scrisori trimise de pe front colegilor profesori, cu câteva zile înainte de moartea sa. Desprindem din aceste câteva rânduri scrise cu drag, cât de caldă era atmosfera și relațiile dintre profesorii Institutului, considerat de Roman Ciorogariu *centru cultural*

¹⁷ Roman CIOROGARIU, „Dr. Avram Sădean”, în *Biserica și Școala*, anul XXXVIII, Arad, 2/5 noemvrie 1914., nr. 44, p. 349-350.

¹⁸ Lazar IACOB, „Cuvântare rostită la parastasul celebrat pentru profesorul Dr. Avram Sădean în catedrala gr.-or. rom. din Arad, în 9/22 nov”, în *Biserica și Școala*, anu I XXXVIII, Arad, 16/29 noemvrie 1914, n r. 46, p. 361.

„Onoratului Corp profesoral seminarial Arad. 23/IX. 1914 Vă trimit cel mai cald salut din cetatea eliberată Przemysl. Am trăit zile grele și trăim în multe necazuri. Mie mi-a ajutat bunul Dumnezeu, ca după lupte înverșunate să Vă pot scrie aceste rânduri, trecând prin oraș cu trupa și auzind că umblă iarăș posta. Scrieți și voi bietului Abraham! Servus Dr. Sădean”¹⁹.

Lazăr Iacob scrie cu durere, despre tovarășul său Avram Sădean și despre corespondența lor, cu următoarele cuvinte

„Era prieten credincios și ne da des semne de viață. Scrisorile din urmă însă erau tot mai duioase și vedeau un fel de presi-mțire a sfârșitului tragic. Acum ne rugă, să nu uităm de bietul Avram. Fiind în cetatea Przemyslului, împresurată de dușman, nă avut mângâierea să știe ceva despre ai săi. Iar nouă, după puține zile, ne-a fost dat să auzim vestea sguđuitoare, că prietenul nostru ne-a trimis cel din urmă rămas bun”²⁰.

Fiind apropiați ca și colegi la catedră și prieteni, Lazăr Iacob a fost la curent cu cercetările istorice făcute de Avram Sădean, mai ales că Lazăr Iacob a suplinat o vreme catedra de istorie a bisericii române și cea de istorie bisericească universală, așa cum rezultă din actul Episcopiei Aradului 2045/922, prin care se anunță vacantarea postului de *„profesor de drept și istoria bisericească universală și națională”*²¹ de la Facultatea de Teologie Arad, prin plecarea în anul 1922 a profesorului Lazăr Iacob la catedra de drept bisericesc a Facultății de drept din Oradea. Ambii profesori erau pasionați de istoria românilor și făceau cercetări în acest sens. Plecarea fulgerătoare a lui Avram Sădean a lăsat în urmă nu doar durere ci și gânduri și studii nescrise, ceea ce a determinat pe bunul său prieten Lazăr Iacob să menționeze în discursul său funebrel că documentele descoperite de Avram Sădean despre marele român Gheorghe Lazăr, nu vor rămâne fără răsunet, ci vor fi publicate de cei ce vor continua monografia preparandiei, de fapt tot de un apropiat a celor doi *profesorul Teo-*

¹⁹ Roman CIOROGARIU, „Dr. Avram Sădean”, p. 349-350.

²⁰ Lazar IACOB, „Cuvântare rostită la parastasul celebrat pentru profesorul Dr. Avram Sădean în catedrala gr.-or. rom. din Arad, în 9/22 nov”, p. 361.

²¹ Redacția, „Concurs”, p. 3.

dor Botiș care în studiul dedicat facultății de teologie din Arad, menționează bucuria cu care Lazăr Iacob a fost primit în această instituție arătând că primirea lui Lazăr Iacob în Institut era un act prin care „*Consistorul eparhial împlini dorința veche a colegiului profesoral*”²².

Lazăr Iacob menționează în discursul său un amănunt deosebit de important, aceea a donației făcute de familia lui Avram Sădean, care a lăsat Institutului ca un testament de onoare biblioteca acestuia, însumând o mie de volume de carte

*„de pe câmpul de luptă, văzând că primejdia morții se apropie tot mai tare, a scris iubitei sale soții, că de ar muri în luptă, să dăruiască biblioteca tinerimei pedagogice. Dorința aceasta s'a împlinit și de astăzi frumoasa lui bibliotecă, în număr de peste o mie de cărți, va fi izvorul, la care vor merge elevii să scoată apa vie a învățăturii; vor merge cu evlavie și sfială știind, că în cărțile acelea a lăsat profesorul o parte a sufletului său. Poate să fie oare exemplul mai frumos de iubire și prețuire a elevilor și a școalei?”*²³

Cuvântarea la parastasul lui Avram Sădean este primul articol publicat de Lazăr Iacob în Biserica și Școala, articol din care se întrezăresc preocupările sale istorice și dragostea sa față de neamul cu care s-a identificat, preocupări care vor fi concretizate ulterior în studii serioase de istorie și drept bisericesc menite să clarifice probleme dificile pentru biserica trămoșească și tânăra Românie făurită cu multe sacrificii în 1918.

Lazăr Iacob este implicat în tot acest interval de timp la acțiuni caritabile și culturale, fiind menționat în anul 1915, la data de 15/28 februarie ca fiind prezent la adunarea generală a „*Reuniunii femeilor române din Arad și provincie*”²⁴ alături de soția sa Livia Iacob, care a fost realeasă în funcția de președintă a asociației, alături de soția lui Petru Vasilon. La reuniune au fost prezenți și românii cu nume sonore în cadrul comunității, intelectuali implicați în promovarea valorilor naționale

²² Teodor BOTIȘ, „Vieța internă și organizația institutului teologic din Arad”, în *Biserica și Școala*, anul XLV, Arad, 31 Octombrie (13 Noemvrie) 1921, nr. 44, p. 43.

²³ Lazar IACOB, „Cuvântare rostită la parastasul celebrat pentru profesorul Dr. Avram Sădean în catedrala gr.-or. rom. din Arad, în 9/22 nov”, p. 361.

²⁴ Redacția, „Adunarea generală a Reuniunii femeilor române din Arad și provincie”, în *Biserica și Școala*, anul XXXIX, Arad, 15/28 februarie 1915, nr. 7, p. 48.

românești și dezvoltarea culturală a orașului Arad, dr. Vasile Goldiș, Romulus Veliciu, Petru Vasilon și dr. Gheorghe Crișan avocat.

În cadrul reuniunii s-a adus în discuție importanța portului popular românesc și modul în care acest port poate reprezenta în continuare identitatea neamului nostru. Pentru a promova costumele tradiționale *Reuniunea* a organizat mai multe evenimente în care haina românească a fost în poziție centrală. În cadrul ședinței, la propunerea lui Vasile Goldiș, s-a luat în considerare înființarea unui curs practic, pe lângă *Școala de fete*, instituție ce funcționa sub îndrumarea Episcopiei Aradului, unde tineretele să poată învăța croitoria, contabilitatea și menaj, pentru a reuși să ridice statutul femeii în societatea românească. Tot în cadrul acestei întâlniri de suflet ale românilor arădeni, s-a discutat și despre colecta de bani și haine de iarnă pentru soldații de pe front, precum și de micile daruri pentru Crăciun care să le fie oferite soldaților din tranșee. Rolul întrunirilor culturale ale asociației, unde se citeau poezii, proză, se asculta muzică, se discutau problemele comunității era acela de a duce școala și mai ales tineretul pe noi culmi ale cunoașterii. Din procesul verbal publicat în ziarul *Biserica și Școala desprindem că Școala este „proprietatea Consistorului grec ortodox român din Arad” iar cele ce sunt absolvente ale acestei școli (adică a gimnaziului de fete), au o menire specială, într-un timp deosebit de greu, când tinerii țării luptă pe front, pentru a transmite mai departe valorile creștine și românești generațiilor viitoare. Femeile ortodoxe din Arad, au făcut în această ședință memorabilă un legământ*

„să facem educația, să strângem rândurile celor ieșiți din băncile școalei și intrați în școala vieții; ne-am ținut de datorie să strângem rândurile prin conveniri sociale, prin prelegeri publice. Am crezut că acei cari au avut și au de țintă ajutoarea unei școale, nu au dreptul să fie nepăsători și să lase din mâinile lor conducerea tinerimei, care va fi generația de mâine. Ca să îndrăgim aceea ce e al nostru, viitorul nostru, trebuie să arătăm tinerilor ajunși în viață ce avem și ce putem face”²⁵.

Anul 1916, debutează în Arad, prin pierderea unui om de valoare pentru Institutul teologic și pentru Biserica ortodoxă arădeană, prin tre-

²⁵ Redacția, „Adunarea generală a Reuniunii femeilor române din Arad și provincie”, p. 48.

cerea la cele veșnice a arhimandritului Augustin Hamsea, cel care a fost directorul instituției teologice arădene din anul 1887 până în anul 1901 când s-a retras la mănăstirea Bodrog, al cărei egumen era, încă din 1895. Fiind și redactor la jurnalul Biserica și Școala, Augustin Hamsea se va remarca ca un erudit al timpului său, cu studii aprofundate de teologie și drept, urmând în prima parte a vieții sale cariera de avocat. Lazăr Iacob, din încredințarea episcopului Ioan Ignatie Papp, publică în Biserica și Școala un articol dedicat marelui profesor, pe care l-a cunoscut personal, fiind nu doar unul din duhovnicii cu merite deosebite ci și preotul care a fost prezent la oficierea căsătoriei sale și care avea aceeași formație juridică. Pasiunea comună pentru probleme de drept și istorie a făcut ca cei doi profesori să fie preocupați de aceeași dorință de reorganizare a învățământului teologic arădean. În cadrul acestui articol comemorativ, Lazăr Iacob amintește despre activitatea lui Augustin Hamsea cu multă stimă, ca despre un deschizător de drumuri în cariera profesorală

„Ca profesor și director a înălțat nivelul cultural și moral al institutului. Prestațiunile sale ca profesor merită considerația noastră în măsura cea mai mare. Chemarea de dascăl e măreață, dar în aceeaș vreme are greutățile ei și cere jertfirea tuturor forțelor. Greutățile acestea pentru defunctul nostru au trebuit să fie incomparabil mai mari decât pentru alții, deoarece înainte de ocuparea catedrei se îndeletnicise cu alte lucruri, străine de preocupățiunile unui profesor: era candidat de avocat. Dar cine și-a pus ochii pe tânărul Aron, nu s'a înșelat. Greutățile mari ale începutului le-a învins prin frumoasele însușiri sufletești pe care le-a hărăzit Dumnezeu: minte ageră, voință de fier și diligență neobosită. Din ceasul în care a fost chemat la catedră nu și-a dat odihnă, nici genelor sale somn, ci a studiat neîncetat, adunând cu hărnicia unei albine cunoștințele frumoase, cari l-au consacrat de un distins membru al cle rului ortodox român. În timpul de 26 de ani de profesură, a propus aproape toate studiile teologice, dar s'a dedicat mai ales studiului istoric. Cursurile sale erau pline de avânt și căldură, isvorau din însuflețire adevărată, de aceea au aflat răsunset în inimile primitoare ale tinerilor dornici de învățătură. Sămânța bună, aruncată de sămănătorul harnic, a căzut în pământ bun, de aceea și astăzi cu

pietate își aduc aminte elevii, acum și ei înaintați în zile, de bunul lor profesor. Augustin Hamsea a ajuns profesor și director într-o vreme, când se simția trebuința unei educații mai avansate, împrejurările schimbate, spiritul vremii, cereau dela viitorii luminători și povățuitori ai poporului un arsenal mai bogat de cunoștințe. Corespunzător acestor exigențe ale timpului, și institutul a trebuit să primească o nouă organizație. Clerul trebuia pregătit în vederea primejdiilor, cari puteau să amenințe pacea bisericii și a sufletelor, trebuia să se dea o cultură mai înaltă teologică”²⁶.

Vorbind despre reforma învățământului teologic arădean din timpul lui Augustin Hamsea, Lazăr Iacob menționa în articolul citat, că s-a încercat organizarea teologiei după modelul facultății din Cernăuți, instituție în care au studiat marii profesori ai teologiei arădene, Gheorghe Ciuhandu, Roman Ciorogariu, Teodor Botiș și Lazăr Iacob. Una din marile dificultăți pentru realizarea unui învățământ teologic performant la Arad, era lipsa de manuale, situație rezolvată de Augustin Hamsea prin scrierea și ulterior tipărirea cursurilor în Biserica și Școala, pentru a scuti studenții de la plata unor cărți costisitoare pentru ei. Situația dificilă a învățământului a fost subliniată de Lazăr Iacob astfel:

„O piedecă simțitoare a progresului era lipsa de manuale. Neajunsului acestuia i-a făcut față publicând cursurile în „Biserica și Școala”, din care s’au retipărit pentru ușurarea elevilor. Astfel a publicat cursuri de liturgică, pastorală și istorie bisericească. Dintre acestea cele mai de seamă sunt cursurile din istoria bisericii universale, cu considerare deosebită la istoria bisericii românești din țara noastră. În felul acesta a ușurat lucrul elevilor, cari au fost scutiți de scrierea manualelor și s’a putut da estensiune mai mare disciplinelor teologice“.

Ideea aceasta de a tipări în jurnalul bisericesc arădean cursuri de nivel academic din cadrul diverselor discipline de studiu, a fost preluată ulterior și de Teodor Botiș, Gheorghe Ciuhandu și Lazăr Iacob. Iată marele

²⁶ Lazăr IACOB, „Augustin Hamsea”, în *Biserica și Școala*, anul XL, Arad, 17/30 ianuarie 1916, nr. 3, p. 15.

merit a ziarului Biserica și Școala, care prin redactorii și colaboratorii săi în mare parte profesori de la teologia arădeană, a reușit în anii dificili să asigure un suport moral și intelectual tuturor doritorilor și să devină și un ziar modern, cu informații din domeniile ce preocupau viața socială de atunci.

Tot în anul 1916, la data de 13 februarie Lazăr Iacob este la Sibiu, alături de episcopul Ioan Ignatie Papp cu care a avut o colaborare deosebită, pentru a participa alături de delegația arădeană constituită din

„protosincelul Roman Ciorogariu, asesorul consistorial Gheorghe Popoviciu, protopresbiterii Procopiu Givulescu, Mihai Lucața și diaconul Ioan Cioara”²⁷

la înmormântarea mitropolitului Ioan Mețianu, slujbă care va fi condusă de viitorul patriarh al României Miron Cristea, pe atunci episcop la Caransebeș. Despre înmormântare Biserica și Școala menționa pe lângă numele participanților și faptul că Sibiul nu mai văzuse așa de multă lume de la sfîntirea catedralei, eveniment petrecut tot în timpul mitropolitului Ion Mețianu, fiind prezenți la acest trist eveniment membri marcanți ai intelectualității ardelenene, ceea ce demonstrează unitatea reală dintre Biserica și celealte segmente ale vieții culturale, Biserica fiind factorul principal al dinamizării culturii la începutul secolului XX.

În calitatea de diacon ceremonial, Lazăr Iacob a participat la numeroase slujbe în catedrala arădeană, între anii 1914-1920, iar din anul 1920 va sluji ca preot. În anul 1921, la Bobotează va primi *hirotesia de proto-pop*²⁸, din partea episcopului Ian Ignatie Papp, față de care a avut o deosebită stimă.

Probleme de drept bisericesc abordate de Lazăr Iacob în ziarul Biserica și Școala

Anul 1917, este anul în care Lazăr Iacob reușește să materializeze visul colaboratorilor săi, Avram Sădean și Augustin Hamsea, prin publicarea în Biserica și Școala a două studii importante de drept canonic, *Trebuie*

²⁷ Redacția, „+ Ioan Mețianu”, în *Biserica și Școala*, anul XL, Arad, 24 ianuarie (6 febr.), 1916, nr. 4, p. 23.

²⁸ Redacția, „Praznicul Bobotezei în Arad”, în *Biserica și Școala*, anul XLVI, Arad, 16/29 ianuarie 1922, nr. 3, p. 4.

să fie căsătoriți preoții ? și Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale, prin care va aduce contribuții importante la dezvoltarea dreptului bisericesc, disciplină deficitară la Institutul Teologic din Arad în acel timp, puținele studii existente fiind influențate de teologia catolică. Dovedind o temeinică cunoaștere a normelor canonice și juridice, dar și o cunoaștere desăvârșită a teologiei practice, fiind preocupat și de dezvoltarea unor discipline aproape inexistente, sau insuficient studiate în cadrul Institutului din Arad, cum ar fi Studiul Noului Testament, Teologia Pastorală, Omiletica, Dreptul Bisericesc, Didactica și Igiena.

Fiind colaborator apropiat al episcopului Ioan Ignatie Papp, a fost solicitat adeseori în Cadrul Consistoriului, să ofere soluții canonice la diferite probleme disciplinare din eparhie, ceea ce a dus la scrierea unui studiu mai amplu din domeniul dreptului canonic, dedicat în special rezolvării unor probleme ce țineau de disciplina clerului. Astfel în primul studiu publicat în Biserica și Școala, referitor la obligativitatea căsătoriei înainte de hirotonie, disciplina clericală este abordată conform legislației canonice în vigoare și a legii pozitive canonice arătând că

„legislațiunea bisericea a stabilit condițiile fundamentale pentru primirea în cler și a determinat amănunțit calitățile candidaților la preoție. În dreptul bisericea orientale se dă importanță deosebită acestora și în special se îndreaptă atențiunea la împrejurările familiare și la căsătoria candidaților”²⁹

însă aspectul privitor la posibilitatea celibatului în Biserica Ortodoxă, tinde să devină un capitol inexistent în studiile de drept bisericesc, deși practica veche a bisericii nu interzice acest lucru prin niciun canon și există suficiente dovezi care atestă existența acestei practici, deoarece în primele veacuri atunci când evlavia era mai mare, au fost multe asemenea cazuri. În acest studiu scurt, dar deosebit de condensat, Lazăr Iacob analizează o practică împământenită și care nu are fundament canonic, referitor la cerința dinainte de hirotonie ridicată de unii teologi la importanța de canon, ca tinerii candidați la preoție să fie obligați să se căsătorească pentru a primi taina preoției, fără ca acest obicei devenit lege generală în cele mai multe biserici ortodoxe, să fie fundamentată

²⁹ Lazăr IACOB, „Trebuie să fie căsătoriți preoții ?”, în *Biserica și Școala*, anul XLI, Arad, 1/14ianuarie 1917, nr. 1, p. 11.

scripturistic și canonic, Astfel de practică putea fi observată chiar și în Mitropolia Transilvaniei, fără explicație logică. Lazăr Iacob menționează în studiul său că doar simpla dorință de diferențiere de preoții catolici unde celibatul este impus canonic, teză invocată adeseori de susținătorii obligativității căsătoriei înainte de hirotonie, nu poate deveni normă generală în ortodoxie.

„Această pretinsă lege generală se aplică cu toată rigoarea și în mitropolia noastră, încât poți număra pe degete pe preoții sfințiți fără să se fi căsătorit întâi. Și cazurile aceste sunt privite ca abateri; mult puțin neîngăduite de legea generală. Ba este și mai curios, în unele locuri grația aceasta se acoardă numai candidaților, cari dovedesc cu certificat dela medic, că le lipsește o cerință esențială pentru căsătorie: ap-titudinea pentru împlinirea datorinței conjugale”³⁰.

Lazăr Iacob menționează în studiul amintit că pentru corectitudine, dacă se acceptă un astfel de document de incapacitatea exercitării datoriilor conjugale, ar fi corect să se ceară și dovada existenței capacității exercitării datoriilor conjugale la cei ce se căsătoresc, ceea ce nu se întâmplă în practică niciodată. Este interesant modul în care Lazăr Iacob tratează această problemă, bazându-se de deducții logice și juridice

„ce are de a face hirotonia cu capabilitatea ori incapacitatea de viață conjugală a cuiva și cum se împacă procedeul acesta cu sfințenia preoției? Nu, e lege, care cere astfel de lucrări, nu poate fi bună,”³¹ (adică dacă o lege cere astfel de lucrări fără logică, ea nu poate fi o lege bună)

Conform afirmației lui Lazăr Iacob, dacă la originea unui act ce produce efecte juridice, cum ar fi hirotonia adusă aici în discuție, nu există o lege clară care să fundamenteze și să motiveze canonic toate aspectele ce decurg din acest act, în care să fie inclus și faptul că pentru hirotonie candidatul trebuie în mod obligat să fie căsătorit, rânduiala venită prin practică, nu este bună. Autorul studiului menționează poziția unor teologi, care în virtutea faptului că biserica orientală nu impune celibatul clerului, fără să existe vreo reglementare în acest sens, deduc obligativi-

³⁰ Lazăr IACOB, „Trebuie să fie căsătoriți preoții ?”, p. 11.

³¹ Lazăr IACOB, „Trebuie să fie căsătoriți preoții ?”, p. 11.

tatea casătoriei înainte de hirotonie, iar cel ce nu dorește să se căsătorească înainte de hirotonie, alegând deplin liber celibatul, este îndemnat să se facă monah.

Analizând textele Sinteii Scripturi referitoare la căsătorie Lazăr Iacob menționează că instituția căsătoriei este una bazată pe temeiul Scripturii și că este sfântă, la fel ca fecioria. Scriptura recomandă fecioria, în primul rând, iar pentru cei ce nu pot trăi în feciorie recomandă căsătoria

„Așadar: alegere liberă între căsătorie și feciorie, legea deplinei libertăți individuale, aceasta este doctrina sf. Scripturi, din care trebuie să isvorească toate canoanele, cari se referă la căsătoria membrilor din cler”³².

O practică greșită în viziunea lui Lazăr Iacob a fost introducerea obligatorie a celibatului clerului în biserica apuseană, o extremă care a anulat libertatea de opțiune a candidatului la preoție, anulând practic prevederile scripturistice. Au fost excese încă de la începutul creștinismului, prin viziunea unilaterală asupra problemei căsătoriei sau celibatului. Unii exagerau arătând doar frumusețea fecioriei, alții accentuau valoarea căsătoriei. Lazăr Iacob identifică originea celibatului clerului în apus, prin creșterea ponderii monahilor în treapta episcopală, sau a interpretării incorecte a învățăturii despre parusie, crezându-se că a doua venire a lui Hristos este iminentă. Sinodul de la Elvila-Spania din anul 305, impune ca normă obligatorie celibatul, iar la Sinodul I ecumenic se vor face încercări pentru generalizare acestei practici și în răsărit, dar fără succes. În ambele cazuri, cel al impunerii căsătoriei pentru hirotonie (în cazul în care candidatul dorește să rămână celib), sau a impunerii celibatului în cazul apusenilor, se constată o încălcare a legii firii menționată în Scriptură. Chiar dacă se încearcă introducerea unor norme desprise din practica îndelungată a Bisericii, în opinia lui Lazăr Iacob nu poate fi luată în considerare, deoarece

„un uz poate să devină lege numai atunci, dacă e socotit absolut necesar pentru societate, e păstrat și exercitat continuu și dacă nu stă în contradicție cu dreptul pozitiv”³³

³² Lazăr IACOB, „Trebuie să fie căsătoriți preoții?”, p. 11.

³³ Lazăr IACOB, „Trebuie să fie căsătoriți preoții?”, p. 11.

Obiceiul care impune căsătoria înainte de hirotonie, nu întrunește criteriul enunțat, deci nu poate fi normă obligatorie, iar preotul care dorește să fie celib nu poate fi obligat să fie monah, între cele două stări existând o distincție clară, monahul fiind obligat de voturile monahale să trăiască în liniște, sărăcie și castitate, pe când preotul celib este chemat la îndeplinirea unei singure ascultări obligatorii, cel al castității. Analizând aceste realități bazate pe dreptul bisericesc, Lazăr Iacob menționează că Biserica, așa cum nu poate opri căsătoria candidatului la hirotonie, nu poate interzice nici celibatul clerului, candidatul fiind liber să aleagă starea slujirii sale. Numai astfel se poate respecta atât libertatea ființei umane ca dar de la Dumnezeu, cât și normele canonice ale bisericii noastre.

Al doilea studiu de drept bisericesc publicat în *Biserica și Școala* de către Lazăr Iacob este *Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale*, scris din dorința de a contribui la dezvoltarea învățământului teologic arădean și ca pe un proiect pentru întreaga mitropolie a Transilvaniei. Studiul a avut un răsunet deosebit imediat după apariție, fiind o inițiativă laudabilă prin viziunea clară și mai ales prin dorința de a furniza studenților cunoștiințe necesare pentru a reuși să ducă destinul Bisericii din Transilvania pe culmile progresului și pentru a corespunde noului val de amancipare ce se contura. Scris în 1917, sub forma unui proiect- reformă, autorul dorea ca prin educație, tinerii teologi să depășească barierele impuse de o teologie veche ce nu mai corespundea timpului. Tânărul profesor de atunci, Lazăr Iacob, era iubit de studenți prin abordarea interdisciplinară a dreptului bisericesc și a istoriei, militând pentru introducerea unor noi discipline în aria curiculară a Institutului.

Motivează necesară realizarea cât mai rapidă a reformei, datorită timpului cu totul nou adus de război, a pericolului sectar, dar și de creșterea îngrijorătoare a lipsei de religiozitate. În acest sens Lazăr Iacob menționa:

„din punct de vedere religios-moral și pentru biserică se deschide perspectiva unei lupte grele pentru îmblânzirea moravurilor. Dar biserica nu se poate da în lături înaintea greutăților, ci trebuie să ia lupta pentru realizarea idealului ei. Și până acum a fost mare trebuință de o propagandă religioasă, de astăzi înainte aceasta este o necesitate imperativă, căci vin apostoli nechemați, cari duc poporul unde noi nu vrem.

*In vederea acestui scop trebuie să ne organizăm. începutul trebuie să se facă prin reorganizarea învățământului teologic și a vieții seminariale, ca să avem preoți la înălțimea timpului, preoți luminați și capabili de o propagandă religioasă intensivă*³⁴.

Vorbind despre proiectul de reorganizare a învățământului teologic, unul dintre preoții militari arădeni, Corneliu Leucuția, colaborator al ziarului Biserica și Școala, considera că reforma este imperios necesară nu doar pentru profesorii și studenții de la Institut, ci pentru întreaga conducere bisericească, pentru a putea pregăti în cel mai scurt timp, preoți de o înaltă pregătire. În articolul său, ca răspuns la lucrarea lui Lazăr Iacob menționa:

*„Datoria imperativă pentru biserica noastră și conducătorii ei este deci reformarea învățământului teologic, precum și organizarea vieții interne a seminarelor, ca astfel preoții să primească în ele o educație bisericească, înălțarea prin reforme corâspunzătoare a institutului nostru la nivelul vremurilor e și o chestie de prestigiu pentru biserica noastră*³⁵

Tot Corneliu Leucuția menționa că pentru Institutul teologic din Arad și pentru educarea tinerilor s-a făcut foarte puțin, din cauza războiului și a condiției de sărăcie a studenților și profesorilor, care abia aveau din ce să trăiască. Chiar dacă s-a încercat realizarea unui fond pentru salarizare, fondul era insuficient datorită membrilor cotizanți insuficienți, astfel părintele Leucuția recomandă tuturor românilor să ajute în acest sens, deoarece fără o salarizare corespunzătoare nimeni nu poate face educație, cariera de profesorală fiind puțin atractivă. Celelalte confesiuni din Transilvania au reușit să se organizeze mai bine, cu școli bine dotate și profesori pe măsura cerințelor de atunci.

Lazăr Iacob încearcă să sensibilizeze factorii decizionali, printr-o evaluare precisă și obiectivă a situației învățământului teologic din Arad și

³⁴ Lazăr IACOB, „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale” în *Biserica și Școala*, anul XLI, Arad, 8/21 Octomvrie 1917, nr. 41, p. 329.

³⁵ Corneliu LEUCUȚIA, „Reforma învățământului teologic”, în *Biserica și Școala*, anul XLII, Arad, 25 Februarie (10 Martie) 1918, nr. 9, p. 1.

de pe cuprisul Ungariei, care nu mai corespundea noilor provocări ale timpului și culturii, în mare parte din cauzele externe menționate și de părintele Corneliu Leucuția în studiul său, dar și din cauze care după părerea lui Lazăr Iacob țin de organizarea și voința celor ce răspundeau direct de soarta Institutului. Cuvintele profesorului Lazăr Iacob sunt pline de curaj, onoare și responsabilitate preoțească, identificând pericolul unei administrații parohiale excesive, motivul real care în opinia lui Lazăr Iacob, a dus la stagnarea învățământului teologic ortodox transilvănean

„Pe noi, Românii ortodocși din această țară, glasul vremii ne-a lăsat mai indiferenți, de aceea puțin rezultat putem arăta pe acest teren, deși ne bucurăm de roadele constituționalismului bisericesc de 50 de ani. Vor fi multe cauze, cari să explice situația aceasta; așa se va zice — poate nu chiar fără temei — că sărăcia noastră poartă vina la toate. Dar trebuie să recunoaștem, că sunt și alte cauze, în fața cărora nu ne putem scuza, anume: lipsa de orientare și de organizație, ce se vede la noi pe toată linia și faptul incontestabil, că astăzi în biserica noastră afacerile spirituale sunt subordonate afacerilor administrative și de aici se explică, că la noi se dă mai multă atențiune restaurării corporațiunilor bisericești, ori unei alegeri de protopop, decât unei instituții culturale. Biserica este pusă pe bază birocratică, administrația luată unilateral se consideră ca adevăratul scop al bisericii. Aceasta e adevărata cauză a stagnării noastre”³⁶.

O altă problemă identificată de Lazăr Iacob era și munca imensă la care erau supuși profesorii de la Institut, prestația lor fiind de douăzeci de ore pe săptămână, în condițiile în care la marile universități europene, un profesor avea maxim zece ore de predare, tocmai pentru a se putea pregăti pentru cursuri. Din cauza lipsei de fonduri, la Arad profesorii predau câte două discipline, ceea ce făcea imposibil un învățământ performant.

Datorită marilor prefaceri sociale și culturale aduse de Marea Unire de la 1918, reforma gândită de Lazăr Iacob nu s-a mai realizat, sau cel puțin nu în acea formă, dar acest lucru nu face mai puțin importantă, lu-

³⁶ Lazăr IACOB, „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, *Biserica și Școala*, anul XLI, Arad, 15/28 Octomvrie 1917, nr. 42, p. 337.

crarea prin care Lazăr Iacob desfășoară muncă de pionierat în dezvoltarea și afirmarea *dreptului bisericesc* ca disciplină distinctă de studiu.

Concluzii

Ziarul Biserica și Școala, rămâne pentru noi românii ortodocși din Arad, un reper prin atitudinea creștină și naționalistă, capabilă să țină trează conștiința apaartenenței naționale a românilor, făcând posibilă Marea Unire. Rolul acestui ziar, este covârșitor în promovarea valorilor noastre românești, fiind în acelaș timp un jurnal bisericesc, politic, pedagogic, cultural și istoric. Românul ortodox găsea în paginile acestui jurnal toate informațiile despre viața românească a episcopiei Aradului, care avea sub jurisdicție și județele Bihor și Timiș. Orice eveniment important din Arad era menționat în paginile acestui ziar, ce a devenit în timp, prin studiile de teologie publicate de profesorii de la Institut, un curs util pentru studenții teologi. Lazăr Iacob a contribuit din plin la dezvoltarea teologiei arădene, prin studiile sale de drept canonic publicate în paginile ziarului bisericesc din Arad, demonstrând luciditate, erudiție și o mare dragoste față de studenții pe care încerca să-i formeze. Oferă o soluție de rezolvare a problemei învățământului teologic arădean printr-un plan de învățământ coerent, în care disciplinele teologice sunt clar evidențiate, solicitând o uniformizare a planului în întreaga mitropolie, astfel încât absolvenții de teologie să primească aceleași informații. Lucrările sale demonstrează rigoare, claritate în idei și posibilități reale de aplicare în viața concretă. Deși ideile sale nu au fost mereu conforme cu poziția oficială a Bisericii din Transilvania, au fost luate în considerare datorită corectitudinii și modului de soluționare a problemelor abordate. Preocupările sale în ceea ce privește întărirea credinței, a clarificării raporturilor dintre culte, a raportului dintre stat și biserică, a dezvoltării calității învățământului teologic românesc, îl recomandă pe Lazăr Iacob ca fiind omul, preotul, profesorul, avocatul și nu în cele din urmă, românul promotor al verticalității și corectitudinii, calități promovate în întreaga sa carieră.

Studia Doctoralia

ISSN 2537 - 3668

An IV (2019)/4/ pp. 339 - 354

Relevanța mărturisirii ethosului Bisericii Ortodoxe în cadrul mediilor contemporane

Pr. Drd. Vlad-Sergiu SANDU

sandu_vlad_sergiu@yahoo.com

Abstract

In the current context, dominated by a block of ideologies as well as by the public obsession, a context in which everything is bought and sold, in which everything is highly promoted with great insistence, it is essential that we don't associate the Church's mission with any ideology and also that it will not become submissive to the public yoke. The mission of the Church is not an ideological propaganda of any party, of any multinational corporation or of the bureaucratic system. Even when the ecclesiastical mission is invoked, there is the risk that it can be twisted by demarches that are not familiar with the spirit of the Church's Tradition. For the globalized and consuming society, the media has crucial importance. They increase the desires of individuals through advertising. The consumer society lives not only through the production of goods and their consumption, but also through advertising that is subject to the same requirement of advertising production and advertising consumption that is aimed at the consumption of goods produced by the homo economicus. The power of television and then of the internet will impose the force of information, the reality becoming sellable, packing it through the media. In such a context, the ethos of the Church must be felt through the printing of an ecclesial conscience at each person's level.

Cuvinte cheie:

mărturisire, ethos ortodox, identitate, medii contemporane

Cuvântul „ethos” este un termen de origine greacă folosit în retorica veche pentru a scoate în evidență apartenența la anumite obiceiuri, moravuri, și s-a impus datorită faptului că fiecare tradiție are cultura sa, și fiecare cultură își are tradiția sa.

Identitate și misiune

De-a lungul timpului, a prezenței sale în istorie, Biserica Ortodoxă și-a conturat un mod propriu de a fi, de a cugeta, cu alte cuvinte, un ethos misionar specific. În cadrul acestui *modum vivendi* se subînțeleg adevărurile sale de credință (dogmele), latura administrativă și de conducere, implicare în social, etc. Implicarea Bisericii în lucrarea misionară a fost condiționată de circumstanțele istorice, favorabile sau nu. Uneori misiunea Bisericii s-a rezumat la planul intern al pastorației, la grija față de slujirea cultică, la starea de defensivă în raport cu atacurile creștinismului confesionar sau sectar. Așa se explică faptul că în perioada comunistă nu au existat tratate de misiologie, a predominat sectologia, îndrumările misionare, care erau mai mult tratate de dogmatică interconfesională. Acest caracter misionar s-ar putea descrie astfel:

„o mare atenție s-a dat organizării vieții interne, liturgice și canonice. Biserica a devenit mai conștientă de importanța unității interioare, de doctrină și de cult. Concentrarea pe Biserica locală a lăsat pe plan secundar universalitatea vizibilă a Bisericii. Potrivit unei expresii din Enciclopedia Patriarhilor Orientali, din 1848, poporul credincios dintr-un anumit loc este păzitorul credinței universale. Prin interioritatea și localitatea ei, Biserica Ortodoxă a lăsat impresia că este o comunitate executivă”¹

Ethosul misionar ortodox cunoaște etape succesive de la kerygma apostolică, la instruirea catehetică, căzând mai apoi accentul pe rânduiala cultului centrat pe Sfânta Liturghie. Primul mileniu de creștinism a fost închinat fundamentului dogmatic, omiletic și canonic, iar începând cu cel de-al doilea, s-a orientat mai mult pe misiunile de încreștinare. Întreaga eclesiologie, spiritualitatea și chiar sociologia vremii, au fost derivate de exegeza biblică și mai ales de omiletică, în timp ce, în epocile

¹ Pr. prof. dr. Ioan BRIA, *Curs de misiologie*, Geneva, 1990, p. 23.

ulterioare, factorul principal în viața bisericească a devenit Typiconul², ritualul, cartea de cult.

„Pentru Biserica Ortodoxă este absolut necesar să refec-teze asupra motivațiilor sale misionare fundamentale pentru că acest presupus caracter non misionar al ei a fost prea des explicat și atribuit tocmai esenței, sfânta sfintelor Ortodoxiei: ethosului său sacramental, liturgic și mistic”.³

Ca aspect al misiunii, alături de evanghelizare, slujire și diaconie, mărturia vieții în Duhul Sfânt făcută de Biserică se orientează și cuprinde întreg spectrul cotidian: parohie, societate, filantropie, etică medicală, știință, cultură și chiar sectorul vieții economice. Biserica are menirea implementării duhului evanghelic în toate structurile socialului, formând generațiile de creștini după modelul vieții în Hristos. Aspectul interpersonal și comunional îl transmite socialului ca Una ce îl are bine tipărit în însăși spiritualitatea ei, care este simultan trinitară, hristologică și pnevmatologică. Acest duh de viață creștină este mărturisit și implementat misionar ca imperativ de maximă urgență, ca răspuns dat duhului secularizator și indiferentismului religios. Continuitatea Bisericii se identifică deci „cu continuitatea etnică și de cultură”.⁴ Peste tot, Ortodoxia e experimentată, în primul rând, ca reprezentând o altă lume, una a trecutului care, deși poate fi proiectată și în viitor, ca vis sau speranță, rămâne totuși străină de lumea prezentă. Peste tot, chiar și structurile canonice de bază ale Bisericii Ortodoxe rămân determinate de organizarea geografică și administrativă a acelei lumi a cărei limbaj, gândire, cultură și ethos, formează și colorează încă actuala conștiință ortodoxă. Asta, în primul rând,

„din cauza identificării pentru că Biserica însăși e percepută ca existență ideală, simbolică a unei lumi non existente, de aceea este atât de greu pentru noi să înțelegem adevăratul sens și valorile acelei lumi trecute, semnificația trecutului pentru prezent”.⁵

² Pr. prof. dr. Ioan BRIA, *Curs de misiologie*, p. 23.

³ Pr. Alexander SCHMEMANN, *Biserică, lume, misiune*, traducere de Maria VINȚELER, Editura Reîntregirea, Alba Iulia 2006, p. 300

⁴ Pr. prof. dr. Ioan BRIA, *Curs de misiologie*, p. 23.

⁵ Pr. Alexander SCHMEMANN, *Biserică, lume, misiune*, p. 102.

Din mărturia ethosului misionar ortodox nu poate lipsi dimensiunea ascetico-mistică a spiritualității. Secolul XIV, predominant în Răsăritul Ortodox de gândirea isihastă, a văzut prin energiile necreate posibilitatea de înnoire (îndumnezeire) a omului și prin el a lumii întregi. Rugăciunea inimii și viața monahală au contribuit deplin la conturarea unei noi vieți în har, a unei vieți în Hristos.

„Părinții duhovnicești, marii asceți și stareți, au constituit adevărate icoane vii în care se refelcta lumina dumnezeiască. Biografia sfinților devine cea mai populară literatură ascetică și misionară. Sub raport sociologic, Biserica apare ca o comunitate care se roagă și mijlocește în numele celor oprimați și neprivilegiați. Ea a avut curajul unei etici sociale și politice care s-a concentrat în jurul ideii de filantropie. Uneori ea a exprimat vocea celor care suferă și a formulat protestul lor împotriva nedreptăților de orice fel.”⁶

După dobândirea autocefaliei, Biserica locală a devenit Biserica neamului pe care-l slujea. Viața ei, spiritualitatea ei se identifica cu însăși istoria neamului său. Practic, a existat o îngemănare perfectă între istoria neamului și istoria Bisericii, între cultura neamului și germinarea culturală prin Biserică, ceea ce a dus la exprimarea identității etnice prin intermediul identității religioase. Un echilibru instituțional, sub formă de simfonie, s-a stabilit între națiune și Biserică având misiunea ei națională. În legătură cu acest aspect, trebuie să fie reținut faptul că Biserica Ortodoxă locală, sau națională, a acceptat acest rol misionar nu ca putere politică, ci ca o instituție pastorală, care are conștiința unei responsabilități spirituale față de poporul în care este dată.⁷

„Este oare Biserica Ortodoxă contemporană aceeași Biserică din epoca Părinților după cum s-a pretins și s-a susținut întotdeauna de ortodocși? Este ea o continuare legitimă a Bisericii antice? Dilema are o relevanță decisivă pentru conversiunea ecumenică contemporană, în special între protestanți și ortodocși. Întrădevăr, ortodocșii sunt înclinați să spună că singura trăsătură specifică sau distinctivă depre

⁶ Pr. prof. dr. Ioan BRIA, *Curs de misiologie*, p. 23.

⁷ Pr. prof. dr. Ioan BRIA, *Curs de misiologie*, p. 23.

poziția lor într-un creștinism divizat este că Biserica Ortodoxă este esențial identică cu Biserica tuturor veacurilor și cu biserica primară. În alte cuvinte, ea nu este o Biserică, ci Biserica. Este o pretenție formidabilă, constituită și justă. Există aici mai mult decât o continuitate istorică neîntreruptă, care întradevăr este cât se poate de evidentă. Mai presusde orice există o identitate ontologică și duhovnicească ultimă, aceiași credință, același duh, același ethos. Aceasta constituie semnul distinctiv al Ortodoxiei. Aceasta este credința apostolică, aceasta este credința Părinților, aceasta este Credința Ortodoxă, această credință a stabilit universul.”⁸

Biserica își accentuează credința ei prin veacuri. Această identitate și permanență din vremurile apostolice este cel mai evident semn și model al drepte credințe.

La aceasta se adaugă și atitudinea ei harismatică față de creația umană și valorile intelectuale ale unei culturi, pe care le-a socotit ca niște daruri divine. Biserica nu numai că a integrat în spiritualitatea ei valorile religioase și intelectuale ale poporului respectiv, dar a devenit prin aceasta responsabilă pentru crearea unei culturi naționale. Acest element se poate observa și astăzi, când deși Biserica se organizează autonom față de aparatul politic și administrativ al statului, totuși ea rămâne legată organic de sufletul poporului respectiv, de valorile culturale și naționale ale acestuia. Astfel, criteriul harismatic, care s-a întruchipat în elementul cultural local-național, este hotărâtor pentru înțelegerea Ortodoxiei, nu numai a sobornicității sale spațiale, ci și a spiritualității sale atât de bogate, diverse și, totuși, simfonice.⁹

Ethosul ortodox în contextul actual

Pentru a scoate în evidență și mai mult particularitatea acestui caracter misionar, ar fi suficient să fie comparat cu sistemele și programele misionare, practicate în Occident mai cu seamă în epoca modernă.

⁸ Georges FLOROVSKY, *Ethosul Bisericii Ortodoxe*, în *The Ecumenical Review*, vol. XII, No.2 (Geneva, 1960), p. 183-198, apud. Mihai HIMCINSCHI, „Ethosul misionar ortodox”, în *Ethos și Etnos. Aspecte teologice și sociale ale mărturiei creștine*, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 123.

⁹ Pr. prof. dr. Ioan BRIA, *Curs de misiologie*, p. 23.

„Pe când Apusul – categoriile sale intelectuale, ethosul și cultura sa – a fost pătruns de întreaga lume devenind globalizat, experiența estică creștină nu mai constituie o componentă evidentă a civilizației vestice, iar pentru un apusean ea rămâne extrinsecă și chiar exotica. Pentru noi, ortodocșii, unul dintre cele mai agonizate aspecte ale acestor întâlniri ecumenice constă adeseori în incapacitatea Apusului de a înțelege ceva ortodox, decât dacă acel ceva e redus la categorii vestice, exprimat în termeni apuseni, și mai mult decât atât, alerlat în adevăratul lui sens.”¹⁰

O considerație de principiu ce s-ar putea face, ar fi aceasta: în timp ce, în Occident, misiunea evocă spațiul, teritoriul, geografia, contextul, într-un cuvânt extinderea vizibilă a Bisericii prin implementarea de noi comunități în regiuni necreștine, în Răsărit, misiunea se identifică cu tradiția și evocă istoria, continuitatea Bisericii în timp, transmiterea credinței de la o epocă la alta, de la o generație la altă generație. Întoarcerea la Părinți trebuie să fie creatoare...

„Cu adevărat, Teologia Bizantină a reprezentat o continuare a epocii patristice. A reprezentat aceasta vreo pauză? S-a schimbat oare vreodată ethosul Bisericii Ortodoxe Răsăritene la un anumit punct istoric sau o dată care, oricum, nu a fost identificat unanim astfel încât dezvoltările ulterioare au fost de o autoritate și o importanță împuținată?”¹¹

Unul dintre cele mai distincte semne ale acestei Biserici este tradiționalismul. Termenul poate fi foarte ușor prost interpretat și greșit înțeles. De fapt, tradiția înseamnă continuitate și nu stagnare. Nu este un principiu static. Ethos-ul Bisericii de Răsărit este același ca și în primele veacuri. Nu este oare situația existențială a creștinului întotdeauna aceeași în ciuda schimbărilor radicale sau drastice ale situației istorice?

„Biserica Ortodoxă este chemată să se întrebe ce este și ce poate fi în viața religioasă, morală, socială și culturală a popoarelor sale și prin ele a lumii întregi.”¹²

¹⁰ Pr. Alexander SCHMEMANN, *Biserică, lume, misiune*, p. 41-42.

¹¹ Georges FLOROVSKY, *Biblie, Biserică, tradiție. O viziune ortodoxă*, traducere de Radu TEODORESCU, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006, p. 206.

¹² Teodor M. POPESCU, *Biserica mărturisitoare*, Editura Credința noastră, București,

Obiectul misiunii ortodoxe nu a fost acela de a cuceri cu orice preț noi zone geografice creștine, adică universalitatea exterioară, ci mai degrabă de a ține poporul credincios într-o neîntreruptă continuitate fizică și istorică a credinței.

„În trecut, teologia a avut foarte rar un impact atât de mic asupra Bisericii Ortodoxe; ea n-a fost o teologie pentru teologi, așa cum se întâmplă azi în Biserica Ortodoxă. S-a spus adeseori despre gândirea teologică apusenizată din seminariile ortodoxe în secolul IX, gândire care în Apus a fost dspărțită de Biserică. Cu siguranță e adevărat dacă luăm în considerare înstrăinarea profundă de izvoare și de întregul ethos al Tradiției Răsăritene. Adevărul nu stă într-un tot aici. Înstrăinarea nu a împiedicat teologia să aibă un impact profund asupra vieții, spiritualității și pietății Bisericii, impact care și azi determină o mare mulțime de ortodocși să se apropie de Biserică, de religios, de disciplină, de taine și cult.”¹³

Biserica s-a extins odată cu nașterea și afirmarea unei noi generații. De aici, insistența asupra tradiției ca păstrare a crezului unei generații anterioare, ca succesiune a generațiilor creștine, asupra caracterului comemorativ al cultului. Tradiția devine astfel suflul ei istoric, pulsul prelungirii ei în timp.

Lumea contemporană este dominată, subjogată și amăgită prin ideologii care ocultează adevăratele repere ale existenței. Tehnologiile informaționale ale societății globalizate permit o dominare a ideologiilor la nivel global.

„Nu doar o regiune sau o cultură este expusă procesului ideologic exercitat contant și cotidian, ci întreaga lume este conectată la tendințe ideologice, care au ca rezultată confiscarea vieții de către artificial, amăgirea prin diferite himere propuse și impuse ca idealuri de viață de către ideologiile actuale.”¹⁴

1995, p.24.

¹³ Pr. Alexander SCHMEMANN, *Biserică, lume, misiune*, p. 27.

¹⁴ Adrian LEMENI, „Asumarea conștiinței eclesiale în misiunea bisericii din contextul

Ideologiile din contemporaneitate au un caracter difuz și permeabil, dând iluzia că omul este parte activă, prin propria libertate, la generarea și cultivarea reperelor ideologice. În realitate, omul contemporan este anesteziat cu surrogate ideologice fiind adesea redus la o simplă rotiță în cadrul unui sistem din ce în ce mai impersonalizat.

Consumerismul a întărit tipologia unui homo ecomomicus, învățat să producă eficient și să consume peste măsură, poftele fiind intensificate în mod artificial. Un astfel de om și-a pierdut busola existențială, nu mai este orientat către cer și repere transcendente, fiind derădăcinat din tot ceea ce înseamnă statornicia unei Tradiții. Pulverizat într-o sumă de tendințe centrifugale, risipit într-o goană după împlinirea poftelor și plăcerilor reduse la pură biologie, angajat într-un ritm impus independent de propria voie, omul de astăzi își trăiește existența mereu ca o antecameră a vieții, amăgindu-se că de mâine va începe să trăiască cu adevărat. Acest iluzoriu „mâine”, mereu nematerializabil, ca amânare perpetuă a vieții, amrchează biruința ideologiei asupra vieții, a artificialului față de natural, a atomizării în raport cu plinătatea, a exteriorității și înstrăinării față de prezența interiorității manifeste în actul vieții.¹⁵

Cu toate că ideologia consumerismului cultivă propagandistic încrederea în prosperitate, într-o bunăstare materială extinsă la nivel planetar, realitatea societății actuale este una care infirmă promisiunile utopice ale acestei ideologii. Homo economicus condamnat la fericirea pământească, asumată exclusiv în cheie materialistă, trăiește profund mutilat și nefericit. Atunci când totul se reduce la plăcere, bani, putere, piață, când totu se cumpără și se vinde, realități emblematice ale vieții precum adevărul, comuniunea, credința, iubirea sunt extirpate sau denaturate, pentru a nu deveni incomode omului redus la un animal de consum.

Ideologiile actuale sunt reduționiste, depozându-l pe om de autenticitatea vieții structurate prin adevăr și comuniune. Aceste ideologii reduc viața la existența biologică, idolatrizând materia. Devenind prizonier al propriilor fantasme, omul formatat de consumerism substituie veșnicia cu imediatul, încercând să-și satisfacă setea de infinit hrănindu-se doar cu cele vremelnice.

actual”, în *Misiunea sacramentală a Bisericii Ortodoxe în context european*, Editura Basilica, București, 2013, p. 18.

¹⁵ Adrian LEMENI, „Asumarea conștiinței eclesiale în misiunea bisericii din contextul actual”, p. 19.

Societatea consumului generează și reiterează un mod de a fi bazat pe plăcere.

„Societatea obiectului se prezintă ca fiind civilizația dorinței care consacră un adevărat cult bunăstării materiale și plăcerilor imediate. Plăcerile consumului se exhibă peste tot, imnurile aduse timpului liber și vcanțelor răsună pretutindeni, totul se vinde ca promisiune a fericirii individuale. A trăi mai bine, a profita de viață, a te bucura de confort și de noutățile din comerț, apar ca niște drepturi ale individului, niște scopuri în sine, niște preocupări zilnice în proporții de masă. Se desfășoară o întreagă cultură care te invită să guști plăcerile clipei, să profiți de fericire aici și acum, să trăiești numai pentru tine; ea nu mai prescrie renunțarea, ea face să strălucească literele de foc ale noii Evanghelii: „Cumpără, bucură-te, aceasta e legea și aceștia sunt profeții!” Aceasta e societatea de consum a cărei ambiție afișată este e a elibera principiul plăcerii, de a smulge omul dintr-un întreg trecut de privațiuni, de inhibiție și de ascetism. Gata cu poruncile disciplinare și rigoriste, este momentul clamării dorințelor materiale, al celebrării divertismentului și consumului, al desfătării perpetue în plăceri private”.¹⁶

Dominarea ideologiilor în contextul actual promovează tendințe ideologice structurate prin consumerism, nihilism și relativism. Acestea erodează puternic cnțtiința eclesială. Tocmai de aceea, în contextul ideologic actual este imperativă asumarea conștiinței eclesiale în misiunea Bisericii.¹⁷

Misiunea Bisericii într-o lume marcată de publicitate

În contextul actual dominat de o sumă de ideologii, precum și de obsesia publicității, în care totul se cumpără și se vinde, în care toate se pro-

¹⁶ Gilles LIPOVETSKY, *Fericirea paradoxală. Eseu asupra societății de hiperconsum*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 86, apud Cristinel IOJA, *Homo economicus*, Editura Marneasa, Timișoara, 2010, p. 135.

¹⁷ Adrian LEMENI, „Asumarea conștiinței eclesiale în misiunea bisericii din contextul actual”, p. 23.

movează cu mari insistențe, este esențial ca misiunea Bisericii să nu fie asociată cu o ideologie și nici să se supună jugului publicității. Misiunea Bisericii nu este propagandă ideologică de partid, de corporație multinațională sau de sistem birocratic. Există riscul ca inclusiv atunci când este invocată misiunea eclesială, aceasta să fie deturnată prin demersuri străine de duhul Tradiției Bisericii.

Pentru societatea globalizată și consumistă, mediile au o importanță crucială. Ele sporesc dorințele indivizilor prin publicitate. Societatea consumistă trăiește nu numai prin producția de bunuri și consumul lor, ci și prin publicitate care se supune aceleiași exigențe a producției publicitare și a consumului publicitar care are drept scop consumul bunurilor produse de *homo economicus*. Forța televiziunii și apoi a internetului

„va impune forța informațiilor, realitatea devenind vandabilă, ambalarea ei făcându-se prin medii”.¹⁸

Publicitatea care are în spatele ei o seamă de oameni specializați, de psihologi, tehnicieni, operatori și bineînțeles o tehnologie pe măsură, vizează nu împlinirea spirituală a consumatorului, cât cea materială din care poate deriva și o anumită împlinire spirituală în ordinea creată, o împlinirea a visului paradisului pământesc.

Ținta publicității este consumatorul, banii investiți în publicitate aduc profit, consumatorul fiind cel care este invitat într-un labirint al credinței, în calitatea produsului căruia i se face cu ostentație tot mai multă publicitate, credință care va fi confirmată sau infirmată în momentul în care produsul este „cumpărat”, „încercat”, „gustat”. Publicitatea vizează individul, pofta lui, „îmbuibarea lui”, aspirația lui într-o lume a obiectelor, orgoliul lui, narcisismul lui, fiind o prezentare dirijată a creației, în diversitatea și complexitatea bunurilor ei modelate de om pentru satisfacerea plăcerilor lui. De aceea, publicitatea nu ține seama de nevoile reale ale omului, de nevoile spirituale ale lui, nici de posibilitățile financiare, nici de cele materiale, ci doar de înclinația nesățioasă a omului spre aca-pararea materială a lumii, de „a dori” și „a avea” lumea. Această dorință trebuie împlinită, în orice condiții și cu orice mijloace, chiar dacă aceste condiții și mijloace ar duze la deumanizare, de depersonalizare sau la „pierderea sufletului”. Această dorință de „a avea” naște dispoziția spre sacrificiu a omului, de a renunța la orice principiu pentru „a avea”. Din

¹⁸ Cristinel IOJA, *Homo economicus*, Editura Marineasa, Timișoara, 2010, p. 158.

păcate, „a avea” nu naște dorința de „a fi”, această condiție fiind anihilată sau caricaturizată.

„Și într-adevăr încurcăturile în care ajunge sufletul în viață îi aduc atâtea neplăceri ca și cum ar fi vorba de niște porniri neostoite, care din dorința de a avea mai mult, biciuiesc neîntrerupt inima omului, căci silința de a avea mereu mai mult, mistuie nu numai bucurându-te de câte ai, ci mai ales întristând-o pentru câte îți lipsesc, așa încât zi și noapte te sfâșie această durere, chinuindu-te fiecare din ele pe rând, ziua mistuindu-te în osteneli, noaptea grijile alungându-ți somnul. Și atunci pentru cel care observă aceste lucruri, cine nu va recunoaște că o astfel de alergătură nu-i decât o deșertăciune? (...) Virtutea nu se hrănește cu pâine, nu prin cărnuri prinde putee și se dezvoltă puterea sufletului, ci viața cea desăvârșită are nevoie de altă hrană pentru a se întrema și crește. Hrana binelui vine din înfrânare, pâinea ei o formează înțelepciunea, adevărata ei bucatură este dreptatea, adevărata ei băutură este nepătimirea, plăcerea ei nu izvorăște din plăcerile trupului, care-ți dau doar senzația de plăcere, ci adevărata ei plăcere se și numește așa, dar și produce o bucurie curată. Căci de aceea i s-a și dat acest nume pentru că ființa ei înseamnă o dispoziție sufletească bună și curată, pentru că într-adevăr când ai o bună cugetare atunci te și simți îmbunătățit sufletește (...) Iar cele pe care oamenii le urmăresc cu pofte pătimase sunt alergări și împrăstieri sufletești ale păcătoșilor de la cele superioare spre cele josnice, cu care umplu întreg răstimpul cât durează viața, în care scop își și macină întreaga năzuință.”¹⁹

Publicitatea nu mai este atât o informare, cât o manipulare a dorințelor, imaginile publicitare devenind ele însele „bunuri de consum”.²⁰ Prin mesajul publicității, înseși persoanele umane – bărbat sau femeie – sunt reduse de multe ori la starea de obiect, obiect prin intermediul că-

¹⁹ SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Omilii la Ecclesiast*, V, în „Scrieri”, partea a II – a, col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 30, p. 243-244.

²⁰ J. BAUDRILLARD, *Sistemul obiectelor*, traducere de Horia CEZAR, Editura Echinoc, Cluj Napoca, 1996, p. 125.

ruia îți poți satisface dorințele biologice. Spiritualitatea persoanei și structura spirituală a materiei și a sensului ei ca mediu al comuniunii, este astfel deteriorată și caricaturizată, prin scufundarea omului în oceanul pulsurilor biologice și sexuale, prin prisma cărora se construiește o adevărată filosofie de viață și, nu mai puțin, o adevărată „cruciadă” a consumului ca sens ultim al vieții. Astfel erotismul și sexualitatea, explicită sau implicită, dă sens și consistență produselor fabricate și livrate pe piață de homo economicus, produse care pentru a fi receptate este necesar să fie însoțite de mirajul plăcerii și al seducției, ca manifestare cvasi-eficientă a erotismului.²¹

Există riscul ca omul secolului al XXI – lea să devină în totalitate „produsul” manipulărilor și modelărilor complexe și subliminale prin mass-media, descoperindu-se în totalitate ca un homo economicus pur, fără nicio aspirație spirituală, transcendent personală și comunională²². Prin publicitatea societății de consum, aspirațiile spirituale ale persoanelor și comunităților sunt substituite treptat cu aspirațiile ateriile, obiectuale și de consum, care sunt investite cu capacitatea descoperirii și întreținerii sensului vieții și cu descifrarea secretului fericirii.

Dar dacă dragostea este redusă la un obiect, însăși persoana umană, capacitatea ei de a iubi și a fi în comuniune este deteriorată, persoana fiind redusă la condiția unui obiect pentru satisfacerea plăcerii. Această decădere în sfera biologicului pur, sferă amenințată și ea cu deintegrarea, creează vidul existențial al depersonalizării și deumanizării.

De aceea, Biserica evidențiază rolul virtuții în viața omului, ca viață reală zidită pe realitatea prezenței lui Dumnezeu în om și lume și avertizează asupra lipsei de consistență a plăcerii, a lipsei de finalitate și a lipsei de împlinire. Pentru spiritualitatea ortodoxă, tripticul vedere-dorință-satisfacție este inversat și se realizează în dorință-vedere-împlinire, adică dorirea lui Dumnezeu angajează pe om într-o dorire-experiență care

²¹ Cristinel IOJA, *Homo economicus*, p. 158.

²² J. Baudrillard arată că mass-media nu mediază, ci falsifică comunicarea (*For a Critique of the Political Economy of the Sign*, St. Louis: Telos Press, 1981, p.168). Televiziunea privește lumea prin lentile subiective existând o discrepanță între ceea ce prezintă și realitatea propriu-zisă. Pentru o critică a „miturilor” despre mass-media, a se vedea Doris GRABER, „The Media and Democracy. Beyond Myths and Stereotypes”, în *Annual Review of Political Science*, 2003, 6, pp. 139-160, apud. Cristinel IOJA, *Homo economicus*, p. 163.

poate ajunge la experiența vederii și la împlinirea vieții omului prin această vedere care angajează un nou urcuș al omului care se desăvârșește fără să se sfârșească, din slavă în slavă, în Împărăția lui Dumnezeu.²³

Pe de altă parte, presa bisericească trebuie să țină de faptul că are menirea de a-și asuma pe deplin conștiința eclesială în lucrarea misionară pe care o face. Aceasta presupune centritatea Domnului Hristos, a Adevărului și a Vieții Care se întrupează concret în Persoana Fiului lui Dumnezeu. Misiunea Bisericii este extinderea lucrării mântuitoare și sfințitoare a lucrării mântuitoare și sfințitoare a lui Hristos, Dumnezeu-Omul, realizată în Duhul Adevărului. Prin aceasta, este depășită orice amăgire ideologică.

Oricât de presante ar fi ideologiile unui anumit sistem, în misiunea Bisericii nu ar trebui să fie asumată logica acomodării. Actualizarea misiunii Bisericii nu înseamnă acomodarea la duhul veacului sau ajustarea Evangheliei la o anumită teorie sau ideologie. Acest lucru nu înseamnă că sunt eludate exigențele realităților concrete ale societății, frământările efective ale lumii. Biserica este în lume, dar nu din lume. O Biserică aservită duhului lumii acestui veac și-a pierdut vocația profetică prin care să împărtășească lumii puterea de viață a Împărăției lui Dumnezeu.

Asumarea conștiinței eclesiale în misiunea Bisericii prin mărturisirea lui Iisus Hristos Cel răstignit și înviat ca Adevăr și Viață a lumii ajută să depășească orizontul unei existențe pur biologice. Practic, prin Adevăr și comuniune eclesială este pregustată Viața veșnică, cu o conștiință eshatologică prin care eshatonul este prezent în istorie, dar nu se împlinește în realitatea exclusiv istorică a acestei lumi.

Asumând modul eclesial de a fi, misiunea Bisericii nu poate fi folosită ca pretext, legitimând afirmarea proprie. Practic, prin dimensiunea mărturisitoare a misiunii eclesiale,

„creștinii trebuie să devină mărturisitori ai Adevăratului Hristos într-o lume secularizată, rămânând persoane mărturisitoare în comuniune cu comunitatea mărturisitoare a Bisericii. Ei trebuie să devină pentru lume ceea ce este sufletul pentru trup; un trup fără suflet este mort. La fel, lumea din toate timpurile, fără creștini, ca și mărturisitori ai Celui care dă viață, este o lume moartă. Creștinii au darul și pute-

²³ Cristinel IOJA, *Homo economicus*, p. 166-167.

rea de la Hristos să dea lumii sensul Învierii și al Vieții, mărturisind până la capăt și devenind modele vii ale vieții, într-o lume moartă spiritual”²⁴

Actualizarea misiunii Bisericii nu înseamnă o renunțare la fidelitatea față de Adevărul și Duhul Tradiției eclesiale, ci presupune înnoirea duhovnicească împărtășită eclesial.

„Nu poate fi vorba despre o reînnoire a misiunii Bisericii sau a Bisericii însăși, fără o reînnoire spirituală. Dar nici nu poate fi vorba despre o simplă declarație pietistă, îndemn la mai multă rugăciune. Trebuie să fie rezultatul depășirii dialectice dintre teologia bisericii și experiența Împărăției lui Dumnezeu, care este unicul izvor, ghid și împlinire a acestei teologii (gândire) sau a oricărei acțiuni creștine. Chiar cu riscul de a șoca pe unii creștini trebuie spus că Biserica, ca instituție, ca doctrină și ca acțiune, nu are scopul în sine. Toate acestea ținesc dorința de reabilitare pe care o reprezintă și pe care o caută și care se împlinește chiar în viața cea nouă, în comuniunea Duhului Sfânt. Căci de aceea a suflat Mântuitorul Duhul Sfânt peste Sfinții Apostoli și i-a trimis în lume, pentru ca cel ce crede să se elibereze de legea morții care împărățește în această lume și să devină părtaș al Învierii prin ridicare lui la comuniunea cu Sfânta Treime în Împărăția lui Dumnezeu.”²⁵

²⁴ Pr. Dumitru POPESCU, *Hristos-Biserică-Misiune*, Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Galați, 2011, p. 34-35.

²⁵ Giorgios MANTZARIDIS, *Globalizare și Universalitate, Himeră și Adevăr*, traducere de pr. prof. Vasile RĂDUCĂ, Editura Bizantină, București, 2002, p. 188. Experiența duhovnicească autentică în plinătatea vieții eclesiale oferă libertatea împărtășită în Duh și Adevăr, prin care credinciosul devine liber, inclusiv în fața banului, idolul contemporan e altarul căruia se jertfesc neîncetat multe vieți ale lumii de astăzi. „Adevărul bisericii Ortodoxe nu se propovăduiește din văzduh, ci din inimile creștinilor ortodocși. Nu se oferă prin referința la trecut, ci prin trăirea și activarea în prezent. Astăzi, când lumea vede totul prin prisma banului, când este guvernată de ban și îndumnezeiește banul, mărturia Ortodoxiei nu poate evita desconsiderarea banului, dărâmarea statuii acestui dumnezeu mincinos. Dacă lumea a fost amăgită și crede că toate se cumpără

Prin exersarea conștiinței eclesiale este reliefată reciprocitatea dintre experiența duhovnicească și acțiunea socială, dintre Liturghie și filantropie. Misiunea socială a Bisericii nu constă doar în dezvoltarea unor programe performante, cu impact semnificativ în domeniul social, educațional și cultural, ci presupune prelungirea Sfintei Liturghii în lucrarea Bisericii din cadrul societății. Astfel, prin împărtășirea cu Hristos Cel răstignit și înviat care vestește iubirea milostică a Preasfintei Treimi, fiecare gest al acțiunii scoaiei are o relevanță în veșnia Împărăției lui Dumnezeu.²⁶

Întemeind totul prin Hristos și înfăptuind toate în Hristos, inclusiv în necazuri și încercări, se trăiește bucuria biruinței Vieții asupra morții, a nestricăciunii asupra stricăciunii. Astfel,

„Biserica Ortodoxă are o viziune optimistă despre lume, dar acest optimism nu este unul antropocentric, ci are fundament teandric sau divino-uman în Hristos. Mesajul social al iubirii față de aproapele, al slujirii lui, este nedespărțit de aspectul soteriologic. Slujirea Bisericii în lume nu trebuie să fie niciodată desprășită de căutarea mântuirii, de experiența duhovnicească, aceea care asumă realitatea integră a vieții și imprimă acestei acțiuni sociale caracterul de participare la lucrarea însăși a lui Dumnezeu pentru lume.”²⁷

Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, referindu-se la relația pe care Biserica trebuie să o păstreze cu lumea și instituțiile ei, dar în același timp să nu se identifice cu acestea deplin, afirma că

pe bani, are nevoie să vadă forme autentice de viață, cum ar fi obștea monahală ortodoxă sau familia tradițională, care își păstrează libertatea în fața banului. Este nevoie încă să afle că se cumpără cu bani numai „cele mărunte și neînsemnate”, pe când cele absolut necesare și care susțin viața noastră sunt la dispoziția tuturor”. Giorgios MAN-TZARIDIS, *Globalizare și Universalitate, Himeră și Adevăr*, p. 188.

²⁶ Adrian LEMENI, „Asumarea conștiinței eclesiale în misiunea bisericii din contextul actual”, p. 27.

²⁷ PF DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Teologie și spiritualitate*, Editura Basilica, 2010, p. 297.

„Biserica nu poate și nici nu are vocația să umple toate golurile sau vidurile societății. Ea nu trebuie să se erijeze în instituție politică pentru a da răspunsuri la problemele politice, nici într-o instituție culturală sau educativă care ar înlocui instituțiile de resort, nici într-o instituție juridică, economică, de asistență socială, care să ofere soluții unice pentru aceste domenii. Ceea ce Biserica poate și trebuie să facă este să inspire, nu să domine, să binecuvânteze creativitatea și să vindece rănilor păcatelor personale și colective, prin redescoperirea relației omului cu Dumnezeu, ca relație fundamentală a vieții persoanei și societății. Deci spunem că Biserica nu trebuie să se substituie instituțiilor social-politice, dar nici nu poate să fie înlocuită ea însăși cu nimic. Pentru că reprezintă în viața cotidiană ligamentul ceresc care dă sens ultim tuturor activităților noastre; ea întreține și cultivă lumina cerească a vieții noastre pământești, luminează care ne ajută să nu absolutizăm nimic din ceea ce este relativ”.²⁸

Biserica este chemată să afirme în lume nu numai declarativ, ci și în practică, voia și planul lui Dumnezeu, arătând lumii valoarea persoanei umane în comuniune, precum și valoarea soteriologică fundamentală a comuniunii omului cu Dumnezeu., prin puterea reconciliatoare a Întrupării, Crucii și Învierii lui Hristos. Biserica, prin modelul de viață trinitar al ei, devine chiar și în lumea post-modernă sau mai ales acum, premisa oricărei antropologii autentice care înțelege menirea omului într-o unitate istoric-eschatologică, ca și fințată creată după chipul lui Dumnezeu și chemată la o nesfârșită asemănare cu El în har. ²⁹

²⁸ ÎPS Dr. Daniel CIOBOTEĂ, *Dăruire și dăinuire. Raze și chipuri de lumină din istoria și spiritualitatea românilor*, Editura Trinitas, Iași, 2005, p. 350-351.

²⁹ Cristinel IOJA, *Homo economicus*, p. 182.

IMAGINI DIN TIMPUL DESFĂȘURĂRII
SIMPOZIONULUI ȘCOLII DOCTORALE

